

Universita Karlova v Praze

Právnická fakulta

DISERTAČNÍ PRÁCE

2008

JUDr. Ondřej Frinta

Universita Karlova v Praze

Právnická fakulta

katedra občanského práva

Právnické osoby

JUDr. Ondřej Frinta

Školitel: Prof. JUDr. Jan Dvořák, CSc.

Je mojí milou povinností na tomto místě poděkovat Prof. JUDr. Janu Dvořákovi, CSc., za vstřícný a trpělivý přístup a za cenné připomínky k tomuto závažnému a složitému tématu.

„Prohlašuji, že jsem tuto disertační práci zpracoval samostatně a že jsem vyznačil prameny, z nichž jsem pro svou práci čerpal, způsobem ve vědecké práci obvyklým.“

V Praze dne 02. června 2008

JUDr. Ondřej Frinta

O B S A H

Seznam použitých zkratk	I
Předmluva	2
ČÁST PRVÁ: PRÁVNICKÁ OSOBA – POHLED INSTITUCIONÁLNÍ	4
I. Diskurz o institutu právnické osoby	5
I.1. Obecně o diskurzu a jeho aktérech	5
I.2. Právní věda jako aktér diskurzu o právnických osobách	6
I.2.1. Obecný pohled.....	6
I.2.2. Právní věda – aktér diskurzu jako neuchopitelné „fluidum mysticum“?	10
I.3. Další aktéři diskurzu	11
I.3.1. Recipienti právních norem.....	11
I.3.2. Advokáti, notáři a další praktikující právníci.....	14
I.3.3. Soudci a jejich judikatura.....	15
I.3.4. Tvůrci nové legislativy.....	15
I.3.5. „Prostory,“ v nichž se diskurz odehrává.....	17
I.4. Věcné okruhy diskurzu o právnických osobách v ČR	18
II. Právnická osoba: terminologie	20
II.1. Subjekt	20
II.1.1. Obecně.....	20
II.1.2. Subjekt v právu.....	22
II.1.3. Pojetí subjektu ve starší doktríně.....	29
II.1.4. Pojetí subjektu v této práci.....	34
II.2. Subjektivita	39

II.3. Osoba	42
II.3.1. Obecně.....	42
II.3.2. Osoba v právu.....	51
II.4. Osobnost	53
II.4.1. Obecně.....	53
II.4.2. Osobnost v právu.....	54
II.5. Subjekt a osoba, subjektivita a osobnost – synonyma?	59
III. Právnícká osoba	61
III.1. Výraz „právnícká osoba“	61
III.2. Velké teorie o právnícké osobě v 19. a 20. století	63
III.2.1. Obecné souvislosti.....	63
III.2.2. Teorie fikce.....	67
III.2.3. Právnícká osoba jako antropomorfismus?	72
III.2.4. Teorie reality.....	74
III.3. Právnícká osoba: fikce či realita?	76
III.3.1. Stanovení výchozích axiomat.....	76
III.3.2. Entity jako způsobilí nositelé práv a povinností.....	80
III.3.2.1. Obecně (entita, substance, substrát)	80
III.3.2.2. Entity a jejich existence dle obecného řádu myšlenkového.....	83
III.3.2.3. „Existence“ v právu.....	84
III.3.2.4. Syntéza.....	86
III.4. Závěry	92
III.4.1. Obecně.....	92
III.4.2. Právnícká osoba – obsah pojmu.....	97
ČÁST DRUHÁ: PRÁVNICKÁ OSOBA – POHLED DE LEGE LATA	100
IV. Právnícká osoba v dřívějším českém právu	101

IV.1. Obecně.....	101
IV.2. Obecný zákoník občanský.....	103
IV.3 Osnova československého občanského zákoníku (1937)	106
IV.4 Exkurz: „právnícké osoby“ v římském právu.....	108
IV.4.1. Korporace.....	108
IV.4.2. Nadace.....	114
IV.4.3. Shrnutí.....	117
IV.5. Ještě jednou k § 26 a 646 o.z.o.	118
IV.6. Občanský zákoník z roku 1950.....	120
V. Právnícká osoba v současném občanském zákoníku a v dalších právních předpisech.....	125
V.1. Právnícká osoba v občanském zákoníku podle znění z roku 1964.....	125
V.2. Právnícká osoba (nejen) v současném občanském zákoníku.....	127
V.2.1. Obecně.....	127
V.2.2. Podmínky pro přiznání způsobilosti k právům a povinnostem u entit odlišných od člověka.....	128
V.2.2.1. Kreate entity zákonem stanoveným způsobem.....	128
V.2.2.2. Připojení jednatelského ústrojí – vznik druhotné entity.....	130
V.2.2.3. Další podmínky. Shrnutí.....	133
V.2.3. Hlavní druhy entit, které mohou nést de lege lata práva a povinnosti.....	138
V.2.4. Exkurz k právní povaze státu.....	145
V.2.4.2. Obecně.....	145
V.2.4.1. Orgány státu.....	149
V.2.4.3. „Pokud stát vystupuje jako účastník právních vztahů, je právníckou osobou.“...	149
VI. Právnícká osoba v návrhu nového kodexu soukromého práva.....	151

VI.1. Obecně.....	151
VI.2. Ustanovení § 25 návrhu poprvé: „Právnícká osoba je organizovaný útvar ...,“	153
VI.3. Ustanovení § 25 návrhu podruhé: „ ... jež za právníckou osobu prohlásí nebo uzná zákon.“	154
VI.4. Úprava jednotlivých druhů právníckých osob.....	157
VII. Moderní trendy ve vývoji institutu právnícké osoby v evropském kontextu.....	161
VII.1. Obecně.....	161
VII.2. Eroze konceptu právnícké osoby jako samostatného subjektu.....	163
VII.3. Vlivy evropské integrace.....	165
VII.4. Shrnutí.....	167
ČÁST TŘETÍ: PRÁVNICKÁ OSOBA – POHLED DEMYSTIFIKAČNÍ.....	171
VIII. Závěr.....	172
VIII.1. Právní subjektivita a právnícká osoba – vzájemný vztah pojmů.....	172
VIII.2. Právnícká osoba – definiční znaky.....	174
VIII.3. Právní subjektivita entit odlišných od člověka a její rozsah.....	182
Místo doslovu	187
Seznam použitých právních předpisů a judikatury.....	189
Seznam použité literatury.....	191

Seznam použitých zkratk

ABGB	– Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch (o.z. Rakousko)
BGB	– Bürgerliches Gesetzbuch (o.z. Spolkové republiky Německo)
ESD	– Evropský soudní dvůr
Listina	– Listina základních práv a svobod, vyhl. pod č. 2/1993.
obch.z.	– obchodní zákoník
o.s.ř.	– občanský soudní řád
o.p.s.	– obecně prospěšná společnost
o.z.	– občanský zákoník
o.z.o.	– obecný zákoník občanský
Sb. z. a n.	– Sbírka zákonů a nařízení
STK	– stanice technické kontroly (dle zákona č. 56/2001 Sb., o podmínkách provozu vozidel na pozemních komunikacích)
z.p.	– zákoník práce, 262/2006 Sb.
Z. ř.	– Zákoník říšský

„Je jistě dosti odvážné vybrati si za předmět přednášky právnickou osobu, neboť výraz ten je průchozím místem myšlení právnického, místem, kam se přichází s různých stran, kde nikdo nesetrvává dlouho, kde halas různých mínění je tak silný, že není možno se dorozuměti.“

*Sedláček, J.: Právnická osoba.
In Právník LXXII, 1933, 11, s. 329.*

Předmluva

Myšlenka, kterou zahajujeme tuto práci, byla vyslovena již před více než sedmdesáti lety. O tom, že ani dnes neztrácí Sedláčkův citát na aktuálnosti, netřeba pochybovat. Položili jsme si otázku, proč je institut právnické osoby „místem, (...) kde halas různých mínění je tak silný, že není možno se dorozuměti.“ Jak je možné, že i pouhá deskripce institutu právnické osoby činí nemalé potíže a je prostoupena četnými názorovými střety? Je právnická osoba opravdu něco tak „mystického“ a neuchopitelného? Institut právnické osoby přeci není ničím jiným, než výtvorem lidského ducha, stejně jako právo. Copak již lidské myšlení zdegenerovalo natolik, že není schopno popsat to, co dříve samo vytvořilo?

Z nastolených otázek vystupuje cíl našeho bádání: chceme právnickou osobu popsat takovým způsobem, který bude prost jakékoliv předpojatosti k té či oné „velké teorii právnické osoby.“ Toho nelze dosáhnout bez toho, aniž bychom směřovali k nejzákladnějším myšlenkám, na nichž je celý institut postaven. Chceme tedy právnickou osobu rozložit na nejzákladnější prvky, směřovat k nejelementárnějším myšlenkám, které již dále rozložit nelze. Domníváme se totiž, že právě v této rovině je možnost vzájemného dorozumění snazší. Ostatně, každý autor píšící (nejen) o právnické osobě by nejprve měl čtenáře seznámit s chápáním toho nejzákladnějšího, na čem pak bude dále své úvahy stavět, jinak hrozí nebezpečí značných nedorozumění.

Chceme právnickou osobu popsat prostým a srozumitelným způsobem. To by se mohlo zdát na první pohled vědecké práce nehodné pro přílišnou snadnost vytyčeného úkolu. Je-li však naším cílem ukázat, proč je „halas různých mínění“ tak silný a nesmiřitelný, je zřejmé, že je před námi nelehký úkol, vyžadující přísně systematické a logické postupy, a zejména, práci s jasně definovanými pojmy. Pojmy „osoby,“ „osobnosti,“ „subjektu,“ „subjektivity“ jsou ovšem úhelnými kameny práva a právnického myšlení vůbec. Tu se již „snadnost“ vytyčeného úkolu stává představou čistě iluzorní.

Abychom vytyčeného úkolu dosáhli cestou co možno nejsrozumitelnější (laskavý čtenář necht' sám posoudí, nakolik se nám to nakonec podařilo), rozdělili jsme celou práci do několika celků tak, aby nedocházelo k jejích nežádoucímu prolínání.

V první části („pohled institucionální“) tedy nejprve podáváme čtenáři stručný popis současného diskurzu o právnické osobě (co do jeho aktérů, řešených otázek i prostor, v nichž se diskurz odehrává). Domníváme se totiž, že *nejprve* je třeba si

uvědomit, z jakého myšlenkového prostředí autor pochází a jak jej toto ovlivňuje. Nijak se netajíme tím, že nás ovlivnil především diskurz český, který se vyznačuje řešením dílčích otázek a pouze malým zájmem o právnickou osobu jako takovou, v její obecnosti (srov. níže).

Těžištěm této části práce je pojmové instrumentarium používané v souvislosti s právnickou osobou. Nelze přemýšlet o právnické osobě bez toho, aby si autor nejprve nevyřešil chápání výše uvedených základních pojmů v teoretické rovině. Pouze po takovémto propracování pojmového instrumentária lze přikročit k vyslovení obecných závěrů o institutu právnické osoby, jakož i ke zkoumání *de lege lata*.

Zkoumání právnické osoby z hlediska *de lege lata* je pak předmětem druhé části práce („pohled pozitivně-právní“). Nejde ovšem pouze o zkoumání platné právní úpravy, začleňujeme sem pro úplnost také pohled historický. Není jistě překvapením, že v rámci historického ohlédnutí se dostaneme až do kolébky právního myšlení, do starověkého Říma. Považujeme však za důležité vyzdvihnout, že tak nečiníme v rámci jakéhosi „obecného“ a „všeobjímajícího“ úvodu, nýbrž právě v rámci výkladů *de lege lata*, neboť se domníváme, že právní systém starověkého Říma je nutno zkoumat především jako *právo pozitivní*, které platilo po určitou historickou epochu, nikoliv jako systém věčných a neměnných dogmat, staletími opakovaného memorování zvěčněných do jakýchsi absolutně platných a nezpochybnitelných pravd. Kromě zkoumání práva platného v současnosti a v minulosti se zaměřujeme samozřejmě také do budoucna, a to na návrh nového kodexu soukromého práva, který je již vypracován v paragrafovaném znění. Neopomíjíme ani nové trendy, s nimiž je koncept právnické osoby konfrontován, zejm. v kontextu světové globalizace a evropské integrace.

Konečně ve třetí části („pohled demystifikační“) na základě závěrů učiněných v předchozích částech práce institut právnické osoby připravujeme o veškerou jeho „mystiku,“ a to vskutku zevrubně, včetně kritického rozboru tzv. „pojmových znaků právnické osoby.“

Zastáváme totiž názor, že úkolem vědy (a to nejen vědy právní, nýbrž humanitních věd vůbec) nemá být zbytečné zastírání podstaty věci a z toho pramenící vytváření problémů tam, kde nejsou, nýbrž (kromě jiného), srozumitelné a přehledné přiblížení složitých jevů všem zájemcům o jejich poznání.

Č Á S T P R V N Í

PRÁVNICKÁ OSOBA

—

POHLED INSTITUCIONÁLNÍ

I. Diskurz o institutu právnické osoby

O právnických osobách již bylo mnohé řečeno. Chceme-li naše vědění dále prohloubit, musíme si uvědomit, jak nás ovlivňuje to, co o nich již víme a odkud naše poznání pramení.

I.1. Obecně o diskurzu a jeho aktérech

Pod pojmem diskurz se obecně rozumí jazykový projev, rozmluva, rozprava, delší rozhovor. Označíme-li však nějaký projev jako diskurz, evokujeme tím zároveň jeho určitou vnitřní kvalitu. Máme tím na mysli rozmluvu, v níž se postupuje racionálně (na rozdíl od postupu intuitivního), v níž mluvčí postupují tak, že si postupně uvědomují všechny články spojitého procesu logickodeduktivního vyvozování souvislostí.¹ Implicitně tak zároveň odkazujeme na určité kvality osob, které se diskurzu účastní.

V této práci chápeme diskurz tak, jak je tento pojem používán sociology. To znamená, že nám nejde o jeden konkrétní projev, nýbrž o jejich sumaci, která tvoří určitý celek, přičemž kritériem pro (ne)zařazení jednotlivých projevů je jejich obsah. Jde tedy o sérii po sobě následujících projevů; obrazně řečeno, jde o stále se prodlužující řetěz, který je formován přidáváním nových článků. Chápeme tedy diskurz jako kontinuální proces. Pokud se budeme níže zabývat diskurzem současným, aktuálním, musíme jej časově vymezit. Současností chápeme pro potřeby této práce dobu od počátku devadesátých let minulého století. Tento relativně široký prostor si ponecháváme při vědomí kontinuity diskurzu, kde hlavním předělem je zlom mezi nazíráním na právo v duchu socialistickém a nazíráním, které vychází z tradic a ideí demokratického právního státu. Nadto bude nutno, právě vzhledem ke kontinuitě diskurzu, mnohdy překročit hranice současnosti a vkročit do více či méně vzdálené minulosti.

Přirozeně platí, že žádný diskurz si nelze představit bez jeho aktérů, tj. bez mluvčích. Aktéři jsou determinováni pozicemi, z nichž do diskurzu vstupují. Jde především o to, zda se do diskurzu zapojují z hlediska odborníků právo praktikujících, z pozic doktríny (právní vědy) či dokonce – a bude to jevem stále častějším – z pozic adresátů právní normy, kteří nejsou vybaveni právnickým vzděláním. Podle toho lze pak

¹ Srov. Petráčková, V., Kraus, J. et al.: Akademický slovník cizích slov. 1. vydání. Praha: Academia, nakladatelství AV ČR, 2000 (dotisk), s. 170.

rozlišovat diskurz homogenní, tj. diskurz mezi osobami diskutujícími ze stejných (či alespoň srovnatelných) pozic a diskurz heterogenní, tj. diskurz, v němž se účastní aktéři „reprezentující“ různé pozice. Vymezení tří základních pozic, z nichž se lze na diskurzu o právnické osobě účastnit, je vymezením základním. Subtilnější distinkce provádíme v dalších kapitolách.

Předesíláme však, že doktrína a právní praxe nepředstavují dva světy, které by od sebe byly neprodyšně izolovány. Právní věda a právní praxe jsou ve vzájemném úzkém vztahu. Každodenní právní praxe, v nejširším smyslu tohoto slova, je předmětem soustředěného zájmu právní vědy. Jedním z úkolů právní vědy je identifikovat problémy vznikající při aplikaci právní normy, tyto problémy systematicky a cílevědomě zkoumat a nabízet jejich řešení.²

I.2. Právní věda jako aktér diskurzu o právnických osobách

I.2.1. Obecný pohled

Institut právnické osoby patří mezi nejdůležitější instrumenty civilního práva. Právě proto byla právnická osoba předmětem soustředěného zájmu civilistů. Nejde však jen o izolovaný zájem civilistické části právní vědy. Skrze právnické osoby lze saturovat enormně široké spektrum společenských potřeb, usnadnit jejich realizaci. Z toho důvodu přesahuje zájem o právnickou osobu hranice civilistické jurisprudence.

Vykročíme-li z civilistické oblasti práva do sféry práva veřejného, setkáme se s právnickou osobou veřejného práva. Protože veřejné a soukromé právo nejsou odděleny „neprostupnou čínskou zdí“,³ dochází často k tomu, že právnická osoba veřejného práva vstupuje do oblastí tradičně upravovaných právem soukromým a „obyčejná“ právnická osoba „bez přívlastku“ naopak na sebe bere úkoly vyhrazené právnickým osobám „veřejnoprávním.“ Jde o zásadní jevy se značným praktickým dopadem. Proto může překvapit, že veřejnoprávní právnické osoby se těšily pozornosti jen omezeného počtu autorů (ve srovnání s „obyčejnými“ právnickými osobami).⁴

Právnická osoba, u nás již tradičně pojímaná jako jeden ze subjektů práva,⁵ je

2 Srov. Knapp, V.: Teorie Práva. 1. vydání. Praha: C.H.Beck, 1995, s. 10.

3 Srov. např. nález Ústavního soudu ČR pod Pl ÚS 33/2000. Současný vývoj české legislativy do této zdi navrtává další a další otvory.

4 Srov. Beran, K.: Právnické osoby veřejného práva. Disertační práce (rukopis), 2005, s. 8.

5 Srov. např. Boguszak, J., et. al.: Teorie práva. 2. přepracované vydání. Praha: ASPI Publishing, s. r.

středem pozornosti právních teoretiků. I přes akcelerující a dynamickou fragmentaci právního řádu, kterou můžeme pozorovat zvláště v posledních letech, stále zůstává právu jeho obecná (a v tom smyslu jednotící) vlastnost, že je prostředkem společenského řízení, jehož funkcí je chránit společenskou homeostázu, ať už prostředky preventivními či reparujícími.⁶ Právo se tedy (jako celek) obrací na osoby (= lidi). Poskytuje jim nástroje k organizaci vzájemné interakce, která se odehrává především ve společenských vztazích. Umožňuje-li právo vstoupit do vztahu s jiným subjektem, než je člověk, jde nepochybně o skutečnost, která se musí odrazit napříč právními odvětvími. Považujeme-li ve shodě s Knappem teorii práva za obecnou a úvodní součást právní vědy,⁷ jejímž úkolem je zkoumat problémy všemu právu obecné,⁸ nemůže nás zevrubný zájem právní teorie o problematiku právnických osob nijak překvapit.

Na pomyslném pomezí právní vědy a ostatních humanitních věd stojí právní filosofie. Ponecháme nyní stranou diskuse o přesném vymezení právní filosofie a o její pozici vůči ostatním společenským vědám.⁹ Z našeho úhlu pohledu ji však můžeme považovat za spojovací most mezi naukou o právu (zkoumající určitý „dílčí“ fenomén lidské společnosti – právo) a filosofií, která usiluje o universální poznání celého skutečna (snaží se o pronikání k posledním důvodům všeho skutečného vůbec, či o pronikání k důvodům absolutně posledním).¹⁰ Již samotné kategorie existence, skutečna, a jejich oposit (neexistence, neskutečna), které jsou filosofii imanentní, přímo vybízejí právní filosofy k úvahám o podstatě právnické osoby, o její deskripci, o přínosech tohoto institutu pro společnost i jednotlivce, o cílech, kterých lze jeho prostřednictvím dosahovat, o hodnotách, které lze prosazovat, a tím o justifikaci a podobě jejich právní úpravy.¹¹

Současný svět zůstává, i přes integrující tendence, ať už jsou rázu politického,

o., 2004, s. 134n. Ze starší literatury srov. např. Tilsch, E.: Občanské právo Rakouské. Část všeobecná. Praha: Česká grafická akciová společnost „Unie“, 1910, s. 110n.

6 Knappová, M. et al.: Občanské právo hmotné. Díl prvý. Obecná část. 4. aktualizované a doplněné vydání. Praha: ASPI, a. s., 2005, s. 34.

7 Knapp, V.: Teorie práva. 1. vydání. Praha: C.H.Beck, 1995, s. 1.

8 Ibidem, s. 7.

9 Srov. např. Knapp, V.: Teorie práva. 1. vydání. Praha: C.H.Beck, 1995, s.6 a Telec, I.: O právní vědě. In Dvořák, J. - Winterová, A. (eds.): Pocta Jiřímu Švestkovi k 75. narozeninám. 1. vydání. Praha: ASPI, a. s., 2005, s. 308.

10 Srov. Brugger, W.: Filosofický slovník. 13. vydání. Praha: Naše vojsko, nakladatelství a knižní obchod, s. p., 2006, s. 139n.

11 Četné filosofické přesahy v souvislosti s právnickými osobami nacházíme v naší odborné literatuře např. v dílech Jana Hurdíka. Shodně o Hurdíkovi též Bejček, J.: Hurdík, J. Právnické osoby a jejich typologie. Recenze. In Právní rozhledy, č. 13/2005, s. 491n. Na tomto místě předesíláme, že dílu Jana Hurdíka bude v této práci věnována značná pozornost.

ekonomického, či informačně-technologického, světem tvořeným národními státy. Úpravy problematiky právnických osob v právních řádech jednotlivých států vykazují rozdíly. Z tohoto zorného úhlu zkoumá právnické osoby srovnávací právní věda.¹² Ve vztahu k nauce občanského práva, ale také ve vztahu k obecné teorii právní a konečně i ve vztahu k právní filosofii zastává srovnávací právní věda úlohu „dodavatele“ informací deskriptivního rázu. Mapuje rozdíly mezi jednotlivými právními úpravami, může však poukazovat také na rozdíly doktrinní. Ve srovnání s výše uvedenými odvětvími právní vědy může se přínos srovnávací vědy právní pro poznání právnických osob jevit jako omezený, zvláště pokud jsme ji aforisticky označili jako informačního „dodavatele“. Takový závěr by však byl závěrem velmi zjednodušujícím a povrchním. Dokonce i tehdy, pokud zkoumáme právo jako celospolečenský (resp. celosvětový) fenomén, aniž bychom se chtěli vázat na konkrétní právní řád v konkrétním státu nebo v kulturní oblasti,¹³ představují poznatky získané srovnávací metodou možnost přehledné finální komparace obecných závěrů s konkrétními právními řády a tím i určité validace obecného. Tato úloha srovnávací právní vědy vystupuje v ostrých konturách právě pokud jde o studium právnických osob – úporné úsilí o nalezení obecné definice právnické osoby, které vynakládala značná část vědeckých kapacit 19., ale i 20. století, snad netřeba blíže připomínat.

Právnická osoba je institut s dlouhou tradicí. Třebaže v současné literatuře byl přehodnocen názor, který vznik obecného konceptu právnické osoby klade do období starověkých římských právníků,¹⁴ na předcházející tezi to ničeho nemění. Vývoj, kterým právnická osoba prošla,¹⁵ zkoumá právní historie. Hurdík uvádí,¹⁶ že k prosazení obecného konceptu právnické osoby došlo pod tlakem faktického života (dodejme, že šlo zejména o potřeby vyvolané expanzí světového obchodu),¹⁷ navzdory odporu části teorie. Oč více překvapující tvrzení to může být, tím větší požadavky z toho plynou na

12 Mezi nejvýznamnější díla současnosti lze řadit např. Simonart, V.: *La personnalité morale en droit privé comparé*. Brusel: Bruylant, 1995.

13 Takto koncipoval své dílo např. Hart. Srov. Hart, H., L., A.: *Pojem práva*. 1. vydání. Praha: PROSTOR, nakladatelství s. r. o., 2004, s. 234.

14 Srov. Hurdík, J.: *Právnické osoby*. (Obecná právní charakteristika.) Brno: Masarykova universita v Brně, 2000 s. 51.

15 Máme zde na mysli vývoj počínající již od dob římského práva, v němž, jak bylo uvedeno, nelze hovořit o ucelené teoretické koncepci pojmu právnická osoba, nicméně lze vystopovat alespoň jistý „prazáklad“, který mohl později podpořit vznik obecné koncepce. Z hlediska právně-historického není předmětem zájmu jen vývoj konceptu právnické osoby od doby jeho vzniku či uznání v teorii, nýbrž je nutno zkoumat také vývoj, který tomu předcházel.

16 Hurdík, J.: *Právnické osoby*. (Obecná právní charakteristika.) Brno: Masarykova universita v Brně, 2000 s. 51.

17 Tzv. „velké teorie právnických osob,“ vzešlé z antagonického střetu přirozenoprávních a sociologických teorií jsou datovány do 19. století.

studium právní historie. Při popisu historie vývoje konceptu právnické osoby je tudíž nutno pečlivě od sebe odlišovat každodenní život s jeho potřebami, dále pak mechanismy, kterými jsou v tom kterém období tyto potřeby přenášeny do normotvorby, činitele determinující právo (co do obsahu), úlohu doktríny, její dogmatická východiska jakož i její možnosti ovlivnit obsah právních norem a konečně způsoby i efektivitu, s jakou právo ovlivňovalo tehdejší každodenní život. V souvislosti s metodologií výkladu zákona uvádí Tilsch: „Filolog, jenž chce skutečně rozumět svému autoru, musí studovat i život, vojenské, politické, společenské poměry, technická zařízení, tradice a mínění doby autorovy. Nejinak právník; chce-li rozumět textu zákona, musí znáti celou situaci životní, z níž bylo mluveno, z níž autor zákona vychází. K tomu jest vykladateli třeba, aby znal stav práva v době sepsání a vydání zákona, aby znal theorie panující o právu v této době, příležitost, jež vedla k vydání zákona (occasio legis), legislativní účel, jenž měl býti dosažen (ratio legis), mimoto celkovou situaci životní (milieu), poměry a proudy politické, společenské, vědecké, náboženské, hospodářské, technické, komunikační, atd.“¹⁸ Uvádíme Tilschovy myšlenky právě na tomto místě ze dvou důvodů:

- a) Předně, domníváme se, že to, co Tilsch uvádí v souvislosti s filologickým výkladem zákona, platí také v rovině širší, pokud jde o správné porozumění právu v jeho nejširším slova smyslu, tj. jako provázanému systému platného práva, každodenní praxe i judikatury a právní vědy, který na každodenní život působí ve své komplexnosti.
- b) Dále, stojí za povšimnutí, že i po necelém století jsou Tilschovy myšlenky stále aktuální.

Předchozí výklad ukazuje, a v tomto smyslu jej lze shrnout, že institut právnické osoby si zaslouží pozornosti napříč všemi odvětvími právní vědy. Jinak řečeno, právní věda je hlavním zdrojem poznání institutu právnické osoby. K tomuto „překvapivému“ tvrzení se však sluší dodat, že je třeba zdůraznit, že se tím myslí právní věda ve své celistvosti, se všemi svými odvětvími, včetně těch, které se tradičně považují styčné plochy s ostatními odvětvími společenských věd. Právě to jsme se pokusili alespoň

¹⁸ Tilsch., E.: Občanské právo Rakouské. Část všeobecná. Praha: Česká grafická akciová společnost „Unie“, 1910, s. 54n.

stručně v předcházejících pasážích nastínit. Při letmém pohledu do minulosti jsme zmínili, že od 19. století je vývoj charakterizován vznikem a následným rozvojem i prolínáním velkého počtu teorií, které se právníkou osobou zabývají. Za jednu z příčin této fragmentace a diverzifikace jednotlivých proudů lze konec konců považovat také právě tu skutečnost, že právníká osoba zasahuje do zájmového pole prakticky všech odvětví právní vědy – a v každém z nich se setkáme se specifickým přístupem.

I.2.2. Právní věda – aktér diskurzu jako neuchopitelné „fluidum mysticum“?

Výše jsme v obecnosti rozebrali přístup právní vědy k problematice poznávání právníkové osoby. Pozorný čtenář, obeznámený se současnými odbornými právníkými statěmi, ať již časopiseckými, učebnicovými, či jinými, si mohl všimnout stylistického, resp. argumentačního jevu, který se v poslední době objevuje stále častěji, a který by snad bylo možno přiléhavě nazvat jako „argument právní vědou“. V odborné literatuře, jako by se právní věda zhmotňovala do konkrétní myslící bytosti, která pak diskurzem prostupuje jako rozumem vybavené, autoritativní, ale při tom neuchopitelné „fluidum mysticum.“ Kolikrát můžeme číst spojení „právní věda dovodila“, „právní věda kritizuje“, „právní věda nesouhlasí,“ atd. Tento schematismus jsme použili pouze v rámci výkladu úvodního a obecného. V dalším však před takovým pojetím právní vědy chceme varovat.

Za prvé, domníváme se, že není možno diskurz o právníkové osobě podrobně mapovat (na straně jedné) a při tom (na straně druhé) používat toto souhrnné označení pro ty aktéry diskurzu, mezi nimiž dochází často k velkým názorovým diskrepancím.

Za druhé, pojem právní vědy stává se extensivním a začíná pod sebe jímat i ty součásti diskursu, které s právní vědou *stricto sensu* nemají co do činění (např. judikaturu). Jde ovšem o jev pochopitelný, neboť, jak jsme podotkli již v obecném výkladu, právní věda a právní praxe se spolu vzájemně prolínají. K tomu přispívá ostatně také skutečnost, že mnoho účastníků může do diskurzu vstupovat tu z pozice právní vědy a jindy např. z pozice praktikujícího advokáta.

Za třetí, sejmem-li z právní vědy masku jejího „zosobnění,“ která má násobit její autoritativnost, můžeme pak zkoumat a kriticky hodnotit každou součást diskurzu bez toho, abychom naráželi na jednotlivé názory či teorie jako na daná a nezměnitelná dogmata. Vždyť „nejsou-li závazny teorie zákonodárcovy, tím méně jsou závazny

theorie nějakého vědeckého autora.“¹⁹

V dalším se tedy vyvarujeme pojetí právní vědy jako „jednoho z aktérů diskurzu.“ Vždy budeme zkoumat názory jednotlivých právních vědců, jako názory jednotlivých aktérů diskurzu, nikoliv jako názory „právní vědy.“²⁰

I.3. Další aktéři diskurzu

Pro aktéry diskurzu, kteří jsou zmíněni dále, je společné především to, že jsou určitým způsobem účastni na každodenní aplikační praxi, ať už jako adresáti právní normy, či jako ti, kdo z titulu své profese jednotlivé situace řeší, aplikujíc na ně abstraktní pravidla právních norem. V této konfrontaci abstraktního s konkrétním narážejí na četné problémy, které po jejich identifikaci vnášejí do diskurzu, ať už k nim řešení navrhnou či nikoliv.

Struktura této kapitoly odráží typický koloběh života a právní praxe: 1) Právní norma dopadá na recipienty. 2) Ti se v případě potřeby obrací na osobu práva znalou (advokát, notář,...). 3) Pokud se problém (konflikt) nedaří vyřešit ani za pomoci těchto osob mimosoudní cestou, přicházejí na řadu soudci, kteří svými autoritativními rozhodnutími aplikují právní normu na konkrétní případ. 4) Celý tento koloběh je monitorován těmi, kdož se podílí na tvorbě práva (zejm. v jednotlivých ústředních orgánech státní správy).

I.3.1. Recipienti právních norem

Recipienti jsou ti, kterým jsou pravidla chování, obsažená v příslušných právních pramenech, určena. Jsou to skuteční příjemci příkazů, zákazů či dovolení.²¹ V

19 Tilsch, E.: Občanské právo Rakouské. Část všeobecná. Praha: Česká grafická akciová společnost „Unie“, 1910, s. 52. Autor této práce prosí laskavého čtenáře, nechť si na tuto myšlenku vzpomene především při čtení tohoto díla. Autorovo chápání institutu právnické osoby v žádném případě nehodlá aspirovat na titul té „jedině správné“ teorie, která by konečně rozetnula gordický uzel názorů na tak složitý a komplikovaný institut.

20 Snad jenom v těch případech, kdy se na určitém závěru shodnou všichni autoři (nebo alespoň jejich převážná většina), můžeme použít symbolickou zkratku „právní věda dovodila.“

21 Jako recipient tedy nepřichází v úvahu nikdo jiný než člověk. Označení příjemce – recipient nás upomíná na latinské kořeny tohoto významu. Sloveso „re-cipio“ značilo „zpět vzítí“, „zpět dostatí.“ Srov. Pražák, J. M. et al.: Latinsko – český slovník k potřebě gymnasií a reálných gymnasií. 6. vydání. Praha: Československá grafická unie a. s., 1933, s. 1051. Předložkla „re,“ signalizující zpětnost,

každodenním životě jsou nuceni (nakolik na ně právo působí efektivně) své konání právním normám podřizovat. To se samozřejmě mnohdy neobejde bez vzniku problémů, k jejichž řešení jsou pak přivolány na pomoc osoby práva znalé.²² Pokud jde o recipienty bez právního vzdělání, pouhé jejich setkání se s problémem při recepci právní normy nevede je zpravidla ke vstupu do odborného právního diskurzu, zejm. je-li jejich problém vyřešen (či alespoň explikován) osobou, kterou si k tomu povolaly.

Chápat lidi jako pouhé (pasivní) recipienty právní normy však v sobě skrývá nebezpečí, že přehlédneme důležitý aspekt lidského konání, které ovlivňuje vývoj práva, resp. vývoj úprav jednotlivých odvětví lidské činnosti. Hnacím motorem v životě každého jedince jsou jeho potřeby, které jej motivují jednat způsobem směřujícím k saturaci těchto vlastních (vnitřních) potřeb.²³ Zjistí-li recipient, že k uspokojení svých potřeb může mu sloužit právo, resp. určitý právní institut, bude jej analyzovat a případně se bude snažit sám, či společně s jinými zajistit do budoucna přizpůsobení sledované právní úpravy tak, aby to odpovídalo cíli, kterého chce dosáhnout. Jedním ze způsobů, jak toho dosáhnout, je vstup do odborného diskurzu, který bude cílen zejména na aktéry zapojené do legislativní činnosti a kteří tedy mohou nejsnáze ovlivnit konečnou podobu té či oné právní úpravy. Uvedený jev „aktivizace recipientů“ lze sledovat ve větší míře především v obdobích, kdy se připravuje zásadní změna právní úpravy.

V České republice se právě v současné době nacházíme na vrcholu takového období. Po několika letech diskusí a značného úsilí řady odborníků²⁴ nyní dospívají do svého závěrečného stadia práce na rekonstrukci soukromého práva v ČR.²⁵ Vydání nového kodexu je v právních dějinách vždy významným předělem, při čemž v našich podmínkách jeho význam narůstá tím, že nový kodex soukromého práva by měl po téměř dvaceti letech vývoje nadobro přetnout spojení s právem socialistickým. Významu

navrácení, jakoby symbolicky upozorňovala na to, odkud právo vychází – není práva tam, kde není lidí a vztahů mezi nimi. Právo vychází od lidí, z jejich potřeb, aby se jim jako prostředek regulace společenských vztahů vracelo, působíc na jejich chování (autor této práce je zastáncem sociologické koncepce původu a justifikace práva).

22 Např. recipient nějaké pravidlo vzhledem k jeho složitosti nechápe, proto si je nechává vysvětlit od osoby, u níž předpokládá vyšší stupeň odbornosti.

23 Lze při tom rozlišovat usilování směřující k cíli duchovnímu (volnímu) a k cíli animálně smyslovému. Obě tyto složky se v člověku vzájemně snoubí, jejich výslednice pak determinuje jednání člověka ve vnějším světě. Srov. Brugger, W.: Filosofický slovník. 13. vydání. Praha: Naše vojsko, nakladatelství a knižní obchod, s. p., 2006, s. 467n.

24 V podrobnostech viz např. Eliáš, K. - Zuklínová, M.: Principy a východiska pro nový kodex soukromého práva. Praha: Linde Praha, a. s., 2001, s. 37n. Obecnější charakteristiku podává např. Hurdík (Hurdík, J.: Věda a výuka občanského práva v kontextu současných společenských změn. In Právní obzor č. 01/2004, zejm. s. 4n.).

25 Podle aktuálních informací (duben 2008) by měl být návrh nového občanského zákoníku předložen k projednání vládě na přelomu let 2008 a 2009.

tohoto milníku odpovídá také aktivita recipientů vstupujících do diskurzu o nové právní úpravě.

Aktuálním příkladem vstupu recipientů do odborného diskurzu o právnických osobách je publikace „Problematika právní úpravy právnických osob – Analýzy a teze k diskusi.“²⁶ Uvádíme tuto publikaci proto, že na jejím příkladu lze názorně demonstrovat některé rysy, které jsou obecně charakteristické pro vstup recipienta – laika do odborného diskurzu. Předně, uvedená publikace není dílem jednotlivce, nýbrž dílem kolektivním.²⁷ Dále, sami autoři zdůrazňují, že na rozdíl od většiny aktérů diskurzu na uvedené téma nejde o osoby vybavené právnickým vzděláním.²⁸ Tato skutečnost autory sice profiluje, ale zároveň je nutí zdůraznit, že se považují za právoplatné účastníky diskurzu, neboť jako návštěvníci „z venku“ tu „právníkům ukazují svůj pohled na nebagatelní problémy, složité situace a existenční potřeby, jejichž uspokojení právní cestou se může výsledně může týkat generace této i budoucí (...), netají se svým laickým postavením, přec ale zasvěceně a podloženě, svižně a srozumitelnou právní řečí tlumočí prožitou zkušenost a vše, co z ní dovozují.“²⁹ Autoři nehodlají ani v nejmenším zabíhat do členitých zákoutí jednotlivých teoretických pojetí právnických osob. Dokonce můžeme tvrdit, že tyto teorie jsou jim zcela lhostejné. Také to je jedním ze znaků, který charakterizuje účast recipienta – laika v odborném diskurzu.

Namísto závěrečného shrnutí zhodnotíme výše uvedenou citaci J. Exnera: domníváme se, že jeho ústy zde byla brilantně vyjádřena role, jakou recipienti práva v odborném právnickém diskurzu (a to nejen o právnických osobách) mohou velmi dobře zastat a obohatit tak diskurz o cenné praktické poznatky.

26 Štogr, J. et al.: Problematika právní úpravy právnických osob – Analýzy a teze k diskusi. 1. vydání. Vydal: Podnos, občanské sdružení na podporu občanského sektoru a neziskových organizací, 2006.

27 Publikace vzešla z tzv. „Nettu“, tj. nezávislého think tanku na podporu občanského sektoru a neziskových organizací. „Think tank“ lze charakterizovat jako skupinu vzájemně spolupracujících osob, které ve vzájemné interakci zkoumají danou problematiku a činí ve vzájemném konsenzu závěry a doporučení, s nimiž se obrací na širší veřejnost (= vstupují do diskurzu).

28 „Je příznačné, že takovýto pokus vychází z prostředí (...) subjektu, který se zabývá obecnou problematikou veřejného prostoru, nikoliv z právního akademického prostředí.“ Štogr, J. et al.: Problematika právní úpravy právnických osob – Analýzy a teze k diskusi. 1. vydání. Vydal: Podnos, občanské sdružení na podporu občanského sektoru a neziskových organizací, 2006, s. 4.

29 Exner, J., In: Štogr, J. et al.: Problematika právní úpravy právnických osob – Analýzy a teze k diskusi. 1. vydání. Vydal: Podnos, občanské sdružení na podporu občanského sektoru a neziskových organizací, 2006, s. 6.

I.3.2. Advokáti, notáři a další praktikující právníci

Role advokátů, notářů a dalších praktikujících právníků³⁰ v diskurzu se odvíjí především od podstaty jejich profese. Tou je poradní (konciliační), či pomocná činnost. V nejzřetelnější podobě ji sledujeme především u advokátů. Podle současného zákona o advokacii (č. 85/1996 Sb.) platí, že advokáti poskytují právní *služby*. Jsou tedy profesí služebnou, poskytující jiným porady, rozborů a především zastoupení před soudem.³¹

Právní pomoc může v rámci své další činnosti poskytovat také notář. Avšak také v rámci jeho notářské činnosti je obsažen aspekt pomocné profese. Sepisováním veřejných listin o právních úkonech, osvědčováním právně významných skutečností a prohlášení, přijímáním listin do úschovy a přijímání peněz a listin do úschovy za účelem jejich vydání dalším osobám nepopíratelně přispívají k hladkému průběhu právního styku. Slouží tak prevenci sporů a přispívají právní jistotě.³²

Pokud jde o ostatní praktikující právnícké profese, také např. u podnikového právníka má jeho činnost povahu vyloženě poradní, pomocnou, čili „servisní.“ Poskytovaný servis však nesměřuje k osobám stojícím vně zaměstnavatele, nýbrž k osobám stojícím uvnitř podniku. Podnikový právník např. běžně hodnotí strategie formulované podnikovým managementem z hlediska jejich právní dovolenosti, resp. proveditelnosti. Zajišťuje kvalifikované provedení potřebných právních úkonů (sepisování smluv, podání příslušným úřadům, atd.). Zaměstnavatelem je při tom často obchodní společnost – právnícká osoba. Podnikový právník se tedy stará o její náležitý chod, o její status a z této strany je konfrontován s problematikou právnícké osoby. Jeho pohled je tedy často bezprostředním a detailním pohledem „zevnitř.“

Role těchto profesí v diskurzu se tedy odvíjí od toho, s jakými problémy se při výkonu svého povolání tyto právníci setkají. To je prvek, který nacházíme také u „obyčejného“ recipienta (laika) právní normy. V dalším se však již pozice obou rozcházejí. Na rozdíl od laika, členové profesí zde uvedení se nemohou omezit na prosté konstatování problému, musí jej uspokojivě osvětlit a zejména pomoci s jeho řešením. Údělem těchto profesí však je, že krom hledání řešení ve vlastním citění

30 Dalšími praktikujícími právníky máme na mysli např. podnikové právníky, právníky pracující ve státní službě, v místních či zájmových samosprávách, v neziskovém sektoru, atd.

31 Srov. § 1 odst. 1 a 2 zákona č. 85/1996 Sb., o advokacii.

32 Macková, A., In Winterová, A. et al.: Civilní právo procesní. 3. vydání. Praha: Linde Praha, a. s., 2004, s. 176.

dobrého a spravedlivého, resp. ve vlastním přesvědčení o platném právu, jsou nuceni poměřovat své závěry se zájmy svého klienta. To se také může odrazit při jejich účasti v odborném diskurzu.

I.3.3. Soudci a jejich judikatura

Důležitými aktéry diskurzu o právnických osobách jsou soudci. Jejich pozice v diskurzu je dvojí. Jednak, soudci řeší konkrétní (zejména sporné) případy podle stanovených pravidel objektivního práva, a to závazným, autoritativním způsobem.³³ Přestože v našem právním systému nemají rozsudky charakter precedentů (tj. norem závazných *pro futuro* pro všechny obdobné případy), jejich praktický dopad je značný. Výstupy této jejich činnosti jsou předmětem zevrubného zájmu jak právníků právo praktikujících, tak právních vědců. Obě skupiny přistupují k judikatuře, zejm. té, která byla uveřejněna v některé ze sbírek, především jako k faktoru, který tvůrčím způsobem přibližuje abstraktní právní normy životu. V rámci odborného diskurzu se pak judikatura hodnotí, ať už pozitivně či negativně.

Dále, stejně jako jiní aktéři, se soudci namnoze účastní odborného diskurzu bez ohledu na spojitost s konkrétním případem, který rozhodovali. Taková jejich účast v diskurzu je však podepřena „pouze“ autoritou odborné erudice toho kterého soudce, nikoliv autoritou, kterou je nadán výrok soudce při závazném řešení jednotlivého sporu.

I.3.4. Tvůrci nové legislativy

Vztahy mezi lidmi se dynamicky vyvíjejí. Právo musí na tento vývoj reagovat. Přesvědčivě tuto myšlenku rozvedl již E. Svoboda: „ (...) od té chvíle, kdy byla právní pravidla sepsána, nastává zápas dvou živlů: Práva napsaného s cítěním právním, žijícím v lidských massách. (...) život vyniká nepřehledností odstínů, bohatstvím a různotvárností vztahů, a mimo to stálou měnlivostí, podmíněnou vývojem kultury a civilisace. Proud života nedá se zastaviti a vynucuje si postupné změny zákonů, aby bylo přizpůsobeno právo životu. (...) pracuje-li řádně zákonodárství – jest soustava

³³ Srov. Zoulík, F., In Winterová, A. et al.: Civilní právo procesní. 3. vydání. Praha: Linde Praha, a. s., 2004, s. 176.

platného práva neustále v pohybu.³⁴

Úkolem legislativců je tento neustálý vývoj života sledovat a podchycovat. Při tom se zkoumá, jaké požadavky z toho vyplývají na právo (tj., zda je dosavadní úprava vyhovující, pokud je třeba legislativní změny, co má být jejím obsahem, atd.). Není však v silách sebekvalitnějšího normotvůrce, aby reagoval na všechny změny, které ve společnosti nastávají. Dynamika vývoje a změn společenského života není a nemůže být provázena stejně intenzivní dynamikou vývoje právního řádu. Právo tak působí jako konzervativní element: „(...) jsou zákonné celky a mezi ně patří zejména právo občanské (...), které více než jiné mají snahu býti čímsi trvalým v proudu změn. (...) při nich by nikdo rozumný nestál o neustálé měnění, opravování a přizpůsobování, při nich i největší milovník pokroku musí žádati určitou míru stabilnosti.“³⁵

K vývodům E. Svobody o občanském právu a o jeho tendenci odolávat neustálým změnám doplníme, že nejvíce se tato jeho vlastnost projevuje právě v právu, které upravuje postavení osob. To samozřejmě platí především pro právní status osob fyzických, avšak nejinak je tomu též u osob právnických. Základní pojetí institutu právnických osob, základní myšlenky, na nichž právnické osoby stojí, nezřídka na sebe vzaly v průběhu svého vývoje podobu nezměnitelných dogmat.

Tvůrce nové právní úpravy, rozhodne-li se pro zásadní změnu právního řádu tím, že přepracuje základní kodex soukromého práva, stojí tak před úkolem velmi obtížným a zároveň delikátním. Jde o to, nakolik odlišně od současných názorů má rekodifikace přistoupit k základním otázkám soukromého práva, nakolik se postaví proti zažitým dogmatům.

Legislativa tedy musí pečlivě sledovat každodenní život a jeho změny, a to přímo i prostřednictvím diskurzu mezi právníky. Pod vlivem těchto podnětů jsou připravovány nové právní úpravy. Jejich tvůrci pak vstupují do odborného diskurzu především tehdy, když seznamují veřejnost s podobou svých návrhů. Nejde však o účast, která by se omezovala na prostou deskripci nové právní úpravy. Čím významnější změna právního řádu, tím větší pozornost a odezvu vzbudí. Odezva je legislativci zpětně vnímána a v této vzájemné interakci dochází pak k dalším modifikacím rodící se nové právní úpravy.³⁶

34 Svoboda, E.: Ethické a sociální základy práva občanského. 1. vydání. Praha: Melantrich, nedatováno, s. 19-20.

35 Ibidem, s. 20.

36 Což lze přesvědčivě ukázat právě na pojetí právnické osoby v návrhu nového OZ. Procházíme-li jednotlivé tzv. „konsolidované verze“ návrhu OZ, jak postupně vznikaly pod gescí ministerstva

I.3.5. „Prostory,“ v nichž se diskurz odehrává

Dosud jsme se zabývali diskurzem o právnické osobě a o jeho aktérech v rovině spíše obecné. Než uvedeme alespoň ve stručnosti jednotlivé věcné okruhy diskurzu, musíme učinit alespoň krátkou zmínku o „prostorách“, či „arénách“, v nichž uvedený diskurz probíhá. Bez té by totiž nebyl obecný náhled na diskurz kompletní. Jsme si vědomi, že tuto část práce dosud vedeme metodami sociologickými. To však nepovažujeme za samoučelné. Vždyť právě právnická osoba je institutem, který je dlouhodobě předmětem obsáhlého diskurzu a je jím do značné míry formována.³⁷ Rozbor a pochopení tohoto diskurzu nám pak umožní lépe pochopit, zda a jak tento diskurz ovlivnil současné chápání právnické osoby, resp. zda a jak ovlivnil pojetí právnické osoby v připravované rekodifikaci občanského práva.

Výše jsme tedy uvedli alespoň v hrubých rysech hlavní aktéry odborného diskurzu i to, jakým způsobem se do něj zapojují. Vzájemná interakce aktérů neprobíhá ve vzduchoprázdnu. Hlavním prostorem, kde probíhá organizovaná výměna názorů a jejich třibení, zůstávají stále³⁸ především stránky odborného právnického periodického tisku. Od roku 1989 do současnosti ovšem počet vydávaných periodik narostl. Tím se diskurz stal poněkud fragmentovaný a obtížně sledovatelný. Množství diskutujících i jejich výstupů narostlo, což tento prostor ještě více zahustilo, takže úplný přehled o aktuálním stavu diskurzu již nemůže mít ani teoretik, který není od sledování diskurzu „zdržován“ jinými aktivitami, zejm. aplikací práva v praxi. S jistou dávkou licence lze říci, že na stránkách periodické odborné právnické literatury dochází k prolnutí tradiční a moderní formy komunikace. Tradiční forma komunikace byla položena s vynálezem knihtisku.³⁹ Jde o způsob komunikace, který je prost rušivých momentů, jako jsou redundance, informační diskontinuita, nepřesná interpretace, atd.⁴⁰ Aspekt modernity (resp. post-modernity) v komunikaci tkví právě v mnohosti a fragmentovanosti celého prostoru, v exponenciálním nárůstu sdělovaných informací a v obtížném rozeznávání

spravedlnosti, můžeme pozorovat, jak se postupně měnila, resp. byla precizována, ustanovení týkající se právnických osob.

37 Připomínáme citát Sedláčkův, který jsme předsadili na začátek úvodní kapitoly.

38 Navzdory mohutnému rozvoji elektronických komunikačních sítí a jejich vstupních portálů.

39 Plasticky to vystihuje Hurdík: „Knihtisk umožnil precizaci ústně přenášené komunikace, vyloučení redundance a položil tak základ moderního vědeckého světového názoru. Studované jevy mohly být v nových podmínkách přesně zkoumány, pozorovány a popisovány a postupy mohly být opakovány na základně náročných standardů a přesných protokolů.“ Hurdík, J.: *Osoba a její soukromoprávní postavení v měnícím se světě*. Spisy právnické fakulty č. 270. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2004, s. 47.

40 Ibidem, s. 47.

duplicit a redundancí. Stejně, jako vedle sebe fungují jednotlivé počítačové komunikační sítě i jejich vstupní portály, koexistují vedle sebe jednotlivá odborná periodika. Získat souborný pohled na celé toto komunikační pole je obtížné dokonce i pro instituce, které se *ex professo* zabývají pouze systematizací a archivací informací – pro specializované právnické knihovny.

Prostor diskurzu vymezený především tištěnými odbornými periodiky, je prostorem otevřeným. Kdokoliv má zájem, může diskurz sledovat či se jej účastnit. Z hlediska našeho bádání v souvislosti s právnickou osobou jde o prostor našeho hlavního zájmu. Diskurz se ovšem odehrává také v jiných „arénách.“ Tak diskurz v rámci legislativních orgánů, univerzit či konferencí je diskurzem relativně uzavřeného počtu osob, s jehož výstupy se seznamujeme v prostoru veřejného diskurzu zprostředkovaně, zpravidla skrze tištěnou podobu nejrůznějších sborníků či zpráv v odborných periodikách. Tím se pro nás zvyšuje význam diskurzu v otevřeném prostoru a nutnost jeho zevrubného poznání.

I.4. Věcné okruhy diskurzu o právnických osobách v ČR

Výše jsme identifikovali některé prvky, které jsou příčinou obtížné orientace v diskurzu a tím i znesnadňují poznání současných názorů formujících teoretické nazírání na institut právnické osoby. Nezbyvá tedy, než postupným a systematickým zmapováním současného diskurzu tuto obtíž překlenout. Pokud bychom však měli čtenáře podrobně seznámit s tímto obsáhlým rešeršováním, stal by se rozsah této práce neúnosným. Proto nyní pouze přehledně sestavíme (zrekonstruujeme) více či méně současná nosná témata v diskurzu o právnické osobě, bez toho, abychom k tomu uváděli další podrobnosti. V současnosti lze zachytit následující věcné okruhy diskurzu o právnických osobách:⁴¹

- a) Obecně k právnické osobě a k institutům bezprostředně souvisejícím (osobnost, osoba v právu, subjekt, subjektivita, atd.).
- b) Způsobilst některých právnických osob (státu, územně samosprávných celků,

41 Doplníme ještě, že konkrétní výstupy v diskurzu většinou nelze přesně zařadit do té či oné skupiny, neboť často dochází k jejich prolínání i v rámci jednoho výstupu. Přestože uvedený přehled vychází z obsáhlé rešerše současného diskurzu (srov. seznam použité literatury), nemůžeme si samozřejmě činit nárok na úplnost.

příspěvkových organizací) vlastnit majetek.

c) Trestní odpovědnost právnických osob a způsoby její úpravy.

d) K jednotlivým typům právnických osob:

d.1) Právnická osoba veřejného práva, stát jako právnická osoba.

d.2) Veřejné vysoké školy – jejich právní povaha.

d.3) Církev – restituce.

d.4) Nadace

d.5) Politické strany a jejich subjektivita.

d.6) Další dílčí otázky u jednotlivých typů právnických osob, např. u obecně prospěšných společností, obchodních společností, atd.

e) Právnická osoba a její pojetí v rekonstrukci občanského práva

Z uvedeného přehledu se podává, že český diskurz o právnické osobě je charakteristický tím, že značné pozornosti se těší především témata dílčí [sub písm. b) až e)], méně pozornosti je věnováno právnické osobě obecně, jako institutu. Považujeme při tom za žádoucí, aby každý autor, který se chce zabývat tím či oním dílčím problémem souvisejícím s tou či onou právnickou osobou, měl tyto obecné otázky ujasněny – a nejedná se o otázky jednoduché. Cílem této disertační práce je, krom toho, co již bylo uvedeno výše, oživit zájem právě o podceňovaný *obecný* diskurz o právnické osobě [sub písm. a)].

Před tím však považujeme za potřebné, abychom nejprve čtenáři osvětlili, jak chápeme základní pojmy související s právnickou osobou, z jakých pozic k nim přestupujeme. Bez tohoto ujasnění základních otázek spojených s institutem právnické osoby nelze kvalifikovaně zaujímat stanoviska k právnické osobě jako takové.

II. Právnícká osoba: terminologie

Problematika právníckých osob v sobě skrývá – víc, než jiné právní instituty – možnost nedorozumění mezi autory o ní píšícími a čtenáři z toho důvodu, že s právníckou osobou je spojeno výrazové instrumentarium zahrnující vysoce abstraktní pojmy, jejichž přesný význam není ustálen a způsob jejich užívání jednotlivými autory se liší. Tomu se chceme vyhnout, a proto musíme čtenáře seznámit s tím, jak tyto výrazy užíváme, jaký pojmový obsah jim přiřazujeme.

II.1. Subjekt

II.1.1. Obecně

Počneme výkladem výrazu „subjekt,“ a to rozbořením významu, jaký je mu přiřkládán v obecném jazyce. Ze základní slovníkové literatury o českém jazyce⁴² lze rekonstruovat následující významy:

- a) jedinec, činitel,
- b) nositel vlastností, činností, zážitků,
- c) protiklad objektu (zejm. ve filosofii).

V různých odvětvích odborné češtiny se pak setkáváme s následujícími významy:

- a) účastník právního vztahu (v právu),⁴³
- b) jeden ze základních větných členů (v jazykovědě),
- c) hlavní téma v polyfonní skladbě (v hudbě).

V současné době již upadá v zapomnění původní význam tohoto slova: etymologie nás dovádí ke středolatinštině výrazu *subiectum*, tj. základní, „ležící pod,“

42 Filipec et al.: Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost. 2. vydání. Praha: Academia, nakladatelství AV ČR, 2001 (dotisk), s. 422; Petráčková, V., Kraus, J. et al.: Akademický slovník cizích slov. 1. vydání. Praha: Academia, nakladatelství AV ČR, 2000 (dotisk), s. 716; Rejzek, J.: Český etymologický slovník. 1. vydání. Voznice: Leda, 2004 (dotisk), s. 612.

43 K tomu v podrobnostech níže.

což je původem přičestí trpné od lat. *subicere* (podhazovat, podkládat, podrobit se).⁴⁴ Význam odkazující na podřízenost, poddanost, vzbuzoval již dříve pochybnosti o tom, zda je vhodné jej užívat právě v oblasti civilního práva, které zdůrazňuje myšlenku rovnosti, rovného postavení osob. „Začneme-li s významem latinského slova „subjectus“, vidíme, že výraz tento znamená poddaného, podmaněného, čímž zřejmě se vyjadřuje opak toho, čeho se míní docílití úlohou „subjektu“ v soukromém právu. Tento význam svádí zřejmě k pochybnostem a jako takový jest neupotřebitelný.“⁴⁵ S tímto tvrzením můžeme souhlasit pouze částečně. Tam, kde se zabýváme vzájemnými právními vztahy mezi subjekty práva, může reminiscence na „poddanost“ působit vskutku nemístně, nicméně nelze pominout, že každý adresát právní normy (srov. níže) již samým faktem, že se na něj právní norma obrací s nějakým příkazem, zákazem či dovolením, je tím právu, jako závaznému a vynutitelnému systému pravidel, podřízen, musí dané příkazy respektovat. Je tedy subjektem (poddaným) práva (právní normy). V tomto smyslu je tedy použití výrazu subjekt na místě a není důvodu jej pro potřeby práva zcela odmítat, jak činí Dnistrjanský v cit. díle.

Poznáváme tedy, že tento výraz má více významů. Ponecháme stranou oblast jazykovědy a hudby. Pokud jde o ostatní významy v obecné češtině, tu je zřejmé, že ve všech třech významech jde o abstraktní označení dále nedělitelné entity,⁴⁶ bez ohledu na to, jaká je její kvalita. Tzn., že za subjekt lze podle konkrétních okolností považovat jak entity („útvary“) živé (lidi, zvířata, rostliny), tak neživé, a to reálně existující (věci),⁴⁷ či dokonce entity abstraktní (myšlenkové konstrukty).⁴⁸

Význam slova subjekt má tedy širší rozsah než výraz člověk. Jestliže rozsahem významu slova chápeme souhrn jednotlivých předmětů a jevů, které slovo označuje, lze dokonce říci, že právě slovo subjekt patří k výrazům, jejichž významový rozsah je nejširší. Poměříme-li vedle sebe výrazy člověk (v tomtéž významu coby lidského jedince též výraz *osoba*), nutně docházíme k závěru, že člověk (čili *osoba*) je

44 Rejzek, J.: Český etymologický slovník. 1. vydání. Voznice: Leda, 2004 (dotisk), s. 612. Víceméně shodně též Pražák, J. M. et al.: Latinsko – český slovník k potřebě gymnasií a reálných gymnasií. 6. vydání. Praha: Československá grafická unie a. s., 1933, s. 1160.

45 Dnistrjanský, S.: Základy moderního práva soukromého. Praha: Česká akademie věd a umění, 1928, s. 201.

46 K bližšímu osvětlení pojmu entita srov. níže.

47 Na tomto místě zdůrazňujeme, že se pohybujeme v obecné rovině úvah, nikoliv v rovině úvah právních, kde jsou věci tradičně počítány za objekt.

48 Tak např. ze sousloví: „Subjekty, které plní funkci moderátorů,“ bez znalosti konkrétních okolností nepoznáme, zda se oněmi subjekty myslí lidé jako moderátoři uměleckého programu, či např. stání či soukromé instituce, které se zabývají smířčím řešením sporů či chemické prvky, které určitým způsobem ovlivňují průběh nějaké chemické reakce.

významovou podmnožinou jedince, činitele (= subjektu). Ten jedinec, činitel (subjekt) který je živý, myslící, mluvící, pracující, uvědomující si své já, atd., je člověkem. Navíc platí, že člověk může vystupovat jako subjekt ve všech třech významech, které výrazu subjekt připisuje obecná čeština, tak samozřejmě ve významu, který výrazu subjekt připisuje právo.

II.1.2. Subjekt v právu

Podle Knappa jsou subjekty práva subjekty právních norem. Z toho Knappovi vyplývá rozdělení na subjekty právotvorné a na subjekty, jimž je právo určeno (adresáti právních norem). Adresáti právních norem jsou ty subjekty, jimž jsou adresovány příkazy, zákazy či dovození v právních normách.⁴⁹ V tom lze s Knappem (a s dalšími autory) souhlasit. Vždyť takovéto chápání subjektu v právu konec konců vzbuzuje reminiscenci na historický vývoj chápání pojmu subjekt – Hurdík a Katolický v této souvislosti citují Heinecciovu sentenci: „*Subiectum est, de quo aliquid enuntiatur.*”⁵⁰ Adresáti právních norem jsou subjekty práva, protože právo ve svých normách vypovídá o tom, co je jim dovoleno a co zakázáno, a tedy také o tom, jaká práva a povinnosti jsou způsobilí nést. To nás směřuje k chápání subjektu ve smyslu formální logiky – subjektem je to, o čem se něco vypovídá, (tedy to, co je základem něčeho jiného, co je základem logických úvah).

Musíme tedy rozlišovat, zda mluvíme:

- 1) O subjektu objektivního práva, resp. o subjektu právní normy, nebo
- 2) o subjektu jako o nositeli subjektivních práv a povinností.

V prvním případě (subjekt objektivního práva, subjekt právní normy) bychom za subjekt práva mohli považovat cokoliv, o čem se právní norma jakkoliv vyjádří.⁵¹ Takovéto pojetí subjektu však nemá jakýkoliv význam. V dalším proto budeme mluvit o

49 Knapp, V.: Teorie práva. 1. vydání. Praha: C.H.Beck, 1995, s. 70.

50 Subjektem je to (ten článek úsudku), o čem (o kterém) se něco vypovídá. Hurdík, J. - Katolický, J.: K pojetí právnických osob. Spisy právnické fakulty č. 103 (řada teoretická). 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita v Brně – právnická fakulta, 1992, s. 8.

51 Ať už se vyjadřuje, že jde o způsobilého nositele práv a povinností či např. o předmět právních vztahů.

subjektu jako o nositeli subjektivních práv a povinností.

V právu se kategorie subjektu (nositele práv a povinností) tradičně používá k rozlišení od objektu. Adresátem – subjektem je pouze ta entita, o které právní norma vypovídá něco specifického; nestačí jakákoliv (libovolná) zmínka. Jde o to, zda ona entita je či není podle objektivního práva způsobilá nést subjektivní práva či povinnosti (subjekt = nositel práva subjektivního). Subjektivní právo se tradičně definuje jako míra a způsob možného chování subjektu práva.⁵² Objektivní právo se na subjekt může obrátit s nějakým příkazem, zákazem či dovolením, kterým mu stanoví míru a způsob jeho možného chování.

Vzhledem k abstraktnosti pojmu subjekt je však třeba mít na paměti, že:

1) Vzhledem k širokému rozsahu pojmu subjekt se bez dalšího nedozvídáme nic o tom, na koho se právo takto vlastně obrací.

2) Z toho co bylo uvedeno v předchozí větě, vyplývá, že nám není bez dalšího nic známo ani o kvalitě a potencích onoho subjektu, když nevíme, co vůbec jako subjekt v konkrétním případě přichází v úvahu.⁵³

Domníváme se, že právě zde dospíváme k prvnímu zásadnímu teoretickému problému. Nejasnost toho, co vůbec přichází v úvahu jako subjekt práva, posléze komplikuje pochopení podstaty institutu právnické osoby a tím se zakládá na další názorové kontroverze.

Počněme naši úvahu budovat od východisek, která nejsou sporná. Pokud by se právní norma obracela jako ke svým adresátům na lidi *a jenom a pouze na ně*, stávala by se kategorie právního subjektu v podstatě redundantní bez nějakého svého hlubšího obsahu. Jako nositel subjektivních práv či povinností by v tomto modelovém případě přicházel v úvahu člověk *a jenom a pouze on*. Za této situace by sdělení, že: „Subjektem práva je člověk (osoba),“ mělo toliko popisný význam, že právo se obrací se svými ustanoveními jen a pouze na lidi a jenom je činí způsobilými nést subjektivní práva či povinnosti. Nic více a nic méně. Právní subjektivitu (srov. níže) by pak bylo možno definovat jako vlastnost náležící člověku *a jenom jemu*, která spočívá v tom, že právní norma k člověku připíná způsobilost být nositelem subjektivních práv a povinností.

Právě při úvahách o člověku jako „subjektu práva“ je nutno nanejvýš pečlivě

52 Knappová, M., et al.: Občanské právo hmotné. 1. díl. 4. vydání. Praha: ASPI, a. s., 2005, s. 28.

53 Srov. též Hurdík, J. - Katolický, J.: K pojetí právnických osob. Spisy právnické fakulty č. 103 (řada teoretická). 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita v Brně – právnická fakulta, 1992, s. 8.

rozeznávat, zda tu máme na mysli člověka jako subjekt objektivního práva, či člověka jako subjekt způsobilý nést (na základě právní normy objektivního práva) nějaká práva a povinnosti.⁵⁴ V dalším ukážeme, že při pečlivém rozlišování těchto dvou kategorií docházíme pokaždé k jiným závěrům.

Výrok: „člověk je subjektem *objektivního práva*,“ lze vyslovit pouze s upozorněním, že tento výrok chápeme tak, že člověk je v rámci všech norem objektivního práva vždy subjektem alespoň jedné právní normy. I když se budeme stále pohybovat v modelové situaci, v níž jiný adresát než člověk nepřichází v úvahu, nemůžeme totiž tvrdit, že *každý* člověk je subjektem *všech* právních norem. V právních řádech totiž existují normy, které přesně stanovují podmínky pro to, jaký člověk je subjektem určité množiny dalších právních norem. Tak např. podle současného § 6 odst. 1 zákoníku práce vzniká „způsobilost fyzické osoby jako zaměstnance mít v pracovněprávních vztazích práva a povinnosti (...) dnem, kdy fyzická osoba dosáhne 15 let věku.“ Z toho vyplývá, že na lidi, kteří ještě nedosáhli 15 let věku, se právní normy pracovního práva zásadně nevztahují, tj. tito lidé subjekty norem pracovního práva nejsou. Uvedeme jako ilustraci ještě čl. 26 Listiny základních práv a svobod, podle jehož odstavce 1 „má každý právo na svobodnou volbu povolání a přípravu k němu, jakož i právo podnikat a provozovat jinou hospodářskou činnost.“ Avšak nikoliv každému bude dopřáno zcela svobodné volby povolání, když v odstavci 2 se předvídá, že „zákon může stanovit podmínky a omezení pro výkon určitých povolání nebo činností.“ Jenom ten, kdo případně splňuje předepsané podmínky pro výkon určitého povolání, může si svobodně volit, zda se pro toto povolání rozhodne.⁵⁵ Neplatí tedy, že by každý člověk byl subjektem *všech* právních norem (ve smyslu subjektu coby entity, o

54 Např. Knapp ve své Teorii práva užívá nadpisu „Subjekty práva“ a svůj výklad začíná pojednáním o subjektech *objektivního práva*. Po té však plynule přechází k výkladu o osobách (fyzických i právnických) a tu již mluví o subjektech a jejich subjektivitě v tom smyslu, že má na mysli nikoliv způsobilost být jakýmkoliv způsobem adresátem právní normy, nýbrž způsobilost být nositelem *subjektivních* práv či povinností (srov. Knapp, V.: Teorie práva. 1. vydání. Praha: C.H.Beck, 1995, s. 70-72).

55 V této souvislosti je velmi zavádějící znění čl. 5 Listiny, které stanoví, že „každý je způsobilý mít práva.“ Vnesení civilistické terminologie do oboru práva ústavního způsobuje četné problémy. Knapp i Lisse se shodují, že takto doslovně tento článek nelze vykládat, neboť „myslí něco jiného, než říká.“ Nejde totiž o to, že by se měla na mysli způsobilost ke *všem* subjektivním právům a povinnostem bez jakýchkoliv dalších podmínek, nýbrž o to, že té způsobilosti, kterou v tom či onom případě získá (srov. např. výše uvedený § 6 ZP), nemůže být nijak zbaven. Srov. Knapp, V.: Každý je způsobilý mít práva. Je každý způsobilý mít práva? In: Právník č. 2/1994, s. 97n. a Lisse, L.: Způsobilost mít práva jako esence právního státu. In: Právník č. 12/2002, s. 1295n. K tomu dodáme, že uvedený čl. 5 Listiny je nutno vždy vnímat v úzké souvislosti právě s ustanoveními, která zde zmiňujeme. Jestliže § 6 ZP stanoví, že subjektem právních norem z oboru pracovního práva je pouze takový člověk, který dosáhl 15 let věku, pak k tomu přistupuje kategorický požadavek čl. 5 Listiny, že *každý*, kdo dosáhl 15 let věku, tuto způsobilost má a nelze ho ni jakkoliv připravit.

níž právní norma něco vypovídá), které se k člověku obrací s možností nést určitá subjektivní práva či povinnosti. Nesplňuje-li člověk podmínky, které určitá právní norma stanoví pro to, aby byl způsobilý nést určitá práva a povinnosti (např. dosažení 15 let věku dle § 6 z.p.), pak tento člověk způsobilost tato práva nést prostě nemá, není tedy způsobilým nositelem těchto práv, tj. není jejich subjektem (ve smyslu subjektu coby způsobilého nositele těchto práv). Teprve okamžikem, kdy stanovenou podmínku splní (zde např. dosažením věku), stává se způsobilým nositelem těch práv, která jsou na splnění této podmínky navázána. V tomto smyslu se tedy soubor subjektivních práv a povinností, které je člověk způsobilý nést, dynamicky vyvíjí v závislosti na tom, jak konkrétní člověk naplňuje podmínky stanovené v právních normách pro to, aby způsobilost určitá práva nést byla získána.

Výrok: „člověk je subjektem subjektivních práv či povinností,“ nám tedy sděluje pouze tolik, že dotyčný je způsobilý nést nějaká subjektivní práva či povinnosti, avšak v každém konkrétním případě musíme pátrat po tom, o jaká subjektivní práva a povinnosti se jedná.

Přijmeme-li stanovisko Knappové, že určitá subjektivní práva a povinnosti se realizují (jsou součástí) právního vztahu, avšak, že rovněž existují subjektivní práva a povinnosti, které součástí žádného právního vztahu nejsou,⁵⁶ můžeme vyvodit, že člověk je způsobilý nést jak ta subjektivní práva či povinnosti, která jsou součástí určitého právního vztahu, tak i práva a povinnosti, která součástí žádného právního vztahu nejsou. Člověk je tedy způsobilý být účastníkem právních vztahů, tj. být subjektem právních vztahů. Z uvedeného vyplývá, že způsobilost být účastníkem právního vztahu je obsahově užší než způsobilost být nositelem subjektivních práv a povinností. Způsobilost být účastníkem právního vztahu totiž spadá v jedno se způsobilostí být nositelem těch subjektivních práv, která se realizují v rámci právních vztahů.

Považujeme tímto za prokázané, že spojení „subjekt práva“ bez rozlišení, zda máme na mysli právo subjektivní či objektivní, je nebezpečným schematismem. Vždy je totiž nutno rozlišovat, zda se má na mysli:

a) subjekt práva objektivního (o čem právní norma něco vypovídá), kde můžeme zkoumat pouze subjekty jednotlivých právních norem s tím, že pokud jde o člověka, tak

56 Srov. Knappová, M., et al.: Občanské právo hmotné. 1. díl. 4. vydání. Praha: ASPI, a. s., 2005, s. 179.

- neplatí, že každý člověk je subjektem všech právních norem, tj. „objektivního práva jako celku“, nýbrž
- platí, že každý člověk je subjektem alespoň jedné právní normy (u nás srov. čl. 5 Listiny⁵⁷),

b) subjekt jako nositel jakýchkoliv (resp. alespoň nějakých) subjektivních práv či povinností (resp. alespoň jednoho práva či jedné povinnosti) a konečně

c) subjekt jako nositel subjektivních práv či povinností, které se realizují v právním vztahu, tj. subjekt způsobilý být účastníkem právního vztahu.

V případě ad a) vystupuje do popředí pojetí subjektu jako základu, o kterém se něco (v právní normě) vypovídá, tj. jako adresáta právní normy, v případech ad b) a c) pak vystupuje do popředí pojetí subjektu jako základní entity („jednotky“), která je nositelem nějaké vlastnosti (zde oprávnění). Modelová situace, při které jsme konstruovali, že jediným v úvahu přicházejícím adresátem právní normy je člověk, nám tedy pomohla vysvětlit, že spojení „subjekt práva“ je mnohoznačné.

Odhlédneme-li od našeho teoretického modelu a srovnáme jej se skutečností, dospíváme k tomu, že právo se ve svých normách neobrací pouze na člověka, nýbrž i na entity jiné. Podržíme-li se striktně chápání subjektu jako nositele subjektivních práv a povinností, zjistíme, že právo se ve své dnešní složitosti a hypertrofovanosti obrací na celou škálu adresátů. Čtenáři se jistě vedle člověka (= osoby fyzické) vybaví na prvním místě osoba právnická. Posuďme však znění některých právních norem – např. § 1 odst. 1 písm. e) zákona č. 56/2001 Sb., o podmínkách provozu vozidel na pozemních komunikacích zní: „Zákon upravuje (...) práva a povinnosti stanice technické kontroly a stanice měření emisí.“ Příkladem takového oprávnění je, že stanice technické kontroly získá možnost provádět kontroly druhů jednotlivých vozidel: „Ministerstvo vydá oprávnění stanici technické kontroly k provádění technické kontroly jednotlivých druhů vozidel,“ stanoví se v § 72 odst. 1 cit. zák. Aniž bychom se na tomto místě chtěli pouštět do tak delikátní otázky, která se přímo nabízí, totiž zda stanice technické kontroly (dále v textu jen „STK“) „je či není“ právnickou osobou, můžeme zde uvést, že z uvedené textace gramatickým výkladem vyplývá, že STK je považována za adresáta (subjekt) právní normy ve smyslu sub a) i b) výše, když k ní právo připíná schopnost nést subjektivní práva.⁵⁸ Jiným příkladem je ustanovení § 19 OSŘ, kde se stanoví, že:

57 Čl. 5 Listiny zní: „Každý je způsobilý mít práva.“

58 Tento závěr, založený pouze na gramatickém výkladu, je však de lege lata nutno korigovat, což bude

„Způsobilost být účastníkem řízení má ten, kdo má způsobilost mít práva a povinnosti (tj. subjektivní práva a povinnosti, pozn. O.F.); jinak jen ten, komu ji zákon přiznává.“ Jistě není náhodou, že toto ustanovení se vyhýbá textaci, která by způsobilost být účastníkem řízení přiznávala pouze fyzické či právnické osobě. Právě vzhledem k tomu, že některé právní normy připínají práva i povinnosti k adresátům, kteří nejsou lidmi (a ani osobami právnickými), je ustanovení § 19 OSŘ koncipováno tak, jak bylo ocitováno.⁵⁹

Chápeme-li subjekt práva tímto způsobem, tj. subjekt = entita způsobilá nést jakákoliv subjektivní práva (alespoň však jedno) a jakákoliv subjektivní povinnosti (alespoň však jednu), vyplývá z toho následující klasifikace subjektů v (platném) právu:

- a) lidé [slovy většiny současných zákonů (fyzické) osoby],
- b) jiní adresáti než lidé, tj.
 - b.1) právnické osoby
 - b.2) jiní adresáti než právnické osoby

Avšak Knapp říká: „Právo samo ve své obvyklé kontinentální nomenklatuře rozeznává jako subjekty práva:

- a) osoby fyzické (přirozené),
- b) osoby právnické (...),
- c) stát.“⁶⁰

Boguszak, s Knappem v tomto ohledu ve shodě, uvádí: „Subjekty práva jsou osoby v právním smyslu, tj. osoby, které mají právní subjektivitu, tj. způsobilost k právům a povinnostem, tedy způsobilost mít subjektivní práva a povinnosti.“⁶¹ Z

zmíněno níže.

59 Takovéto řešení však není výdobytkem recentního vývoje, nýbrž bylo známo již dříve. Již Gerlich upozornil na Ullmannovo pojetí způsobilosti být stranou sporu. Způsobilost být stranou před soudem je Ullmannovi právní vlastností. Tuto vlastnost (způsobilost) má při tom každý, kdo podle soukromého práva může mít práva a povinnosti, tedy fyzické a právnické osoby (materiální způsobilost být stranou). Určitým útvarem však přísluší mocí zákona práva, aby vlastním jménem žalovaly nebo byly žalovány, i když jim chybí charakter právní osobnosti (formální způsobilost být stranou). Srov. Gerlich, K.: K otázce způsobilosti procesní a způsobilosti býti stranou sporu. In Engliš, K. et al. (eds.): Sborník prací k počtě šedesátých narozenin Jaroslava Kallaba. Praha: Orbis, 1939, s. 83n.

60 Knapp, V.: Teorie práva. 1. vydání. Praha: C.H.Beck, 1995, s. 72.

61 Boguszak, J., In: Boguszak, J. - Čapek, J.: Teorie práva. 1. vydání. Praha: CODEX, 1997, s.106. Shodně též v novější učebnici teorie práva z roku 2004 (Boguszak, J. et al.: Teorie práva. 2.

uvedeného nelze učinit jiný závěr než ten, že tu dochází k naplnění pojmu subjekt zcela jiným obsahem. Subjektem se tu nerozumí jakýkoliv adresát právní normy, který je způsobilý mít subjektivní práva, nýbrž jen někteří adresáti, řekněme adresáti nejdůležitější a nejrozšířenější. Obsah pojmu subjekt se touto schematizací částečně vyprazdňuje. V uvedeném smyslu totiž pojem subjekt neznamena nic víc, než zastřešující kategorii pro fyzickou a právnickou osobu, tedy pro dva nejdůležitější (nejčastější) adresáty práva, coby nejčastější nositele subjektivních práv a povinností.

Toto pojetí subjektu není u nás nijak nové či ojedinělé. Ze starší literatury srov. např. v díle Knappové: „Způsobilost k právům a povinnostem, tj. způsobilost být subjektem práv, se v právu rovná osobě. Je proto ve skutečnosti tautologií, říká-li se, že osoby mají způsobilost k právům a povinnostem, neboť právě a výlučně ty subjekty, které mají způsobilost k právům a povinnostem, jsou ve smyslu práva osoby.“⁶² Při čemž podle Knappové: „V socialistickém právu náleží způsobilost k právům a povinnostem v mezích zákona všem občanům i všem právnickým osobám bez rozdílu. (V teorii socialistického práva – zejména v diskusích – se vyskytly názory, že subjektivita může náležet i jiným organizacím, než jsou právnické osoby. Podle našeho názoru však každou organizaci, jež je nadána právní subjektivitou, lze považovat za právnickou osobu; nelze tedy hovořit o subjektech práva, které by nebyly i osobou ve smyslu práva.)“⁶³ V tomto postoji se do značné míry odráží tehdejší vliv sovětského socialistického práva a tamější doktríny na naše právo i nauku.⁶⁴

Vystupují tedy proti sobě dva významy výrazu subjekt:

1) Jako výraz odkazující na jakéhokoliv adresáta právní normy, na něž se tato obrací jako na nositele alespoň jednoho (jakéhokoliv) subjektivního práva či alespoň jedné (jakéhokoliv) subjektivní povinnosti.

2) Jako výraz odkazující na ty adresáty právní normy, kteří jsou nadáni právní

přepřacované vydání. Praha: ASPI Publishing, s. r. o., 2004, s.135). K právní povaze státu (tj. zda „je či není“ právnickou osobou, resp. „čím“ vlastně je), srov. níže.

62 Knappová, M.: Právní subjektivita a způsobilost k právním úkonům v československém právu. Rozpravy Československé akademie věd. Řada SV. Sešit 11. Praha: Nakladatelství ČSAV, 1961, s. 27.

63 Ibidem, s. 4.

64 Srov. např. Genkin, D., M. (red.): Sovětské občanské právo. Díl první. 1. vydání. Praha: Orbis, 1953, s. 154: „Právními subjekty jsou vedle jednotlivých občanů právnické osoby. Za právnické osoby jsou prohašované takové kolektivní (společenské) útvary, které mohou jako takové, tj. svým jménem, nabývat majetkových práv, zavazovat se, žalovat a být žalovány před soudem (čl. 13 obč. zák. RSFSR)“.

subjektivitou.

3) Jako souhrnný výraz pro fyzickou i právnickou osobu, implikující, že jiné subjekty než jsou tyto dva, v právu nenalzáme.

O tak složitém institutu, jako je právnická osoba, nelze pojednávat bez toho, aniž by si autor nejprve rozřešil, jak bude v souvislosti s úvahami o právnické osobě užívat výrazu subjekt. Jde totiž o pojem čistě teoretický, jehož obsah není definován z hlediska platného práva.

II.1.3. Pojetí subjektu ve starší doktríně

Výše jsme se učinili v souvislosti s dílem M. Knappové zmínku o tom, jak byla problematika subjektu v nauce traktována od 50. let dvacátého století. Považujeme zde za vhodné připomenout, jak byla tato otázka pojímána v době platnosti obecného zákoníku občanského (č. 946/1811 Sb. z. s., dále v textu jen „o.z.o.“).

Pokud jde o civilistiku konce 19. a první poloviny 20. století, lze v obecnosti konstatovat, že pojem subjektu nebyl příliš v popředí jejího zájmu. V souladu se systematikou o.z.o. se pojednávalo především o osobách, a to přirozených (fyzických) a právnických s tím, že kontroverze se vedly ohledně toho, zda určité útvary (veřejná obchodní společnost, universita, honební společenstva) právnickou osobou jsou či nikoliv. Ve vleku těchto debat můžeme vystopovat pojetí subjektu. Tak např. Tilsch uvádí: „Právo objektivní spojuje oprávnění a závazky nejen s jednotlivým člověkem, nýbrž zná i jiné útvary, jež mohou být podměty právními. Podmět právní, jež jest uznán právem objektivním a jenž je rozdílný od jednotlivého člověka (osoby fyzické čili člověka) nazýváme osobou právnickou.“⁶⁵ I když to Tilsch v citovaném díle neuvádí výslovně, lze dovodit, že subjektem je pro něj pouze osoba, a to fyzická nebo právnická. Tilsch proti sobě staví korporaci, která pro něj je právnickou osobou a societou,⁶⁶ která pro něj (v souladu s tehdejšími panujícími názory) právnickou osobou není. V návaznosti na § 26 o.z.o. (který tvořil základ právní úpravy právnických osob, a nutno

65 Tilsch, E.: Občanské právo Rakouské. Část všeobecná. Praha: Česká grafická akciová společnost „Unie“, 1910, s. 110.

66 Řečeno terminologií současného OZ jde o smlouvu o sdružení dle § 829 a násl. OZ, která dnes za právnickou osobu považována není.

řící, že základ kusý a nejasný, srov. níže), musí Tilsch připustit (právní) existenci útvarů, které leží na pomyslné přímce mezi korporací a societou, a které sám nazývá „útvary pochybnými.“⁶⁷ U nich je dle Tilsche nutno zkoumat, nakolik (a v jakých směrech) je jmění tohoto útvaru odděleno od jmění společníků (samostatnost jmění) a nakolik a v jakých směrech se jmění útvaru považuje za jmění společníků. Podle toho pak „stojí sdružení blíže ryzí společnosti aneb ryzí korporaci.“⁶⁸ Tilsch tedy neříká, zda po zvážení tohoto kritéria bude „pochybný útvar“ považovat za právnickou osobu (korporaci) nebo za societu, nýbrž bude jej považovat za útvar od jednoho i druhého odlišný, byť stojící blíže té či oné z krajních možností. Tu však vzniká otázka, zda takový útvar je možno považovat – z hlediska Tilschova nazírání – za subjekt. Tilsch existenci tohoto pochybného útvaru nepopírá, natož aby popíral jeho způsobilost nést práva a povinnosti. Dovedeno do důsledku, musel by pak být takový útvar považován za subjekt způsobilý nést subjektivní práva, a to vedle osoby fyzické a právnické.

Se zcela odlišným přístupem k pojmu subjektu se setkáme v dílech Sedláčkových. Především se vyhýbá konstrukci osoby jako jednoho (či jediného) subjektu práva.⁶⁹ Pojem osoby je podle Sedláčka nejasný a někdy je ztotožňován se subjektivním právem a jindy zase s člověkem. Osoba je pro Sedláčka především bodem přičitatelnosti ve tvorbě právních norem. Teprve tehdy, když rozebírá osobu jako součást obsahu právního předpisu, střetávají se mu pojmy osoba a subjekt: „Pravíme-li, že v normě je stanovena povinnost, pak se musíme tázati, kdo a co je povinen. Otázka „kdo je povinen“ míří na *subjekt povinnosti (zvýrazněno O.F.)*.“ Tomuto subjektu říkáme také osoba.⁷⁰ V dalším pak užívá Sedláček pojmu subjekt vždy v souvislosti s určitými subjektivními právy a povinnostmi (subjekt kollace, subjekty žaloby dědické, subjekty vindikace, vyvlastnění, zastavení, atd.), jinde mluví např. o subjektech smlouvy obligační,⁷¹ tj. o věřiteli a dlužníku, aniž by se však blíže zabýval tím, kdo či co pod těmito abstraktními pojmy bude v konkrétním případě vystupovat.

Krčmářovi je obsahem pojmu subjekt práv a povinností osoba. Rozlišuje tedy

67 Tilsch, E.: op. cit. sub. 65, s. 119n.

68 Tilsch, E.: Občanské právo Rakouské. Část všeobecná. Praha: Česká grafická akciová společnost „Unie“, 1910, s. 120n.

69 Sedláček, J., In: Rouček, F. – Sedláček, J.: Komentář k Československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi. Díl první. 1. vydání. Praha: Knihkupectví a nakladatelství V. Linhart, 1935, s. 181n.

70 Ibidem, s. 182.

71 Sedláček, J.: Obligační právo. 1. vydání. Brno: Československý akademický spolek „Právnik“ v Brně, 1924, s. 114n.

osobu fyzickou a právnickou jako jediné v úvahu přicházející subjekty.⁷² Zároveň však uznává, že „bývá leckdy pochybno, zdali jde o právnickou osobu čili nic, a leckdy bývají tyto pochybnosti komplikovány i pochybnosti, ke kterým právnickým osobám jest onen pochybný útvar připočísti.“⁷³ Otázku, co počít s útvarem, který sice právnickou osobou není, ale přesto je způsobilý nést nějaká práva, však již Krčmář v cit. díle neřeší.

Dnistrjanský oproti jiným autorům pojmy subjektu, subjektivních práv a právnické osoby odmítá jako nevhodné. „Při tom musí se trvati na tom, že „subjekt právní“ jest užší pojem než „nositel práva“ a že v našem případě nejedná se o nositele práv, nýbrž o nositele práva (právního řádu). Přicházíme tedy k výsledku: na místo teorie právních subjektů a osob lze postavit teorii o nositelích soukromého práva.“⁷⁴ Používá-li Dnistrjanský výrazu osoba, tak pouze ve smyslu člověka, jako jednoho z nositelů soukromého práva. Jakýkoliv jiný nositel soukromého práva nemůže pak být pojmenován osobou. Ve srovnání s ostatními autory se může Dnistrjanského konstrukce jevit velmi svébytnou, nelze jí však upřít, že skýtá dobrý potenciál k překonání problémů s některými útvary, jejichž právní povaha je sporná. Řečeno námi zažitou terminologií: zda určité útvary jsou či nejsou právnickými osobami, a pokud právnickými osobami nejsou, zda to vůbec jsou nějaké „útvary“, a pokud ano, jak se k nim postavit. Odmítnutím pojmu právnické osoby odpadají úvahy nad tím, zda něco „je či není“ právnickou osobou. To můžeme jistě považovat za pozitivní, neboť se tím zákonodárci otevírá široké pole působnosti ke konstruování nejrůznějších umělých nositelů soukromého práva, aniž by při tom byl svazován teoretickými uzancemi o pojmových znacích právnické osoby, o nichž dodnes není úplné shody. V prostředí, kde nositeli soukromého práva jsou lidé a „to ostatní“, by zřejmě pramálo pozornosti vzbudil např. nositel, který není způsobilý být vlastníkem, který však určitý majetek pouze spravuje a nabývá-li, nabývá pro toho, kdo mu majetek do správy svěřil. Avšak je nutno upozornit i na negativa takového pojetí. Odmítnutí institutu právnické osoby by v některých případech pouze přeneslo spornou povahu určitého útvaru o jednu úroveň výše. Nikoliv tedy, zda něco „je či není“ právnickou osobou, ale nově, zda něco „je či není“ nositelem subjektivních práv. Na tomto místě, kde podáváme pouze stručný nástin, nemůžeme se detailně zabývat otázkou, zda by těchto sporných případů bylo

72 Krčmář, J.: Právo občanské. Díl I. Výklady úvodní a část všeobecná. 1. vydání. Praha: Spolek československých právníků „Všehrd“, 1929, s. 135.

73 Krčmář, J.: Právo občanské. Díl I. Výklady úvodní a část všeobecná. 1. vydání. Praha: Spolek československých právníků „Všehrd“, 1929, s. 160.

74 Dnistrjanský, S.: Základy moderního práva soukromého. Praha: Česká akademie věd a umění, 1928, s. 203.

méně či více než sporných případů týkajících se právnické osoby.

Poznáváme tedy, že užívání pojmu subjekt nebylo ve starší civilistice příliš ustáleno, ostatně to závisí i na tom, nakolik (ne)bylo ustáleno užívání pojmů subjektivní právo a osoba v právu.

Značná pozornost byla pojmu subjektu věnována na poli práva veřejného. Tak pro Matějku je pojem subjektu ústředním pojmem právním. „Je to základní jednotka, s níž právní řád počítá, a to jak v oboru práva soukromého, tak i veřejného.“⁷⁵ „Právní subjekt, tj. bod, na nějž se vztahují jako účinky právního řádu práva a povinnosti, nazývá se osobou. Pojem osoby není tu však totožný s pojmem osoby ve smyslu biologickém neb filosofickém. Je pouhým abstraktem, něčím, čemu ve vnějším světě neodpovídá nic konkrétního. Je výtvozem právního řádu, proto by bylo přesné nazývatí jej „právní osobou,“ uvádí Matějka a cituje při tom myšlenek Michoudových, Jellinekových a Haffových.⁷⁶ Na rozdíl od Sedláčka, který od sebe kategorie osoby a subjektu striktněji odděluje, Matějkovi se tyto dva pojmy povážlivě přibližují, ba splývají obsahově v jedno. Z uvedené citace lze vyvodit, že Matějkovi je jak osoba, tak i subjekt bodem přičitatelnosti práva, a to bodem abstraktním, jemuž ve vnějším světě nic neodpovídá. Nabízí se tedy otázka, jaký je pak rozdíl mezi pojmy subjekt a osoba (takto abstraktně a ryze právnicky pojatá) a z uvedeného nelze než uzavřít, že tu Matějka dvěma slovy označuje jedno a totéž. V takovém případě se ale jeden či druhý pojem stává nadbytečným a pak je třeba se ptát, proč by měl být pojem subjektu ústředním pojmem práva, když jej lze opsat „synonymem“ osoba v právním smyslu. Vedle osob fyzických staví pak Matějka zcela odlišné osoby právnické a varuje před sklony k nebezpečným antropomorfizacím, jichž jsme v právu v souvislosti s právnickou osobou svědky. Je-li pro Matějku osoba i subjekt jedno a totéž, pak z toho plyne, že by jiných subjektů než fyzických a právnických osob neměl dopouštět, čemuž v citované práci skutečně dostává. Ovšem v samém závěru citované práce, v souvislosti s kritikou zákonodárce ohledně neuváženého užívání systematických pojmů, čteme: „Pojmová nejasnost zákonodárcova se projevuje často též v té formě, že zákon (...) uvádí mezi korporacemi útvary, jež nemají právní subjektivitu.“⁷⁷ Na jednu stranu tedy osoba = subjekt, na stranu druhou jsou zde útvary, které nemají subjektivitu, nejsou tudíž subjektem (natož osobou), ale přesto jsou to „útvary.“ Jaká tedy je povaha těchto

75 Matějka, J.: Pojem veřejnoprávní korporace. 1. vydání. Praha: Knihovna sborníku věd právních a státních, 1929, s. 14n.

76 Ibidem, s. 25.

77 Ibidem, s. 112.

„útvary“, nemají-li právní subjektivity? Takový názor by nás dovedl k tomu, že právní norma se vyjadřuje k různým útvarům, z nichž některé nadány právní subjektivitou jsou (fyzické a právnické osoby) a jiné nikoliv. Tu ovšem zřetelně vystupuje relativita obsahu pojmu subjektu v právní vědě.

Weyrovi je ústředním pojmem norma, tj. obsah toho, co má být. V rámci tohoto obsahu se pak může vyskytnout i představa toho, kdo jest povinen se podle normy chovat, tedy subjekt povinností. V oblasti abstraktní normologie je ovšem tento subjekt pouhou abstrakcí (bodem přičitatelnosti), kterou nelze explikativně definovat po způsobu přírodovědeckém.⁷⁸ Weyrovi je tedy subjekt nositelem práv a závazků, aniž by se vyjadřoval k otázce, zda jde o jakéhokoliv adresáta, k němuž právní norma připne schopnost nést alespoň jedno právo či povinnost, či zda jde pouze o ty subjekty, které jsou nazývány osobami (fyzickými, právnickými).

Ještě plastičtěji můžeme relativitu obsahu pojmu subjekt doložit v rámci oboru mezinárodního práva. Tomsa ve slovníku veřejného práva uvádí: „Subjektivitou či osobností ve smyslu práva mezinárodního dlužno rozuměti způsobilost být nositelem mezinárodních práv a závazků. Jsou tedy mezinárodněprávními subjekty ty entity, které dle mezinárodního práva mohou být oprávněny nebo zavázány. Starší internacionalistická doktrína vycházejíc z předpokladu, že mezinárodní právo je právem mezistátním, vyvozovala, že jedině státy jsou a mohou býti bezprostředními destinatáři jeho norem a tudíž jeho jedinými subjekty. (...) avšak v moderní době právo to prodělalo hluboké změny tím, že upravuje poměry i jiných entit, než jsou státy. Proto moderně orientovaná internacionalistika (...) různým způsobem připouští (subjektivitu, pozn. O.F.) též u entit,⁷⁹ které povahy státu nemají.“⁸⁰ Z uvedeného vidíme, že Tomsa připouští změnu obsahu pojmu subjekt podle aktuální potřeby vývoje popisované materie. Pojem subjektu mu tedy není pojmem statickým, nýbrž pojmem dynamickým, jehož obsah se postupně vyvíjí.

Toto stručné historické ohlédnutí můžeme shrnout tak, že pojem subjektu v právu byl obsahově nejednoznačný; jeho chápání bylo ovlivněno střety v pojmání osoby v právu, subjektivních práv a povinností, resp. přístupem k právu vůbec. Co však

78 Weyr, F.: Teorie práva. Brno – Praha: Orbis, 1936, s. 112n.

79 Jako příklad takové entity lze tu uvést, a to dokonce již v této době, člověka – jednotlivce. Již v době vzniku cit. Tomsovy statě totiž existovala práva, která muselo respektovat jak právo vnitrostátní, tak právo mezinárodní, která se týkala postavení člověka a jeho svobody. V počátcích šlo především o opatření k potlačování otroctví. Srov. Le Fur, L.: Précis de droit international public. Troisième édition. Paris: Librairie Dalloz, 1937, s. 131n.

80 Tomsa, B., In: Havelka, J. (red.): Slovník veřejného práva československého. Svazek IV. 1. vydání. Brno: Polygrafia – Rudolf M. Rohrer – Brno, 1938, s. 780.

především, pojem subjektu je pojmem čistě systematickým, konstruovaným a naplňovaným právní vědou, nikoliv zákonodárcem v jím vytvářených normách.⁸¹ Jako teoretický a systematický pojem má tedy sloužit k formálnímu a přehlednému zachycení určitých jevů, přičemž, vykazují-li tyto jevy dynamiku (viz výše v oblasti mezinárodního práva), není na místě trvat na pojmu subjektu jako na kategorii, jejíž obsah je statický, neměnný. To by totiž vedlo k tomu, že by se pojem subjektu postupně stal zkosnatěným, odtrženým od reality.

II.1.4. Pojetí subjektu v této práci

Shrňme nejprve, že jsme zaznamenali následující možné významy výrazu subjekt:

- a) subjekt práva objektivního (tj. cokoliv, o čem právní norma cokoliv vypovídá),
- b) nositel subjektivních práv a povinností:
 - b.1) nositel alespoň jednoho (jakéhokoliv) subjektivního práva či alespoň jedné (jakékoliv) subjektivní povinnosti,
 - b.2) nositel subjektivních práv či povinností, které se realizují v právním vztahu, tj. subjekt způsobilý být účastníkem právního vztahu,
 - b.3) nositel subjektivních práv a povinností, které se realizují nejen v právním vztahu, ale i mimo něj a konečně
- c) subjekt jako souhrnný výraz pro fyzickou i právnickou osobu.

Máme-li se vyslovit k otázce, jak výrazu subjekt rozumět a jak jej v této práci budeme užívat, vyjdeme z toho, že jde podle nás především o pojem systematický, který by měl vystihnout na koho a na co se současné pozitivní právo obrací jako na možné nositele subjektivních práv a povinností. Z hlediska systematického je pro nás subjekt taková entita, která je způsobilá nést (alespoň nějaká) subjektivní práva a (alespoň nějaké) povinnosti. Nyní se musíme vyjádřit k poměru mezi tímto pojetím subjektu a pojetím, které jeho obsah redukuje pouze na osobu (fyzickou a právnickou).

81 Což samozřejmě neznamená, že by zákonodárce nemohl výrazu subjektu v tom kterém právním předpise použít a naplnit jej vlastním obsahem. Srov. např. § 1 zákona č. 505/1990 Sb., o metrologii, podle nějž jsou za subjekty označeny právnické osoby a fyzické osoby, které jsou podnikateli.

K tomu nám dobře poslouží § 19 OSŘ, který jsme zmínili výše.⁸² Drápal k tomuto ustanovení uvádí: „Ten, kdo nemá způsobilost mít práva a povinnosti, zásadně není způsobilým účastníkem řízení. Zákon však – jak vyplývá z ustanovení § 19 části věty za středníkem – mu může takovou způsobilost přiznat. Ten, komu zákon přiznává způsobilost být účastníkem řízení, má v občanském soudním řízení stejné právní postavení (stejná procesní práva a povinnosti) jako ten, kdo je způsobilým účastníkem řízení z titulu své právní subjektivity.“⁸³

Povšimněme si již začátku uvedeného citátu. Věta „*Ten, kdo* nemá způsobilost mít práva a povinnosti (...),“ nám naznačuje, že by měl existovat *někdo*, kdo nemá způsobilost mít práva a povinnosti. Spojení „ten, kdo – někdo“ ovšem evokuje osobu, a to osobu fyzickou (případně i právnickou). Autor tu jistě nemá na mysli, že by u nás snad existoval člověk, který nemá způsobilost mít práva a povinnosti. Nezbyvá než upřesnit, že autor tu nemá na mysli někoho, nýbrž něco, co nemá způsobilost mít práva a povinnosti. Při tom je zřejmé, že se tím nemyslí právnická osoba, neboť ta zásadně způsobilost k právům a povinnostem (alespoň v určitém rozsahu) má (srov. níže). Vyloučíme-li tedy fyzickou i právnickou osobu, již nám zbývají pouze entity (dále nedělitelné „jednotky“, „útvary“), na které se právní norma obrací takovým způsobem, že bude zároveň nutno zajistit jim možnost vystupovat před soudem v roli účastníka řízení. Jestliže však v souladu s § 19 OSŘ jiná právní norma stanoví, že „něco má způsobilost být účastníkem řízení,“ pak o této entitě již nelze mluvit jako o něčem, co vůbec není způsobilé mít subjektivní práva a povinnosti, když určitá práva a povinnosti (zde procesní povahy) *tomu* přiznána jsou. V tomto smyslu se tedy ono *něco* stává adresátem právní normy, a pokud přistoupíme na chápání subjektu jako jakéhokoliv adresáta právní normy způsobilého nést subjektivní práva, můžeme *to* označit za subjekt práva, tedy ovšem za takový subjekt, který není právnickou (natož fyzickou) osobou. Pokud budeme trvat na pojetí subjektu pouze jako na osobě (fyzické či právnické), pak *to* pod pojem subjektu samozřejmě podřadit nemůžeme. Tu se ukazuje, že pro *to*, co je odlišné od fyzické či právnické osoby a přesto je *to* způsobilé nést (alespoň nějaká) subjektivní práva, bychom vlastně neměli žádný specifický výraz. Vyřazení této entity z obsahu pojmu subjekt a akcentování, že není jiných subjektů než fyzické či právnické osoby, pak u těchto ostatních *adresátů* vlastně směřuje k popření

82 Ustanovení § 19 OSŘ zní: „Způsobilost být účastníkem řízení má ten, kdo má způsobilost mít práva a povinnosti; jinak jen ten, komu ji zákon přiznává.“

83 Drápal, L., In: Bureš, J. et al.: Občanský soudní řád. Komentář. I. díl. 7. vydání. Praha: C.H. Beck, 2006, s. 72.

jejich (právní) existence vůbec. Nelze se pak divit dalekosáhlé bezradnosti, kterou pak způsobí setkání s *něčím*, co není právnickou osobou, resp. je sporné, zda to je či není právnická osoba, přesto je však evidentní, že alespoň nějaká práva a povinnosti *to* způsobilé nést je. Jak *to* nazvat? Lze s *tím* vůbec vstupovat do právních vztahů? Lze *to* žalovat?⁸⁴ Pro ilustraci stačí projít diskurz o právnické osobě v době před vydáním zákona č. 219/2000 Sb., o majetku České republiky a jejím vystupování v právních vztazích. Debata o právní povaze ministerstev, okresních úřadů, Policii, Bezpečnostní informační službě, atd., nebyla ničím jiným než debatou nad tím, jak v praxi uchopit entity, u nichž se názory na jejich právní povahu *de lege lata* různí (zda jsou právnickou osobou či nikoliv). Přitom však závěr, zda v tom či onom případě jde či nejde o právnickou osobu, nebylo vlastně to, o co v diskurzu prvoplánově běželo. Nešlo totiž o akademické závěry, nýbrž právě o vyřešení praktických dopadů. Je-li ona entita právnickou osobou, budeme ji moci žalovat (např. o náhradu škody). Není-li, bude nutno žalovat jiný subjekt.⁸⁵

Vyjdeme-li z toho, že výraz subjektu je obsahově naplňován nikoliv pozitivním právem, nýbrž právní vědou, a v jejím rámci rozdílně podle jednotlivých autorů, tj. že jde o pojem, který je každému autorovi pojmem systematickým, není důvodu, abychom k tomuto pojmu v této práci přistupovali rozdílně. Chceme-li pomocí pojmu subjekt popsat, na jaké adresáty se platné právo obrací jako na nositele subjektivních práv a povinností, vychází nám, již výše zmíněné členění subjektů na:

a) lidi (fyzické osoby),

b) ostatní adresáty, a to ty

b.1) které jsou nazývány právnickými osobami⁸⁶ a

b.2) které právnickými osobami nazývány nejsou.⁸⁷

Chápeme tedy v této práci subjekt z hlediska systematického a doktrinárního jako takového adresáta právní normy, k němuž právní norma připíná schopnost nést nějaká

84 Je-li *tomu* výslovně přiznána způsobilost být účastníkem řízení, pak *to* jistě žalovat lze; co když *tomu* však výslovně tato způsobilost přiznána není?

85 Např. ohledně Policie ČR srov. stanovisko pléna Nejvyššího soudu ČR PlsN 2/96.

86 Např. občanská sdružení – srov. § 2 odst. 2 zákona č. 83/1990 Sb., o sdružování občanů, obchodní společnosti dle obchodního zákoníka, atd.

87 Např. správce daně ve věci správy daní, v určitých případech celní orgán, atd. (Srov. Bureš, J. et al.: Občanský soudní řád. Komentář. I. díl. 7. vydání. Praha: C.H. Beck, 2006, s. 72.) Je pravdou, že od účinnosti zákona č. 219/2000 Sb., o majetku České republiky a jejím vystupování v právních vztazích, je počet „pochybných útvarů“ menší.

(jakákoliv) subjektivní práva a (jakékoliv) povinnosti. Tímto širokým pojetím subjektu se hlásíme k myšlence, že pojem subjektu není kategorií pozitivně-právní, nýbrž pojem teoreticko-systematický. Zároveň zdůrazňujeme, že takovýto přístup nám staví do zorného pole také ty útvary, které zákon (či doktrína na základě rozboru zákona) za právnické osoby neoznačují.

K uvedenému považujeme za nutné učinit dvě důležité poznámky:

1) Takto široké pojetí subjektu je v současném diskurzu méně časté, nikoliv však neznámé. Zastáncem takto širokého pojetí subjektu je Baudyš: „Ve skutečnosti má právní subjektivitu každý, kdo je subjektem práv, tedy ten, komu právní předpis přiznává určité právní postavení, například určité právo nebo povinnost, způsobilost vyvolat svým právním jednáním nebo svou nečinností právní následky atd. Při tom je každý subjektem práv pouze v takovém rozsahu, v jakém je mu způsobilost k právům a povinnostem přiznána. Pojem právní subjekt je tedy nepochybně mnohem širší než pojem právnická osoba.“⁸⁸ V citovaném článku Baudyš upozorňuje na to, že někdy jsou pojmy právní subjekt a právnická osoba užívány synonymicky, což považuje za nepřípustné. Právnická osoba je pak Baudyšovi podmnožinou takto široce vymezeného subjektu, která se od ostatních liší tím, že „má způsobilost k právům a povinnostem z občanskoprávních vztahů, a to v plném rozsahu stanoveném právními předpisy (§ 18 odst. 1 OZ).“⁸⁹

2) Jsme si vědomi toho, že široké a ryze teoretické pojetí subjektu může, dovedeno do důsledků, vést k závěrům, které *na první pohled působí* poněkud absurdně. Považujeme tedy za nutné blíže vysvětlit, že při hlubším zkoumání ona absurdnost odpadá. Jako příklad uijeme členskou schůzi v družstvu. Podle § 239 odst. 1 obchodního zákoníku (dále v textu jen „obch.z.“) je členská schůze nejvyšším orgánem družstva a podle § 239 odst. 5 obch. z. je oprávněna vyhradit si pro sebe rozhodování o různých záležitostech, které se týkají družstva či jeho činnosti. Jde tedy o orgán družstva, k němuž je jinou právní normou připojena schopnost nést určité právo. V tomto smyslu je tedy také členská schůze v družstvu subjektem práva, chápeme-li tento pojem široce a teoreticko-systematicky. Je-li členská schůze subjektem způsobilým nést uvedené právo,⁹⁰ klade se otázka, je-li také oprávněna toto své právo hájit např. před soudem. Srovnáme-li s výše uvedeným § 19 o.s.ř., část před

88 Baudyš, P.: Právnická osoba, organizace a právní subjektivita. In: Právní rádce č. 03/1998, s. 37.

89 Ibidem, s. 37.

90 Členské schůzi je volno, využije-li možnosti dané jí v § 239 odst. 5 obch. z. čili nic.

středníkem,⁹¹ mohli bychom, na první pohled uzavřít, že je-li členská schůze subjektem způsobilým nést uvedené právo, pak nepochybně má také způsobilost být účastníkem řízení, v němž by mohla toto své právo hájit proti komukoliv, kdo by ji ve výkonu tohoto práva rušil. Jenomže takový závěr je chybný, protože v něm došlo ke smísení výrazu „způsobilost nést subjektivní právo“ ve dvou různých, vzájemně neslučitelných smyslech.

Uvedli jsme výše, že pojem subjektu je pro nás pojmem ryze teoretickým, kterým chceme pojmenovat všechny útvary, na které se platné právo obrací jako na způsobilé nositele (jakýchkoliv) subjektivních práv či povinností, tj. subjekty, které jsou způsobilé mít (jakákoliv) subjektivní práva či (jakékoliv) povinnosti. Mluvíme-li tedy o způsobilosti mít subjektivní práva, pak pouze v kontextu ryze teoretického pojmu subjektu, nikoliv však v kontextu platného práva. **Jestliže zákonodárce uvádí v § 19 o.s.ř., že způsobilým účastníkem řízení je ten, kdo má způsobilost mít práva a povinnosti, nelze samozřejmě do těchto slov zákonodárce imputovat naše ryze teoretické chápání subjektu, k němuž jsme dospěli v předchozích výkladech. Dikci v § 19 o.s.ř. je nutno vyložit v kontextu platného práva, nikoliv v kontextu teoretických kategorií vypracovaných ze systematických a didaktických důvodů.** „Občanský soudní řád (§ 19) zde (...) odkazuje do sféry hmotného práva a přiznává způsobilost být účastníkem řízení každému, kdo má (hmotně) právní subjektivitu.“⁹² Hmotněprávní subjektivitu má tedy ten, kdo je dle hmotného práva způsobilý mít práva a povinnosti. Na otázku, kdo to je, dává platné občanské právo odpověď v § 7 a 18 o.z.⁹³ Podle těchto ustanovení mají způsobilost k právům a povinnostem fyzické osoby (= lidé, pozn. aut.) a osoby právnické.⁹⁴ Zde se má na mysli způsobilost ke všem právům a povinnostem, které z povahy fyzické i právnické osoby vůbec přicházejí v úvahu, tedy způsobilost, kterou Baudyš v citaci uvedené výše označuje způsobilostí „v plném rozsahu“, tj. zkrátka způsobilostí plnou. **Ustanovení § 19 o.s.ř., část před středníkem, lze tedy použít pouze na subjekty, které jsou nadány právě touto plnou způsobilostí k právům a povinnostem podle § 7 a 18 o.z., tedy pouze na osoby fyzické a právnické.**

91 „Způsobilost být účastníkem řízení má ten, kdo má způsobilost mít práva a povinnosti (...)“

92 Winterová, A., In Winterová, A. et al.: Civilní právo procesní. 3. vydání. Praha: Linde Praha, a. s., 2004, s. 143.

93 Ponecháváme nyní stranou např. oblast práva pracovního a její specifika.

94 Shodně též např. Králík, M.: Nad jedním aspektem současné legislativy aneb glosa k ust. § 18 odst. 2 písm d) ObčZ. In Ad notam č. 01/1999, s. 2: „Z platné právní úpravy plyne, že není-li subjekt osobou fyzickou, chce-li mít způsobilost být účastníkem řízení, musí být osobou právnickou (...) (odhlížím od ust. § 19 část věty za středníkem OSŘ).“

Vrátíme-li se zpět k členské schůzi družstva, kterou jsme použili jako demonstrativní příklad, můžeme tedy uzavřít, že platí zároveň:

a) Členská schůze je subjektem práva ve smyslu subjektu tak, jak jsme jej vymezili ve smyslu teoretickém, neboť je nositelem určitých (resp. alespoň nějakých) práv, která k ní právní norma připíná.

b) Členská schůze však není způsobilá nést práva a povinnosti ve smyslu § 7 a 18 o.z., tedy není ani způsobilá být účastníkem řízení podle § 19, část před středníkem, o.s.ř. Jinak řečeno, členská schůze není subjektem ve smyslu platného práva.

Uvedená tvrzení zároveň dokládají, jak důležité je rozlišování subjektu ve smyslu platného práva a subjektu ve smyslu teoretickém (jehož pojetí se může různit podle jednotlivých autorů). Zároveň je také patrné, že mezi autorem vyjadřujícím se v rámci diskurzu o právnických osobách a příjemci jeho závěrů se předejde četným nedorozuměním, osvětlí-li autor, v jakém smyslu výrazu subjekt užívá. Tj., zda užívá výrazu subjekt práva ve smyslu platného práva, či zda jej užívá ve smyslu ryze teoretickém – v takovém případě pak musí následovat vysvětlení, jakým obsahem si autor tento pojem naplňuje.

Tuto část výkladu můžeme tedy uzavřít tak, že používáme-li v této práci pojem subjekt, vždy odlišujeme, zda jde o subjekt ve smyslu obecně teoretickém či ve smyslu platného práva. Přičemž v prvním případě je pro nás subjektem jakýkoliv adresát právní normy, kterého právní norma činí způsobilým nést jakékoliv (alespoň však jedno) subjektivní právo či jakoukoliv (alespoň však jednu) subjektivní povinnost. V případě druhém však považujeme za subjekty pouze ty útvary, které jsou subjekty z hlediska platného práva (tj. osoby fyzické a právnické), když pouze a jenom s nimi platné právo výslovně spojuje způsobilost k právům a povinnostem podle § 7 či 18 o.z.

II.2. Subjektivita

Jestliže jsme si ujasnili obsah pojmu subjekt, můžeme se zaměřit na další pojem související s právní osobou, a sice na právní subjektivitu. V obecnosti lze vytyčit dva významy výrazu subjektivita:

1) Vlastnost poznatků, výpovědí, postojů, apod., které jsou v rozhodující míře určovány

závislostí na osobě, která poznává či vypovídá.

2) Hlavní rys subjektu v rámci subjektivismu.⁹⁵

Význam ad 1) ponecháme stranou, budeme se dále zabývat pouze významem ad 2). Je-li subjektivita obecně hlavním rysem subjektu, musíme si tedy uvědomit, co jsme pod výraz subjekt výše podřadili. Uvedli jsme, že za subjekt *ve smyslu teoretickém* považujeme jakéhokoliv adresáta právní normy, na něž se alespoň jedna právní norma obrací jako na možného nositele nějakého práva či povinnosti. Hlavní vlastnost takového subjektu je tedy způsobilost nést práva či povinnosti. „Právní subjektivita určitou osobu *nebo jiný útvar*⁹⁶ (...) kvalifikuje jako možného nositele subjektivních práv a povinností. (...) Právní subjektivita neznamena nic více, než co bylo řečeno.“⁹⁷ S uvedenou autorkou se shodujeme nejen v chápání obsahu pojmu subjektivita, ale také ve střídmém a věcném přístupu k tomuto pojmu, který autorka lakonicky vyjadřuje v poslední větě uvedené citace. Ze starší literatury se k uvedenému pojetí subjektivity hlásil Matějka: „Právní subjektivitou rozumí se povšechně schopnost přijímatí účinky právního řádu.“⁹⁸ Jestliže jsme výše uvedli, že pojem subjekt považujeme za pojem teoretický, systematizující, pak tomu nemůže být jinak ani u subjektivity, když ta, vyjadřující hlavní vlastnost subjektu, je závislá na tom, jakým obsahem jsme naplnili výraz subjekt.

Budeme-li však pracovat s výrazem subjektu tak, že mu přiřadíme pojmový obsah *na základě platného práva*, pak se nám subjektivita redukuje *pouze* na způsobilost, kterou § 7 a 18 o.z. připínají k adresátům tam uvedeným, tj. k fyzickým a právnickým osobám.

Vidíme tedy, že stejné rozlišení, jaké jsme učinili ohledně subjektu – tj. subjekt *ve smyslu teoretickém* a *contrario* subjekt *ve smyslu platného práva* – musíme učinit také ohledně subjektivity. Subjektivita je dána pouze u toho, co je subjektem – jednou však z (našeho) hlediska teoretického, podruhé z hlediska platného práva.

Obsah výrazu subjekt je nutno mít na paměti také tehdy, ptáme-li se po tom, jaká práva či povinnosti ten který subjekt nese. Pokud o nějakém útvaru prohlásíme, že je

95 Srov. Petráčková, V., Kraus, J. et al.: Akademický slovník cizích slov. 1. vydání. Praha: Academia, nakladatelství AV ČR, 2000 (dotisk), s. 716.

96 Zvýrazněno O.F.

97 Pelikánová, I.: Subjekt v obchodním právu. In Právo a podnikání č. 2/1993, s. 9.

98 Matějka, J.: Pojem veřejnoprávní korporace. 1. vydání. Praha: Knihovna sborníku věd právních a státních, 1929, s. 14.

právním subjektem v teoretickém slova smyslu, říkáme o něm, že je způsobilý nést nějaká práva či povinnosti, či přesněji, že existuje alespoň jedna právní norma, která k tomuto útvaru připíná schopnost nést alespoň jedno právo či povinnost. To můžeme jinými slovy říci tak, že určitý útvar má právní subjektivitu, tj. má tu vlastnost, že může nést alespoň jedno právo či povinnost. Bez dalšího však ani z jednoho z těchto výroků neplyne nic o tom, kolik práv a povinností (krom toho, že musí jít alespoň o jedno právo či povinnost) a jakých právní řád s tím či oním útvarem svazuje. Dále z toho nevyplývá ani nic o tom, zda ten který konkrétní útvar momentálně nositelem těchto práv skutečně je či není.

Pokud jde o první výhradu, ukazuje se nyní, jak je důležité mít ujasněn obsah pojmu subjekt. Jestliže považujeme za subjekt práva jakýkoliv útvar, na který se alespoň jedna právní norma obrátí s tím, že tento útvar je podle této normy způsobilý nést alespoň jedno právo či povinnost, poznáváme, že právní subjektivita není co do obsahu a rozsahu jedna jediná, jaksi univerzální, nýbrž její obsah a rozsah se liší podle toho, o jakém druhu subjektu mluvíme. Tak např. výše uvedená STK či členská schůze v družstvu (coby subjekty v námi vymezeném teoretickém smyslu) jsou předmětem zájmu relativně malého počtu právních norem, podle nichž jsou způsobilé nést ta či ona práva či povinnosti. Oproti tomu člověk (fyzická osoba) je předmětem zájmu velkého množství právních norem, v nichž je stanoven velký počet práv či povinností, které je ten či onen člověk způsobilý nést. Totéž lze říci také o útvaru, který je označován za právnickou osobu. Co je však důležité, množiny právních norem, jichž je subjektem STK, členská schůze, fyzická či právnická osoba, nejsou vzájemně shodné. Každý z výše uvedených subjektů je předmětem zájmu různých právních norem, třebaže mohou existovat normy, které se budou vztahovat např. na fyzickou i právnickou osobu. Mluví-li se o právní subjektivitě jako o univerzální vlastnosti všech právních subjektů, pak to musí být striktně odlišováno od otázky, kolik práv či povinností a jakých ten který subjekt může nést.

Pojmy subjektu a právní subjektivity neříkají bez dalšího ničeho ani o tom, kdo (nebo co) a v jakém rozsahu se má subjektem stát. Přiznat někomu či něčemu způsobilost být nositelem nějakého práva či povinnosti může pouze právní norma. Kriterium pro to, jakých práv či povinností jsou ty či ony osoby a útvary subjekty, je obsaženo v právních normách. „Uvedené kriterium konstruuje zákonodárce a nikoli zcela libovolně. Musí respektovat dosaženou úroveň kultury, tradici i aktuální potřeby. Jenom ta osoba nebo ten útvar, který splňuje kriteria určená právní normou, může být

považován za subjekt práva, může být nositelem práv a povinností (...).⁹⁹ S tímto názorem zcela souhlasíme.

Můžeme shrnout, že také pojem právní subjektivity je pro nás jednak pojmem teoretickým a systematickým, který navazujeme na naše chápání subjektu. Je-li pro nás subjektem právní normy cokoli, na co se tato norma obrací s tím, že to činí způsobilým nést alespoň jedno právo či jednu povinnost, pak o tomto útvaru můžeme říci, že má právní subjektivitu, jakožto určitou vlastnost. Mluvíme-li však o subjektu z hlediska platného práva, pak také jenom s těmi útvary, které platné právo prohlašuje za subjekty (= fyzická a právnická osoba), můžeme spojit právní subjektivitu. Jsme si však vědomi toho, že při pojetí subjektivity z teoretického hlediska nic neříkáme o tom, kolik práv či povinností a jakých ten který subjekt může nést ani nic o tom, kolik jich v určitém okamžiku skutečně nese.

II.3. Osoba

II.3.1. Obecně

Pojem osoby je dalším pojmem, jehož obsah je nutno při úvahách o právnických osobách (resp. před úvahami o nich) řádně poznat a pochopit jeho význam. Jde o klíčový pojem z hlediska filosofie, psychologie, sociologie, teologie a pochopitelně též práva. Již v tomto okamžiku, na samém počátku úvah, stojí před námi úkol značně obtížný. Z hlediska etymologického shledáváme, že původ slova osoba se odvozuje z předložkového spojení „o sobě“, tj. „kdo je sám o sobě“, tedy jednotlivec.¹⁰⁰ Můžeme tak dojít až k pradávnému zájmenému kořeni *se-*, *sue-*, značící zřejmě právě „stranou, sám pro sebe“.^{101, 102} V současném obecném jazyku můžeme vysledovat tyto významy pojmu *osoba*:

- a) lidský jedinec, lidská bytost,
- b) postava v uměleckém díle, zejm. v díle literárním, dramatickém

99 Pelikánová, I.: Subjekty v obchodním právu. In: Právo a podnikání č. 2/1993, s. 9.

100 Srov. též staročeské *osobě* = osobně, zvlášť, *osobný* = osamělý a též staroslovanské *osob* = odloučeně, samostatně. Vše dle Rejzek, J.: Český etymologický slovník. 1. vydání. Voznice: Leda, 2004 (dotisk), s. 434.

101 Rejzek, J.: Český etymologický slovník. 1. vydání. Voznice: Leda, 2004 (dotisk), s. 564.

102 Srov. ostatně latinská slova *separace*, *segragace*, *selekce*, kde *se-* značí nějaké vyčlenění, tj. vydělení jednotlivosti z celku.

c) jednatel jako nositel určité vlastnosti, zejm.:

c.1) jednatel jako nositel nějaké funkce (např. úřední, vojenské, společenské),

c.2.) jednatel jako nositel práva či povinnosti

d) mluvnická kategorie.¹⁰³

V dalších výkladech můžeme pominout význam sub d). Srovnáme-li současné vymezení osoby v obecném jazyce s jeho etymologickým vývojem, můžeme ohledně významů sub a) až sub c) říci, že se v nich stále odráží prapůvodní význam samostatné, tj. od jiných odděleně existující, bytosti, entity. Tím se před námi otevírají dva velké tematické celky, pro pochopení pojmu osoba důležité, a při tom velmi komplikované.

Jednak, máme-li definovat osobu ve významu sub a) výše (lidský jedinec), můžeme se sice spokojit s prostým označením člověk, avšak i toto označení před námi otevírá filosofické otázky o podstatě člověka, symbiózy živého organismu a jeho ducha, otázky vzájemného vztahu a (ne-)závislosti těchto dvou složek.

Za druhé, z uvedeného etymologického přehledu a jeho vývoje by se mohlo zdát, že pojem osoby je pojmem relativně významově stálým, ba strnulým. Tak tomu však není, chápání pojmu osoba prošlo v historii vskutku pozoruhodným vývojem.

Ujasnění těchto dvou okruhů je nutné již proto, že právní osoba je často promítána vedle osoby fyzické. Zejm. u fikčních teorií právnických osob dochází ke konfrontaci právní osoby se svým reálným předobrazem, s osobou fyzickou. Platí obecně, že zevrubné porovnání dvou jevů není možné bez poznání podstaty srovnávaného.

Snad právě proto, že poznávání vývoje chápání těchto pojmů a vztahů mezi nimi může se v pozitivistickém přístupu k právu jevit jako nadbytečné, resp. příliš vzdálené každodennímu životu, hodné spíše zájmu filosofů a nikoliv praktiků, nacházíme v současném českém odborném diskurzu jen velmi málo prací, které by se touto problematikou zabývaly hlouběji a systematicky. Výjimkou o to významnější jsou práce Hurdíkovy.¹⁰⁴

103 Srov. Filipec et al.: Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost. 2. vydání. Praha: Academia, nakladatelství AV ČR, 2001 (dotisk), s. 252.

104 Zejm. Hurdík, J.: Osoba a její soukromoprávní postavení v měnícím se světě. Spisy právní fakulty č. 270. Brno: Masarykova universita v Brně, 2004. Hurdík, J.: Pojem osoba a geneze jeho obsahu jako základ konstrukce osob v právním smyslu. In Časopis pro právní vědu a praxi, č. 3/2000, s. 306n. Hurdík, J.: Teze o individuálních a sociálních dimenzích práva a osoby v právním smyslu. In Právník č.7/2002, s. 798n.

a) Osoba jako člověk

Člověkem rozumíme živou bytost, která je obecně nadána schopností myslet, mluvit a pracovat. Tím se liší od ostatních živých bytostí (jedno- či vícebuněčných organizmů, zvířat, rostlin). Přesná etymologie výrazu v českém jazyce nás dovádí k významu „dítě rodu“ či „bojovník rodu“ (ovšem s řadou nejasností).¹⁰⁵ Jiné prameny však o prapůvodním významu slova člověk uvádějí – pravda, rovněž připouštějíce značnou dávku pochybností – že vzešlo z kořene označujícího „myslící věc.“¹⁰⁶ Pomineme-li nám cizí propojení duchovního procesu myšlení s neživou věcí a nahradíme-li ji abstraktnější kategorií „entity“,¹⁰⁷ poznáváme člověka jako myslící entitu. Již v dávné době tedy vystupovalo vlastní sebeuvědomění člověka, či přesněji: uvědomění si jedné ze složek jeho duchovna, tj. schopností myslet, jako vymezení vůči ostatnímu přirozenému okolí při definování sebe sama. Historická reminiscence na rod je dle našeho názoru neméně zajímavá. Rod znamená společenství lidí svázaných pokrevností, tedy svazek založený tělesným zplozením.¹⁰⁸ Mezi lidmi příslušejícími k témuž rodu jsou pokrevní pouta, která jsou základem pro vznik silných vzájemných vztahů v sociální rovině.

Již v dávné době tedy vystupovaly při definování sebe sama do popředí dva prvky: (a) člověk je tvor myslící a (b) člověk je tvor, který s ostatními soužije v určitém společenství, v rámci něhož mezi jednotlivými členy vznikají sociální vztahy. Až budeme níže osobu jako člověka konfrontovat s právníckou osobou, budou pro nás tyto dva prvky definující člověka důležitými.¹⁰⁹

105 Rejzek, J.: Český etymologický slovník. 1. vydání. Voznice: Leda, 2004 (dotisk), s. 118.

106 Brugger, W.: Filosofický slovník. 13. vydání. Praha: Naše vojsko, nakladatelství a knižní obchod, s. p., 2006, s. 94.

107 Tj. základní objekt zkoumání, jsoucnost, podstata [srov. níže a též srov. Petráčková, V., Kraus, J. et al.: Akademický slovník cizích slov. 1. vydání. Praha: Academia, nakladatelství AV ČR, 2000 (dotisk), s. 198].

108 Srov. např. již Laurin, F.: Pokrevenství a švakrovství jakožto překážky rozlučující podle práva církevního. Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1891, s. 1.

109 Uvedené znaky, které jsme zdůraznili, samozřejmě nemůžeme považovat za jedinou a vyčerpávající charakteristiku člověka. Hurdík v této souvislosti výstižně podotýká, že člověk je „obtížně uchopitelný“ a zdůrazňuje jeho „mnohvrstevnaté pojetí“ (Hurdík, J.: Pojem osoba a geneze jeho obsahu jako základ konstrukce osob v právním smyslu. In Časopis pro právní vědu a praxi, č. 3/2000, s. 306).

b) Osoba jako postava v uměleckém (literárním, dramatickém) díle

V dnešním jazyce jsme běžně zvyklí užívat slovo osoba pro označení činitele v uměleckých dílech, jako jsou divadelní hry, filmy a knihy. Tento fakt, který se může pro právníka uvažujícího o institutu právnické osoby jevit jako efemerita, má však pro pochopení významu osoba v právu zásadní význam. Je třeba si uvědomit, že touha (snaha) člověka o tvůrčí sebevyjádření, které ostatní oslovuje nikoliv užitečností, ale působením na emoce,¹¹⁰ je stará jako lidstvo samo. Řečeno slovy současného autorského zákona,¹¹¹ je dílo jedinečným výsledkem duševní tvůrčí činnosti autora. A právě to platí dnes stejně jako v dobách největšího rozkvětu antického dramatu. Antický dramatik ve své mysli konstruuje nějaký příběh (ať už má působit humorně či vážně). Příběh není myslitelný bez činitelů, kteří jsou dějovými hybateli. Součástí konstrukce příběhu je tedy také duševní kreace těchto činitelů, tj. dramatických postav. Pohybujeme-li se v intencích děl literárních a dramatických, nelze si v zásadě představit jiné hybatele děje, než lidi.¹¹² Postavy dramatických děl nejprve vznikají v autorově mysli, jako takové ještě nejsou nijak hmotně zachyceny. Tento kreativní myšlenkový konstrukt, tj. smyšlené postavy, které se účastní určitého smyšleného děje, dostávají se do sféry vnímatelné jinými lidmi teprve okamžikem svého hmotného zachycení, resp. autorovým projevem navenek ve formě lidské řeči.

Lidská řeč je zvukovým prostředkem k vyjádření vědomí mluvčího. Čím preciznější soustava artikulovaných zvuků, tím lepší možnosti jejího vyjádření. Starověký mluvčí, který chtěl referovat o smyšlené postavě, která je součástí *smyšleného* příběhu (dramatu), tak stál před problémem, jak od sebe odlišit člověka – jednotlivce, který bydlí v sousedství, resp. lidi, kteří reálně existují, od člověka neexistujícího ve své hmotné podobě, který však „existuje“ ve virtualitě dramatu.

„Původním výrazem, užívaným k označení člověka v antické řečtině, byl výraz *anthropos*. Vedle něj bylo používáno výrazu *soma* a rovněž výrazu *psyche*. Tyto výrazy byly užívány k označení konkrétní a individuální charakteristiky člověka.

Výraz *soma* je užíván již Hesiodem k označení konkrétního individua, tvořícího předmět pozorování jinou osobou. *Soma* byla (jako později v antické latině výraz *caput*)

110 Ať už autor zamýšlí vyvolat u diváka pocity pozitivní (zejm. pocity krásna), či jiné.

111 Zák. č. 121/2000 Sb., o právu autorském.

112 Ponecháváme zde stranou díla, v nichž zvířata jednají jakoby byla lidmi (např. Ezopovy bajky). V tomto případě jde pouze o podobenství, v němž jsou na zvířata přenášeny lidské vlastnosti, tj. jedná se opět o popis světa lidí, byť alegorickou formou.

užívána rovněž při označení individua jako osoby v právním smyslu.“¹¹³

K výrazu *anthropos* je nutno poznamenat, že jeho *přesný* původ a tehdejší *přesný* význam jsou dodnes zahaleny nejasnostmi. Uvádí se význam „mužská tvář“ či dřívější interpretace „vzhůru hledící.“

Jak má tedy mluvčí od sebe odlišit člověka existujícího v reálném světě od člověka, který existuje pouze ve virtualitě divadelní hry? To zvláště u vědomí, že v okamžiku, kdy je hra představována na jevišti herci, postavy dramatu se v jejich podobě zhmotní, takže si na ně „lze sáhnout“ stejně jako na kteréhokoliv jiného člověka. To, co odlišuje herce na jevišti a mimo něj je skutečnost, že na jevišti nejedná herec na základě své svobodné vůle, nýbrž plní vůli (vizi) autora dramatu. Stává se jiným člověkem, „převtěluje se.“ Herec v rámci předvedení dramatu zhmotňuje *smyšleného* člověka. To je navenek zdůrazněno dvěma způsoby: jednak se hra předvádí v přesně vymezeném prostoru divadla, tj. na jevišti amfiteátru, jednak na sebe za účelem předvedení role herci berou masky (resp. celé kostýmy). Pohybuje se po vymezeném prostoru jeviště, schován pod maskou své postavy, vstupuje herec (reálně existující člověk) do virtuality divadelní hry, kterou v konkrétní okamžik zhmotňuje do vnímatelné podoby, zároveň však v tyto okamžiky potlačuje svoji vlastní vůli, ba co více, svoji vlastní individualitu. Čím lépe se mu to podaří, tím mocněji vynikne smyšlený, od něj odlišný člověk, kterého v rámci dramatu ztvárňuje.

K odlišení člověka, který na jevišti pod maskou ztvárňuje člověka smyšleného od jiného člověka, který tak nečiní, použila antická řečtina výrazu *prosopon*. Původně šlo o označení tváře – anatomické součásti těla.¹¹⁴ Odtud se význam výrazu *prosopon* přenesl na masku.¹¹⁵

Je to právě nasazení masky, které potlačí reálnost existence člověka – herce a na místo ní zhmotní do podoby vnímatelné smysly jiných lidí autorem dramatu smyšleného člověka. Nasazení masky je tedy symbolem a okamžikem převtělení herce do nové role. Masky – *prosopon* – symbolizuje novou osobu. Určitému typu člověka při tom odpovídal určitý typ masky. Rozlišovala se celá škála mužských a ženských typů, a to zvláště pro tragedii a zvláště pro komedii. Tak např. v tragedii se mohly vyskytnout

113 Hurdík, J.: Pojem osoba a geneze jeho obsahu jako základ konstrukce osob v právním smyslu. In Časopis pro právní vědu a praxi, č. 3/2000, s. 307.

114 V tomto smyslu je výrazu *prosopon* použito např. v Septuagintě, řeckém překladu Starého zákona. Hebrejské slovo, které takto bylo překládáno, je *páním*, tj. ta část těla, kterou se otáčíme k tomu, k němuž promlouváme, tj. tvář.

115 Hurdík, J.: Pojem osoba a geneze jeho obsahu jako základ konstrukce osob v právním smyslu. In Časopis pro právní vědu a praxi, č. 3/2000, s. 307.

následující typy mladých mužů: kladný typ, kudrnáč, příkudrnatělý, elegán, špindíra, druhý špindíra, bledulín, vycmrdlík. V nové komedii se často vyskytovali např. komičtí starci (první dědek, druhý dědek, hlavní staroch, popudlivec, atd). Ke každé z uvedených postav se vázala určitá charakteristika: tak např. druhý dědek měl být „hubenější a nervní, se smutným pohledem a souměrným vousem, pobledlý, zrzavý, se schlíplýma ušima.¹¹⁶“ Z uvedené charakteristiky druhého dědka, jak je podána v uvedeném díle, můžeme vyzorovat, že při popisu jednotlivých typů se od sebe nerozlišovala charakteristika jejich vzhledu od charakteristiky jejich chování, resp. tyto dva aspekty charakterizující dramatickou postavu byly do sebe promíchány: druhý dědek je „hubenější (= vzhled) a nervní (= popis charakterové vlastnosti ovlivňující jeho jednání).“ Toto těsné provázání popisu vzhledu i charakterových vlastností je patrně odrazem komplexnosti, s níž bylo k člověku v antickém Řecku přistupováno (metou, které mělo být dosaženo, pak byla *kalokagathia*: tj. ideál harmonie sil tělesných i duševních, soulad krásy a dobra, mužné dokonalosti¹¹⁷).

„Později byl (výraz *prosopon*, pozn. O.F.) přenesen na vyjádření divadelní role a z ní abstrakcí na roli, kterou individuum (člověk, pozn. O.F.) hraje ve společnosti. Konečným smyslem, který starořečtina výrazu *prosopon* přiznala, bylo označení jednotlivce ve smyslu dnešního běžného pojmu osoba.¹¹⁸“ Toto shrnutí chápání pojmu osoba je sice výstižné, nicméně pro naše účely je považujeme za nutné ještě doplnit. Cesta, kterou výraz *prosopon* urazil (lidská tvář – maska – role s určitým vzhledem a charakterem – role, kterou člověk „hraje“ ve společnosti) nám ukazuje počáteční rozštěpení významu výrazu osoba na dvě základní množiny, a sice a) osoba jako člověk (biologická entita, nositel všech vlastností, autor všech výroků¹¹⁹) a osoba jako sociální jednotka, která se určitým způsobem chová („hraje svoji roli“) a tím ovlivňuje jednání ostatních lidí v jejím okolí, tedy osoba jako základní „hybatel děje.“

Můžeme tedy shrnout, že právě antickému dramatu vděčíme za to, že výraz osoba chápeme mnohoznačně. Jednak jako synonymum pro člověka (což dnes zdůrazňuje spíše jeho biologickou podstatu) a jednak jako výraz pro označení nositele souhrnu určitých vlastností, kterými působí na ostatní jedince (což směřuje k eliminaci

116 Dle Onomastikon – slovník, jehož autorem je Julius Pollux, vznik slovníku se datuje do 2. poloviny 2. stol. n. l.

117 Petráčková, V., Kraus, J. et al.: Akademický slovník cizích slov. 1. vydání. Praha: Academia, nakladatelství AV ČR, 2000 (dotisk), s. 364.

118 Hurdík, J.: Pojem osoba a geneze jeho obsahu jako základ konstrukce osob v právním smyslu. In Časopis pro právní vědu a praxi, č. 3/2000, s. 307.

119 Původně tomu odpovídaly pojmy *anthropos* (řec.) a *homo* (lat.), viz výše.

biologické podstaty a zdůraznění ducha, jako původce těchto vlastností). Vývoj, který jsme u antického dramatu ohledně osoby popsali, můžeme považovat za první důležitý stupeň na pomyslných schodech, které vedou k chápání výrazu osoba v dnešní době.

c) Persona. Vlivy křesťanské věrouky.

Latinský výraz *persona*, který u nás v podstatě zdomácněl a je dnes překládán jako *osoba*, měl však původně jiný řecký ekvivalent než výraz *prosopon*. Původně byl řeckým ekvivalentem k *persona* výraz *hypostasis*.¹²⁰ Hurdík uvádí názor Jana z Damašku (7. – 8. stol. n. l.),¹²¹ podle nějž *hypostasis* označuje a) existenci, b) to, co existuje samo o sobě a ve své vlastní existenci. Srovnáme-li významy, které uvedenému pojmu přiřazuje Jan z Damašku a doslovný překlad, který jsme uvedli výše v poznámce pod čarou, může se obojí zdát na první pohled značně nesouvisející. V doslovném překladu je však třeba položit důraz na slovo „tím“ - „pod tím stojící“ a tázat se, co stojí pod čím. Abychom tento rébus mohli rozřešit, připomeneme, co jsme uvedli výše: výraz osoba znamená jednak živého tvora (člověka), coby existentní součást přírody (světa), jednak nositele určitých vlastností, kterými ovlivňuje své okolí. Jedině člověk je nositelem těchto (lidských) vlastností. Tedy jsou tyto vlastnosti s člověkem (osobou) svázány, jsou k ní kladeny – nejsou myslitelné bez svého nositele, který je jim tudíž nadřazen – stojí nad nimi. Tu se již dostáváme k syntéze výše uvedených významů – to, co existuje samo o sobě a tím se to odlišuje od ostatních, je jedinec, osoba. K ní se váže souhrn vlastností (tj. je „pod ní kladen,“ „stojí pod ní“), které nejsou myslitelné nikde jinde než právě u jejich nositele.

K současnému chápání pojmu osoba přispěla značnou měrou také křesťanská věrouka, konkrétně pokud šlo o explikaci Ježíšova božství a zároveň lidského původu a zejména kontroverze ohledně Svaté trojice a její charakteristiky¹²². Aniž bychom se chtěli pouštět hlouběji na pole křesťanské věrouky o Svaté trojici, uveďme alespoň tolik, že diskuze o Ježíši Kristu, Duchu svatém i Otci měly vysvětlit, kdo je Ježíš, kdo je Bůh a především, jaký je jejich vztah ke člověku. Jestliže v souvislosti s antickým dramatem

120 Dosl. „pod tím stojící“, tedy latinsky *suppositum, substantia* tj. „pod tím kladené“.

121 Hurdík, J.: Pojem osoba a geneze jeho obsahu jako základ konstrukce osob v právním smyslu. In *Časopis pro právní vědu a praxi*, č. 3/2000, s. 308.

122 Otec, Syn a Duch svatý. Pojem Trojice se však nenachází ani v Novém, ani Starém zákoně. Jde o dogma křesťanského učení, které bylo postupně rozvíjeno. Srov. např. Fouilloux, D. et al.: *Slovník biblické kultury*. Překlad Binder, J. et al. 1. vydání. Praha: EWA Edition, 1992, s. 231.

vyvstala otázka, jak výrazově odlišit člověka skutečného od člověka, který byl smyšlenkou autorovou a kterou posléze ztvárňoval herec na jevišti, je zřejmé, že na poli učení o Svaté trojici bude situace nepochybně daleko komplikovanější. Věrouka totiž stála před rozlišením tří složek jediné podstaty.¹²³ Nejprve roku 381 (1. koncil v Konstantinopoli) je formulována myšlenka, že Svatá trojice existuje „ve třech dokonalých hypostazích, tedy ve třech dokonalých osobách.“ Roku 451 se usnesl Chalkedonský koncil, že Ježíš je osobou jedinou (= jedinou hypostazí), avšak je dokonalý ve dvou přirozenostech (božské i lidské), které mu náleží „nesmíšeně, neměnně, nerozděleně a neoddělitelně.“¹²⁴ K tomuto zásadnímu předělu uvádí také Hurdík, že koncil roku 451 formuloval tyto teze: „a) hypostasis a persona jsou ekvivalentní pojmy, b) persona představuje dále nedělitelné individuum, c) mezi pojetím osoby a pojetím přírody (*physis*) existuje rozdíl, jehož podstatou je konkrétní přirozenost pojmu *physis*. Zejména tyto závěry se staly do současné doby trvalými atributy pojmu osoba v podmínkách evropské kultury.“¹²⁵

Od pojetí Boha jako osoby se pak odráží filosofie a pokouší se popsat, co je člověk.¹²⁶ Filosofické úvahy o člověku však ponecháme stranou, a zaměříme se na závěry z Chalkedonského koncilu. Jestliže jsme vývoj výrazu osoba v souvislosti s antickým dramatem označili za první stupeň vedoucí k současnému chápání tohoto výrazu, pak teze na formulované na prvním Konstantinopolském koncilu musíme označit za stupeň druhý, stejně důležitý. Analyzujeme-li myšlenku o existenci Svaté trojice „ve třech dokonalých osobách,“ nemůžeme pominout, jaké „osoby“ tu jsou vlastně osobami nazývány. Všimněme si především Ducha svatého. Je nepochybné, že i v chápání tehdejší věrouky šlo o cosi nehmotného.¹²⁷ V Bibli je Duch připodobňován k živlům (voda, vítr, oheň). Duch je neviditelný a tajuplně se zjevuje lidskému nitru a takto, coby mystická síla, přetváří lidské osobnosti. Charakterizujeme-li podstatu Ducha tímto způsobem, je zřejmé, že si jej nelze představovat jako nějakou fiktivní postavu s lidskou podobou. Přesto je však 1. Konstantinopolským koncilem také Duch označen za osobu.

123 Tezi: „*Tres personae, una substantia* (tři osoby, jedna podstata),“ formuloval Tertulianus. Právě Tertulianus poprvé použil slova *persona* pro označení Boha (Tertulianus: *Adversus Praxean*, 6, 7, 18).

124 Conciliorum oecumenicorum decreta. Bologna: EDB, 1991, s. 86.

125 Hurdík, J.: Pojem osoba a geneze jeho obsahu jako základ konstrukce osob v právním smyslu. In *Časopis pro právní vědu a praxi*, č. 3/2000, s. 308.

126 Uvedme definici Boëthiovu, který ve svém díle *De persona et duabus naturis* osobu chápe jako „*naturae rationalis individua substantia* (individuální substance rozumové přirozenosti).“ Tato substance je jedinečná a dále nedělitelná.

127 Ostatně, latinské *spiritus* (duch) je překlad řeckého *pneuma*, tedy hebrejského *ruach*, tj. dech, vanutí.

To vypovídá o jediném: výraz osoba již v této době nemusí mít nic společného s (konkrétním) člověkem. Nejde tu již ani o to, že pod výrazem osoba se chápe člověk, který není skutečný (např. proto, že je smyšlenkou autora dramatu), výrazem osoba je označeno cosi, co se ani vzdáleně člověku neblíží. „Tímto způsobem je formulován pojem osoba jako pojem svým způsobem ideální, jako myšlenková konstrukce, odlišná od reálně existující, konkrétní substance.¹²⁸“ Možnost podřadit pod výraz osoba cosi, co je konstruováno pouze v lidské mysli, otevírá velké možnosti pro další uvažování.

d) Osoba jako nositel vlastnosti (funkce, práva)

Tento výklad se nabízí začít symbolickou paralelou: Mluvíme-li např. o knize, nemáme ve většině případů v úmyslu na prvním místě zdůrazňovat skutečnost, že jde o listy papíru, které jsou svázané a potištěny písmem. Mluvíme-li o knize, máme zásadně na mysli především obsah sdělení, která jsou v ní tištěným písmem zachycena. Samotný nosič (hmotný substrát) informace se stává druhořadým i přes to, že bez jeho existence si nelze vůbec knihu představit. Obdobně tomu je, když hovoříme o osobě jako o nositeli určité vlastnosti (funkce či práva). Biologická podstata člověka se stává nedůležitou (i když by bez ní nebylo vůbec možno o nositeli vůbec mluvit), můžeme od ní odhlédnout stejně, jako jsme odhlíželi od reálné existence osoby herce na jevišti, když ztělesňoval dramatickou postavu. Právě vývoj chápání výrazu osoba, jak jsme jej rozebrali výše, takovéto odhlédnutí umožňuje. Ostatně, pokud mluvíme o člověku jako o osobě a máme při tom na mysli nikoliv jeho biologickou podstatu, nýbrž podstatu duchovní, nejdeme ani zdaleka tak daleko, jako šly závěry výše popsaných koncilů. Vždyť zdůrazněním určitých vlastností (nesení funkce) biologickou podstatu člověka nepopíráme, pouze ji nestavíme na první místo. Na rozdíl od závěrů zmíněných koncilů tu pojmem osoba neoznačujeme cosi od člověka zcela rozdílného, co se mu ani vzdáleně nepodobá (Duch svatý).

Výše jsme však ukázali, že již v 5. stol. n. l. byl výraz osoba chápán (také) jako myšlenková konstrukce, která se odpoutává od svého hmotného „nositele,“ od své substance, a takto obsahově vyprázdněna může být posléze naplněna novým významem – např. Duch svatý. **Není však důvodu pro to, aby privilegium na**

128 Hurdík, J.: Pojem osoba a geneze jeho obsahu jako základ konstrukce osob v právním smyslu. In Časopis pro právní vědu a praxi, č. 3/2000, s. 308.

takovéto zacházení s výrazem osoba měla pouze náboženská dogmatika či filosofie. V právu a jeho doktríně se setkáme s přístupem velmi podobným. Vždyť co jiného je použití výrazu (právnícká) osoba pro označení entity, která sice není člověkem, přesto je však subjektem určitých práv a povinností? Jde tu o obdobný postup, jako ohledně Ducha svatého – původní pojmový obsah je vyprázdněn a nahrazen novým. Tím se právní věda, jako jedna z nauk společenských, do jisté míry liší od sociologie a psychologie, které takto s výrazem osoba nenakládají.

Pokud jde o sociologii, ta studuje člověka (a jenom jeho) jako bytost společenskou. Pro sociologa je zajímavý člověk, který vstupuje do vztahů s jinými a nějakým způsobem je ovlivňuje. Důraz se klade na člověka jako základní jednotku vztahu, komunikace, interakce. To samozřejmě umožňuje odhlížet od biologické podstaty člověka, nikoliv ji však zcela popřít. Sociologie však nejde tak daleko, aby k výrazu osoba přiřadila vedle výše uvedeného ještě zcela nový význam, jak to učinila křesťanská věrouka. Už proto, že předmětem zájmu sociologie je *pouze* člověk (ať už jako jedinec či jako jejich suma).

Psychologie se zabývá především lidskou duší, vnitřním životem, psychickými procesy, stavy, vlastnostmi, jejich vnějšími projevy a vztahy jedince k jeho okolí. Odhlédnutí od biologické podstaty je v psychologii možné natolik, nakolik nejsou jí zkoumané jevy determinovány biologickou podstatou člověka, to v důsledku znamená, že k úplnému ignorování biologické podmíněnosti lidského organismu dojít nemůže. Stejně jako sociologie, také psychologie zkoumá člověka a jenom jeho. Nepotřebuje tedy s výrazem osoba nakládat tak, jak činí křesťanská věrouka či právo.

II.3.2. Osoba v právu

Jak již uvedeno, právo s pojmem osoby pracuje způsobem obdobným křesťanskému náboženství. Právo je ve své podstatě systémem příkazů, zákazů a dovolení, která jsou vynutitelná státní mocí. Netřeba dalekosáhle zdůvodňovat, že jediným tvorem, který je schopen tato pravidla chování vnímat, pochopit a rozhodnout se, zda je bude respektovat či nikoliv, je člověk (osoba).¹²⁹ Pokud by se právo takto

129 Na tom nic nemění, že pokud se právo obrací k osobě, má tím na mysli spíše abstraktní osobnost, nikoliv osobu v běžném slova smyslu (= člověka), jak poznamenává Knapp, odkazuje na myšlenku Weyrovu (Knapp, V.: Teorie práva. 1. vydání. Praha: C.H.Beck, 1995, s. 71). „Abstraktní

obracelo pouze na lidi (srov. modelový příklad výše v části II.1.2. – Subjekt v právu), nevznikala by při užívání výrazu osoba v právních normách žádná nejasnost. Nicméně, právo se neobrací pouze na lidi. Kromě nich se obrací také na jiné entity („jednotky“ či „útvary“), k nimž připojuje schopnost nést práva a povinnosti. Některé z těchto jednotek jsou nazývány právními osobami. Lze při tom lišit, že některé jsou takto označeny přímo v právní normě, jiné jsou takto označovány pouze v právní teorii. Tu je třeba zodpovědět, (a) jaká je povaha těchto útvarů a (b) proč jsou označeny tak, jak označeny jsou, tj. jako osoby. Tu jde však o otázky, které již míří k samé podstatě právní osobnosti, a tudíž o nich pojednáme až níže, v části III., věnované právní osobě.

Na tomto místě chceme především navázat na to, co vyplynulo z našich výkladů o mnohoznačnosti pojmu subjekt.

Chápeme-li pojem subjektu v právu široce, jako cokoli, k čemu právo připíná způsobilost nést alespoň jedno právo či alespoň jednu povinnost, pak je osoba jednou z podmnožin subjektu, ať už jde o osobu fyzickou či právní (k nimž se platné právo vyjadřuje v § 7 či 18 o.z.).

Chápeme-li však subjekt právní ve smyslu platného práva, tedy úžeji, pak jiné subjekty, než právě fyzické a právní osoby nemůžeme připustit, když subjektivitu omezujeme právě na způsobilost podle § 7 a 18 o.z. Jedinými právními subjekty tak zůstávají pouze osoby (s dělením na fyzické a právní), takže lze redukovat na tvrzení, že jediné osoby jsou způsobilé nést práva a povinnosti podle § 7 či 18 o.z., a tedy de lege lata lze pojmy osoba a subjekt užívat jako synonyma (srov. ostatně klíčovou myšlenku R. Martina uvedenou níže). Tam, kde právní norma užívá výrazu osoba nikoliv v souvislosti s člověkem, tj. v souvislosti s entitou, kterou nazývá právní osobou, tedy dochází k tomu, co činila s pojmem osoby již křesťanská věrouka. Výraz je nadán obsahem, který nemá s člověkem nic společného, jde tu ve skutečnosti o synonymické užití namísto pojmu subjekt práv a povinností – jiný, než člověk – ve smyslu podle platného práva.

Výklady o osobě můžeme tedy shrnout tak, že právo nakládá s pojmem osoba podobně, jako křesťanská věrouka. V obou případech dochází k tomu, že výraz osoba je užíván v různém smyslu. Jednou jako synonymum pro označení člověka, po druhé je nadán obsahem, který nemá s člověkem nic společného, je od něj zcela odlišný (v

osobnost“ by totiž nebyla možná bez svého původce a nositele, tj. člověka.

křesťanství jde o Ducha svatého, v právu jde o entitu, na níž se právní norma obrací jako na subjekt – jako na nositele práv a povinností).

II.4. Osobnost

II.4.1. Obecně

S výše probraným pojmem osoby souvisí termín další, jazykově mu velmi blízký – osobnost. Obecně se výrazu osobnost dnes užívá ve třech významech:

- 1) souhrn vyhraněných vlastností určitého jedince,
- 2) výrazný jedinec jako nositel oněch výrazných vlastností uvedených sub 1),
- 3) osoba s významnou společenskou funkcí, postavením, atp.¹³⁰

Pro všechny tři významy je společné, že je v nich dána vysoká míra abstrakce. Základem vymezení sub 2) a 3) je sice osoba – člověk, ovšem tento základ není v definici prvořadý. Důraz je kladen na určité vyhraněné vlastnosti, či společenský význam, jichž je jedinec nositelem a které mu dávají určitou novou kvalitu – kvalitu osobnosti. Člověk, který by nebyl nositelem oněch vlastností či společenského významu, by nebyl osobností ve smyslu sub 2) a 3). Mezi vymezením sub 1) a sub 2) je na první pohled rozdíl pouze nepatrný, ne-li neznatelný, přesto jej nelze pominout. Onen drobný rozdíl totiž ukazuje, že nejvyšší míru abstrakce vykazuje právě význam sub 1). Zde je totiž situace obrácena, neboť jedinec – ve smyslu osoby – tu nevystupuje jako to, co je definováno, nýbrž jako to, co definuje. Základem jsou zde určité vyhraněné vlastnosti, které osobnost /ve významu sub 1)/ tvoří. To, že jsou připnuty k určitému nositeli, je z hlediska významu sub 1) vlastně nepodstatné, byť bez tohoto nositele si existenci zkoumaných vlastností nelze vůbec představit.

Tyto vysoce abstraktní významy výrazu osobnost jsou výsledkem dlouhého vývoje, který se odehrával mimo právo. „Ačkoliv zdroje pojmu osobnost můžeme hledat ve velkých myšlenkových prouděch antiky, vytvoření pojmu a jeho rozšíření v relativně moderním významu je dílem renesance, která postupně překonávala dříve dominantní vliv světového názoru vycházejícího ze středověké scholastiky a potlačujícího význam

130 Filipec et al.: Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost. 2. vydání. Praha: Academia, nakladatelství AV ČR, 2001 (dotisk), s. 252.

člověka v porovnání s bohem.¹³¹ Pro renesanci je příznačný důraz na realitu tohoto světa (srov. rozvoj přírodních věd v té době), na zájem o člověka a o jeho současný (nikoliv posmrtný) život. Člověk, vnímán jako nerozlučná jednota ducha i těla, má se proto rozvíjet a kultivovat již během svého „pozemského“ života. Renaissance se tak vrací k ideálům antiky. Osobnost se pak jeví jako to, co má být rozvíjeno a kultivováno, jako soubor hodnot člověka a jeho bytí. Později s pojmem osobnosti pracují filosofové jako Kant, Hegel, Schopenhauer, ale také psychologové (Hebart, Freud, Jung, Bühler).¹³²

Právo si ovšem nemůže dovolit stavět plně a pouze na filozofických či psychologických základech pojetí osobnosti, a to především proto, že závěry těchto oborů jsou do jisté míry diskutabilní či dokonce čistě spekulativní.

Přesto se domníváme, že rozbor vývoje pojmů osoba a osobnost, jak jsme jej podali výše, nám umožňuje formulovat – ovšemže bez aspirace na výlučnost takového pojetí jako jedině možného a správného – rozdíl mezi pojetím osoby a osobnosti, který má určitý význam také pro právo. Výše jsme ukázali, že výraz osoba vždy akcentuje určitou entitu, ať už je jí člověk jako takový, člověk jako smyšlená postava v dramatickém díle či entita sice od člověka odlišná, přesto však z určitých důvodů jako osoba označená. Oproti tomu pojem osobnosti odkazuje především na určité kvality či vlastnosti této osoby. Jestliže můžeme jako o osobě díky výše popsanému vývoji mluvit i o entitě, která není člověkem a popsat u ní určité charakteristické vlastnosti, pak můžeme nepochybně souhrn těchto vlastností označit za osobnost – a mluvit tak o osobnosti také u něčeho, co člověkem není. Osobnost pak v tomto případě označuje určité charakteristické vlastnosti jejich nositele, přičemž nemusí vůbec jít o vlastnosti, které nacházíme (také) u člověka. Významový obsah pojmu osobnost pak v konkrétním případě závisí na tom, k jakému nositeli se tyto vlastnosti vztahují.

II.4.2. Osobnost v právu

„Právní osobnost je způsobilost být uznán jako osoba v právním smyslu. (...) Osobou v právním smyslu je ten, kdo je způsobilý mít práva a povinnosti. Tato

131 Hurdík, J. - Katolický, J.: K pojetí právnických osob. Spisy právníkové fakulty č. 103 (řada teoretická). 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita v Brně – právníková fakulta, 1992, s. 10.

132 V podrobnostech srov. Hurdík, J. - Katolický, J.: op. cit. sub 131, s. 11.

způsobilost se označuje jako právní subjektivita.¹³³ Takto uvádějí Eliáš se Švestkou v rámci výkladu platné právní úpravy o způsobilosti k právům a povinnostem do základního pojmosloví. Staví tedy pojem osobnosti mezi těmito pojmy na prvé místo. Z uvedeného vyplývá, že obecné pojetí osobnosti zasazují Eliáš se Švestkou do roviny čistě právní – stejně jako v rovině obecné znamená také v rovině právní osobnost určitou charakteristickou – výraznou vlastnost. Zde je onou význačnou vlastností způsobilost být uznán jako osoba v právním smyslu. Zároveň se tu však s výrazem osoba rovněž nakládá způsobem, který je vlastní právu a který jsme již osvětlili výše (totiž, že výrazem osoba lze označit něco, co nemá s člověkem vůbec nic společného). Vysoká míra abstrakce, s níž právo s těmito pojmy pracuje, pak způsobuje, že uvedené pojmy se vzájemně prolínají a jeden lze na druhý v podstatě libovolně převést. Tak je-li právní osobnost vlastnost určité entity, je potřeba se ptát, jak je tato entita definována. Ukazuje se, že je definována pomocí jiné vlastnosti. Totiž, je-li právní osobnost vlastnost entity spočívající v tom, že může být uznána za osobu v právním smyslu a zároveň platí, že osobou v právu je ten, kdo (to, co) je nadán (nadáno) tou vlastností, že může mít práva a povinnosti, pak lze vše redukovat na tvrzení, že právní osobnost je vlastnost spočívající ve způsobilosti být uznán za možného nositele práv a povinností.

S podobným potlačením složitých filosofických, sociologických a psychologických východisek a naopak s akcentováním uvedených pojmů jako právně technických kategorií sloužících pro stanovení výchozích axiomů vztahu práva a osoby (a člověka) se můžeme setkat také v literatuře francouzské. Hurdík upozorňuje na stěžejní myšlenku R. Martina: „Subjekt práva, osoba, člověk, to je stále týž.“¹³⁴ Takový názor v sobě nezapře své výchozí pozice antropocentrické a individualistické a jen v mezích těchto názorových proudů může být považován za bezvýhradně platný, neboť o jiné subjekty než o lidi (a v tomto smyslu o osoby) se tyto směry nestarají. Připustíme-li však jiný subjekt práva, než je člověk – ať už tento další subjekt nazveme jakkoliv, tu se ztotožnění výše uvedených tří pojmů stává neudržitelným. Je tomu tak proto, že pojmy subjekt, osoba (a též osobnost) jako vysoce abstraktní byly předmětem výše specifikovaného vývoje, který umožnil jejich naplnění různými obsahy. Výraz člověk však tímto vývojem neprošel a v běžném smyslu mu rozumíme pouze jako označení

133 Eliáš, K. - Švestka, J. In Jehlička, O., et al.: Občanský zákoník: komentář. 9. vydání. Praha: C.H. Beck, 2004, s. 68.

134 Martin, R.: *Personne et sujet de droit*. In Rev. prim. de droit civil č. 4/1981, s. 785.; cit. dle Hurdík, J.: *Právnícké osoby (Obecná právní charakteristika)*. 1. vydání. Brno: Masarykova universita v Brně, 2000, s. 48.

pro lidského jedince.

Úzkou souvislost mezi člověkem a právní osobností (*la personnalité juridique*) nacházíme také u dalších francouzských autorů. Tak Cornu pojednává o právní osobnosti v rámci výkladů vztahu člověka a objektivního práva. Výslovně zdůrazňuje, že ona právní osobnost je občanským právem uznána u každé lidské bytosti. Každý člověk nabývá skrze své narození právní osobnost. Je to dar spojený se zrozením, inherentní právo, neodvozené dobrodiní.¹³⁵ Cornu tedy vychází z pozic přirozenoprávních. Mohlo by se zdát, že v souladu s tím pak Cornu nebuduje pojem právní osobnosti jako generální vlastnost všech subjektů práv. Tam, kde pojednává, naší terminologií řečeno, o způsobilosti právnických osob k právům a povinnostem, užívá nejprve výrazu *la personnalité civile*,¹³⁶ tedy, přeloženo doslova, osobnost civilní, resp. osobnost občanskoprávní. Teprve v rámci výkladu o právních podmínkách existence právnické osoby zavádí pojem morální osobnosti (*la personnalité morale*) a uznává, že pojmy *la personnalité juridique* a *la personnalité morale* vyjadřují totéž, prvý však obecně a druhý specificky pro právnické osoby.¹³⁷ Cornu tedy není z hlediska teoretické systematiky důsledný, když o právní osobnosti, o níž nakonec připustí, že je společná pro lidi i právnické osoby, pojednává pouze v rámci výkladu o fyzických osobách. Navíc ponechává stranou i vysvětlení rozdílů a vtaů mezi osobnostmi civilní a morální.

Carbonnier je systematicky důslednější a přímočarý. Své pojednání o osobách počíná kategorickým konstatováním, že: „Osoby, v právním smyslu tohoto výrazu, jsou bytosti způsobilé užívatí práv; to jsou, jinými slovy vyjádřeno, subjekty práva. Existují dva druhy subjektů práva, dva druhy osob, které se liší, takže nepřichází v úvahu je studovat společně.“¹³⁸ V rámci pojednání o fyzických osobách probírá teorii osobnosti (*la théorie de la personnalité*) a upozorňuje, že jde o právnickou teorii o člověku, tj. nikoliv o osobě jako pojmu zahrnujícího osobu fyzickou i morální. Tím bezděky vysvětluje systematiku Cornuho.

Malaurie naopak výrazu osobnost užívá v rámci výkladů o fyzické osobě spíše okrajově (ohledně otázky, že dítě, které je počaté, nikoliv však zatím narozené, nemá

135 Cornu, G.: Droit civil. Introduction. Les personnes. Les biens. 8e édition. Montchrestien: Editions Montchrestien, E.J.A., 1997, s. 161-162.

136 Cornu, G.: Droit civil. Introduction. Les personnes. Les biens. 8e édition. Montchrestien: Editions Montchrestien, E.J.A., 1997, s. 271.

137 Ibidem, s. 286.

138 Carbonnier, J.: Droit civil. 1. Les personnes. Personnalité, Incapacités, Personnes morales. 21e édition. Paris: Preses Universitaires de France, 2000, s. 11.

osobnost odlišnou od své matky¹³⁹). Výrazu osobnosti užívá především v rámci výkladu o osobách právnických, dokonce včetně výrazu *semi-personalité* (dosl. „polo-osobnost, tj., částečná, neúplná osobnost“).¹⁴⁰

Srovnáme-li názory všech uvedených autorů, můžeme konstatovat, že přístup každého z nich je osobitý a odráží také různorodost jejich základních východisek. Shoda mezi Eliášem a Švestkou a výše uvedenými autory (zejm. pokud jde o Carbonniera) je v tom, že výraz osoba (ve smyslu práva) a subjekt jim spadají v jedno: „Právo vychází z konceptu, že kdo má právní osobnost (*Persönlichkeit, personnalité juridique, juridical personality*), tj. způsobilost být subjektem práv a povinností, je jako nositel právního statusu osoby subjektem práva, tedy tím, kdo má práva a povinnosti.“¹⁴¹

Právo tedy s výrazem osobnost spojuje význam blízký tomu, který jsme v obecném výkladu sub II.4.1. uvedli na místě prvním, totiž osobnost jako souhrn určitých vyhraněných vlastností. Oproti tomuto obecnému pojetí je zde však určitý posun. Spočívá v tom, že zde nejde o *souhrn* vlastností, nýbrž o vlastnost jedinou, zato však kruciální (způsobilost být uznán za nositele práv a povinností, čili způsobilost být uznán jako osoba ve smyslu práva).

Osoba v právním smyslu je tedy v rámci práva samého podmíněna svou právní osobností.¹⁴² Platí totiž, že to, co je osobou v právním smyslu, to je nadáno onou zásadní vlastností – způsobilostí být uznán jako nositel práva či povinnosti, což můžeme označit za právní osobnost. Člověk, který by tuto způsobilost neměl (např. otrok), by právo zajímal jen potud, že by jej vylučovalo z okruhu lidí, kteří jsou osobou ve smyslu práva. Tedy, kdo (co) tuto způsobilost nemá, není osobou ve smyslu právním. Je tedy nutno od sebe odlišit,

a) kdo (co) podle platného práva je nositelem práv a povinností (osoba ve smyslu právním)

139 Odkazuje tu na formulí římských právníků, že dítě je *pars viscerum matris*.

140 Malaurie, P. In Malaurie, P. - Aynès, L.: Cours de droit civil. Tome II. Les personnes. Les incapacités. 3e édition. Paris: Éditions Cujas, 1994, s. 21, 145n.

141 Eliáš, K. - Švestka, J. In Jehlička, O., et al.: Občanský zákoník: komentář. 9. vydání. Praha: C.H. Beck, 2004, s. 68.

142 Obdobně uvádí již Weyr, že za právní osobu dlužno považovati nositele oprávnění a závazků, za právní osobnost pak vlastnost určitého substrátu býti tímto nositelem. Srov. Weyr, F.: O veřejnoprávní subjektivitě. In Pocta k šedesátým narozeninám Dr. Emila Háchy. 1. vydání. Bratislava: Právnická fakulta university Komenského v Bratislavě, 1932, s. 234-234.

a

b) jaké entity (útvary) mají či musí být touto způsobilostí vybaveny, tj., jaké útvary způsobilost být uznány v právu za osobu.¹⁴³

K první otázce – kdo je osoba ve smyslu práva – nelze přistoupit jinak, než zkoumáním platného práva, k otázce druhé je však nutno přistoupit právně-filosoficky. Budeme-li v tomto ohledu stát na bezhodnotovém, ryze technicistním pojetí práva, pak za splnění určitých podmínek (srov. níže) můžeme právní osobnost připnout k jakémukoliv útvaru, o němž tak rozhodneme.

Budeme-li však stát na hledisku doktríny přirozenoprávní, musíme trvat na tom, že od přírody (či od samotného rozumu) má tuto způsobilost jen člověk a jiné entity nikoliv. Budeme-li chtít za této situace připnout práva a povinnosti též k jiné entitě (o níž však tvrdíme, že dle rozumu právní osobnost nemá), můžeme se spokojit s tím, že konstatujeme, že i když něco nemá právní osobnost z hlediska námi zastávaných hodnot a základních východisek, přesto k tomu prostě mocí práva připneme způsobilost nést práva a povinnosti (tj. učiníme osobou něco, co nemá osobnost). Nebo můžeme do uvedeného konstruktu vložit myšlenkový obrat, že k něčemu, co právní osobnost (dle přírody, rozumu, atp.) nemá, se budeme chovat tak, jako by ji to mělo. Tedy, u něčeho, co dle výchozího názoru právní osobnost nemá, ji budeme fingovat. A protože od této chvíle „to“ právní osobnost na základě fikce má, můžeme se k tomu v právu chovat jako k nositeli práv a povinností. Vložení uvedené konstrukce ovšem nemění nic na tom, že se zpronevřujeme vlastním hodnotovým východiskům – a pak už je celkem jedno, zda si tento postup popíšeme pomocí fikce „*als ob*“ či zůstaneme u pouhého konstatování faktů. Za této situace totiž „fingování“ právní osobnosti u entity od člověka odlišné a připnutí práv a povinností k ní nijak neospravedlňuje, nýbrž pouze představuje popis způsobu našeho odklonu od východisek, která jsme si vytyčili. Pokud bychom jako základní a výchozí zastávali názor, že právní osobnost má od přírody pouze člověk, pak zpronevěrou tomuto postulátu je jakékoliv připnutí práv a povinností k entitě jiné, bez ohledu na to, zda o ní tvrdíme, že se chováme, „*jakoby (als ob)*“ právní osobnost měla.

Vidíme tedy, že musíme rozlišovat zkoumání, kdo (co) je osobou v platném právu od otázky, kdo (co) je způsobilé se osobou stát. Zatímco výraz osoba nás odkazuje k

143 Srov. již uvedené stanovisko Pelikánové ohledně konstrukce právní subjektivity zákonodárcem (na str. 41).

platnému právu, pak výraz právní osobnost nás odkazuje především do právní filosofie, včetně četných přesahů metaprávních.

II.5. Subjekt a osoba, subjektivita a osobnost – synonyma?

Jestliže jsme probrali jednotlivé výrazy, které jsou používány při popisu právnické osoby, nemůžeme nechat nezodpovězenou otázku jejich vzájemných vztahů. Zejména jde o to, zda je možno synonymicky užívat výrazy subjekt a osoba a subjektivita a osobnost. V rámci současného diskurzu je takovéto synonymické užívání zcela běžné. Přesně to vystihuje Čermák, když říká: „Osoba v právním smyslu (subjekt práva) je chápána jako ta entita a pouze ta entita, jež je nadána právní subjektivitou, tj., jež je způsobilá mít vlastní práva a povinnosti. Osoba, právní subjektivita a způsobilost k právům a povinnostem jsou tak chápány v podstatě jako ekvivalenty. Být osoba znamená mít subjektivitu, resp. způsobilost k právům a povinnostem, a naopak; oba pojmy se liší jen modalitou svého použití v běžném jazykovém úzu (osoba je chápána jako subjekt, právní subjektivita jako vlastnost tohoto subjektu, již se ovšem analýza pojmu osoba – subjekt práva – vyčerpává).“¹⁴⁴

V citované stati pak Čermák správně poukazuje na to, že zahraniční (resp. západoevropské) pojetí této problematiky nelpí úzkostlivě na bipartici osoba – „neosoba,“ nýbrž připouští, že různým útvaram se právní subjektivita přiznává v různém stupni. Z tohoto důvodu se pak odklání od synonymického používání výrazů subjekt – osoba a též subjektivita – osobnost. V takovém případě se přímo nabízí opuštění synonymického užívání subjekt – osoba a subjektivita – osobnost. Tam, kde se určité entitě přiznává pouze omezená způsobilost k právům, tj. jde o subjekt způsobilý nést alespoň nějaké právo či nějakou povinnost, je na místě užívat výrazu subjekt, resp. připojení právní subjektivity (*Rechtsfähigkeit*). Avšak tam, kde se přiznává způsobilost k právům a povinnostem vzhledem k dané entitě v plném rozsahu, tu jde o připojení právní osobnosti (*Rechtspersönlichkeit*).¹⁴⁵

Takovéto nakládání s uvedenými výrazy má své opodstatnění. Chceme-li s entitou, která není člověkem, alespoň v jistém směru nakládat tak, jakoby člověkem

144 Čermák, K.: Paradigma právního vztahu a pojmání právní subjektivity v České republice. In Právník č. 12/2001, s. 1197n.

145 Ibidem, s. 1198, 1199.

byla, pak mu připojíme plnou způsobilost k právům a povinnostem, tedy právní osobnost. Chceme-li však k určité entitě připojit pouze některá práva či povinnosti, pak se od předchozího případu – resp. od nakládání s touto entitou „jako by byla člověkem“ vzdalujeme. Nepřipojujeme k ní plnou způsobilost k právům a povinnostem, jako je tomu u člověka, nýbrž pouze způsobilost částečnou, resp. omezenou či neúplnou. Proto se sluší tento stav popsat výrazem, který neevokuje reminiscenci na člověka /osobu/ a jeho (úplnou) osobnost. Navíc toto rozdělení lépe umožňuje zachytit mnohoznačnost výrazu subjekt, jak jsme ji nastínili výše.

Můžeme tedy shrnout, že chápeme uvedené pojmy nikoliv synonymicky, nýbrž tak, že odlišují rozsah právní způsobilosti, který k té či oné entitě připínáme. Nazýváme tedy jako osoby pouze některé subjekty – a sice pouze ty entity, k nimž je připojena právní osobnost, tj. plná (úplná) právní subjektivita. Z hlediska systematického (nikoliv však z hlediska *de lege lata*) se tak obsah pojmu subjekt rozpadá na tři podmnožiny:

- a) osoba fyzická,
- b) osoba právnická,
- c) jiné subjekty, které nejsou nositeli právní osobnosti.¹⁴⁶

146 Uvedené rozdělení tak přímo navazuje na rozdělení učiněné výše při osvětlení možných smyslů slova subjekt.

III. Právnícká osoba

Po té, co jsme čtenáři osvětlili, jak v této práci chápeme pojmy, které spadají do základního pojmového aparátu používaného v souvislosti s právníckou osobou, můžeme přikročit k rozboru institutu právnícké osoby.

III.1. Výraz „právnícká osoba“

Před rozbohem institutu právnícké osoby, považujeme za vhodné alespoň ve stručnosti zmapovat užívání výrazu právnícká osoba v minulosti i v současnosti, bez toho, aniž bychom se vyjadřovali k pojmovému obsahu, který je (či naopak není) s tímto výrazem spojován.

Eliáš poukazuje na to, že sám název „právnícká osoba“ je z jazykového hlediska utvořen nesprávně. Adjektivum „právnícký“ se odvozuje od substantiva „právník“, nikoli „právo“. Podle Eliáše by správné označení těchto subjektů mělo být „právní“ osoby.¹⁴⁷ Výraz „právní osoba“ je ovšem rozsahově širší, protože odkazuje na jakoukoliv jednotku (entitu), která má v právu (či podle práva) postavení osoby. Při tomto úhlu pohledu pak pod pojmem „právní osoba“ spadá nejen osoba „právnícká“, ale také osoba fyzická, neboť i ona je osobou v platném právu, je tedy „právní“ osobou. V tomto ohledu se jako výstižnější jeví výraz „osoba morální“, který byl užíván v o.z.o. (zejm. v jeho původním německém znění). Výraz právnícká osoba u nás ovšem již velmi zdomácněl, ostatně, užíval se již v české redakci o.z.o.¹⁴⁸

Pokud jde o původ výrazu „právnícká osoba,“ uvádí Flume,¹⁴⁹ že výraz právnícká osoba užil jako první Gustav Hugo,¹⁵⁰ aniž by však s tímto výrazem spojil jiný význam, než byl spojen s Pufendorfem¹⁵¹ zavedeným výrazem „morální osoba.“ Do německé právnícké literatury pak dle Flumeho vstoupil výraz právnícká osoba v roce 1807 zásluhou Georga Arnolda Heise, který ovšem s právníckou osobou zacházel jako s

147 Eliáš, K. - Nykodým, J. In Jehlička, O., et al.: Občanský zákoník: komentář. 9. vydání. Praha: C.H. Beck, 2004, s. 143.

148 V § 26 se sice mluví o osobách morálních, nicméně např. v § 286 se mluví o osobách právníckých, stejně jako v § 529.

149 Flume, W.: Allgemeiner Teil des Bürgerlichen Rechts. Erster Band. Zweiter Teil. Die juristische Person. Berlin: Springer – Verlag, 1983, s. 1n.

150 Lehrbuch des Naturrechts als einer Philosophie des positiven Rechts, 1798, s. 45., ale též např. v Lehrbuch des heutigen Römischen Rechts. 4. vydání, 1811.

151 De iurae nature et gentium, I, 1, 12.

pojmem abstraktním. Právnícká osoba je pro něj vše, co je rozdílné od člověka a je ve státě uznáno za samostatný subjekt práv. Flumeho závěry potvrzuje také např. Weick a dále dodává přehled pojmosloví v Evropě: tak v německém o.z. (dále jen BGB) se mluví o „*Juristische Person*“ (= právnícká osoba), stejně jako ve švýcarském o.z. (dále jen ZGB), rovněž tak v nizozemském („*rechtspersonen*“). Francouzská věda užívá termínů „*personnes morales*“ (= morální osoby), „*personnes fictives*“ (= fiktivní osoby) či „*personnes civiles*“ (= osoby civilní, občanské). Italský Codice civile v čl. 11 a násl. užívá výrazu „*persone giuridiche*“ (= právnícká osoba), ovšem v teorii se lze setkat i s označením „*persone mistiche*“ (= osoba mystická), či „*persone fittizie*“ (= osoba fiktivní, fingovaná). Také španělský Código civil užívá v čl. 35 a násl. výrazu právnícké osoby („*personas jurídicas*“).¹⁵² Pokud jde o občanský zákoník rakouský (dále jen ABGB), jemu je výraz „*juristische Person*“ neznámý¹⁵³ a nemůže být zaměňován s výrazem „*moralische Person*“ (= morální osoba) užitým v marginálním názvu § 26 ani s výrazem „*Gesellschaft*“ užitým v tomto ustanovení. Podle Aichera totiž pod pojem morální osoby dle § 26 ABGB nespádají sdružení majetku nadaná právní osobností (např. nadace).¹⁵⁴ Jiní představitelé rakouské právní vědy však na tento rozdíl zvláště neupozorňují a užívají prostě výrazu „*juristische Person*“ i ve výkladech ohledně § 26 ABGB.¹⁵⁵

Koncepce právnícké osoby v občanském zákoníku Ruska je silně ovlivněna pojetím právnícké osoby v dřívější sovětské teorii.¹⁵⁶ Za právníckou osobu se totiž podle čl. 48 kodexu prohlašuje *organizace*, která je definována určitými znaky.¹⁵⁷

Ekvivalenty našeho výrazu „právnícká osoba“ tedy nacházíme ve většině evropských zemí, ovšem kromě oblastí práva *common law*, kterému tento výraz není vlastní a pokud je užíván, tak zejména v souvislosti se sbližováním kontinentálního a anglosaského práva (tento jev je vyvolán obecnými globalizačními tendencemi ve světě

152 Weick, G., In Staudinger, J. von: Staudingers Kommentar zum Bürgerliches Gesetzbuch. Buch 1. Allgemeiner Teil. §§ 21 -103. 13. Auflage. Berlin: Dr. Arthur L. Sellier & Co. - Walter de Gruyter & Co., 1995, s. 4.

153 Aicher., J. In Rummel, P.: Kommentar zum Allgemeinen bürgerlichen Gesetzbuch. 1. Band. 2. Auflage. Wien: Manzsche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, 1990, s. 87.

154 Ibidem, s. 87.

155 Viz např. Barta, H.: Zivilrecht: Grundriss und Einführung. In: das Rechtsdenken. Teil 1. Wien: Facultas Verlags- und Buchhandels AG, WUV Universitätsverlag, 2004, s. 222n., či Koziol, H.: Grungriss des bürgerlichen Rechts. Band I. 12. Auflage. Wien: Manzsche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, 2002, s. 62n.

156 Butler, W. E.: Russian Law. Second edition. New York: Oxford University Press, Inc., 2003, s. 367.

157 Sovětské pojetí právnícké osoby jako organizace našlo svůj silný odraz také v československém právu. Srov. např. Knappová, M.: právní subjektivita a způsobilost k právním úkonům v československém právu. Rozpravy Československé akademie věd. Řada SV. Sešit 11. Praha: Nakladatelství ČSAV, 1961.

a dále akcelerován vývojem právních instrumentů v rámci EU).

Z uvedeného přehledu zároveň vyplývá, že při použití výrazu právnická osoba je nutno se ptát, kdo a při jaké příležitosti jej používá. Zásadní rozdíl totiž tkví v tom, je-li onoho výrazu užito v textu toho či onoho právního předpisu, či zda jde o užití mimo text zákona, tj. v rámci diskurzu na toto téma. Pokaždé může být totiž tento výraz naplněn jiným významovým obsahem. Jednou jde o význam, který pod tento výraz vkládá zákonodárce v normativním textu, jindy jde o význam, jak jej chápe ten který autor.

III.2. Velké teorie o právnické osobě v 19. a 20. století

III.2.1. Obecné souvislosti

V předchozí části jsme vznik výrazu právnická osoba položili na počátek 19. století. Vznik tzv. „velkých teorií“ o právnické osobě právě v tomto období není náhodný, nýbrž byl podmíněn dobovými okolnostmi.

Jde o dobu, která se nese ve znamení velkého vlivu přirozenoprávního myšlení; důraz se klade na jedince – člověka, na jeho svobodu, jeho práva, která jsou mu vrozená a jsou nedotknutelná. V nejčistší podobě krystalizují tyto myšlenky u Rousseaua v jeho pojetí státu jako svazu jedinců založeném společenskou smlouvou. Dochází tu k transpozici názoru filosofického do politiky. Podle Rousseaua existuje jeden jediný svaz, totiž národ, resp. stát (a to stát demokratický). Ten je založen na vůli jedinců, tj. jejich smlouvou společenskou, která je však neodvolatelná a tím získává specifickou kvalitu. Jiného svazku, než je výše uvedený, Rousseau nedopouští. Vztaženo do roviny právní z toho plyne, že jako subjekty práva objektivního přicházejí v úvahu pouze lidé a stát, nemá-li být připuštěna též existence jiných svazků. Rousseauovy myšlenky, jež položily základ liberálnímu směru myšlení, do značné míry navazující na renesanční zájem o člověka a jeho život na zemi (a contr. církví kladený důraz na posmrtné formy existence lidské duše), se promítly do kodifikací soukromého práva vznikajících v 18. a přijatých na počátku 19. století. Záhy však nastupuje jistá stagnace a zakonzervování myšlení podporovaná přesvědčením, že chystané (resp. čerstvě přijaté) zákoníky obsahují dokonalý výraz přirozeného práva, jeho úplnou a vyčerpávající kodifikaci. Důraz je kladen na výklad zákona (především v oblasti rakouského ABGB), odkud je již jen krůček k právnímu pozitivismu, který na liteře zákona doslova lpí a ze zásady nebere zřetele na souvislosti sociální.

Z uvedeného můžeme vyvodit, že koncept právnické osoby se rodí na počátku 19. století v prostředí konfliktu dvou myšlenkových proudů. Jde o konflikt přirozenoprávního akcentu na člověka, jako jediného možného subjektu práv a pozitivistického přesvědčení o neomezené všemocnosti zákonodárce. Tuto situaci však nelze nahlížet jednodimenzionálně, jako pouhý akademický konflikt dvou filosoficko-právních směrů.

Uvedený konflikt má totiž dimenzi další: na jedné straně snaha vědy o popsání vztahu člověka a práva (ať už z pozic přirozenoprávních či pozitivistických) pomocí vycizelovaného systému vzájemně koherentních postulátů, čerpajících namnoze z dávných myšlenek práva římského a na straně druhé hospodářské a sociální realie přelomu 17. až 19. století. Velká francouzská revoluce zanechala 19. století bohatý myšlenkový odkaz, položila základy nového myšlenkového proudu – liberalismu. Ten došel svého výrazu nejen v rovině politické, ale velkou měrou také v rovině hospodářské a ekonomické. „Hospodářský liberalismus zdůrazňoval zásadu svobodné soutěže a volného trhu, do kterého neměl stát zasahovat. K zásadám hospodářského liberalismu se přihlásila nejen většina nových podnikatelů, ale v rostoucí míře také velkostatkáři a drobní výrobci a obchodníci.“¹⁵⁸ V dějinách historie lidstva jsou to právě a zejména změny na poli hospodářství a v jeho rámci zejména změny v odběratelsko – dodavatelských vztazích, které vždy kladly zvýšené nároky na dynamický vývoj práva, na opuštění starších úprav, které novým poměrům přestaly vyhovovat a na jejich nahrazení úpravami novými, akomodujícími potřeby nově vzniklé. A tak do kontroverse iusnaturalizmu a pozitivismu vstupují další aktéři, které pramálo zajímá touha filosofů po logicky bezchybném rozřešení vztahu člověka a subjektu práva; aktéři, kteří chtějí prosadit především zájmy vlastní, nikoliv akademického rázu, nýbrž rázu ryze praktického, souvisejícího s každodenním životem nejen jich samých, ale také těch, které ve svých továrnách zaměstnávají: „ (...) zrodila se nová, sebevědomá třída továrníků, bankéřů a velkoobchodníků – buržoazie. I když se její vliv a mentalita v různých zemích značně lišily, měly také některé společné rysy. (...) Podnikání potřebovalo jednotné a jasné právní normy, které měly být garantovány státem. Na druhé straně považovali podnikatelé za své nezadatelné právo usilovat o maximální zisk a odmítali zásahy státu do otázek, které považovali za svoji soukromou záležitost; (...).“¹⁵⁹ Nakonec byl tento proces završen vznikem komplexního tržního systému.

158 Hroch, M.: Dějiny novověku. 1. vydání. Praha: Práce, s. r. o., 1994, s. 98.

159 Ibidem, s. 101.

„Jádro přeměny se odehrálo v průběhu jedné generace, přibližně mezi lety 1815 až 1845. Až dosud roztroušené a izolované trhy se přeměnily do podoby komplexního seberegulujícího se tržního systému. Tato proměna transformovala podobu celé lidské společnosti, včetně charakteru její kultury i představ člověka o sobě samém. Vznikla společnost vklíněná bezesbytku do mechanismů své nové ekonomické formy – společnost tržní.“¹⁶⁰

Vývoj té doby silně ovlivňovaly velké obchodní společnosti (ovšemže ponejprve v duchu merkantilismu v synergii s jednotlivými panovníky v té či oné zemi). Obchodní společnosti vznikaly již od 16. století v souvislosti se zámořskými objevy a následnou kolonizací nových teritorií, přičemž z hlediska podnikatelského se tyto „dobrodružné podniky“ vyznačovaly značnou mírou rizika, zároveň však k jejich uskutečnění bylo třeba značných výdajů (vybavení lodí a jejich osádek, vyzbrojení vylodňovacích vojenských skupin, atd.), takže nebylo v silách jednotlivce, aby tyto cíle uskutečnil sám, pouze na své náklady. Dalším aspektem byla skutečnost, že plavba přes oceán do neznámých končin vyžadovala vysoce specializované znalosti a dovednosti, stejně tak jako obsazování dosud „nedotčeného“ území. Osoby, které byly vybaveny těmito schopnostmi (mořeplavci a žoldnéři) nebyly ovšem zpravidla vybaveny schopností akumulovat dostatek kapitálu pro uskutečnění dobytelských záměrů. Proto se diferencovali ti, kdož volný kapitál měli a byli ochotni k jeho agregaci spolu s dalšími a k jeho umístění do financování těchto riskantních podniků na straně jedné a ti, kdož tyto podniky zorganizují a provedou pomocí způsobilých osob na straně druhé. Prvně uvedené skupině investorů záleželo především na tom, aby jejich riziko i odpovědnost byly omezeny v míře co možno nejvyšší, vzhledem k riskantnosti této investice.¹⁶¹

V obecnosti tento vývoj vystihuje Hurdík: „Je příznačné, že obecný koncept právnické osoby se vytvořil souběžně s širokým etablováním kapitalistického společenského systému. V kapitalistickém systému nastala pozoruhodná konjunkce zájmů a trendů, jejichž prostřednictvím kapitalistický systém ovládl, resp. směřuje k ovládnutí světa. V jeho intencích se pociťuje jako nezbytná potřeba odosobnění nositelů těchto tendencí a jejich právní konstituování a vybavení potřebným právním potenciálem, který se ve srovnání s osobou fyzickou vyznačuje tendencí k maximalizaci

160 Keller, J.: Úvod do sociologie. 4. vydání. Praha: SLON, 1997, s. 14.

161 Jiný příklad uvádí např. Sucharov, odkazuje na myšlenky K. Marxe: Svět by byl dosud bez železnic, pokud by bylo nutné vyčkat, než nahromaděný kapitál dosáhne do té výše, aby se mohlo započít se stavbou železnic. Centralizace prostředků prostřednictvím akciové společnosti toto umožnila okamžitě. Srov. Sucharov, E. A. (red.): Graždanskoje pravo. Tom I. 3-e izdaniye. Moskva: Wolters Kluwer, 2004, s. 210n.

oprávnění a minimalizaci povinností, především odpovědnosti, která je v podmínkách vysoce rizikového kapitalistického podnikání považována za jednu z vážných hrozeb podvazujících osobní iniciativu jednotlivce.¹⁶² Pod tlakem této společenské objednávky je nakonec i Savigny nucen odstoupit od omezujícího pojetí osoby jako jediného v úvahu přicházejícího nositele práv a jako subjekt konstruovat to, „co smí chtít“, tj. má to schopnost vládnout určitou vůlí (viz níže).¹⁶³

Poznáváme tedy, že obecný koncept právnické osoby se rodí uprostřed dvojího konfliktu. Jednak jde o konflikt mezi doktrínou přirozenoprávní a pozitivistickou, jednak jde o konflikt mezi požadavky na logicky „čisté“ propracování základních právních dogmat o vztahu člověka a práva a nutností prostředky právními reglementovat agregaci volného kapitálu s minimálním rizikem a minimální odpovědností, resp. s potřebou reagovat na měnící se podobu hospodářství, související s mohutným rozvojem průmyslu a tovární výroby. Koncept právnické osoby se rodí v konfliktu a konflikt jej pak provází i v dalším vývoji.

Ostatně, lze uvést ještě další okolnost, která do značné míry relativizuje snahu o systematickosti a „čistotu“ osvětlení vztahu mezi právem a člověkem, jako jediným nositelem práv. Na jednu stranu sice přirozené právo staví každého člověka mimo všemohoucnost zákonodárcovu, pokud jde o jeho způsobilost k právům a povinnostem, ne příliš často se však uvádí, že např. v oblasti německé pandektistiky ještě doznávalo římskoprávní rozlišování toho, kdo člověkem je a co již člověkem není. Tak Thibaut uvádí, že chce-li někdo být nahlížen jako přirozeně právně způsobilý subjekt, patří k tomu, že má lidské tělo (*menslicher Körper*), ovšem pokud nějaké bytosti (*Wesen*) z ženy zrozené chybí tělesné (fyzické) základy, které zakládají charakteristiku člověka, tak se (tato bytost) nazývá *monstrem* (!) a nebude to způsobilé držet práva (dosl.: *so heißt es monstrum und wird keiner Rechte fähig gehalten...*).¹⁶⁴ Dabelow výslovně odkazuje na pasáž Digest „*de statu hominum*“:

162 Hurdík, J.: Právnické osoby a jejich typologie. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2002, s. 2.

163 Srov. Hurdík, J.: Právnické osoby (Obecná právní charakteristika). 1. vydání. Brno: Masarykova universita v Brně, 2000, s. 39.

164 Thibaut, A. F. I.: System des Pandektenrechts. Erster Band. 8. Ausgabe. Jena: Friedrich Mauke, 1834, § 119. Ohledně práva pohřbit takové *monstrum* odkazuje Thibaut na dílo C. H. Breuninga z roku 1776.

„*Non sunt liberi, qui contra formam humani generis converso more procreantur: veluti si mulier monstrosum aliquid aut prodigiosum enixa sit.*“¹⁶⁵

(D 1, 5, 14, Paulus 4 sent.)

Na základě toho vyvozuje, že jen takovým lidským bytostem, která mají lidskou podobu (*Gestalt*), se rozumí přiznat zákonná práva, zatímco skutečná *monstra* (= obludy) se tohoto přiznání práv neúčastní, tj. žádná práva nemají.¹⁶⁶

Z hledisek dnešní etiky jsou podobné závěry zcela nepřijatelné a tehdejší snahu o precizování vztahu práva a člověka staví do nezáviděníhodné pozice, když se sice zdůrazňují přirozená práva člověka, ale při tom ještě před tím je určitá skupina lidí (ergo lidí postižených, kterým dnes chceme poskytovat ochranu zvýšenou) z uvedeného zcela vyloučena. Je-li totiž přípustno některé lidi vyloučit z dobrodiní, která člověku přináší (resp. chce přinést) nauka přirozenoprávní, proč by nemělo být přípustno vybavit způsobilostí k právům také jiné útvary, než jsou lidé? V komplexu všech výše uvedených skutečností je nutno vnímat vznik Savignyho konceptu právnické osoby.

III.2.2. Teorie fikce

Nejstarší ucelenou koncepcí, která chce v obecnosti postihnout institut právnické osoby je teorie fikce, která je tradičně připisována nejprve Savignymu a jeho následovníkům (Puchta, Unger).

Sluší se na počátku tohoto výkladu připomenout, že v obecném slova smyslu fikce znamená zdání, klam, vymyšlenou představu, smyšlenku, zkrátka opak skutečnosti. Ve filosofii se fikce užívá jako metodického pomocného pojmu, který má ulehčit proces poznání (fikce „jako by“, „*als ob*“). V právu pak fikcí rozumíme konstrukci vědomého, avšak právem podloženého rozporu se skutečností, k němuž připínáme právní následky. Příkladů na právní fikce nenajdeme v platném právu velký počet, neboť v zájmu právní jistoty je třeba užívat je pouze tam, kde jiným způsobem není možno dosáti požadovaného výsledku. Tak např. při určování otcovství se kromě tradičních domněnek setkáváme od roku 2006 také s fikcí. Obecně se přijímá, že

165 Nejsou dětmi ti, kdož se narodili v podobě zcela protichůdné podobě lidskému druhu. Například, porodí-li žena nějakou obludu či nestvůru (příšeru).

166 Dabelow, Ch. Ch.: Handbuch des heutigen gemeinen Römisch-Deutschen Privat-Rechts. Zweiter Theil. Erste Abtheilung. 1. Auflage. Halle: Hemmerde und Schwetschre, 1803, § 389.

otcovství má objektivní právo zakládat alespoň na základě pravděpodobnosti, že určitý muž může být biologickým otcem určitého dítěte. Narodí-li se však dítě z umělého oplodňování a je-li použito spermie dárce (místo spermie muže, který se svojí partnerkou vyslovil s umělým oplodněním souhlas), tu je jasné, že biologicky dítě pochází od dárce a nikoliv od muže, kterého právo prohlásí za otce. I když je tedy zřejmé, že dotyčný muž biologickým otcem dítěte být nemůže, přesto s touto skutečností právo nakládá tak, jako by jím byl. Fikce je tedy taková konstrukce, při níž se chováme tak, jako by určitá okolnost (v hypotéze) byla fakticky dána, a tudíž realizujeme dispozici, i když víme, že tato okolnost ve skutečnosti dána není a ani být dána nemůže. Podstatu fikce lze tedy charakterizovat jako právně-technický postup, který nám dovoluje (nařizuje) chovat způsobem daným v dispozici právní normy „A“, i když není splněna její hypotéza. Nenaplnění této hypotézy je při tom nahrazeno právní normou „B“, která stanoví příkaz chovat se tak, jako by hypotéza v právní normě „A“ splněna byla, tj. ve výsledku použít dispozici právní normy „A“.¹⁶⁷

Jak již uvedeno výše, od 19. století se do opozice proti směru přirozenoprávnímu staví myšlení pozitivistické, které lze zjednodušeně vystihnout odkazem na to, jak pozitivismus chápe úlohu zákonodárce. Podle tohoto myšlenkového směru je zákonodárce všemocným tvůrcem objektivního práva, z něž jedině lze dovozovat práva subjektivní.¹⁶⁸ Zákonodárce tedy ve své neomezenosti určuje, kdo je nositelem subjektivních práv a jakých. To je s myšlenkami práv člověku vrozených, která by měl zákonodárce pouze uznat, neslučitelné. Tento střet lze, v rovině tehdejšího pojmání subjektu práva, koncentrovat do sporu o tvrzení, že „jako subjekt práva přichází ve skutečnosti v úvahu pouze člověk.“¹⁶⁹ To však bylo v rozporu s tím, že již tehdy právní řád uznával vedle lidí i jiné subjekty právní. To se teorie snažila překlenout tím, že fingovala existenci osoby. S dvěma skutkovými podstatami, které byly od sebe odlišné (tj. osoba skutečná – člověk a osoba fingovaná), mělo pak přesto být nakládáno stejně. S druhou skutkovou podstatou se mělo nakládat tak, jako by i u ní bylo dáno to, co ve skutečnosti bylo dáno pouze u skutkové podstaty první. Tato fikce se pak stala

167 To je na rozdíl od domněnky, kdy se chováme tak, jako by hypotéza byla dána – realizujeme dispozici, při čemž v konkrétním případě sice nevíme, zda ona skutečnost, námi předpokládaná, dána je čili nic; avšak na základě dlouhodobé a zobecněné lidské zkušenosti máme za pravděpodobné, že uvedená skutečnost dána pravděpodobně je (tj. může být dána).

168 Hurdík, J.: Právníké osoby (Obecná právní charakteristika). 1. vydání. Brno: Masarykova universita v Brně, 2000, s. 52.

169 Knoke, P., In Stier-Somlo, F. - Elster, A: Handwörterbuch der Rechtswissenschaft. 3. Band. 1. Auflage. Berlin und Leipzig: Walter de Gruyter & Co., 1928, s. 435.

prostředkem technického zjednodušení ve službách ovládnání právní materie.¹⁷⁰ U zrodu teorie fikce stojí Savigny,¹⁷¹ který okruh osob ve smyslu práva rozšířil i na umělé, pouhou fikcí předpokládané subjekty (srov. k tomu níže), konstruovanými pouze k juristickým účelům. To se nakonec odráží i v systematickém pojmání práva vůbec. Tak mluví-li v rámci systematiky soukromého práva Dabelow o „*Personenrecht*“ (= právu osob), rozlišuje dvě rovnocenné podskupiny: právo vztahující se k jednotlivým lidem a právo morálních osob.¹⁷² Dabelow se nijak netají tím, že tu čerpá čistě z odkazu římskoprávního, jak se zachoval v Justiniánových Digestech, který, pokud jde právnickou (u Dabelowa morální) osobu, je vcelku skromný. Vždyť zdrojem (*Quelle*) celé oblasti práva osob týkajících se osob morálních jsou pro Dabelowa dva tituly Digest.¹⁷³ Také starší literatura, kterou Dabelow v té době uvádí, čerpá z totožného odkazu, což se podává již z názvů těchto děl.¹⁷⁴ Ve shodě s Hurdíkem¹⁷⁵ můžeme na základě toho uvést, že v dobách římského práva nelze mluvit o nějaké ucelené a propracované koncepci právnické osoby, která by byla v 19. století dále rozvíjena. Teprve teoretici jako Savigny, Puchta, Windscheid a námi citovaný Dabelow chápou se formulí starověkých římských právníků¹⁷⁶ a nakládají s nimi v duchu výše popsaného střetu iusnaturalismu a pozitivismu – uvedené fragmenty římského práva mají posloužit vlastně jako ospravedlnění pro skutečnost, že vedle člověka lze v právu připnout práva či povinnosti také k jinému subjektu práv.

Přesto se ani Savigny nevymaňuje z klíčového přirozenoprávního dogmatu o člověku jako jediném subjektu práv přímo. Totiž tím, že by připustil vedle člověka (osoby) také subjekty další. Pro Savignyho je totiž výchozím bodem pro jeho úvahy pojem právního vztahu, který je možný pouze mezi osobami navzájem. Vzhledem k výše uvedeným historickým souvislostem však Savigny ustupuje ze svých pozic skrze

170 Ibidem, s. 435.

171 Srov. Flume, W.: Allgemeiner Teil des Bürgerlichen Rechts. Erster Band. Zweiter Teil. Die juristische Person. Berlin: Springer – Verlag, 1983, s. 1n.

172 Dabelow, Ch. Ch.: Handbuch des heutigen gemeinen Römisch-Deutschen Privat-Rechts. Zweiter Theil. Erste Abtheilung. 1. Auflage. Halle: Hemmerde und Schwetschre, 1803, § 387, 388.

173 A sice Tit. D. quod cuiuscunque universitatis nomine (III, 4) a Tit. D. de decretis ab ordine faciend. (L, 9).

174 Srov. Besoldus, Ch.: De iure *universitatum*; In Ei. Oper. polit., Argent, 1641. Lossaei, N.: Tr. de iure *universitatum*, Colon., 1693. Huygh, H. F.: Disp. ad tit. *quod cuiusque universitat. nomine*, Trai. ad Rhen., 1716.

175 Hurdík, J.: Právnické osoby (Obecná právní charakteristika). 1. vydání. Brno: Masarykova universita v Brně, 2000, s. 51.

176 Které lze koncentrovat do dvou vzájemně propojených formulí: „*Quod universitati bedetur, singulis non debetur*“ (= Co se dluží pospolitosti /souboru/, nedluží se jednotlivcům /kteří pospolitost tvoří/; Ulpianus, D 3, 4, 7, 1),“ a „*Quod universitatis est, non est singulorum*“ (= Co patří pospolitosti, nepatří jednotlivcům; Marcianus D 1, 8, 6, 1).

propojení subjektu a vůle – subjektem je pro Savignyho „to, co smí chtít“. Právní způsobilost tedy závisí na možnosti chtění, přičemž právnická osoba je schopna takovou způsobilost nosit.¹⁷⁷ Lze-li však rozporovat připuštění jiného subjektu v právu než je člověk, proč by nemělo stejnou diskuzi vyvolat připuštění způsobilosti k vůli (= schopnost čistě lidská) u útvaru sice nazvaného osobou, nicméně nikoliv stejné biologické kvality jako jeho skutečný předobraz?

Výraznější snaha o skutečné překlenutí tohoto konfliktu může být dobře ilustrována na myšlenkách Thibautových. Ten uvádí, že nejprve je třeba zodpovědět otázku, kdo (*wer*)¹⁷⁸ může být subjektem práva, a to jak z přirozenosti věci samé (= přirozená právní způsobilost k právům), tak též podle předpisů pozitivního práva (= občanská způsobilost k právům). Ten, na nějž se bude nahlížet jako na subjekt práv, nazývá se osobou, to zvláště, pokud se s ním nakládá jako se subjektem práv občanských. Občanskoprávní způsobilost k právům je pro Thibauta výrazem, který označuje totéž, co starořímscí právníci nazývali výrazem *caput*. Thibaut na tomto místě nerozlišuje v rámci kategorie osoby mezi přirozenými a umělými (morálními). Do opozice proti osobě rovnou staví věci: věcí nazývá vše, co tvoří protiklad (opak) člověka.¹⁷⁹ Zdálo by se, že rozštěpení způsobilosti k právům na dva celky podle toho, odvozuje-li se buď z přirozenosti věci či z pozitivního práva se bude jevit – alespoň dle tehdejších hledisek – jako myšlenka převratná, kterou Thibaut vzápětí využije ke svým dalším úvahám o právnické osobě. Avšak, Thibaut se nejprve vydává jinou cestou. Pojednává o postavení a právech člověka jako jednotlivce,¹⁸⁰ pak probírá situaci, kdy více subjektům svědčí jedno nerozdělené právo.¹⁸¹ Tuto situaci dále systematicky dělí do tří podskupin:

- 1) *Gemeinschaft – communio*, tj. dosl. pospolitost, společenství,
- 2) „*Rechte einer Gemeinheit*“¹⁸² - *universitas, collegium*, tj. souhrn, sbor, veškerenstvo,

177 Srov. Hurdík, J.: op. cit. sub 175, s. 39.

178 Thibaut již v položené otázce naznačuje, kam bude směřovat svoji odpověď na ni, když užívá tázacího zájmena spojovaného s člověkem – ten, *kdo* ...

179 Thibaut, A. F. I.: System des Pandektenrechts. Erster Band. 8. Ausgabe. Jena: Friedrich Mauke, 1834, § 118.

180 Ibidem, § 119 - 125.

181 Ibidem, § 126.

182 Přesný překlad slova „Gemeinheit“ působí v současnosti obtíže. Autor zde jistě nemá na mysli pojem „sprostoty“, „sprošáctví“, který je k tomuto výrazu zpravidla přeřazován dnes. Sám autor nám podává ku pomoci původní latinské termíny, z nichž vychází. Proto se také snažíme slovo „Gemeinheit“ překladem přiblížit významu těchto termínů, ovšem nelze tu výrazivu českému bez dalšího připisovat významy v duchu našeho pozitivního práva.

společenstvo, spolek.

3) Solidární vztahy, solidarita.

Gemeinschaft – communio je situace, kdy více osobám svěřeno jedno právo, které však nemůže být mezi ně rozděleno, jako by to bylo možné např. u práva na peněžité plnění. Každý oprávněný se tedy na tomto právu podílí ideálním dílem, ať už jsou díly všech zúčastněných stejné či nikoliv. Pokud se jedná o právo věcné, nejde o *communio*, nýbrž o *condominium*. Od uvedeného je rozlišovat následující: skupina (více) osob se nazývá „*Gemeinheit*“ (*universitas, collegium*), dostala-li právo skrze společnou vůli stvořit jedinou (jedinečnou, od zúčastněných osob odlišnou) morální osobu (*corpus*). Pokud jde o solidaritu, ta je Thibautem chápána stejně, jak jsme tomu zvyklí v současnosti. Jde o situaci, kdy je více osob zavázáno či oprávněno rukou společnou a nerozdílnou.

Na uvedeném je zajímavé předně to, že i když Thibaut postupuje systematicky od situace nejjednodušší až k nejsložitější, klade morální osobu nikoliv na místo poslední, nýbrž již na místo druhé, před případ solidarity. Je tomu tak proto, že chce tuto situaci přísně odlišit od situace první (*communio*). Dále stojí za povšimnutí, že Thibaut si neklade hluboce filosofické otázky ohledně povahy právnické osoby. Rozřešiv si ponejprve otázku způsobilosti k právům, spokojí se s konstatováním, že institut samostatné „*Gemeinheit*“ má své původní prameny rovněž v právu týkajícím se člověka – jednotlivce.¹⁸³ Ostatně, neuzivá výrazu „*moralische Person*“ jako výrazu definovaného, nýbrž spíše jako výrazu definujícího. V příslušné pasáži se totiž uvedený výraz vyskytuje pouze jednou, a to ještě v souvislosti s definováním pojmu „*Gemeinheit*“ (*universitas, collegium*).¹⁸⁴ Jinak užívá výrazu „*Gemeinheit*“, případně *collegium* či *universitas*. „Morální osoba“ je Thibautovi vlastně efemérním výrazem, kterým pouze do němčiny překládá původní latinské *corpus*.¹⁸⁵

Rozštěpením způsobilosti k právům na tu, která se rozumí ze samé přirozenosti a onu, která se rozumí z pozic práva občanského se Thibaut vyhýbá hlavnímu problému iusnaturalismu s omezením právní způsobilosti pouze na člověka. Ukázali jsme, že jde

183 Thibaut, A. F. I.: System des Pandektenrechts. Erster Band. 8. Ausgabe. Jena: Friedrich Mauke, 1834, § 129.

184 Doslova totiž říká, že „*Gemeinheit*“ je taková skupina osob, která dostala právo vytvořit morální osobu. Srov. Ibidem, § 130.

185 To je v souladu s příslušnou pasáží Digest (D 3, 4, 1, 1), v níž Gaius říká: „*Quibus autem permissum est corpus habere (...)*“ Pozn.: této klíčové pasáží bude pozornost věnována níže. Zde pouze zdůrazníme, že se tu nemluví o osobě, nýbrž o *korpusu* – o podstatě, těle, tělese, celku, souboru.

o řešení propracované a systematické. S určitou dávkou autorské licence tak lze o Thibautovi prohlásit, že v jeho díle shledáváme první zárodky akceptace směru pozitivistického.

III.2.3. Právnícká osoba jako antropomorfismus?

Obecně rozumíme antropomorfismem jev, který je založen na přenášení lidských vlastností, charakteristik a podob na předměty neživé přírody, přírodní síly, mytologické bytosti či jiné jevy.¹⁸⁶ Antropomorfismus jako myšlenkový postup je charakteristický především ve filosofii a v umění. V souvislosti s institutem právnícké osoby bývá jako jedna z teorií fikce uváděna teorie personifikace. „Literární, umělecké, resp. filozofické modely personifikující jevy z oblasti neživé i živé přírody do podoby vybavené vlastnostmi lidské bytosti jsou výsledkem myšlenkového postupu, který utváří nové instituty a pojmy tím, že na určitý reálně existující útvar přenáší vlastnosti útvaru jiného. Co je důležité, je komplexnost tohoto přenosu, tj. personifikace. Personifikovaný jev tak nabývá celého souboru vlastností náležejících původnímu modelu, dle kterého personifikace probíhala. Důležitý je směr personifikace, který se zpravidla ubírá tou cestou, kdy vlastnosti člověka jako lidské bytosti jsou přenášeny na útvar, který dosud těmito vlastnostmi vybaven nebyl a z hlediska dosavadního chápání nebyl považován za osobu, subjekt.“¹⁸⁷

Je třeba položit otázku, zda takovýto postup lze bezvýhradně přijmout v situaci, v níž výchozím předobrazem je člověk, či abstraktně pojatá osoba a tím, co je personifikováno, je jakákoliv entita (ať už existující v podobě hmotné či nehmotné, srov. k tomu níže), která se následkem tohoto postupu stává osobou („člověkem“) a jako taková také subjektem práv. Má-li být tento myšlenkový postup pojat skutečně komplexně, jak uvádí Hurdík, budou na „neosobní“ entitu převedeny veškeré vlastnosti charakterizující osobu. To však z hlediska práva a jeho konstrukcí vůbec není potřebné a ani možné. Není totiž potřebné a ani možné, aby se na onu entitu personifikací převáděly některé typicky lidské vlastnosti, jako je např. schopnost pohybu v prostoru, temperament a charakterové vlastnosti, potřeba saturace základních životních potřeb

186 Srov. Petráčková, V., Kraus, J. et al.: Akademický slovník cizích slov. 1. vydání. Praha: Academia, nakladatelství AV ČR, 2000 (dotisk), s. 62.

187 Hurdík, J.: Právnícké osoby a jejich typologie. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2002, s. 18-19.

(vzduch, potrava, gravitace, atd.). Ve skutečnosti nemusí být „personifikace“ v relaci člověk (osoba) – entita jako subjekt práva komplexní, protože přenos výše uvedených vlastností by z hlediska právně-technického byl nepotřebný. Pokud bychom trvali na tom, že personifikace je pojmově postupem komplexním (tj. přenos všech vlastností původní entity na entitu novou), nebylo by v souvislosti s právní osobou vůbec možno o personifikaci mluvit.

Pokud bychom přistoupili na myšlenkový model „personifikace“, kterým se některé vlastnosti jedné entity přenášejí na entitu jinou, můžeme v relaci člověk – jiná entita – přesně vymežit, jaké vlastnosti je třeba přenést. Jde-li nám o to, abychom určitou entitu od člověka odlišnou mohli také brát za subjekt práva, pak potřebujeme převést, *stricto sensu*, jednu jedinou vlastnost, a sice právní subjektivitu, tj. schopnost nést práva a povinnosti. To samo o sobě není právně-technicky žádný problém (viz výše), ovšem, aby nešlo o pouhý samoučel, musíme této entitě zajistit postup, jakým bude v konkrétním případě práva a povinnosti nabývat, měnit či rušit (totéž ostatně právo upravuje i ohledně člověka). Potřebujeme tedy na entitu, kterou chceme učinit subjektem právním z člověka přenést nejen jeho subjektivitu, ale také jeho schopnost právně významně se chovat. Ostatní lidské vlastnosti na danou entitu přenášet netřeba.¹⁸⁸

Sluší se zdůraznit, že z člověka na jinou entitu nepřeneseme způsobilost k právům a povinnostem tak, jak ji požívá každý člověk, nýbrž přeneseme vlastnost každého člověka, která spočívá v tom, že je způsobilý být nositelem (plné) způsobilosti k právním úkonům (srov. však k tomu níže). Má-li být přenos vlastností účelný, nemůžeme zcela pominout povahu entity, na kterou vlastnosti přeneseme. Nebylo by totiž účelné přenášet na entitu tvořenou např. skupinou osob (sdružení) právo každého člověka, aby byl vychováván svými rodiči, způsobilost být subjektem práva na odškodnění fyzické bolesti (bolestné), atd., prostě proto, že tato práva by ona entita nemohla nikdy uplatnit vzhledem k tomu, čím je tvořena.

Můžeme shrnout, že pokud přistoupíme na myšlenkový postup přenesení vlastností z jedné entity na jinou, pak v případě, že naším cílem je připojit práva a povinnosti též k jiné entitě než je člověk, musíme od člověka na uvedenou entitu

188 Pripomínáme, co jsme vyzdvihli v závěru pasáže, v níž jsme pojednali o osobě jako synonymu pro slovo člověk – člověk je individualita myslící a žijící ve společnosti, jejíž strukturu tvoří mezilidské vztahy. A právě možnosti vstupovat do (právních) vztahů a tyto ovlivňovat chceme dosáti také u osoby právníké – proto potřebujeme konstruovat jednak její způsobilost k právům a jednak její schopnost v jejich rámci projevit svoji „vůli.“

přenést pouze jeho vlastnost spočívající v tom, že je subjektem práv a povinností dle platného práva a (aby nešlo o samoučel) také jeho vlastnost právně významně jednat. Mluví-li se o právnické osobě jako o útvaru personifikovaném či antropomorfním, domníváme se, že toto pojetí není zcela přesné tehdy, pokud budeme trvat na tom, že uvedeným postupem se přenáší všechny vlastnosti útvaru původního na útvar nový. Kromě toho, tento myšlenkový postup sám o sobě nemá funkci legitimační, tj. neodůvodňuje, proč bychom na tu či onu entitu měli lidské vlastnosti (ať už všechny, či pouze některé) přenášet.

III.2.4. Teorie reality

Proti teorii fikce, která stála u zrodu obecného konceptu právnické osoby, se do protikladu staví historicky mladší teorie reality, vznikající na přelomu 19. a 20. století. Stejně jako v rámci teorie fikce, také v rámci teorie reality lze rozlišovat různé názorové proudy či podskupiny. Všem je sice společné, že právnickou osobu akceptují jako realitu, nicméně není mezi nimi jednoty ohledně toho, o jakou podstatu opírají svoji existenci.¹⁸⁹

Zatímco teorie fikce stojí na počátku doktrinálního propracování institutu právnické osoby, teorie reality reagují na původní koncept právnické osoby již v době, kdy je již ukončen masivní nástup průmyslové revoluce a s tím spojený rozvoj kapitalistického podnikání a obchodování. Přelom 19. a 20. století je charakterizován soupeřením mocností, které nakonec vedlo k 1. světové válce. Toto soupeření bylo ovšem umožněno právě mohutným rozvojem průmyslu, obchodu i koloniálních výbojů, což byl proces, který byl nastartován již o století dříve, tedy na přelomu 18. a 19. století. Z hledisek hospodářských je svět na přelomu 19. a 20. století dobou, v níž je již kapitalismus zakořeněn tak pevně a samozřejmě, že určitá část autorů, kteří jej jako model společenského uspořádání odmítají, již považuje za nutné jej vykořenit jedině pomocí násilné revoluce. Určující vliv na dění ve státě mají bankovní domy a velké hospodářské subjekty, orientované tehdy především na těžkou průmyslovou výrobu (těžařství, hutnictví, strojírenstvím apod.), které se během 19. století pevně etablovaly a

189 Ohledně podrobného rozlišování názorových proudů v rámci teorie fikce i reality srov. zejm. Hurdík, J.: Právnické osoby (Obecná právní charakteristika). 1. vydání. Brno: Masarykova universita v Brně, 2000, s. 70n.

utužily své vazby ke státu.¹⁹⁰

Takový rozvoj by však nebylo možno realizovat právě bez možnosti sdružovat kapitál za současného omezení rizika (jak podnikatelského, tak i z hlediska nežádoucích zásahů ze strany státu) pro investory, což, jak již výše uvedeno, bylo právně umožněno právě za pomoci institutu právnické osoby (konkrétně obchodní společnosti).

V uvedeném období tak právnická osoba vystupovala v roli jakéhosi „štítu“ – jednak mezi investorem a osobou, která k realizaci svého podnikatelského záměru potřebuje akumulovaný kapitál, ale také v roli štítu mezi investorem a státem, který tím, že určitou entitu uznal jako právní subjekt (zejm. obchodní společnost), byl nadále nucen ji trpět a do jejích vnitřních věcí bez právního důvodu nezasahovat.¹⁹¹ Koncept právnické osoby, poskytující investorovi „bezpečný úkryt za štítem,“ tímto způsobem zásadně mění každodenní faktické chování velkého počtu lidí a podobu jejich vzájemných vztahů. Jde o působení na skutečný, reálný život a v jeho rámci. Třebaže jsou zde naše úvahy pouze schematické, neboť nechceme v této práci přespříliš zasahovat do obecné historie a sociologie, můžeme i tak říci, že právě vzhledem k výše nastíněnému vývoji se snaha o akceptaci právnické osoby jako reality jeví více než pochopitelnou a přirozenou.

Za zakladatele teorie reality je označován Gierke. Jeho tvrzení, že: „Ona (tj. právnická osoba, pozn. O.F.) je skutečná a plná, nikoliv jen vymyšlená osoba,“¹⁹² bývá pokládáno proti Savignyho koncepci fikce a obě koncepce se na základě toho staví do protichůdného, ba nesmiřitelného postavení. Ovšem ani myšlenky Savignyho, ani Gierkeho, nejsou takto jednoznačné a jednotlivé „charakteristické“ věty nelze vytrhávat z kontextu jejich díla, ať už jde o toho či onoho autora.¹⁹³ Na tomto místě se však omezíme pouze na tento obecný úvod do teorií fikce a reality, neboť za těžiště této části práce považujeme naše vlastní vyjádření k institutu právnické osoby, v jehož rámci bude příhodnější zmínit konkrétní myšlenky těchto (ale i dalších) autorů a ihned k nim zaujmout stanovisko.

190 Ovšemže v tom kterém konkrétním státě v míře diferencované.

191 Pojetí právnické osoby jako „štítu“ (*écran*) zmiňuje např. Malaurie, P. In Malaurie, P. - Aynès, L.: Cours de droit civil. Tome II. Les personnes. Les incapacités. 3e édition. Paris: Éditions Cujas, 1994, s. 146.

192 Gierke, O.: Deutsches Privatrecht, unveränderter Nachdruck der 1. Aufl., Bd. 1. München: 1936, s. 471.

193 Pak lze velmi snadno sklouznout ke schematizujícím a zjednodušujícím odsudkům, jaké můžeme najít např. i u Weyra, když teorie reality obviňuje z „primitivního“ počínání. Srov. Weyr, F.: Theorie práva. Brno – Praha: Orbis, 1936, s. 113.

III.3. Právnícká osoba: fikce či realita?

Po té, co jsme se zabývali pojmy, které jsou pro pochopení institutu právnícké osoby klíčové (subjekt, osoba, osobnost) a po té, co jsme nastínili okolnosti vzniku obecného konceptu právnícké osoby, můžeme přistoupit k formulování vlastních tezí o tomto institutu.

III.3.1. Stanovení výchozích axiomat

Tuto část chceme začít citátem z Knappova díla, o němž se může na první pohled zdát, že s problematikou právnícké osoby nijak nesouvisí:

„Právo nemůže stavbě přikázat, aby se nezřítla, může jen lidem přikázat, aby učinili opatření zabezpečující stavbu proti zřícení.“

(Knapp, V.: Teorie práva. 1. vydání. Praha: C.H.Beck, 1995, s. 71)

Pokud by se právo takto obracelo pouze na lidi (srov. modelový příklad výše v části II.1.2. – Subjekt v právu), nevznikala by při užívání výrazu *osoba* v právních normách žádná nejasnost, snad kromě složitého vývoje od konkrétního jedince k abstraktnímu pojetí myslící bytosti, v němž se však odráží spíše vlivy filosofické a náboženské (viz výše), než samotná „dogmatika“ právní. Od těchto metaprávních vlivů můžeme tedy do značné míry odhlédnout. Nicméně, právo se neobrací pouze na lidi. Jak již bylo uvedeno, právo se obrací také na jiné útvary, k nimž připojuje schopnost nést práva a povinnosti.

Na rozdíl od lidí, kteří jako živí tvorové fyzicky existují nezávisle na právu¹⁹⁴ a jejichž vznik, existence i zánik se řídí zákony přírodními, u jiných entit, na něž se právo obrací, nemusí jít o biologickou, ba ani o hmotnou formu existence. Fakticky není možné, aby se právo obracelo k něčemu, co hmotně neexistuje, protože pokud to hmotně neexistuje, ani se to nemůže jakkoliv chovat, ať už s právem v souladu či v rozporu. Právní norma, jako abstraktní pravidlo, jež je výplodem lidského ducha (mysli), má však díky tomuto svému původu oproti „normě“ (zákonitosti) přírodní jednu velkou

194 Tj. nezávisle na tom, zda lidské společenství, které bychom v konkrétním případě zkoumali, již dospělo do takového stupně společenského vývoje, že se chování jeho členů řídí vynutitelnými pravidly.

výhodu. Tou je možnost opustit relativně úzké mantinely fyzického (hmotně existujícího) světa a vkročit do vlastního světa abstraktního, nehmatatelného, virtuálního, čistě formálního, determinovaného pouze normami obecné výrokové logiky a jejich sousledností. Právě v takovém světě je možné, aby se právo se svými pravidly obrátilo k něčemu, co hmotně, ve vnějším světě, neexistuje. Avšak i v tomto virtuálním světě je něco takového možné jen za určitých podmínek. Tyto podmínky nemají nic do činění s podmínkami přírodních zákonů, nýbrž s podmínkami souslednosti právních norem a obecné výrokové logiky lidského myšlenkového řádu.

Nejde však o problematiku jednoduchou. Důležitým vodítkem pro naše úvahy je jedna ze základních logických pouček, která říká, že složité vztahy platí proto, že platí vztahy jednodušší, jimiž je vztah složitý determinován. Abychom pochopili vztah složitý, musíme jej rozložit na vztahy jednodušší. Postupným rozkládáním složitého se dostáváme ke stále jednoduššímu, až nakonec narážíme na vztahy či pojmy, jichž už nelze dále rozložit a nějak odůvodnit. To jsou tzv. axiomata.¹⁹⁵ To jsou samotné základy myšlenkového řádu vůbec. Myšlenkový řád ovšem není nic jiného, než ryze účelová tvorba soustavy účelně vytvořených pojmů a vztahů mezi nimi. V obecném myšlenkovém řádu jsou dány napřed pojmy a vztahy mezi nimi plynou z jejich obsahu, nebo jsou dány napřed vztahy, což je případ myšlenkových řádů umělých. V obecném myšlenkovém řádu mají tedy axiomata deklaratorní povahu – vyjadřují něco, co již z těchto účelově vytvořených pojmů plyne a je jimi určeno. Naopak, stanoví-li se nejprve určitá pravidla, axiomata, která neplynou z žádných pojmů před tím daných, jde o axiomata konstitutivní, totiž o *normy*. Platnost určitého vztahu v takto založeném systému závisí na tom, zda odpovídá základním konstitutivním axiomatům – normám. Odůvodňování soudu je tu pak založeno na poměrování s normou. Je však možno logicky dokazovat normu? Nikoliv, protože není soudem! Axiomata byla účelově volena a vytvářena, aby tvořila normy pro myšlení pod nimi. Axiomata však nemohou být nikdy shledána jako správná či nesprávná ani být logicky odůvodněna, protože nad nimi není žádný další (vyšší) myšlenkový řád. Pokud jde o axiomata deklaratorní, není u nich situace z hlediska jejich logického dokazování o mnoho lepší. Jde tu o pojmy účelově vytvořené, z jejichž obsahu pak plynou vztahy, které axiomata vyjadřují. Problém je ovšem v tom, že platnost těchto pojmů (resp.: správnost či přesnost jejich účelového

195 Někdy se jako synonymum výrazu „axiom“ užívá též výrazu „dogma“. Mezi uvedeným je však určitý rozdíl. Zatímco axiom je poučka, která se považuje za základní a netřeba dokazovat její pravdivost, dogma je výraz spojený s křesťanskou věroukou, rovněž ve smyslu základní pravdy, ovšem s tím rozdílem, že se nepřipouští pochyby o jeho pravdivosti a ani nesmí být kritizováno.

stvoření) nelze dokázat, neboť v důsledku opět narážíme na normy, tentokrát na ty normy, které stanoví zásady pro vybudování myšlenkového řádu.¹⁹⁶

Majíce na paměti tyto základy obecné logiky, můžeme formulovat řadu sousledných axiomat, s nimiž pak můžeme poměřovat koncept právnické osoby. Přičemž chceme zvolit axiomata co možno nejelementárnější, neboť to nás vysvobodí ze sevření té či oné teoretické koncepce o právnické osobě.¹⁹⁷

Souslednost jednotlivých výroků je tedy následující:

(I) Právo, jako soubor pravidel (norem) chování, která jsou vynutitelná, je výtvorem lidského ducha v rámci lidského myšlenkového řádu.

(II) Mají-li tyto normy bez dalšího plnit svůj účel, mohou se s příkazy, zákazy či dovolenými obracet pouze k lidem, jakožto k jediným tvorům, kteří jsou schopni pochopit myšlenkový řád, v němž a z něhož bylo právo zbudováno.¹⁹⁸

(III) Právní norma může být formulována i tak, že připne práva či povinnosti k jiné entitě, než je člověk.

Ohledně jiné entity, než je člověk:

(III.1) Připnout práva a povinnosti k jiné entitě než je člověk lze tehdy, pokud tato entita hmotně existuje (např. věc).

(III.2.) Připnout práva a povinnosti lze i k entitě, která v hmotné podobě neexistuje.¹⁹⁹

196 Engliš, K.: Malá logika. Věda o myšlenkovém řádu. Praha: Melantrich, 1947, s. 258n.

197 Proč chceme své úvahy budovat od myšlenek skutečně nejzákladnějších a pouze tyto pojímat jako axiomata, můžeme ukázat na názoru Klinebergerově, který uváděl: „Stát jest právnická osoba a jako taková subjekt majetkových práv – to netřeba dokazovati.“ Srov. Klineberger, B.: Stát jako subjekt majetkových práv. In Právník č. 5/1919, s.145. Prohlašuje-li Klineberger o uvedeném výroku, že jej netřeba dokazovati, znamená to, že tento výrok je pro něj výchozím axiomatem. Z toho však plyne, že Klinebergerovi musí být bez jakékoliv pochybnosti zcela jasné, co *přesně* se rozumí pod pojmy stát, právnická osoba, subjekt, majetkové právo a dále, jaké vztahy mezi uvedenými pojmy jeho výrok zakládá – zvláště pak ona část „stát je právnická osoba.“ Již to považujeme za obtížně představitelné. Nebezpečnost pojetí uvedeného výroku jako axiomatického navíc odhaluje hned další výrok Klinebergerův: „Ale důkazu jest třeba o tom, jakým způsobem se stát stává právnickou osobou.“ Srov. op. cit. Není-li vůbec jisto, jakým způsobem se „stát stává právnickou osobou,“ nemůže být jistoty ani o tom, zda vůbec je možné, aby se stát právnickou osobou stal. Je ovšem dlužno podotknout, že uvedenou stať Klinebergerovu, včetně volby základního axiomatu, je nutno vidět v souvislostech s dobou, v níž vznikla. Právě vzniknuvší československý stát usiloval o své plné etablování ve světovém společenství. Ostatně, mírová smlouva mezi sdruženými mocnostmi a Rakouskem ze Saint-Germain-en-Laye byla podepsána až 10. září 1919. Nebylo v té době proto jakkoliv žádoucí zpochybňovat majetkovou subjektivitu státu a způsob její konstrukce. Naopak, Klineberger zdůrazňuje, že novou právnickou osobou je stát československý, polský a jihoslovenský, zatímco stát německo-rakouský novou právnickou osobou není, z čehož pak plynou určité majetkové konsekvence (tj., za jakých podmínek mohou věřitelé eráru rakouského žalovat proti novému státu československému).

198 Viz Knappův výrok, jímž jsme uvedli tuto část výkladu.

199 Připomeneme zde ještě právně-technickou konstrukci fikce, kterou jsme popsali výše: právní norma může dokonce stanovit, že se máme chovat tak, jako by zde byl člověk či entita hmotně či nehmotně existující, i když ve skutečnosti zde nic takového není.

Avšak bez naplnění určitých dalších podmínek nebude norma předvídaná v III.1. či v III.2. v žádném konkrétním případě uskutečnitelná, neboť žádná jiná entita než člověk není schopna pochopit sdělení v právní normě a podle něj se případně chovat.

Uvedená axiomata vysvětlují základní (nejzákladnější) principy, na nichž je postaveno fungování práva vůči svým adresátům. Na první místo stavíme axiom, který zdůrazňuje podstatu objektivního práva jako součásti lidského myšlenkového řádu. Je to důležité pro to, abychom si uvědomili, že právní norma nikdy nemůže vybočit z tohoto řádu, a jenom v jeho rámci může existovat a účinkovat. To platí o objektivním právu jako celku, tedy i včetně těch norem, které se dotýkají právnické osoby.²⁰⁰ Druhý axiom nepotřebuje bližších komentářů. Pokud jde o axiom sub III, považujeme za nutné doplnit, že se na tomto místě vyjadřujeme pouze k formálně technické možnosti formulace právní normy. Od toho je nutno odlišit otázku přípustnosti, vhodnosti či účelnosti takové formulace právní normy a také otázku, jaké další podmínky by musely být splněny, aby takováto norma mohla v konkrétním případě vyvolat předvídané následky. Tento třetí axiom se rozpadá do dvou skupin: jednak jde o případ, kdy je za způsobilého nositele práv a povinností prohlášena entita sice hmotně existující, nicméně nedosahující kvalit člověka jakožto bytosti schopné právní normu a její obsah zachytit, pochopit a podle toho se nějak zachovat. Nejsložitější je druhá podmnožina, která operuje s připínáním práv k nehmotné existenci.

Z takto stanovených axiomat tedy vyplývá, že bližší pozornosti zaslouží tyto otázky:

- 1) Co může být onou entitou odlišnou od člověka, k níž lze připojit způsobilost nést práva a povinnosti a
- 2) jaké podmínky musí být splněny pro to, aby norma, která tak učiní, byla funkční a mohla v konkrétních případech způsobovat předvídané následky.

200 Považujeme však za nutné podotknout, že ač v onom výroku pro plastičnost podáváme jednoduchou a obecně přijímanou definici toho, „co je to právo“, není naším záměrem se na tomto místě pokoušet o precizní definování objektivního práva. Uvedenou definici práva však pro náš účel považujeme za dostačující a od sporných případů, jež tuto otázku problematizují, odhlížíme. To můžeme učinit proto, že u tak komplexních termínů, jakými jsou „právo“ a „právní systém“ „rozhodně není žádnou zvláštností (...), že jsme nuceni rozlišovat jak mezi standardními případy, tak mezi těmi napadnutelnými a mezními. Dnes je už velmi dobře známo (...), že podobné rozlišení je třeba učinit téměř u všech obecných termínů, které používáme ke klasifikaci různých rysů lidského života a světa, v němž žijeme.“ Srov. Hart, H., L., A.: Pojem práva. 1. vydání. Praha: PROSTOR, nakladatelství s. r. o., 2004, s. 20.

Tyto otázky budou předmětem rozboru v následujících výkladech.

III.3.2. Entity jako způsobilí nositelé práv a povinností

III.3.2.1. Obecně (entita, substance, substrát)

Tuto část výkladu nelze započít jinak, než vysvětlením a srovnáním pojmů entita, substance a substrát. Všechny tyto pojmy jsou běžně užívány v rámci úvah o právnické osobě, málokdy je jim však věnována náležitá pozornost.

Entita. Pojem entita má své kořeny ve scholastice. Dnes jej lze z hlediska filosofického vysvětlit prostě jako podstatu dané věci, jsoucnost. V technických vědách je dnes tento termín užíván pro označení základního objektu zkoumání, jako je např. atom či jeho dílčí částice. Významový posun od jsoucnosti či podstaty, tj. subjektu, k základní stavební jednotce, základnímu objektu pozorování je zapříčiněn internacionalizací a rozšířením anglického jazyka, které nastaly zejm. v posledních třiceti letech vlivem masivního rozvoje počítačových technologií. V anglickém jazyce se setkáváme s výrazem „*entity*.“ Zatímco slovník vydaný v roce 1948²⁰¹ uvádí jako překlad pouze význam jsoucnost (tedy entita), slovník vydaný v roce 2003 již uvádí významy tři, a sice: 1) bytost, 2) věc, předmět (hovor.) a 3) entita (filoz.).²⁰² Výraz entita se tedy stává mnohoznačným, když může označovat něco živého (bytost) i neživého (věc) a při tom si stále ponechává svůj význam filosofického jsoucnosti. Přesto lze pro všechny výše uvedené významy nalézt určitý jednotící prvek. Tím je samostatnost entity vůči prostředí, v němž se tato nachází, či jinak řečeno, neodvislost na svém okolí. Jde o imanentní vlastnost každé entity. Cokoli, co by nevystupovalo vůči svému okolí jako samostatná podstata, jako samostatná „jednotka,“ nebylo by entitou, nýbrž součástí jiného celku, k němuž by to vázaly určité vztahy. Samostatnost je sice imanentní vlastností entity, nikoliv však konkrétního předmětu. Určitý konkrétní předmět může jednou vystupovat samostatně a být tak pozorován a zkoumán, jindy bude vystupovat jako součást nějakého celku, s nímž jej budou pojít určité vztahy. Označíme-li tedy dnes něco za entitu, zdůrazňujeme tím, že jde o jsoucnost, které je schopno za určitých

201 Osička, A. - Poldauf, I.: Velký anglicko-český slovník Unikum. Praha: A. Neubert, 1948, s. 136.

202 Poldauf, I. et al.: Anglicko-český – česko-anglický slovník. 10. vydání. Čelákovice: WD Publications, 2003, s. 188.

podmínek stát samo o sobě, neodvisle na svém okolí. Jde tedy o „jednotku,“ která je schopna být předmětem pozorování sama o osobě, samostatně od svého okolí. S tím je spojena další imanentní vlastnost, a sice identifikovatelnost. Jakákoliv jednotka, má-li být pozorována (či vnímána) od ostatních odděleně a zároveň nezávisle, musí být identifikovatelná (= rozpoznatelná) mezi ostatními. Nezávislost při tom vyžaduje takový způsob identifikace, při němž budou použity pouze atributy rozpoznávané jednotky, nikoliv atributy jejího okolí.

Užíváme-li tedy v této práci výrazu entita, činíme tak v dnešním – mnohoznačném – smyslu toho slova, které v sobě zdůrazňuje především aspekt samostatného jsoucná, které je samostatným předmětem (jednotkou) pozorování. Jde tedy o vymezení velmi abstraktní a široké. V jednotlivých případech je proto vždy třeba přesně uvést, co se za takovou entitu – samostatnou jednotku pozorování považuje.

Substance. Také původ tohoto výrazu sahá hluboko do minulosti. Doslova lze přeložit z latiny jako podstata, obsah, jsoucnost. Připomeneme, že již výše jsme v rámci výkladu o pojmu osoby citovali Tertulianův výrok: „*Tres personae, una substantia.*“²⁰³ Ten nás obrací zpět k učení o Svaté trojici a k dávnému hledání přijatelného vysvětlení trojjediného božství. Vystupuje zde do popředí vztah mezi osobou a Bohem, resp. hledání tohoto vztahu. „Osoba je konfrontována se svou podstatou (*substantia*) a představuje transformovanou jevovou podobu jediné božské substance.“²⁰⁴ Důležitý mezník vývoje tohoto pojmu představuje způsob, jakým jej uchopil ve svých dílech Tomáš Akvinský – užíval výrazu substance ve dvojím smyslu: „jednak k označení přirozenosti věcí, tedy ve významu, který antická (řecká) terminologie označovala *ousia* a který by bylo možno v novodobém pojetí označit jako esence. Ve druhém významu, v dnešním smyslu důležitějším, pro něj pojem substance znamená subjekt. Pojem subjekt nabývá u Tomáše různých významů v závislosti na konkrétnosti jeho posuzování. Je-li subjekt chápán jako rozumová substance, je nazýván osobou. (...) Vztah u Akvinského není součástí definice osoby.“²⁰⁵ Toto dvojí pojmání substance v obecném jazyku přetrvává dodnes. Jednak se dnes užívá výrazu substance pro označení základu věcí a jevů, pro označení podstaty, což nás upomíná na Akvinského „přirozenost věcí“ (*esenci* = základní vlastnost, která z podstaty či jevu činí právě to, čím je), jednak dnes substance označuje něco soběstačného, co nevyžaduje něco jiného ani pro svou

203 Viz pozn. pod čarou č. 123.

204 Hurdík, J.: Pojem osoba a geneze jeho obsahu jako základ konstrukce osob v právním smyslu. In Časopis pro právní vědu a praxi, č. 3/2000, s. 308.

205 Ibidem, s. 309.

existenci, ani pro své vysvětlení, tedy stálý nositel určitých vlastností.²⁰⁶ Zde je tedy značná styčná plocha s pojmem entita. Právě ony vlastnosti, které si substance nese, umožňují její samostatnost a identifikovatelnost ve smyslu *samostatné* entity.

Substance v posledně uvedeném smyslu tu vlastně splývá s entitou tak, jak jsme ji definovali výše – jde o samostatné podstaty, samostatné nositele určitých vlastností, které můžeme pozorovat a zkoumat.²⁰⁷

Substrát. V souvislosti s úvahami o podstatě právnických osob se často užívá též výrazu substrát.²⁰⁸ Stejně jako výše uvedené výrazy entita a substance, je také chápání výrazu substrát v současnosti mnohoznačné, takže dochází k vzájemným přesahům s předchozími pojmy, což situaci komplikuje. Substrát označuje jednak podklad, základ jednoty a homogenosti jevů, tedy nositele vlastností (srov. entita a substance). Substrát znamená absolutního nositele vlastností, neměnný podklad změn, substanci.²⁰⁹ Prolnutí obou pojmů je zde zcela evidentní. Kromě toho má však výraz substrát ještě další význam: substrát je podklad pro vznik něčeho jiného. Takové užití je časté především v přírodních vědách. V tomto smyslu se však výraz substrát užívá také v souvislosti s právnickou osobou.²¹⁰ Pak je však třeba oba uvedené významy od sebe přísně rozlišovat. Zatímco substrát v prvně uvedeném smyslu slova se do značné míry prolíná s pojmy substance a entita, ve smyslu uvedeném na místě druhém tomu tak není.

Je tedy třeba důsledně rozlišovat entitu, substanci a substrát jako nositele vlastnosti, jako podstatu, na straně jedné a substrát jako podklad pro vznik něčeho jiného na straně druhé. Vztahy mezi těmito pojmy jsou navíc dále komplikovány tím, že jedna entita může zároveň plnit úlohu podkladu pro vznik něčeho jiného (tj. úlohu substrátu v posledně uvedeném významu). Toto rozlišování je důležité zejména v rámci úvah o „fiktivnosti či reálnosti“, o „reálné existenci či neexistenci“ právnické osoby, jak

206 Petráčková, V., Kraus, J. et al.: Akademický slovník cizích slov. 1. vydání. Praha: Academia, nakladatelství AV ČR, 2000 (dotisk), s. 718.

207 Nicméně používáme v této práci pouze výrazu entita, abychom zachovali – pokud je to jen trochu možné – jednotnost základních pojmů. Výraz entita volíme proto, že podle nás se jím v současné době více zdůrazňuje aspekt samostatnosti, o který se nám především jedná, zatímco výraz substance evokuje především (vnitřní) podstatu a otázka její samostatnosti je až na druhém místě.

208 Srov. např. Beran, K.: Právnické osoby veřejného práva. 1. vydání. Praha: Linde Praha, a.s., 2006, s. 12n.

209 Srov. Petráčková, V., Kraus, J. et al.: Akademický slovník cizích slov. 1. vydání. Praha: Academia, nakladatelství AV ČR, 2000 (dotisk), s. 718.

210 Např. za substrát právnické osoby typu nadace se tradičně považuje účelově vyčleněný majetek (srov. níže).

ukáže následující výklad.

III.3.2.2. Entity a jejich existence dle obecného řádu myšlenkového

Výše jsme při stanovení výchozích axiomat uvedli, že právo může připnout způsobilost nést práva či povinnosti k různým entitám: k hmotně existujícím, z nichž na prvním místě stojí člověk, ale i k těm, které hmotně neexistují. Tu jsme výrazu entita užili tak, jak je chápáno v rámci obecného jazyka.

Není jistě pochyb o tom, že člověk je bytost hmotně existující a definovatelná svými vlastnostmi (srov. výše: živá bytost nadaná schopností myslet, atd.). Jde tedy o entitu, jejíž existence má hmotnou formu. Právo k ní proto může připnout schopnost nést práva a povinnosti.

Také podstata od člověka odlišná, např. věc, zvíře, která hmotně existuje, může být označena za entitu. Je totiž také definovatelná svými vlastnostmi a jimi identifikovatelná. Jde tedy rovněž o entitu, jejíž existence má hmotnou formu. Právní norma může (čistě legislativně technicky vzato) připnout způsobilost nést práva a povinnosti také k ní. Aby tato norma plnila svůj účel, bude ovšem nutno splnit další podmínky (viz níže).

Lze však mluvit o entitě také tehdy, pokud máme na mysli něco, co neexistuje v hmotné formě? V dnešním smyslu slov existence a entita nepochybně ano. Nejobecněji lze totiž smysl slova existence ozřejmit tak, že jde o abstraktní konstatování přítomnosti či výskytu nějakého objektu či jevu bez dalšího určení. Objekt je tu myšlen rovněž jako abstrakce, nevyžadující hmotnou podstatu.²¹¹ Jak jsme uvedli výše, chápeme entitu především jako základní – samostatnou – jednotku pozorování. Podstatné je, zda ji můžeme popsat, pozorovat, identifikovat; podstata, která tyto požadavky splňuje, je pro nás entitou a jako taková existuje v abstraktním smyslu toho slova. Pro existenci entity tedy není rozhodná forma její existence (hmotná či nehmotná), nýbrž její identifikovatelnost. Názorně to lze demonstrovat na skupině osob. Představíme-li si množinu lidí, mezi nimiž jsou určité vztahy, můžeme popsat tyto existující prvky: (a)

211 Ovšemže také výraz existence má svůj dlouhý vývoj. Antika i středověká scholastika rozlišovala mezi *existencí* jako konkrétní přítomností předmětu a *esencí* jako podstatou. Hegel chápal existenci jako „zvnějšnění podstaty“, tj. stupeň vývoje bytí. Podle existencialismu je existence neobjektivovatelná, nelze ji poznat, nýbrž je počátkem, z něhož pramení myšlení a jednání člověka. (Dle Kolektiv: Encyklopedický slovník. 1. vydání. Praha: Odeon, 1993, s. 290.)

určitý počet lidí (hmotně existujících) a (b) určité vztahy²¹² mezi nimi (které pochopitelně existují v podobě nehmotné, nikoliv hmotné). Entita rozdílná od jednotlivých entit, které můžeme vidět uvnitř (jednotliví lidé) je dána přistoupením další charakteristické vlastnosti, kterou totiž jednotlivci, pokud by stáli mimo onu skupinu, postrádají. Touto novou vlastností je skutečnost, že tito lidé se ocitají v přesně popsatelem vztahu s jinými lidmi – ti, mezi nimiž je uvedený vztah, pak mohou vystoupit jako celek, jako entita nová, odlišná od týchž jednotlivců, pokud by stáli mimo onu skupinu, mimo ony vztahy. Tato entita je tedy dána sumou dvou existencí, z nichž jedna je hmotná (lidé) a druhá nehmotná (vztahy mezi nimi).²¹³ Vzniká tak otázka, zdali tato nová entita existuje ve formě hmotné či nehmotné. Je to právě prvek vztahu jako tuto entitu definující, ale nehmotný, který entitu dematerializuje. Je-li totiž entita definována více prvky, z nichž alespoň jeden neexistuje hmotně, nemůže hmotně existovat ani entita, která je takto tvořena.

Z hlediska obecného řádu myšlenkového lze tedy stanovit entitu a pozorovat ji i její existenci nejen tehdy, pokud je její podstata hmotná, ale i tehdy, pokud jde o podstatu nehmotnou. K jakékoliv takto definované entitě může právní norma připnout způsobilost nést práva a povinnosti.

III.3.2.3. „Existence“ v právu

Systémy právních řádů jsou spojeny s účelově konstruovanými myšlenkovými postupy, které se od výchozích axiomat obecného myšlenkového lidského řádu liší. Odlišnosti jsou dány hlavním účelem práva, tj. potřebou regulovat soužití lidí ve společnosti, preventivně předcházet konfliktům, a pokud k nim již dojde, tyto konflikty odstraňovat, pokud možno spravedlivě. Proto právo používá některých myšlenkových postupů, které by mimo ně byly zcela bezúčelné.²¹⁴ Jednou z hlavních odchylek je užívání výrazů obecného jazyka ve smyslu vlastním, ve smyslu specificky právním. To

212 Např. úmysl společně podnikat.

213 Připomínáme, že se tu pohybujeme v rovině úvah obecných, nikoliv právních.

214 Typickým případem je fikce. I když víme, že určitá skutečnost v reálném světě nenastala či není dána, pro oblast práva právní norma stanoví, že se má postupovat tak, jako by tato skutečnost reálně nastala. Třebaže i v právu je užití fikce prostředkem výjimečným, jde o prostředek dovolený a v některých případech dokonce nutný. Takto chápaná fikce má svůj význam právě a jenom v myšlenkovém systému právního řádu a jeho legislativních technik. Obtížně si lze představit, že by stejný význam mohla mít v rámci obecného řádu myšlenkového, který byl vybudován především pro deskripci a sdělování reálného světa (ať už v běžné komunikaci, či v exaktních vědách či filosofii).

ostatně přesvědčivě ukázaly již naše výklady o pojetí subjektu, osoby a osobnosti v právu. V těchto případech jde však o příklady víceméně známé.

Je však třeba si uvědomit, že stejný osud stíhá též výrazy „existovat“ a „existence.“ Řekneme-li, že něco „existuje“, musíme totiž rozlišovat, zda tím myslíme existenci v rámci obecného myšlenkového řádu, či zda jde o „existenci“ v rámci právního řádu a s ním spojeným systémem myšlenkových postupů. V prvním případě jsme existenci vymezili již výše jako abstraktní konstatování přítomnosti objektu či jevu, při čemž jsme rozlišili existenci hmotnou a nehmotnou. Pokud však uvažujeme o „existenci“ v rámci právního řádu, nemůže takové pojetí obstát. Právní řád je především soubor norem chování, které jako takové existují (z obecného hlediska) pouze nehmotně a jsou případně zachycovány na hmotné substráty, nosiče, aby byly lidem seznatelné pomocí jejich smyslů.²¹⁵ Tyto právní normy v abstraktizované podobě určitým způsobem zachycují a uchopují reálný, vnější, svět. Pokud se tedy v právní normě mluví o „existenci“ něčeho, není z hlediska práva a jeho specifických myšlenkových postupů důležitá forma existence toho, co je právní normou ve své abstrakci nějak uchopováno – právní norma může abstraktně uchopit jak jevy existující v reálném světě v podobě hmotné i nehmotné. Formu existence těchto jevů právo nemůže svými normami ovlivnit, ani změnit. Právní norma však může tento jev uchopit odlišnými způsoby. Buď může k nějaké entitě (ať už v reálném světě existující v podobě hmotné či nehmotné) připojit schopnost nést práva a povinnosti a tedy způsobovat právně relevantní následky (= ve smyslu právním z ní učiní subjekt), nebo onu entitu učiní způsobilou stát se objektem těchto právních dispozic.

Právní norma tedy vychází z toho, že v reálném světě existují určité entity (člověk, ale i jiné entity s hmotnou či nehmotnou existencí), které mohou být z hlediska právního řádu prohlášeny buď za subjekty či objekty práv a povinností. Právě při popisu a zkoumání této klíčové skutečnosti je nutno precizně pracovat s pojmy, jejichž význam je předem důsledně vysvětlen a definován, jinak vzniká riziko značných nedorozumění. Entita, která existuje (dle obecného řádu myšlenkového), nemusí nutně existovat jako subjekt či objekt v řádu právních norem. Rozhodne-li se zákonodárce v právní normě s nějakou entitou spojit způsobilost být subjektem či objektem práva, stává se tato entita z hlediska právní techniky substrátem pro vznik příslušného subjektu či objektu. Jde tu o užití výrazu substrát v tom smyslu, že jde „základ pro vznik něčeho jiného.“ Entita tedy

215 Poznání právních norem bez jejich zachycení na nějakém nosiči, pouhou ústní tradicí a poslechem, dnes samozřejmě nepřichází vůbec v úvahu.

jednak existuje v obecném slova smyslu buď ve formě hmotné či nehmotné, z hlediska práva pak může existovat jako subjekt či objekt, připojí-li právní norma tu či onu vlastnost k této entitě.

III.3.2.4. Syntéza

Když jsme vymezili rozdíly mezi užíváním pojmů entita, substance a substrát a po té, co jsme charakterizovali kategorii existence a odlišnosti v jejím chápání v rámci obecného řádu myšlenkového a v rámci myšlenkových postupů právně-technických, můžeme naše poznatky shrnout a vyjádřit se k podstatě „existence“ jednotlivých entit.

I. Začněme od entity nejdůležitější, kterou je bezpochyby člověk. O tom, že jej můžeme pojímat z hlediska obecného řádu myšlenkového za entitu, jejíž existence je hmotná, nelze pochybovat. Z hlediska právně-technického je člověk entitou, která může být použita jako substrát. Právní norma připíná k člověku (vzhledem k dosaženému stupni vývoje lidskoprávní doktríny jde o každého člověka) způsobilost nést práva a povinnosti, tedy právní subjektivitu, a to subjektivitu plnou, jak ji platné právo chápe v § 7 o.z.²¹⁶ Uvedli jsme výše, že to, co je z hlediska práva vybaveno touto vlastností, je subjektem právním. Z hlediska práva je tedy člověk subjektem, nikoliv objektem.²¹⁷

Z žádného úhlu pohledu tu samozřejmě nelze mluvit o fikci.²¹⁸ Z obecného hlediska člověk hmotně existuje, z hlediska práva existuje jeho subjektivita, z hlediska práva je člověk subjektem. Forma existence člověka nemá z hlediska právně-technického význam ohledně toho, zda tuto entitu lze učinit subjektem právním či nikoliv. Forma jeho existence (a též jeho psychické schopnosti) je významná pouze pokud jde o úpravu způsobu, jakým může určitý člověk *in concreto* ze své právní subjektivity benefitovat, tj. působit v konkrétním případě právní následky.

II. Pokud jde o jinou entitu s hmotnou existencí (hmotná věc), pak z hlediska

216 Na tomto místě se nechceme řešit kontroverzi mezi pozitivisty a iusnaturalisty ohledně toho, zda zákonodárci je či není v jeho všemocnosti volno, zda člověka subjektem učiní či nikoliv.

217 Je dostatečně známo, že v otrokářských společenských zřízeních se s některými lidmi nakládalo obdobně jako s věcmi. Tito lidé – otroci – byli z hlediska právního nikoliv subjekty, nýbrž objekty. To pouze dokládá, že z hlediska právně-technického, bezhodnotového, je lhostejno, jak bude ta která entita právem uchopena, tj. zda z ní bude učiněn subjekt či objekt právních vztahů – obojí řešení je právně-technicky možné a proveditelné. Již římskému právu dobře známý institut *manumise* (*manumissio* = propuštění otroka na svobodu) můžeme z našeho hlediska chápat jako ukázkou právně-technického postupu změny uchopení jedné a téže entity právem. Člověk – otrok je objektem, okamžikem perfekce *manumise* je však vybaven subjektivitou, stává se tedy subjektem.

218 Fikcí rozumíme obecně vymyšlenou představu, smyšlenku, viz již výše.

obecného tu opět není sporu o její existenci. Také hmotnou věc můžeme spatřovat z hlediska obecného řádu jako entitu. Ukázali jsme, že z hlediska právně-technického lze člověka, coby entitu, pojmut buď jako subjekt či jako objekt. Totéž ovšem platí také ohledně jakékoliv jiné entity, jejíž existence má hmotnou formu. Z přirozené podstaty hmotné věci plyne, že ta je určena především k tomu, aby byla objektem lidského chování (a to nejen chování právně významného). Může k ní však být připnuta též způsobilost být subjektem práv. To lze sice učinit bez dalšího, ale pak by nešlo o nic více, než o samoučel, který by v praktickém životě neměl žádný význam. Beran to názorně demonstruje na příkladu domu: „Právní předpis, který učiní z objektu subjekt, bude jednoduše znít: „Tento dům je právnickou osobou.“ (...) Dotyčný dům bude právnickou osobou.²¹⁹ Bude ale i způsobilým nositelem práv a povinností? Účelem právního subjektu je vstupovat do právních vztahů. Bude však moci náš „dům“ do nějakých vztahů skutečně vstupovat?“²²⁰ Jedna věc je totiž způsobilost k právům a povinnostem, druhá je však schopnost nějaká práva či povinnosti skutečně nabýt a tím benefitovat z právem udělené způsobilosti být jejich nositelem. Práva a povinnosti se typicky nabývají smlouvou, tedy právním úkonem. „Avšak k tomu, aby mohl subjekt činit právní úkony, musí být schopen jednat, tedy projevovat svoji subjektivitu.“²²¹ Schopnost jednat vyžaduje ovšem entitu, která je vybavena vůlí a schopností své jednání ovládat a projevit jej navenek v souladu s vůlí. Je bez dalšího zřejmé, že žádná jiná entita než člověk není od přírody nadána schopností takto jednat.²²² Aby tedy byla hmotná věc schopna „jednat,“ musí pro ni právní norma tuto schopnost zajistit. To lze učinit jedině tak, že budou stanoveny podmínky, za nichž se na jednání určitého člověka bude pohlížet tak, že právní následky z tohoto jednání stíhají onu hmotnou věc. To lze legislativně-technicky učinit dvěma způsoby. Buď bude nařazeno na jednání člověka hledět jako by šlo přímo o jednání této hmotné věci (fikce *a/s ob*), nebo jej budeme považovat za „zástupce,“ který jedná sám, avšak následky tohoto jednání se přičtou k

219 Beran zde má na mysli právnickou osobu ve smyslu platného práva ČR, pozn. O.F.

220 Beran, K.: Právnické osoby veřejného práva. 1. vydání. Praha: Linde Praha, a.s., 2006, s. 14.

221 Ibidem, s. 14. Pokud jde o platné právo, srov. též Trávníček, J.: Nad novými právními předpisy. Občanský zákoník: Právnické osoby (§ 18 až 20a a § 21). In Hospodářství a právo, č. 7/1992, s. 327: „Pojem právnické osoby občanský zákoník výslovně nedefinuje. (...) stanoví některé základní znaky právnické osoby, které jsou v podstatě formulací nezbytných předpokladů k tomu, aby společenský útvar mohl být (...) samostatným subjektem občanskoprávních vztahů.“

222 Shodě též Sedláček: „Právnická osoba není než abreviaturou pro kolektivitu, ale jednati mohou jen lidé, tedy jde o to, kdy se má jednání určitých lidí dotýkati oné kolektivity, tohoto společného jmění.“ (Sedláček, J.: Právnická osoba. Legislativní problém občanského zákoníka. In Právník č.11/1933, s. 341.)

subjektu, jehož substrátem je entita tvořená hmotnou věcí („zastoupení“).²²³

Položíme-li otázku, zda-li se při tomto řešení setkáme s nějakou fikcí, není již odpověď tak jednoduchá, jako tomu bylo v předchozím případě. Předně, samotná hmotná věc, coby entita s hmotnou formou existence samozřejmě nijak fingována není. Existentní (byť nehmotně) je též právní norma, která z této věci činí subjekt práva a stanoví podmínky, za nichž bude jednání jiného člověka co do následků přičítáno této od něj odlišné entitě, tedy nelze ani mluvit o nějaké fikci subjektivity. Pokud by zákonodárce z hlediska legislativně-technického zvolil ten postup, že by jednání určitého člověka prohlásil přímo za jednání oné hmotné věci, pak jde o fikci v tom smyslu, že je založen nesoulad mezi objektivní skutečností a jejím popisem v právní normě. Ve skutečnosti je jednání člověka samozřejmě jen a pouze jeho jednáním, nikdy nemůže jít o jednání hmotné věci jako subjektu práv. Zákonodárce však pro účely práva a jeho myšlenkového řádu stanoví (rozdílně od skutečnosti, tedy finguje), že v rámci práva je na toto lidské jednání hledět, jakoby jednala hmotná věc sama a důsledkem toho jí také připadají následky tohoto jednání. Třebaže tu nepochybně jde o fikci, neznamená to však, že by se díky tomu stala fiktivní ona entita či její právní subjektivita. Fikce, která se týká způsobu, jakým hmotná věc „jedná,“ nemění nic na tom, že jde o entitu existentní ani na tom, že z hlediska práva jde o skutečný subjekt.

Klíčový problém nastane v okamžiku, kdy v souvislosti s takovýmto subjektem práva budeme chtít užít výrazu osoba. Tu je nutno mít na paměti to, co jsme uvedli výše, když jsme tento výraz a jeho významy podrobně zkoumali. Jde o výraz, který je mnohoznačný a s nímž se jinak nakládá v jazyce obecném a jinak v jazyce právním. Z hlediska právního jazyka jsme zvykli označovat za osobu něco, co vůbec nemusí mít s člověkem nic společného. V právním smyslu slova osoba je osobou vše, co má způsobilost mít práva a povinnosti v plném rozsahu, to jest vše, co je nadáno právní osobností. Lapidárně řečeno, osoba v právním smyslu toho slova = jedna z podmnožin subjektu (viz výše). Užijeme-li tedy v souvislosti s touto entitou označení (právníká) osoba, pak v právním slova smyslu tu tento výraz používáme jako označení jednoho z možných druhů právního subjektu. V takovém případě musíme vyvodit, že jde o osobu skutečnou, nikoliv fingovanou, když jsme výše uvedli, že není pochyb o tom, že je-li tato entita v právní normě prohlášena za způsobilou nést práva a povinnosti, je skutečně

223 Přičemž u hmotné věci absentuje schopnost si tohoto zástupce vlastním jednáním zajistit. Tento moment tedy bude suplovat právní norma tak, že stanoví, za jakých podmínek (a od jakého okamžiku) se na určitou osobu bude hledět jako na „zástupce“ věci, který svým jednáním způsobuje následky pro onu věc.

existujícím subjektem.

Naopak, pokud slovo osoba chápeme nikoliv ve smyslu čistě právním, nýbrž ve smyslu obecném, a sice jako synonymum slova člověk, pak je zřejmé, že jsme slovem osoba označili něco, co skutečným člověkem není. Slovem osoba jsme prostě označili určitou entitu od člověka odlišnou. Jediným společným znakem s člověkem je toliko to, že se k ní zákonodárce do určité míry chová stejně jako ke člověku skutečnému, totiž, činí ji způsobilou nést práva a povinnosti, a aby nešlo o pouhý samoúčel, stanoví způsob, jakým tato entita může konkrétní práva a povinnosti nabýt. Třebaže zde tedy máme „osobu,“ která může nést konkrétní následky jednání (v podobě práv či povinností), nejde o skutečného člověka. Chápeme-li tedy slovo osoba jako synonymum slova člověk, pak je „osoba,“ jejímž substrátem není lidská podstata, osobou smyšlenou, tedy osobou fingovanou.

Dospíváme na tomto místě k zásadnímu poznatku. Celý spor o „podstatu“ právnické osoby, o její „reálnost“ či „fiktivnost,“ ve skutečnosti odvisí z toho, v jakém smyslu chápeme výraz osoba. Jde-li o synonymum pro „subjekt práva,“ resp. o označení jednoho z možných druhů subjektu (užití výrazu osoba v právním slova smyslu), je právnická osoba osobou skutečnou (je skutečným subjektem). Jde-li o užití výrazu osoba jako synonyma slova člověk, je právnická osoba „osobou“ fingovanou, resp. tu jde o použití výrazu osoba v přeneseném smyslu pro označení něčeho, co se skutečným člověkem nemá co do činění.²²⁴

224 Ve starší české literatuře objevujeme tento pohled u Tilsche, který uvádí: „Spor o to, jsou-li právnické osoby osobami skutečnými anebo fiktivními, jest naprosto neplodný. Pojímá-li se slovo „osoba“ za synonymum slova právní subjekt, pak jsou osoby právnické osobami skutečnými; pojímá-li se však slovo osoba za synonymum slova „člověk,“ pak jsou jen osobami fiktivními.“ (Tilsch, E.: Rakouského práva občanského část všeobecná. Provisorní vydání. Praha: 1909, s. 81.) Tilsch toto své tvrzení ovšem nijak blíže neodůvodňoval, vzhledem k uvedenému zřejmě proto, že je považoval za zcela jasné a triviální. Avšak v řádném vydání obecné části občanského práva rakouského z roku 1910 již Tilsch takto kategorický není a sporu o „fiktivnost“ či „reálnost“ právnické osoby se diplomaticky vyhýbá odkazem na díla jiných autorů. My jsme k uvedenému závěru dospěli rovněž, avšak postupem systematickým a logickým, když jsme se nejprve zabývali vývojem chápání základních pojmů právních (subjekt, osoba, atd.). Na Tilschovo pojetí právnické osoby navázal Wenig: „Zákon staví právnické osoby jako subjekty právní na roveň osobám fysickým. (...) S hlediska práva práva jsou osobami nejen lidé, nýbrž i jiné bytosti, které na rozdíl od člověka nemají tělesné existence, nýbrž žijí jen v představách lidí. (Wenig: O právní povaze obchodních společností. In Sborník věd právních a státních 1923, s. 243n.). Sedláček tu napadá Weniga, že se tak ocitá v bezprostřední blízkosti magie, protože zaměňuje jev, jemuž přiřítáme existenci v prostoru a času, s pojmem, který je trvalý a objektivně zachytitelný a sdělitelný (Sedláček J.: Právnická osoba, In. Havelka, J. (red.): Slovník veřejného práva československého. Svazek III. 1. vydání. Brno: Polygrafia – Rudolf M. Rohrer – Brno, 1934, s. 478.). My jsme však kategorii existence pojali široce – entita, která, ač od člověka odlišná a třebas existující „pouze“ v nehmotné podobě, nese si způsobilost k právům a povinnostem, je pro nás jevem, který existuje v podobě nehmotné. Tento jev je obsahem pojmu osoba užitým v právním smyslu toho slova. Pak nejde o záměnu jevu za pojem, nýbrž o označení dvou odlišných jevů (člověk – subjekt právní) shodným výrazem.

Jde zcela jistě o zásadní závěr, který staví teorie fikce i reality do zcela nového světla. Srovnáme tedy se Savignyho teorií. Vytržen z kontextu, může Savignyho výrok o tom, že stát vytváří „umělé právní subjekty“ vést k odmítnutí našeho závěru. Studujeme-li však pozorně Savignyho dílo, zjistíme, že ani on sám ve skutečnosti netvrdí, že entita, k níž právní norma připojuje právní subjektivitu, je entitou smyšlenou či fiktivní. Přesně to vystihuje Flume, odvolávaje se na Savignyho: „K nepochopení Savignyho učení nepochybně přispělo především neporozumění Savignyho závěrům ohledně vzniku právnické osoby. Savigny zdůrazňuje „nutnost státního povolení ke vzniku každé právnické osoby.“²²⁵ Podle Savignyho nese si každý člověk „svůj nárok na právní způsobilost již ve svém živoucím zrození,“ naproti tomu „však zcela chybí (takové) přirozené (samozřejmé) schválení,“ pokud jde o jakoukoliv právnickou osobu. K tomu říká Savigny: „Jenom vůle nejvyšší moci může totéž (tj. schválení právní způsobilosti) nahradit, čímž vytváří umělé právní subjekty.“ Savigny tím ale netvrdí, že by předmětné útvary nebyly skutečné. „On (Savigny, pozn. O.F.) totiž vůbec nepojednává o těchto útvarech jako takových, nýbrž o jejich vlastnosti jako o právnické osobě. Jde mu o to, že tyto útvary, korporace i nadace, „neobdrží charakter (vlastnost) právnické osoby pouhou libovůlí více spolčivších se členů či jednoho zakladatele, nýbrž je k tomu třeba schválení ze strany nejvyšší moci ve státě.“²²⁶ Předmětné útvary nejsou podle Savignyho umělé výtvořiny státu, povolení státu je však nutné k tomu, aby tyto útvary „mohly získat charakter právnické osoby.“²²⁷

Vidíme tedy, že Savigny zde nezkoumá entity či jeho slovy „sociální útvary“ jako takové, nýbrž jejich vlastnost (schopnost) vystupovat jako právnická osoba, k čemuž je třeba schválení ze strany státu. Tedy Savigny nijak nezpochybňuje (reálnou) existenci entity jako takové (v rámci obecného řádu myšlenkového), ať už v jakékoliv formě. Říká toliko, že pokud jde o jiné entity (útvary) než je člověk, je otázka jejich právní subjektivity závislá na schválení ze strany státu, které musí být uděleno, aby nahradilo přirozenou právní subjektivitu lidskou, která je legitimována již samotným zrozením člověka jako živé bytosti. Stát tedy umělé útvary nijak nezakládá (nevytváří), pouze „finguje“ jejich právní subjektivitu, přesněji řečeno, nahrazuje jejich chybějící přirozenoprávní subjektivitu subjektivitou umělou (fingovanou). To ovšem není nijak v rozporu s našimi vývody, v nichž se zabýváme entitou jako takovou a jejím uchopením v právní normě;

225 System II, 277.

226 Ibidem, 275.

227 Flume, W.: Allgemeiner Teil des Bürgerlichen Rechts. Erster Band. Zweiter Teil. Die juristische Person. Berlin: Springer – Verlag, 1983, s. 11.

by naopak, jde o jejich potvrzení, když jsme se Savignym ve shodě o tom, že je nutno rozlišovat existenci entity samotné v rámci obecného řádu myšlenkového a existenci její subjektivity v právu, tedy její existenci jako subjektu právního.²²⁸ Rozdíl mezi Savignyho teorií fikce a teoriemi reality tedy netkví v tom, že by snad dle Savignyho nějaká entita neměla reálnou existenci a existovala by pouze z moci fikce v právní normě.²²⁹ Savignyho tvrzení o tom, že právní řád u určitých entit jejich právní subjektivitu finguje, neboť jim chybí ta, která je vrozena každému člověku, je akceptovatelné z pozic iusnaturalizmu, ovšem nikoliv z pozic pozitivizmu, který trvá na tom, že je zcela v moci zákonodárce, zda k určitým entitám právní subjektivitu připne čili nic, protože žádná entita nemá právní subjektivitu „vrozenou“ či „přirozenou,“ kterou by zákonodárce pouze uznával.

Srovnáme-li s Gierkeho teorií reality, ovšem, aniž bychom z kontextu vytrhávali jednotlivé věty, zjistíme, že Gierke uvažuje stejně, pouze používá výrazu osoba jednou v právním smyslu (= subjekt, resp. druh subjektu), jindy pak ve smyslu synonyma pro určitou entitu, aniž by na to blíže upozornil. Domníváme se, že právě to vede k nepochopení Gierkeho, stejně tak, jako zjednodušení učení Savignyho (viz výše). Pokud jde o Gierkeho, ten sice tvrdí, že : „Ona (tj. právnická osoba, pozn. O.F.) je skutečná a plná, nikoliv jen vymyšlená osoba,²³⁰ nicméně také tvrdí, že svazová osoba (Verbandsperson) je osobou pouze z moci zákonné normy (příkazu).²³¹

III. Výše jsme definovali také entitu, jejíž existence (v obecném smyslu toho slova) je pouze nehmotná (skupina osob spojených vzájemnými vztahy). Můžeme-li ji spatřovat z obecného hlediska jako entitu, k níž může být právní normou, čistě technicky pojímáno, připojena právní subjektivita, pak o ní platí totéž, co jsme uvedli o entitě existující sice v podobě hmotné, nýbrž od člověka odlišné. Chápeme-li tuto entitu

228 Což vystihuje již Mayr, když při popisu učení o svazové osobnosti odkazuje na Beselera: „Vychází se ze stanoviska, že právnické osoby jsou skutečnými právními subjekty, třebaž neměly individuality tělesné. Jejich základ tvoří sociální organismy (srov. naši prvotní entitu, pozn. O.F.).“ Srov. Mayr, R.: *Soustava občanského práva*. Kniha první: *Nauky obecné*. 2. vyd. České vydání. Dominik, R. Brno: Barvič & Novotný, 1929.

229 Ve světle výše uvedeného se pro Savignyho teorii jeví označení „teorie fikce“ jako zjednodušující a svádějící k výše uvedenému nepochopení. Přílehavější by dle našeho názoru bylo označit Savignyho teorii např. jako „teorii udělení subjektivity entitám, jimž nebyla přirozena.“

230 Gierke, O.: *Deutsches Privatrecht*, unveränderter Nachdruck der 1. Aufl., Bd. 1. München: 1936, s. 471.

231 Gierke, O.: *Deutsches Privatrecht*, unveränderter Nachdruck der 1. Aufl., Bd. 1. München: 1936, s. 471: „Die Verbandsperson ist *nur kraft Rechtssatzes* Person.“ Viz též Gierke, O.: *Personenrecht*. In Kohler, J.: *Encyklopädie der Rechtswissenschaft in systematischer Bearbeitung*. 6. Auflage. Leipzig – Berlin: Duncker & Humblot und J. Gutentag, G. m. b. h., 1904, s. 465: „Damit jedoch der Verband als Person gelte, muß ein Rechtssatz hinzutreten, der ihn als Person anerkennt.“ (Aby však svaz platil za osobu, musí k tomu přistoupit právní norma, která jej za osobu uzná.)

jako existující, třebaže ve formě nehmotné, pak o ní z hlediska právní techniky platí, že ani tato entita není vybavena schopností jednat, a proto k ní právo musí přistoupit stejně jako k entitě existující v podobě hmotné, avšak od člověka rozdílné.

Z uvedeného vyplývá, že z hlediska práva není rozhodné, v jaké formě určitá entita existuje, ale toliko jen to, zda vůbec jde o existentní entitu. Podoba (forma) existence entity je pro právo významná pouze natolik, nakolik nemá prohlášení určité entity subjektem právním zůstat samoučelem, nýbrž má být uvedené entitě umožněno konkrétní práva a povinnosti také skutečně nabývat či způsobovat jejich změnu či zánik.

III.4. Závěry

III.4.1. Obecně

Z dosavadních výkladů vyplynulo především to, že nelze přistoupit k traktování institutu právnické osoby bez toho, aby bylo předem vymezeno chápání pojmů souvisejících s právnickou osobou. Veškeré výše rozebírané pojmy (subjekt, subjektivita, osoba, osobnost, entita, existence), patří totiž k pojmům vysoce abstraktním, jež mohou být tudíž naplňovány různými obsahy.

Chápeme-li tedy

- subjekt ve smyslu právním jako entitu, k níž je právní normou připnuta způsobilost nést práva a povinnosti
- v návaznosti na to právní subjektivitu jako vlastnost jakékoliv entity spočívající v tom, že ji platné právo činí subjektem právním,
- pojem osoba ve smyslu právním tak, že označuje ten druh subjektu práva, který má určitou kvalitu, tj. má právní osobnost,
- pojem osobnost ve smyslu právním jako vlastnost osoby (ve smyslu v předchozí odrážce uvedeném) jako způsobilost nést plnou způsobilost k právům a povinnostem (jak je v našem právním řádu definována v § 7 a 18 o. z.),
- entitu jako základní jednotku pozorování, která je rozpoznatelná od okolí svými vlastnostmi a jimi definovatelná,
- existenci jako abstraktní konstatování přítomnosti objektu (včetně objektu abstraktního),

pak z hlediska čistě legislativně-technického lze subjektem právním učinit jakoukoliv entitu existující v jakékoliv formě (hmotné či nehmotné) v reálném světě. Brát ohled na podobu a formu existence entity, k níž je právní subjektivita připínána, je třeba z toho důvodu, aby nešlo o pouhý samoúčel, aby uvedená entita mohla z připnutí právní subjektivity skutečně v konkrétních případech benefitovat, tj., aby mohla nabývat práva a povinnosti, ale také působit jejich změnu či zánik. Proto k připnutí právní subjektivity musí nutně přistoupit též úprava způsobu, jak entita *in concreto* tato práva a povinnosti nabývá (mění, ruší). Způsob se liší podle toho, zda jde o člověka (entita existující v podobě hmotné a vybavená vůlí, rozumem a schopností jednat), či o jinou entitu existující hmotně či nehmotně, která kvalitu lidského jedince (schopnost jednat) postrádá.

Entita, k níž je subjektivita připnuta, by vždy měla existovat alespoň v nějaké formě své existence,²³² tedy není nijak fingována. Připnutí právní subjektivity k této entitě rovněž není žádnou fikcí, nýbrž skutečností. Jsou-li osoby (ve smyslu práva) jedním z druhů právního subjektu, pak jsou všechny tyto osoby osobami (= subjekty) skutečnými.

Jen tehdy, pokud slovo osoba neužijeme ve smyslu právním (tj. jako označení určitého druhu subjektu), nýbrž jej uijeme ve významu obecném jako synonymum pro slovo „člověk,“ můžeme o určitých entitách, jež jsou jako subjekty právní normou za osobu označeny, prohlásit, že právo pojem osoby (= člověka) naplňuje obsahem zcela odlišným, který nemá se skutečným člověkem nic do činění, tedy prohlašuje za osobu (= člověka) něco, co jím ve skutečnosti není. Pro oblast práva a některých jeho konstrukcí se tedy v tomto smyslu finguje, že osobou (= člověkem) je též entita, která jím dle obecného řádu myšlenkového není.

Tento závěr není v rozporu s teorií fikce, jak ji formuloval Savigny, neboť ten netvrdil, že právo vytváří umělé entity, nýbrž toliko, že právo uměle vytváří právní osobnost entit od lidí odlišných, neboť pouze u lidí je jejich právní osobnost dána samou přirozeností (je jim vrozena).

Označení těchto od lidí odlišných útvarů výrazem osoba (právnícká, morální, umělá, fingovaná) je dáno jednak vývojem chápání výrazu osoba, který směřoval k

232 Srov. však výklad ohledně obecně prospěšné společnosti v části V.2.3.

abstrakci a tedy k možnosti podřadit pod toto slovo též jiný pojem než „člověk“, jednak myšlenkovým rámcem přirozenoprávní doktríny 19. století, která nechtěla bez dalšího připustit možnost (přirozeného) připnutí způsobilosti k právům a povinnostem u jiných entit, než jsou lidé. Právě označení „osoba“ tak mělo původně evokovat, že také k těmto entitám se v právu přistupuje obdobně jako k lidem, tj. že požívají v podstatě stejných benefitů: jsou nositeli obdobné (plné) právní způsobilosti, jakou si při svém zrození přinese na svět každý člověk (zrozením samotným, již ze své přirozenosti²³³).

Striktní odlišení existence entity jako takové od její existence jako subjektu právního (tj. od existence její určité vlastnosti), které nás dovedlo k upřesnění toho, co je v souvislosti s právní osobou fingováno a v jakém smyslu, umožňuje rovněž rozbor toho, co lze v souvislosti s právní osobou nazvat realitou. Realitu, tedy skutečnost, chápeme prostě jako opak fikce, tedy smyšlenky. Z toho vyplývá, že cokoli, co není fikcí, musí být realitou. *Tertium non datur*. Za realitu tedy můžeme prohlásit existenci určité entity, jakož i to, že k ní právní norma připojí právní subjektivitu. V souvislosti s právní osobou pak můžeme o realitě mluvit jak v rovině obecné, tak v rovině konkrétní.

V obecné rovině máme na mysli právní osobu jako právní institut, který má určitý, více či méně zažitý, obsah a je používán v převážné většině právních řádů pro naplnění specifických společenských potřeb (např. pro zjednodušení akumulace kapitálu za účelem společného podnikání, za účelem omezení rizika investorů, atd.). V této obecné rovině se pohybuje Hurdík, když shrnuje názorový střet mezi příznivci teorie reality a teorie fikce právní osoby: „Přes naléhavý pocit nedokonalosti právního řešení pojetí právní osoby, bez ohledu na jeho jednotlivé nuance, které se různě projevovaly v různých obdobích a v různých oblastech vývoje práva posledních desíletí, koncepce právní osoby byla zákonodárci, judikaturou i literaturou přijata jako fakt, jako reálný institut, reálný pojem náležející do systému práva. Stalo se tak evidentně pod tlakem společenské praxe, která nevyčkala na dosažení jednoty v oblasti teoretických názorů právní literatury a počala pracovat s institutem právní osoby v podobě, ve které byl dílem převzat z určitého stavu názorové konfrontace, potažmo ve stavu, který byl žádoucí pro potřeby právního života daného územního celku a daného časového období.“²³⁴ S takovýmto vystižením právní osoby jako reálného institutu

233 Cornu, G.: Droit civil. Introduction. Les personnes. Les biens. 8e édition. Montchrestien: Editions Montchrestien, E.J.A., 1997, s. 162.

234 Hurdík, J.: Právní osoby. (Obecná právní charakteristika.) Brno: Masarykova universita v

nelze než souhlasit a netřeba k tomu dalších komentářů.

Zajímavější je však otázka reality právnické osoby v rovině konkrétní. Jde o to, zda lze z *hlediska obecného řádu myšlenkového* mluvit o existenci konkrétní právnické osoby, či pouze o reálné existenci určité entity, která je mocí právní normy vybavena právní subjektivitou. Tuto otázku lze odpovědět na základě rozboru modelového příkladu. Konstruujme dvě skupiny osob o stejném počtu členů a s tím, že v obou skupinách existují mezi jejich členy totožné vztahy (např. vztahy dané úmyslem se společně zasadit o zvelebení nějakého veřejného prostranství). Z hlediska obecného řádu myšlenkového tak máme vedle sebe postaveny dvě stejné entity. Zatímco prvá skupina bude o naplnění společného cíle usilovat tak, jak je, druhá skupina podnikne zákonem požadované kroky k tomu, aby byla ze strany státu nadána plnou právní subjektivitou, tj. aby se stala právnickou osobou. Od okamžiku, kdy tato entita získá tu vlastnost, že k ní právní norma připojuje způsobilost být nositelem práv či povinností, nejsou zde již dvě stejné entity, nýbrž půjde o entity odlišné. Druhá z nich se od první liší tím, že má oproti ní navíc vlastnost způsobilého nositele práv a povinností. V dalším pak naše úvahy závisí na pojetí slova „entita“ - chápeme-li entitu jako základní předmět našeho pozorování, který je rozpoznatelný a definovatelný svými vnitřními vlastnostmi, pak můžeme za takovýto základ pozorování nepochybně zvolit třebaš takovou entitu, která je vnitřně definována pouze součtem všech uvedených znaků (vlastností), tj. a) skupina osob, b) provázaná vzájemnými vztahy c) pro dosažení společného cíle, d) která je mocí právní normy prohlášena za subjekt práv a povinností, který je od jednotlivých členů odlišný. Na této entitě není nic neskutečného (fingovaného). Skuteční jsou její členové, skutečné jsou vztahy mezi nimi dané snahou o dosažení společného cíle, skutečnou je i právní subjektivita skupiny odlišná od subjektivity jejích členů. Můžeme tedy uzavřít, že jde o reálně existující entitu, kterou v oblasti práva nazýváme právnickou osobou, tedy určitým druhem subjektu právního. V tomto smyslu je tedy každá konkrétní právnická osoba realitou.

Srovnáme-li tyto závěry s teoriemi reality, vzniknuvšími na přelomu 19. a 20. století, nemůžeme si nevšimnout, že v nich neběží o realitu konkrétní právnické osoby jako takovou, nýbrž o realitu (resp. o povahu a podstatu) entity, k níž právo přistoupí jako k substrátu vhodnému pro kreaci právního subjektu.²³⁵

Brně, 2000 s. 82.

235 Připomeňme zde zásadní citace z Gierkeho díla: „Ona (tj. právnická osoba, pozn. O.F.) je skutečná a plná, nikoliv jen vymyšlená osoba“ a „Svazová osoba je osobou pouze z moci právní

Tak teorie organická krystalizuje nakonec až k tomu, že sociální skupinu pojímá jako ucelený lidský (tělesný) organismus, v jehož rámci fungují jednotlivé orgány, které se vzájemně ovlivňují. Sociální skupinu (např. výše uvedenou skupinu lidí, kteří usilují o dosažení společného cíle) lze však k organismu přirovnat bez ohledu na to, zda je k ní připojena právní způsobilost čili nic. Jeví se nám z našeho úhlu pohledu tento přístup především jako sociologický, nikoliv právně-technický. Jak jsme ukázali výše, je z hlediska právně-technického zcela lhostejno, k jaké entitě právní způsobilost připojíme, tím spíše je tedy lhostejno, zda onu entitu alegoricky vypoďobníme jako „živý organismus“ či použijeme nějakého jiného přirovnání.

Jiný názorový proud, který se rovněž řadí pod teorie reality, akcentuje jako dominující atribut při vzniku právnické osoby vůli – vůli, která je odlišná od vůle jednotlivců, která náleží ke vznikajícímu celku (teorie vůle). I zde je však realnost konkrétní právnické osoby jako takové až otázkou druhořadou. Vůle „celku“ („sumární“ či „kolektivní“ vůle) zde nevystupuje jako definiční znak právnické osoby, nýbrž jako definiční znak nové entity, která je odlišná od jednotlivých členů tvořících tuto entitu. Již Zitelman ostatně uváděl, že: „Nejobecněji shrnuto, teorie (kolektivní) vůle je popisována jako spojení více vůlí, z nichž vzniká nová entita (nikoliv tedy právnická osoba, pozn. O.F.), odlišná od vůlí, které ji zrodily na základě souladu vůlí, která konstituuje vůli novou a na tomto základě se tato vůle může stát subjektem práva.“²³⁶ Z hlediska právně-technického je však nerozhodné, který z více možných znaků bude pro entitu zvolen jako rozhodující, důležité je pouze to, aby v právní normě bylo možno přesně vyjádřit, k čemu (k jaké entitě) se připojí nová vlastnost (právní subjektivita).

Konečně chceme zmínit ještě teorii institucionální, která vedle lidí uznává jako subjekty práva instituce, při čemž každá organizace individuů směřuje k tomu, aby dosáhla právní autonomie, coby nejvyššího stupně svého vývoje, který představuje perfekci sociální organizace samotné. Zkoumání sociální organizace, resp. instituce, není úkolem právní vědy, nýbrž sociologie. Dosažení právní autonomie určité organizované skupiny může být jistě pojímáno jako nejvyšší meta v dynamice jejího vývoje, nicméně jde o hodnocení sociologické, nikoliv právní. V právní normě se

normy“ (Gierke, O.: *Deutsches Privatrecht*, unveränderter Nachdruck der 1. Aufl., Bd. 1. München: 1936, s. 471). Zde pak přesvědčivě vystoupí rozdílné nakládání s pojmem osoba. Osoba, ve smyslu entity, tvořené např. skupinou nějakých osob, je vskutku osobou reálnou, všem osobou – *ve smyslu subjektu právního* – se stane až z moci právní normy.

236 Zitelman: *Begriff und Wesen der sogenannten juristischen Person*. 1. Aufl. Leipzig: 1873, s. 62n. Cit. dle Hurdík, J.: *Právnické osoby*. (Obecná právní charakteristika.) Brno: Masarykova universita v Brně, 2000.

nehodnotí, jaká vlastnost nějakou instituci posune na další stupeň vyspělosti, pouze se konstatuje, že ta či ona entita je (za určitých podmínek) schopna stát se nositelem práv a povinností. Jde o přístup, který v sobě kombinuje aspekt sociologický i právní. Ani v tomto případě tedy nejde o „reálnost či fiktivnost“ zkoumaného útvaru, nýbrž o popis jeho vývoje z pohledu postupných kvalitativních změn.

Velmi výstižně shrnuje hlavní teorie o právnické osobě Weineberger: „Všechny výše uvedené teorie mají jistou míru odůvodněnosti, neboť tak či onak zachycují aspekty předmětné problematiky.“²³⁷ My k tomu můžeme dodat, že je vždy třeba přesně rozlišovat, s jakým pojmovým aparátem ta která teorie pracuje. Přesněji řečeno jde o to, jaký význam je v rámci výkladů z pozic té které teorie připisován výrazům „osoba“, „osobnost“, „subjekt“, „subjektivita, atd. Přirovná-li někdo skupinu lidí, mezi nimiž existují určité vztahy, k organismu či k instituci, nelze proti tomu ničeho namítnout. Použije-li se v této souvislosti výraz osoba, nelze ničeho namítat ani proti tomu, a to vzhledem k vývoji pojmu osoba, který jsme uvedli výše, a který umožnil zahrnout pod tento výraz i něco, co obsahově nemá s člověkem nic společného. Je však třeba mít důsledně na paměti, že tu se mluví o osobě, jakožto o určité reálné entitě, nikoliv o osobě, jakožto o subjektu právním. Pokud se tyto dva významy výrazu osoba vzájemně nesměšují a nezaměňují, pak se nesmiřitelnost či protichůdnost uvedených teorií (fikčních a reality) zmírňuje, resp. stává se jen zdánlivou.

III.4.2. Právnická osoba – obsah pojmu

Úvahy o fiktivnosti či reálnosti právnické osoby nás nakonec vždy dovedly do svého ústředního bodu, kterým je mnohoznačnost výrazů osoba, subjekt, entita, existence, atd. Potvrzuje se tak to, co jsme uvedli na začátku této práce. Není možné pojednávat o právnické osobě bez toho, aniž by si autor nejprve ujasnil, jak bude toto pojmové instrumentárium používat, jaký z možných významů s těmito výrazy spojí. Nelze při tom mluvit o tom, že by snad užití jednoho či druhého možného významu bylo více či méně správné, více či méně vhodné. Ve všech případech jde pojmy, které byly vytvořeny účelově, v rámci obecného řádu myšlenkového, ať už jako pojmy deklaratorní, kterými se popisují vztahy z nich

237 Weineberger, O.: Norm und Institution. Eine Einführung in die Theorie des Rechts. Wien: Manz Verlag, 1988. Překl.: Hungr, P. Brno: Masarykova universita v Brně – Právnická fakulta, 1995, s. 133.

plynoucí, či jako pojmy konstitutivní, jejichž obsah byl do nich účelně vložen pro popis předem vytvořených specifických myšlenkových řádů a konstrukcí. „Význam slov totiž, skoro všech, je buď v nich samých nebo v přeneseném jich užívání velmi různý a může znamenati velmi mnoho.“²³⁸ Není tedy žádného vyššího řádu, žádného vyššího systému, s nímž by bylo možno poměřovat, zda ten či onen význam uvedeného výrazu je více či méně „správnější.“ Právě při úvahách o právnické osobě narážíme tedy více než kde jinde nikoliv na samotné základy práva jako systému norem, nýbrž na samé základy obecného myšlenkového řádu, které jsou účelové. Tyto základy i s celým řádem, který je na nich vybudován, mohou být účelné či neúčelné, jako instrument myšlení se mohou či nemusí osvědčit, ale nemohou být správné či nesprávné.²³⁹

Detailní vysvětlení pojmů, které bezprostředně souvisí s právnickou osobou jako institutem, nám pomohlo od sebe precizně odlišit entitu, kterou právo může použít jako substrát pro připojení právní subjektivity a tím z ní učinit subjekt způsobilý nést práva a povinnosti od její vlastnosti, kterou k ní může připojit právní norma. Toto odlišení dalo zároveň vyniknout odlišnému nakládání s výrazem osoba a k odlišným závěrům, k nimž rozdílné přístupy vedou. Dnes se již v právním slova smyslu neseťkáme s pojetím osoby jako synonymického výrazu pro označení člověka (a následkem toho chápání právnické osoby jako ryzí fikce), nýbrž převládlo spíše technicko-právní chápání výrazu osoba, totiž jako synonyma pro subjekt práva, a to ve smyslu nositele plné způsobilosti k právům a povinnostem podle platného práva. Podržíme-li se tohoto pojetí, pak obsah výrazu právnická osoba ztrácí veškerou svoji mystiku²⁴⁰ a lze jej přesně definovat:

Pojem právnická osoba v tomto smyslu neoznačuje nic více a nic méně, než určitý druh subjektu právního, který si nese způsobilost k právům a povinnostem, jehož substrátem není člověk, nýbrž entita jiná, od něj odlišná.²⁴¹ Z tohoto úhlu pohledu může být tímto druhem subjektu (= „osobou“) jakákoliv entita, která je dle obecného řádu myšlenkového rozpoznatelná a tudíž definovatelná a tudíž uchopitelná právní normou jako substrát, který je schopný nést určitou vlastnost, kterou mu právní norma výslovně udělí. Onou vlastností je

238 Hobbes, T.: Leviathan. Praha: Melantrich, 1941, s. 299.

239 Engliš, K.: Malá logika. Věda o myšlenkovém řádu. Praha: Melantrich, 1947, s. 262.

240 „Čteme-li mnohého i slavného spisovatele, co píše o právnické osobě, nemůžeme se ubrániti dojmu úplného mysticismu, který sice je na místě v náboženství, ale který ve vědě právní nemá vůbec co hledati. Důsledky této nejasnosti jeví se v nekonečných kontroversích a úvahách o právnické osobě (...).“ (Sedláček, J.: Občanské právo československé. Všeobecné nauky. 1. vydání. Brno: Československý akademický spolek „Právník“ v Brně, 1931, s. 170.)

241 Shodně srov. též Knapp, V.: Teorie Práva. 1. vydání. Praha: C.H.Beck, 1995, s. 73.

právní subjektivita v plném rozsahu, tedy právní osobnost.

Tato „definice“ ovšem nemůže v konkrétním případě aspirovat na úplné a vyčerpávající definování té které entity: tato definice pouze konstatuje určitou vlastnost, která pramení z právního řádu, to však neznamená, že daná entita nemůže mít ještě nějaké další vlastnosti. Co do podstaty zkoumané entity z této definice vyplývá pouze tolik, že nejde o člověka (negativní vymezení), ovšem zůstává nevysloveno, jakým substrátem je tedy tvořena (pozitivní vymezení).

Pokud bychom trvali na hodnotových stanoviskách přirozenoprávních doktrín, že pouze člověk je od přírody (od rozumu, atp.) způsobilým k tomu, aby k němu právní norma připnula způsobilost nést práva a povinnosti, můžeme mluvit o fikci v tom smyslu, že chceme-li připnout tuto způsobilost nést práva a povinnosti také k jiným entitám, musíme se chovat tak, jako kdyby i ony měly způsobilost být uznány za způsobilého nositele práv a povinností, ač ji dle těchto východisek ve skutečnosti nemají, tedy tuto jejich vlastnost (právní osobnost) u nich fingovat.

Jde o definici postavenou pouze na výše učiněných závěrech o tom, k jakým entitám může legislativně-technicky právní norma připojit právní subjektivitu, tj. učinit je z hlediska práva existentními právními subjekty. Tato definice tedy neaspiruje na definování právnické osoby jejími vnitřními kvalitami (způsobilost nabývat majetek, odpovědnost, atd.), neboť ty jsou dány především charakterem právní způsobilosti, kterou právní norma ke každé entitě od člověka odlišné připne (což bude předmětem rozboru níže), a kterou je nutno vždy zkoumat v souladu s pozitivním právem. Ovšem i toto zkoumání platného práva bude velmi obtížné, neboť právní norma zpravidla o určité entitě prohlásí, že jde o právnickou osobu, avšak její právní subjektivita zpravidla zůstává vymezena pouze povrchně.

Č Á S T D R U H Á

PRÁVNICKÁ OSOBA

—

POHLED DE LEGE LATA

IV. Právnícká osoba v dřívějším českém právu

IV.1. Obecně

Zabývali jsme se až dosud právníckou osobou z pohledu institucionálního a dospěli tak k závěrům obecným. Čtenář, který by od nás v předchozí části očekával namísto závěrů obecných přesný seznam pojmových znaků právnícké osoby, mohl by se cítit zklamán. Chceme-li však postupovat přísně systematicky, musíme rozlišit pojmové znaky právnícké osoby jako institutu, který v právu a jeho myšlenkových postupech slouží k vytvoření jiných právně způsobilých subjektů, než jsou lidé a pojmové znaky právnícké osoby jako zobecnění jednotlivých typů a druhů právníckých osob upravených v platném právu. Prvý aspekt jsme zkoumali výše. Druhý aspekt, totiž pojmové znaky právníckých osob podle pozitivního práva, chceme zkoumat níže. Uvažujeme tu stejně, jako již v roce 1934 Sedláček: „(...) otevřeli jsme si cestu, abychom mohli beze všech předpokladů zjistiti, zda a pokud pozitivní právo užívá výrazu „právnícká osoba“. V pozitivním právu jde o skutečnosti právní a bude jen třeba rozpoznati, které skutečnosti právní řád označuje jako právníckou osobu a jaký význam má toto určení. Od tohoto rozboru pozitivního práva liší se zcela úkol právní systematiky, kdy volíme určité hledisko systemisující a podle toho určíme systematický pojem „právnícká osoba“ (...).“²⁴²

Ještě před započítím rozboru pozitivního práva, musíme ovšem uvést:

1) Současné občanské právo, tedy také úprava právníckých osob, je determinována složitým vývojem, kterým až do dnešních dnů procházelo. Proto počneme naše výklady o pozitivním právu právně-historickým ohlednutím.

2) Především, že v rámci rozboru pozitivního práva nechceme aspirovat na vydestilování zobecněné definice právnícké osoby, a to z několika důvodů:

Předně, při jakémkoliv zobecňování pozitivního práva nutno zvolit určitý časový okamžik, k němuž bude platné právo zkoumáno, a posléze z něj budou preparovány obecné charakteristiky. K jinému výsledku tak dojdeme při zkoumání právního stavu v

²⁴² Sedláček, J.: Právnícká osoba, In Havelka, J. (red.): Slovník veřejného práva československého. Svazek III. 1. vydání. Brno: Polygrafia – Rudolf M. Rohrer – Brno, 1934, s. 481.

roce 1811, k jinému v roce 1952, k jinému v roce 1964 a k jinému v roce 2007. Další zobecnění těchto dílčích výsledků považujeme za bezúčelné. Vytvořili bychom (pokud by se to vůbec podařilo) jakousi obecnou definici právnické osoby, založenou na dynamice právního vývoje od roku 1811 do současnosti. Nabízí se otázka, o čem by taková (zcela jistě vysoce obecná) definice vypovídala.

Dále, charakteristickým rysem současného platného práva je snaha o „zregulování“ všech aspektů lidského života, na což navazuje hypertrofovanost právních předpisů, mnohdy navíc o nízké legislativně-technické kvalitě. Celková koncepce dalšího vývoje legislativy a legislativních úkolů na přelomu moderny a postmoderny zcela chybí.²⁴³

Marnost snahy o jedinou definici právnické osoby jako destilátu všech útvarů, které právní řád za právnické osoby prohlašuje, vystihuje též Flume: „Pokus zahrnout skutečnost různých útvarů, které jsou právnickou osobou, pod jeden souhrnný pojem, je beze smyslu a nemůže dát žádný výsledek. Vždyť jaký smysl by mělo mít vystihnout skutečnost státu, obcí, církví, podniku organizovaného v kapitálové společnosti, nadace či sportovního spolku v jednom souhrnném výrazu?“²⁴⁴

Krom toho, naše závěry v první části ukázaly, že je nutno rozlišovat od sebe pojem entity a její existence v rámci obecného řádu myšlenkového a její uchopení v právní normě. Z obecného pohledu „je“ „právnická osoba“ specifickým vyjádřením toho, že daná entita má vlastnost spočívající v tom, že platné právo z ní výslovně činí právní subjekt (a nikoliv objekt). Z pohledu práva a jeho logiky „je“ „právnická osoba“, jak jsme uvedli výše, druh subjektu práva, jehož substrátem není jednotlivý člověk, nýbrž entita od něj odlišná. Nic více a nic méně. Onen souhrnný pojem, definovaný obvykle uváděnými „pojmovými znaky“ právnické osoby, o nichž není – a v současném pojetí ani nemůže být – shody (srov. níže), by totiž musel zahrnout společné pojmové znaky jednotlivých entit, k nimž právo vlastnost právnické osoby připíná. Nepotřebuje jistě dalších odůvodnění tvrzení, že najít společné pojmové znaky entit, které uvádí Flume výše, je nemožné, leda bychom za jediný společný pojmový znak vzali skutečnost, že všechno jsou to entity, které jsou identifikovatelné a nějakým způsobem uchopitelné v

243 Charakteristická je např. situace týkající se přípravy nových kodexů hlavních právních odvětví. Práce na přípravě nového kodexu soukromého práva probíhají téměř bez jakékoliv provázanosti s přípravou nového kodexu civilního soudního procesu (na němž v současnosti – 2008 práce spíše stagnují, než pokračují). Dalším příkladem je přijetí současného zákoníku práce v podobě, která vedle chystaného kodexu soukromého práva nemůže obstát (srov. např. § 18 an. z.p. s úpravou pojetí právních jednání v připravovaném kodexu).

244 Flume, W.: Allgemeiner Teil des Bürgerlichen Rechts. Erster Band. Zweiter Teil. Die juristische Person. Berlin: Springer – Verlag, 1983, s. 25.

právní normě.

IV.2. Obecný zákoník občanský

Za základní normu o právnických osobách byl v o.z.o. tradičně považován jeho § 26.^{245,246} Název tohoto ustanovení je vskutku velmi výstižným, neboť v § 26 o.z.o. jsou zkombinovány zcela rozličné aspekty subjektů odlišných od lidí, tedy právnických osob. Předně, ustanovuje se zde pouze o těch entitách, jejichž substrátem jsou lidé, kteří jsou propojeni mezi sebou vztahy společenskými. Je-li k takovéto entitě připojena právní subjektivita, nazýváme ji v nauce jako „korporaci“ či ji označujeme jako „právnickou osobu typu korporace.“²⁴⁷ V právních řádech se tradičně setkáváme také s dalším „typem“ právnické osoby, totiž s „právnickou osobou typu nadace.“ Jde o takový subjekt právní, jehož substrátem je entita tvořená určitým majetkem. O tomto typu právního subjektu se však v § 26 vůbec nic nestanoví.²⁴⁸ Již to samo o sobě poněkud problematizuje pojetí § 26 o.z.o. jako všeobecného předpisu o právnické osobě.

Prvá věta rozebíraného ustanovení normuje pouze o způsobu určování vzájemných práv členů dovolené společnosti. Jsou určována smlouvou, účelem či zvláštními předpisy. Nejde tu o nic jiného než o to, že vzájemná práva členů společnosti jsou vždy určována nějakou normou (pravidlem, které je třeba dodržovat). Smlouva,

245 Srov. Sedláček, J., In Rouček, F. – Sedláček, J.: Komentář k Československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi. Díl první. 1. vydání. Praha: Knihkupectví a nakladatelství V. Linhart, 1935, s. 250.

246 Ustanovení § 26 o.z.o. znělo (včetně rubriky): „IV. Z poměru morální osoby. § 26. Vzájemná práva členů dovolené společnosti jsou určována smlouvou nebo účelem a zvláštními předpisy o nich vydanými. V poměru k jiným osobám požívají dovolené společnosti zpravidla stejná práva s jednotlivými osobami. Nedovolené společnosti nemají jako takové žádných práv ani vůči společníkům, ani vůči ostatním a jsou neschopny práv nabyvatí. Nedovolené společnosti jsou však ony, které jsou zvláště zakázány politickými zákony, anebo odporují zřejmě bezpečnosti, veřejnému pořádku anebo dobrým mravům.“

247 Musíme zde upozornit, že výrazu korporace lze rozumět jak ve smyslu obecném, tak ve smyslu specificky právním. V prvním případě jde prostě o synonymum pro sdružení lidí, spolek, svaz, tj. *obecně o jakoukoliv skupinu lidí, kteří jsou v určité interakci bez ohledu na to, zda je k této skupině připojena možnost stát se subjektem právním či zda se tak již in concreto stalo.* V případě druhém se pak korporací rozumí takový subjekt právní, jehož substrátem je entita popsána v prvním případě, resp. taková skupina lidí, která požívá způsobilosti k právům a povinnostem.

248 O nadacích se normuje v § 646 o.z.o., při čemž: „O.z.o. ustanovuje o nadaci v jádře ustanovením negativním, poněvadž jednak se praví, že se nadace liší od substitucí a fideikomisů, jednak že o nadacích ustanovují politické předpisy. Tyto politické předpisy nemají však přesného ustanovení co je nadace, nýbrž předpokládají, že o.z.o. takové ustanovení má. Tento způsob předpisu právního odpovídá struktuře policejního státu, kde nemá být nic přesného ustanoveno a vše má být ponecháno volnému uvážení úřadu politického (...).“ (Rouček, F., In op. cit sub pozn. č. 245, s. 214-215.)

kteřá obsahuje úpravu vzájemných práv a povinností stran, totiž není ničím jiným, než soupisem norem, které působí na smluvníky a ti jsou povinni se jimi řídit (*a contr.* norma obsažená v právním předpise, kterou se musí řídit všichni lidé pod její osobní jurisdikcí). Stejně tak lze na obsah normy převést účel. Ten pak bude vyjádřen buď ve smlouvě či v právním předpise. Prvá věta tedy normovala pouze tolik, že vzájemná práva členů společnosti jsou vždy upravena nějakou normou – jednou jde o normu obsaženou ve smlouvě, jindy jde o normu obsaženou ve zvláštním předpise. To nám ovšem o kvalitách, které určitá entita získá, bude-li právní normou prohlášena za (právní) osobu, neříká zhola nic.

Druhá věta, mohlo by se zdát, bude již v tomto ohledu přínosnější. Podává se z ní, že dovolená společnost požívá určitá práva. Požívá-li určitá práva, je jisto, že jí zde pozitivní právo výslovně označuje za subjekt, který je způsobilý nést si určitá práva (tedy jde o osobu v právním smyslu). Klade se tedy otázka, jaká práva tato právní osoba požívá. Odpověď dává druhá část druhé věty – jde ve většině případů (arg. „zpravidla“) o stejná práva, jaká si mohou nést jednotliví lidé. Až potud se zdá být smysl druhé věty jasný. Mimo jiné z něj plyne, že existuje určitý (byť omezený) okruh práv, která si nesou pouze lidé a nikoliv právní osoby. V tom se tedy odráží respektování faktických rozdílů mezi entitami, k nimž právní norma připíná způsobilost nést práva a povinnosti (srov. výše). Sedláček však považuje toto ustanovení za příliš personifikované a tudíž nejasné. Obecný zákoník občanský, který nahradil u nás obecné právo, totiž na tomto místě není ničím jiným, než výtahem z Digest (tj. základu obecného práva). Proto dle Sedláčka toto ustanovení nelze pochopit bez znalosti Digest.²⁴⁹ Jde v nich o obecně známou pasáž, která říká: „*Si quid universitati debetur, singulis non debetur: nec quod debet universitas singulis debent.*“²⁵⁰ Neboť právě oddělenost jmění pospolitosti od jmění jednotlivých členů je to, co je již od dob římského práva základem korporace, tj. hlavním obsahem její právní subjektivity. V tomto světle se však význam druhé věty rozebíraného ustanovení velmi zužuje. Nazíráno prizmatem Digest nám tato věta říká, že: „ (...) smlouvou může býti ustanoveno, že společnost má míti společné jmění a že jednání orgánů společnosti týkají se jedině tohoto jmění.“²⁵¹ V tomto duchu se chopila otázky oddělenosti jmění jako určujícího znaku korporace též

249 Sedláček, J.: Právní osoba. Legislativní problém občanského zákoníka. In Právník č.11/1933, s. 332.

250 Ulp. D 3, 4, 7, 1. Překl.: „Co dluhuje pospolitost (celek), nedluhují (jednotliví) společníci: co nedluhuje pospolitost, dluhují jednotlivci.“

251 Sedláček, J.: op. cit sub pozn. č. 249, s. 333.

prvorepubliková judikatura.²⁵² Záleží-li však čistě na znění společenské smlouvy, zda se v ní odděluje jmění společnosti od jmění společníků, pak „to, co se považovalo za základ právní moudrosti, rozdíl korporace a society, nemá v našem platném právu žádné opory (...). Můžeme každou smlouvu pojmouti buď jako societum nebo jako korporaci a personifikujeme-li ji, tedy jako právní osobu. Název „právní osoba“ neříká nám tedy nic, pokud nebude někde legislativně fixován.“²⁵³ Problém byl ovšem v tom, že ani o.z.o. a ani tehdejší obchodní zákoník²⁵⁴ žádnou takovou legální definici nestanovily. Pokud tedy jde o hledisko oddělenosti jmění společnosti a společníků, šlo o hledisko čistě ekonomické, vědecko-systematické, doktrinární, nikoliv však pozitivně právní. Problémy, které tato situace přinášela, jsou nasnadě: „Při různosti pojmů právní osoby (rozuměj v doktríně, pon. O.F.) nutně dochází k tomu, že jeden prohlašuje, že obchodní společnosti nejsou vůbec právními osobami (Thöll, Handelsrecht), druhý připouští, že akciové společnosti jimi jsou (Randa, Obchodní právo; Cannstein, H. R., str. 443), třetí tvrdí, že všechny jsou právními osobami (Wenig, O povaze obchodních společností, Sborník věd práv. i stát., roč. 1923).“²⁵⁵ Problematičnost situace se pak ještě násobila tím, že stanoviska judikatury – více či méně ovlivněné tehdejší nejednotnou (!) doktrínou,²⁵⁶ neměla význam pouze v rámci akademických debat, pro praxi vlastně nedůležitých. Právě naopak. Např. § 1 zákona č. 64/1931 Sb. z. a n. (konkursní řád) stanovil, že: „Na jmění právnických osob buď konkurs prohlášen i tehdy, jsou-li předloženy.“ Tu má ovšem rozhodnutí, zda v konkrétním případě má či nemá ta či ona entita (právní) kvalitu právní osoby, pro ni následky fatální. Odchyly pro „právní osoby“ ostatně obsahoval i o.z.o.²⁵⁷

Povšimněme si také, že Sedláček, vycházejíc z Digest, imputuje do § 26 kriterium jmění (a jeho oddělenosti od jmění ostatních členů). Ovšem z gramatického výkladu § 26 o.z.o. nic takového nevyplývá a účel, pro něž se osoby sdružily, nemusí být nutně

252 Srov. např. Vážný 5487: „Pro způsobilost býti stranou, jest podstatno pouze, zda jde o právní podmět, jenž jest schopen míti vlastní jmění jako soubor práv a závazků, nepodstatno však, zda dotýčný podmět může se svými právy a závazky volně nakládati, či zda jest ve správě jmění více méně obmezen dozorcí činností jiného právního podmětu. Stranou mohou být též ústavy. Jest jím též „Zemská škola gobelinová a kobercová ve Valašském Meziříčí.“

253 Sedláček, J.: Právní osoba. Legislativní problém občanského zákoníka. In Právník č.11/1933, s. 333n.

254 Zákon č 1/1863 Z. ř.

255 Sedláček, J., In Rouček, F. – Sedláček, J.: Komentář k Československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi. Díl první. 1. vydání. Praha: Knihkupectví a nakladatelství V. Linhart, 1935, s. 251.

256 Shodně ohledně obchodních společností, nicméně s obecnou platností, též Eliáš, K.: Novodobý rozměr starého právního sporu. In Právník č. 01/1993, s. 42.: „Vidíme tedy, že v naší právní teorii bylo o otázce právní subjektivity obchodních společností dosaženo obecně jen částečné shody, (...).“

257 Např. v § 1454 a násl. ohledně přípustnosti promlčení práva proti právnickým osobám.

dosahován pomocí odděleného jmění. „Že by sledování společného účelu muselo se dít prostředky majetkovými a že by tedy ke každé korporaci jako nutný atribut náleželo nějaké jmění, jak se leckdy tvrdí, z § 26 nevysvítá, a není jistě překážky, aby nedošlo např. na zřízení spolku, popřípadě, aby nebyl považován za korporaci spolek, sledující svého účelu jen činností svých členů, na příklad návštěvou vězňů, nemocných, poučováním, atp.“²⁵⁸ Ve shodě se Sedláčkem můžeme prohlásit, že tam, kde je dána oddělenost jmění jednotlivců od jmění pospolitosti, je jistě dán od nich odlišný subjekt právní (zde korporace), nicméně, ve shodě s Krčmářem musíme doplnit, že toto kritérium nelze pojímat jako kritérium připadající v úvahu jako jediné možné. Z hlediska legislativní techniky je pro připojení právní subjektivity k určité entitě rozhodná pouze možnost tuto entitu identifikovat, nikoliv již okolnost, zda se v jejím rámci jakkoliv operuje (či bude operovat) s jakýmkoliv majetkem.

Tento způsob „neúpravy“ právnických osob v platném právu kladl enormní nároky na roli judikatury.²⁵⁹ Je otázka, nakolik je mlčení zákona v takovéto otázce v souladu s principem právní jistoty. Již v rámci tohoto historického ohlédnutí se přesvědčivě ukazuje, že otázka, zda se určitá entita od člověka rozdílná může stát subjektem právním (právnickou osobou), je z hlediska právní jistoty v právním styku otázkou zásadní. Právní norma by tedy měla přesně stanovit: (a) která entita se může stát vedle člověka právním subjektem, (b) za jakých podmínek se tak stane, (c) jaká práva a povinnosti je tato entita způsobilá nést a ovšem (d) jakým způsobem jich může *in concreto* nabývat, či způsobovat jejich změnu či zánik.

IV.3. Osnova československého občanského zákoníku (1937)

Nutnost revidovat v poměrech Československé republiky rakouský o.z.o. z roku 1811 vyústila v roku 1937 ve vydání „Vládního návrhu zákona, kterým se vydává občanský zákoník.“²⁶⁰ Třebaže události bezprostředně předcházející vypuknutí druhé světové války nakonec kodifikační úsilí zmařily, můžeme posoudit, zda by se autorům

258 Krčmář, J.: Právo občanské. Díl I. Výklady úvodní a část všeobecná. 1. vydání. Praha: Spolek československých právníků „Všehrad“, 1929, s. 143.

259 Tak bylo např. judikováno, že právnickou osobou „jsou:“ Zemská banka česká (Vážný 12185); Fond všeobecné nemocnice v Praze (Vážný 8143); důlní těžířstvo (Vážný 10688); měšťanstvo, je-li náležitě organizováno (Vážný 1242); právovárečné měšťanstvo (Vážný 7720).

260 Skřejpková, P. In Malý, K., et al.: Dějiny českého a československého práva do roku 1945. Praha: Linde Praha a. s., 1997, s. 357.

návru podařilo překlenout neblahý stav, kdy o povaze toho či onoho subjektu jako o právnické osobě bylo nutno judikovat či vést na poli doktríny obsáhlé debaty.

Náhradou za ustanovení § 26 o.z.o. měl být § 16 osnovy, který ve svém odst. 1 stanovil: „Jak právnická osoba vzniká a zaniká, jaké jsou osudy jmění zaniklé osoby právnické, kdo jsou jejími orgány a pokud náleží pod péči určitých činitelů, posoudí se podle pravidla zřizovacího (organizačního statutu), podle účelu právnické osoby a podle zvláštních ustanovení o těchto věcech.“ V odst. 2 pak bylo uvedeno, že podle hledisek uvedených v odstavci prvním se posoudí též vzájemná práva členů právnické osoby a jejich práva naproti ní a v odstavci 3 se stanovilo, že naproti jiným osobám požívají osoby právnické zpravidla stejných práv jako osoby přirozené. Uvedené ustanovení tedy mlčí ohledně toho, k jaké entitě lze právní subjektivitu připojit (z § 26 o.z.o. se alespoň podávalo, že onou entitou je sdružení osob, pomineme-li, že se tím ignorovaly entity, jejichž substrát je majetkový). Mohl by tedy organizační statut stanovit, že např. „entita“ složená z jedné osoby a určité peněžní částky tvoří dohromady právnickou osobu od okamžiku, kdy o tom tato osoba sepíše listinu a složí peněžní částku na zvláštní účet? Zřejmě ano (!), pokud by to nevylučovalo výslovné ustanovení zvláštního předpisu. Tím se potvrzuje to, co bylo uvedeno výše. Právní norma musí jasně stanovit, kterou entitu vnějšího světa (ať už existující v hmotné či nehmotné podobě) je ochotna připustit vedle člověka za další subjekt práv. Již v rámci výkladů v první části této práce jsme dospěli k závěru, že pojem právnická osoba (za přesně vymezených předpokladů) **neoznačuje nic více a nic méně, než entitu, která si nese způsobilost k právům a povinnostem, jejímž substrátem není člověk, nýbrž entita jiná, od něj odlišná.** Z hlediska práva tu jde nikoliv o entitu samou, nýbrž o její právní subjektivitu, která z pohledu obecného řádu myšlenkového vystupuje jako její vlastnost, která je dána a podmíněna platným právem. **Právo nijak nevytváří (nefinguje) novou entitu, novou bytost** (viz výše výklad o správném pochopení Savignyho teorie fikce a Gierkeho teorie reality), **nýbrž pouze k entitě existující připojuje určitou novou vlastnost.** Určení entity, k níž se bude mocí právní normy tato vlastnost (právní subjektivita) pojit, je tedy *conditio sine qua non*. Uvedené ustanovení prvního odstavce § 16 návrhu jde však zcela proti této logice, neboť určení, která entita bude či nebude způsobilým subjektem práva, přenechává na *in concreto* učiněném právním úkonu. „Máme zde zřizovací pravidlo, které dává vznik právnické osobě, hypostase je úplná, za organizační statut klade se nová bytost – právnická osoba. Místo všech otázek, které jsou legislativně důležité a dotýkají se praktického života v nejvyšší míře, jsme zde vedeni k synkretismu hlediska

kognitivního a volitivního. (...) Jinak nedovídáme se nic, ani to, co je velmi důležité, jak máme vymezit právní osobu. Jednostranný pohled na personifikaci, která je zcela nerozhodná, zmařil možnost, aby řešeny byly vlastní problémy legislativní. (...) Důsledně domyšleno: povyšuje (...) se tím organizační statut na zaklínací formuli, kterou se dává existence nové bytosti. (...) Organizační statut je (obecně, pozn. O.F.) totiž konkretisací zákonné normy. V navrhovaném § 16 však zákonná norma chce relevanci svého obsahu odvodit z konkrétnější normy organizačního statutu (...),²⁶¹ takže „podmíněné se činí podmínkou podmiňujícího.“²⁶² Logický postup je ovšem přesně opačný – je to obecná právní norma, která má určit relevanci konkrétního organizačního statutu, jeho náležitosti, účinky atd., nikoliv obráceně, aby organizační statut sám definoval své účinky. Sedláčkovo příkré odsouzení takto navržené úpravy je tedy pochopitelné, neboť srovnáme-li toto ustanovení s požadavky, které jsme formulovali výše, nenaplnuje navržené ustanovení ani jeden z nich, když všechny tyto důležité okolnosti přenechává organizačnímu statutu. Problémy, které by toto ustanovení přineslo v praxi, netřeba blíže rozvádět.

Můžeme shrnout, že právní úprava právnických osob v návrhu nového občanského zákoníku navazovala na pojetí úpravy právnických osob v o.z.o. a problémy, které přinášel již § 26 o.z.o., ještě více násobila. To je dáno tím, že samotná úprava této problematiky v o.z.o. – přes veškerou tehdy proklamovanou revolučnost o.z.o. jako celku – vychází z obecného práva soukromého, které má základy v římském právu.

IV.4. Exkurz: „právní osoby“ v římském právu

IV.4.1. Korporace

Rozbor právní úpravy platné na našem území za první republiky nás nakonec obrátil ještě hlouběji do historie, totiž k právu římskému. Praví Gaius:

„Neque societas neque collegium neque huiusmodi corpus passim omnibus

261 Sedláček, J.: Právní osoba. Legislativní problém občanského zákoníka. In Právník č.11/1933, s. 337 - 338.

262 Ibidem, s. 338.

*habere conceditur: nam et legibus et senatus consultis et principalibus constitutionibus ea res coercetur. paucis admodum in causis concessa sunt huiusmodi corpora: ut ecce vectigalium publicorum sociis permissum est corpus habere vel aurifodinarum vel argentifodinarum et salinarum. item collegia romae certa sunt, quorum corpus senatus consultis atque constitutionibus principalibus confirmatum est, veluti pistorum et quorundam aliorum, et naviculariorum, qui et in provinciis sunt.*²⁶³

(D 3, 4, 1, pr., Gaius 3 ad ed. provinc.)

A pokračuje dále:

*„Quibus autem permissum est corpus habere collegii societatis sive cuiusque alterius eorum nomine, proprium est ad exemplum rei publicae habere res communes, arcam communem et actorem sive syndicum, per quem tamquam in re publica, quod communiter agi fierique oporteat, agatur fiat.“*²⁶⁴

(D 3, 4, 1, 1, Gaius 3 ad ed. provinc.)

Uvádíme tyto citace (a vůbec tento exkurz) teprve v části, která se zabývá výkladem a rozbořem pozitivního práva, neboť o těchto větech Gaiových platí: „Tyto citáty, jsou obsaženy v Digestech, byly *pozitivně-právními* (zvýrazněno O.F.) předpisem obecného práva, které platilo v celé západní části Evropy až do konce XVIII. století. Po generace byla opakována, memorována, až se tak vžila, že se mělo za to, že platí jaksí z rozumu samotného, čili že jsou přirozeně-právními zásadami a to tím spíše, že se v Digestech neviděl zákoník, nýbrž manuál vší soudcovské moudrosti.“²⁶⁵

V Gaiových myšlenkách vidíme přísně logickou stavbu: dozvídáme se, kdo – našimi slovy: jaké entity (a) mohou „mít (právní) podstatu (základ)“ (= *corpora habere*), (b) za jakých podmínek a rovněž tak, (c) co to pro takovou entitu znamená (= vlastní

263 „Společnosti ani spolky, ani tělesa tohoto druhu nemohou být kýmkoliv libovolně ustavena: neboť zákony, senatusconsulta a císařské konstituce tuto věc omezují. Pomálu jsou tělesa tohoto druhu povolena: například pachtýřům státním je dovoleno mít podstatu (= *corpus* = základ, podstata, hmota, „tělesnost“), stejně tak těžkým zlata, stříbra a soli. Stejně tak jsou v Římě určité spolky, jejichž podstata je potvrzena senatusconsulty a císařskými konstitucemi, například pekaři a určití jiní a vlastníci lodí, kteří též jsou v provinciích.“

264 „Kterýmž jest povoleno mít podstatu coby spolek, společnost nebo jednu či druhou z těchto, mohou mít, právě tak, jako například stát, společné věci, společnou pokladnu a jednatele nebo představeného, skrze kterého, jako ve státě, co má být provedeno a učiněno ve společném, bude (tak) učiněno.“

265 Sedláček, J.: Právnícká osoba. Legislativní problém občanského zákoníka. In Právník č.11/1933, s. 331.

majetek oddělený od majetku členů). Všimněme si, že zde nejde na prvním místě o rozlišování společnosti (*societas*) od spolku (*collegium*). Ba naopak, zdůrazňuje se, že pro založení obou platí totožný režim – nikdo nemůže sám dle libovůle založit ani společnost (*societas*), ani spolek (*collegium*), neboť v obou případech je to omezeno zákony. Nic více a nic méně. Nedosti na tom, také režim společného majetku je totožný pro oba typy pospolitostí (arg. „*corpus habere collegii societatis sive cuiusque alterius eorum nomine*“): v obou může být společný majetek, společná pokladna a obě mohou mít jednatele nebo představeného, který bude za pospolitost jednat v jejích věcech, tj. ve věcech společných všem členům pospolitosti.²⁶⁶ To ukazuje, že zde není kladen důraz na založení dvou od sebe odlišných právních konstrukcí (jedna bez právní subjektivity a druhá s ní), nýbrž že jde prostě o pouhé předpisy upravující sdružování osob, a to z politických důvodů způsobem omezujícím. To nemusí být na první pohled patrné, nicméně je nutno upozornit na názor Sedláčkův, že v průběhu dějin se tato ustanovení hypostasovala a v různých obdobích dějin (a filosofie) byla různě chápána: „za thomistické společenské filosofie rozdíl mezi členem a korporací chápán byl analogicky (*analogia entis*), za protestantské filosofie chápán byl jako dialektická nebo diskursivní antithese. Podle toho vypadala starší universitas jinak než novověká korporace, čímž máme skvělý případ, jak nezměněnou právní normu možno různým způsobem aplikovati.“²⁶⁷ Dle Sedláčka je totiž nutno odhlédnout od hypostasování těchto ustanovení a prostě se tázat: „*Quibus permissum est corpora habere?*“²⁶⁸ A pak je prostě odpovědět: „*Neque societas neque collegium neque huiusmodi corpus passim omnibus habere conceditur: nam et legibus et senatus consultis et principalibus constitutionibus ea res coercetur. Paucis admodum in causis concessa sunt huiusmodi corpora.*“²⁶⁹ Oprostíme-li se takto od hypostase těchto ustanovení a od jejich odlišného pojmání v různých obdobích, pak můžeme uzavřít, že tyto pasáže Digest neříkají nic více a nic méně než to, že samostatnou podstatu (s odděleným majetkem) lze založit pouze v souladu s předpisy, které to upravují. Jak uvádí Heyrovský: „Plná svoboda

266 Při čemž rozdíl mezi jednatelem (*actor*) a představeným (*syndicus*, též *curator*, *magister*) je ten, že prvý je nepřímým zástupcem, zatímco druhý je ten, kdo onu entitu řídí podle stanov. (Bartošek, M.: Encyklopedie římského práva. 2. vydání. Praha: Academia, nakladatelství Akademie věd České republiky, 1994, s. 66.)

267 Sedláček, J.: Právnícká osoba. Legislativní problém občanského zákoníka. In Právník č.11/1933, s. 331.

268 „Kterým (komu) jest dovoleno míti (společnou) podstatu?“

269 „Společnosti ani spolky, ani tělesa tohoto druhu nemohou být kýmkoliv libovolně ustavena: neboť zákony, senatusconsulta a císařské konstituce tuto věc omezují. Pomálu jsou tělesa tohoto druhu povolena.“

spolčovací se byla zabezpečena ustanovením XII tabulí, že *collegia* sobě mohou dáti libovolnou ústavu. Tato svoboda spolčovací vzala za své koncem republiky. Najmě zrušily *lex Iulia* a pozdější zákony všecka *collegia* krom starobylých a zapověděly utvoření nových. Odtud byly spolky pokládány za dovolené zpravidla jen, když v každém jednotlivém případě bylo uděleno senatem nebo císařem zvláštní povolení státní, leč by náležely ke třídě spolků, které byly připuštěny již všeobecným zákonným předpisem.²⁷⁰

Z uvedeného vysvítá, že lze-li samostatnou podstatu (našimi slovy – právnickou osobu) založit pouze v souladu s platnými právními předpisy,²⁷¹ je třeba se ptát, jak se tak učiní. Odpověď nám dává Gaius:

„Sodales²⁷² sunt, qui eiusdem collegii sunt: quam graeci ἑταιρείαν²⁷³ vocant. his autem potestatem facit lex pactionem quam velint sibi ferre, dum ne quid publica lege corrumpant. sed haec lex videtur ex lege solonis tralata esse.“²⁷⁴

(D 47, 22, 4, Gaius 4 ad I. xii tab.)

Spolek tedy vzniká spolčovacím aktem několika osob, tj. smlouvou. Tyto osoby dávají sobě *lex collegii*, tedy spolkové stanovy (ústavu) po vzoru obce, v nichž určují účel spolku, jak se může někdo stát jeho členem a jak jím být přestane, atd. „I po jiných stránkách jsou *collegia* organizována dle vzoru obcí, jakož vůbec právnická osobnost *collegia* bývá pojímána podle obdoby obce (...).“²⁷⁵ V různých obdobích však měla ona smlouva různé právní účinky – pokud jde o nejstarší doby, „(...) zdá se, spolky netvořily zvláštní právnické osoby: i když tu bylo vytvořeno jmění, určené společným účelům, zůstávali jeho subjekty členové spolku (tedy stejně jako při societě).“²⁷⁶ Ani v pozdější době „nebyly však všechny ještě právnickými osobami, nýbrž právní subjektivita se

270 Heyrovský, L.: Dějiny a systém soukromého práva římského. 4. vydání. Praha: J. Otto v Praze, 1910, s. 173.

271 Jinak by šlo o spolek nedovolený (*collegium illicitum*), který by samostatnou podstatu neměl.

272 K rozdílu mezi *sodaliciem* a *collegiem*: *Sodalitates* neboli *sodalicia* byla vývojově nejstarší a jejich účely byly náboženského charakteru (péče o kult, uctívání, obětiny). *Collegia* byla vývojově mladší a byla nejprve zřizována státem, a to k uctívání bohů zavedených státním kultem. (Srov. Heyrovský, L., op. cit. sub pozn. č. 270, s. 173.)

273 *Hétaireían*, čili *hétairové* = družiníci, nejbližší společníci krále, kteří tvořili elitní jízdu či mu jinak sloužili.

274 „Druhové jsou ti, kteří patří k témuž spolku: což Řekové nazývají družiníky (*hétairy*). Zákon je opravňuje uzavřít si (mezi sebou, pozn. O.F.) jakoukoliv smlouvu, pokud tím neporuší veřejný zákon. Tento zákon zdá se být přejet ze Solonova zákona.“

275 Heyrovský, L., op. cit. sub pozn. č. 270, s. 174.

276 Boháček, M.: Nástin přednášek o soukromém právu římském. III. Část všeobecná. Sešit první. 1. vydání. Praha: vlastním nákladem autora, 1947, s. 76.

přiznávala jen těm z nich, jejichž statuta („lex collegii“) napodobovala zásadně organizaci státu či spíše obce: srv. Gai. D 3, 4, 1, 1.²⁷⁷ To také dokládá, že „povolování“ ze strany státu (v dobách, kdy bylo zavedeno), nesledovalo propůjčování právní osobnosti entitě odlišné od jednotlivého člověka, nýbrž šlo o prostou kontrolu (omezení) sdružovacího práva.²⁷⁸

Ve světle uvedeného vystupuje tedy na prvním místě ohledně spolčování hledisko politické. Když Solón a po jeho vzoru též Zákon dvanácti desek zapovídal porušovat veřejný zákon při sdružování, šlo tu jak o osoby sdružené bez toho, aby k jejich sdružení byla připnuta právní osobnost, tak o osoby, jejichž sdružení bylo koncipováno jako podstata (*corpus*). Citované regule jsou tedy koncipovány především pro saturaci politických cílů, nejde tu o cílené koncipování sdružování osob jednak s právní subjektivitou a jednak bez ní. Se skutečností, že je možno se takto sdružit buď jedním či druhým způsobem, se v uvedených citacích počítá jako s holým faktem, který však není předmětem nějakého zevrubného teoretického zájmu tehdejších autorů.

Vidíme tedy, že záleželo čistě na koncipování spolčovacího dokumentu, zda z něj povstane nová podstata čili nic. „Vedle toho bylo však sdružování v rámci *contractu societatis*, což vedlo v obecném právu přirozeně k pozitivnímu rozdílu mezi korporací a societou (...). Jenže z tohoto kontraktu vzniká *actio pro socio* a nic více, tato pak se týká poměrů mezi smluvníky a ne třetích osob (...). Obtíž vzniká tím, že *contractus societatis* může také býti podkladem korporace a pak celá tato stavba ztrácí základy.“²⁷⁹

Charakteristický byl také vývoj obsahu právní subjektivity takto vzniklých korporací. V nejstarších dobách totiž nebyla jejich subjektivita shodná s tou, kterou požívaly obce: „Zejména dlouho neměly právo propouštět na svobodu své otroky. Obecně udělil spolkům „*manumitendi potestatem*“ teprve Markus Aurelius (...). Ze stejné doby pochází také *senatusconsultum*, které dovolilo zřizovati ve prospěch spolků odkazy (...).“²⁸⁰ Paulus praví:

277 Boháček, M.: Nástin přednášek o soukromém právu římském. III. Část všeobecná. Sešit první. 1. vydání. Praha: vlastním nákladem autora, 1947, s. 76.

278 „Ovšem musilo v době císařské, vyjmouc že by spolek náležel k druhu všeobecně připuštěnému, k spolčení se vyžádáno býti zvláštní povolení (*concessio*) státní. Ale taková *concessio* byla vlastně jen dispensací od zákonů, zapovídajících spolčování (*coire*), a nelze ani v takovém spolupůsobení státní moci spatřovati propůjčování právníké osobnosti pro jednotlivý případ.“ (Heyrovský, L.: Dějiny a systém soukromého práva římského. 4. vydání. Praha: J. Otto v Praze, 1910, s. 176.)

279 Sedláček, J.: Právníká osoba. Legislativní problém občanského zákoníka. In Právník č.11/1933, s. 331-332.

280 Boháček, M., op. cit. sub pozn. č. 277, s. 76-77.

„Cum senatus temporibus divi marci permiserit collegiis legare, nulla dubitatio est, quod, si coprore cui licet coire legatum sit, debeat: cui autem non licet si legetur, non valebit, nisi singulis legetur: hi enim non quasi collegium, sed quasi certi homines admittentur ad legatum.“²⁸¹

(D 35, 5, 20, Paulus 12 ad plaut.)

Ani na tomto místě Digest tedy nenacházíme dalekosáhlé úvahy o rozdílu mezi jednou či druhou formou sdružení občanů. Prostě se konstatuje, že jde-li o sdružení, které je právem uznáno, a tedy mu náleží „*corpus*,“ necht' je majetek z odkazu jeho vlastnictvím, nikoliv vlastnictvím jednotlivých členů. Pokud jde o sdružení, které je nedovolené a tudíž nemá „*corpus*,“ případně majetek jednotlivcům. Nic více a nic méně.

Výklad o korporacích v římském právu můžeme tedy shrnout tak, že je nutno od sebe odlišovat samotné sdružování tehdejších lidí, které bylo postupně omezováno a formu, jakou sdružení mělo. Ať už šlo o *societum* nebo o korporaci, v obou případech byl na prvním místě zájem na tom, aby nedocházelo k porušování veřejných zákonů. Spolek, jako entita vybavená oproti *societě* samostatnou podstatou (*corpus*), se vyvinul teprve později, a to po vzoru fungování státu a obcí. I přes to byla jeho způsobilost k právům zprvu omezenější než způsobilost obcí. V těchto dobách se nepoužívalo označení „právnícká osoba,“ nýbrž se samostatnost spolku vyjadřovala výrazem „*corpus*.“ V Digestech se s touto konstrukcí pracuje bez toho, aby to bylo doprovázeno hlubokomyslnými úvahami o justifikaci či personifikaci těchto subjektů odlišných od lidí, ani filosofickými kontroversemi ohledně tohoto institutu. Florus suše konstatuje:

„*Mortuo reo promittendi et ante aditam hereditatem fideiussor accipi potest, quia hereditas personae vice fungitur, sicuti municipium et decuria et societas.*“²⁸²

(D 46, 1, 22, Florus 8 inst.)

281 „Když senát za času slavného Marca dovolil odkazovat *collegiím*, není pochyb, že je-li odkázáno *collegiu*, které je po právu (dosl.: *corpore cui licet coire* = kterému náleží právo sdružit se – *coire*, pozn. O.F.), odkaz mu náleží. Kterémuž (*collegiu*) však (*coire*) nenáleží (tj. jde o *collegium illicitum*, pozn. O.F.), je-li mu odkázáno, nebude to platné, leda by bylo odkázáno jednotlivcům. V tom případě, nikoliv jako(by) *collegiu*, nýbrž jako jednotlivým lidem, odkaz přísluší.“

282 „Zemře-li dlužník, ručitel může být přijat (dokonce i) před přijetím dědictví, neboť dědictví zastává místo (funkci) osoby, jako (samostatně spravované) město, *decurie* (výbor) či společnost.“ Není bez zajímavosti, že se na tomto místě staví *societas* (a nikoliv *collegium*, jak bychom snad čekali) po bok útvarům, které požívají určitou majetkovou samostatnost. To je argument, kterým můžeme podepřít Sedláčkův názor citovaný výše, že totiž celá distinkce *societas* – korporace ztratí svůj základ tehdy, uvědomíme-li si, že *contrastus societatis* může být podkladem jak *society*, tak korporace.

Konstrukce o „corpusu“ collegia vystupuje „pouze“ jako obecně akceptovaný a účelný způsob sdružování, který je třeba promítnout do dalších institutů, ovšemže především souvisejících s otázkami závazkovými, majetkovými a procesními.²⁸³

IV.4.2. Nadace

Naše ohlédnutí do nejstarších dob právní historie by nebylo úplné, pokud bychom nezmínili také onen typ právnické osoby, jehož substrát tvoří účelově určené jmění. Předně je třeba upozornit, že označení tohoto institutu výrazem „nadace“ nemá oporu v římském právu. České „nadace“ pochází od staročeského „nadanie“ (od dát), zřejmě zkříženo s „donace“ (od lat. donatio).²⁸⁴ V dobách římského práva šlo tedy o situaci, kdy sice existovala určitá právní instituce, neměla však pro své označení žádný přesný výraz.²⁸⁵

Také vývoj „nadací“, jako samostatných subjektů právních, byl postupný. Úplné počátky nutno vidět ve víře Římanů v posmrtný život. V nejstarších dobách, kdy rodinné (a rodové) vazby byly velmi silné, nebylo třeba, aby se jednotlivci jakkoliv starali o zajištění potřebných náboženských úkonů po své smrti, když bylo zřejmé, že rodina tuto funkci splní. Postupně však rodové i rodinné vazby slábly a tak se ukázalo praktickým, ve strachu o posmrtný osud duše, nařídit, aby určitý majetek byl použit právě na potřebné památeční obřady. Jde o prazáklad nadací, které sledují ryze soukromé účely (soukromé nadace). Ovšemže v těchto počátečních dobách vůbec nemohlo být řeči o tom, že se takto určený majetek stával samostatným právním subjektem. Zpravidla šlo o prosté darování s příkazem, že určitá část majetku má být použita k danému účelu.²⁸⁶

Důležitější však byly nadace, které směřovaly k saturování potřeb více či méně veřejných. I ty však byly nejprve zřizovány stejným způsobem, jako jsme popsali u nadací soukromých. O nich se dnes mluví jako o „nesamostatných nadacích,“ což

283 Zdůrazněním skutečnosti, že se v Digestech s oběma možnostmi sdružování se zachází jako s „pouhým“ faktem, který nevzbuzuje většího teoretického zájmu, v žádném případě nesnižujeme myšlenkovou vyspělost tehdejších právníků. Chce se nám říci – ba naopak, právě v tom spočívá jejich velikost, že pro efektivnější umožnění výkonu práva sdružovacího ve formě „corpusu“ nepotřebují mohutný metaprávní aparát úvah, který by možnost užití této právně-technické konstrukce ospravedlnil.

284 Rejzek, J.: Český etymologický slovník. 1. vydání. Voznice: Leda, 2004 (dotisk), s. 400-401.

285 Wójcik, M.: Fundacje dobroczynne w rzymskim prawie poklasycznym. Lublin: Katolicki Uniwersytet Lubelski, 2003, s. 22.

286 Ibidem, s. 17-19.

nepovažujeme za nejšťastnější, neboť se tu výraz s dnes již přesně ustáleným obsahem podsouvá k označení jevu, který označujeme výrazem jiným, rovněž tak obsahově ustáleným. Onou „nesamostatnou nadací“²⁸⁷ totiž není nic jiného, než „jmění věnované nějakému účelu, převedeno na existující právní subjekt, zvláště korporaci, a připojenou dispozicí (určením účelovým při darování či odkazu) vázáno tak, že jeho vlastník (tj. ten, na nějž se právě převádí, pozn. O.F.) je trvale povinen užívat ho ve shodě s přáním mecenášovým.“²⁸⁸ Nejde tedy o nic více a nic méně, než o darování či odkaz s podmínkou (příkazem). O právní samostatnosti takto transferovaného jmění tu opět nemůže být ani sebemenšího náznaku.²⁸⁹

Jako zvláštní druh nadací se uvádí také tzv. „alimentační zřízení císařská.“ Ta jsou zaznamenání hodná především jako na svou dobu pokrokový a sofistikovaný systém péče o sociálně potřebné, ovšem také o nich platí to, co bylo řečeno výše o „nepravých nadacích“ - s nadací v našem slova smyslu (samostatný subjekt práv) nemá tato císařská „nadace“ vůbec nic do činění. Jak se dovídáme z dochovaných *tabula Veleias* a *tabula Baebianorum*, šlo o systém nízkou úročených půjček. Císař svěřil svůj kapitál do správy obcím (vlastníkem zůstával císař), které jej pak spravovaly tak, že poskytovaly půjčky držitelům pozemků (úrok 5%), a to za současného zajištění návratnosti zástavním právem na onom pozemku (*obligatio praediorum*). Výnos z těchto půjček se sice opět stával majetkem císaře, obec s ním však měla naložit dle jeho příkazu tak, aby z císařské milosti „*pueri puellaeque alimeta accipiant*.“^{290,291}

Pokud vůbec přistoupíme na označení daru či odkazu s příkazem výrazem „nepravá nadace,“ pak tato císařská „nadace“ není podřaditelná ani pod tento výraz, neboť zde nedochází k přechodu vlastnického práva z císaře na obec, ta vystupuje pouze v roli správce. Nelze si zde nevšimnout velké podobnosti s institutem *trustu*, který je typický pro *common law*.²⁹²

287 Srov. Boháček, M.: Nástin přednášek o soukromém právu římském. III. Část všeobecná. Sešit první. 1. vydání. Praha: vlastním nákladem autora, 1947, s. 78n. či Heyrovský, L.: Dějiny a systém soukromého práva římského. 4. vydání. Praha: J. Otto v Praze, 1910, s. 177n.

288 Ibidem, s. 79.

289 To platí i o stipulaci, při níž korporace „přijímala“ ono jmění, což znamenalo, že učinila vnitřní usnesení, do nějž přejala podmínky, které stanovil dárce.

290 Tj. aby (chudí, potřební) chlapci a dívky obdrželi výživu.

291 Dle Heyrovský, L.: Dějiny a systém soukromého práva římského. 4. vydání. Praha: J. Otto v Praze, 1910, s. 178 a Wójcik, M.: Fundacje dobroczynne w rzymskim prawie poklasycznym. Lublin: Katolicki Uniwersytet Lubelski, 2003, s. 23-24.

292 Trust je taková právní konstrukce, podle níž vlastník majetku (zakladatel; *settlor, trustor, grantor*) převede majetek do správy jiné osobě (*trustee*). Z kontinentálního úhlu pohledu jde sice o převod vlastnického práva ze zakladatele na trusteeho, u trusteeho jde však o specifickou formu vlastnictví, neboť tento majetek nemůže být postižen případnými věřiteli trusteeho – jako by tento majetek tvořil

„Teprve za císařů křesťanských bylo lze učiniti nadace k účelům dobročinným tak, že byly zřízeny samostatné ústavy (*pia corpora*), sloužící přímo a samostatně určitému účelu, jako nemocnice (*nosocomia*), sirotčince (*orphanotrophia*), chudobince (*ptochotrophia*), ústavy na pohoštěnou pocestných (*xenodochia*), pro výchovu dětí (*brephotrophia*) a pod. Jmění nadační tu nenáleží ani státu nebo obci nebo jiné korporaci, ani jednotlivé fyzické osobě (...). Samostatné nadace tohoto druhu (...) jsou samy subjektem práv a právních závazků, příslušejících k účelu nadačnímu. Za takové subjekty vlastního jmění uznávají se též křesťanské kostely (*ecclesiae*), kláštery (*monasteria*) a jiná místa pro konání pobožnosti. (...) Co do způsobilosti k právům a k činům rovnají se nadace celkem korporacím (...). Mohou však vesměs ustanoveny býti za dědice²⁹³ a požívají některých právních výhod.“²⁹⁴

Právě Heyrovským zmíněná odlišnost v postavení dědickém dává vyniknout ryzí praktičnosti, s níž s ke korporacím a nadacím přistupovalo. Pokud bylo účelem korporace lépe uspořádat osoby, které se za nějakým účelem chtěly trvalejším způsobem sdružit a poskytnout jim možnost, aby mohlo být jejich jmění vlastní odděleno od jmění spolku, nebylo kvůli tomu nezbytné vybavovat spolek způsobilostí být ustanoven za dědice. Oproti tomu, jestliže je nějaký majetek prohlášený za samostatný subjekt určen k tomu, aby z něj (resp. z jeho výnosů) byl dosahován určitý (zejm. dobročinný) účel, je samozřejmé, že by bylo kontraproduktivní klást překážky proti rozmnožení tohoto majetku jakýmkoliv (zákonným) způsobem. Tato nerovnost v postavení mezi korporacemi a nadacemi dosvědčuje, že vývoj obou vedl odlišnými cestami a byl zapříčiněn odlišnými důvody.

Můžeme shrnout, že koncept účelově vyčleněného jmění, jakožto samostatného subjektu právního, vyvíjel se postupně a svého naplnění došel teprve později, za doby křesťanských císařů, a to nezávisle na vývoji konceptu korporace.

samostatný, oddělený fond. Výnosy z takto spravovaného majetku jsou zpravidla odděleny a plynou ve prospěch třetích osob (*beneficiary, cestui que trust*). Srov. Scoles, E., F. et al.: Problems and Materials on Decedents' Estates and Trusts. Sixth Edition. Gaithersburg – New York: Aspen Law & Business, 2000, s.336.

293 *A contrario* spolky: „Ještě v nejnovějším právu jsou některé z nich obmezeny v tom neb onom a nejsou jmenovitě spolky všeobecně způsobilými dědití.“ (Heyrovský, L.: Dějiny a systém soukromého práva římského. 4. vydání. Praha: J. Otto v Praze, 1910, s. 174)

294 Heyrovský, L., op. cit. sub pozn. č.293, s. 178.

IV.4.3. Shrnutí

Poznali jsme, že v římském právu byla – po určitém vývoji – právní osobnost přiřčována ke dvěma typům entit, které jsou odlišné od jednotlivého člověka. Jednak šlo o sdružení osob, k němuž byla právní subjektivita připojena zejm. tehdy, pokud bylo organizováno podobně jako stát či jako obec a jednak šlo o jmění, které mělo plnit určitý účel. V prvním případě šlo o to umožnit efektivní sdružování lidí za současného oddělení jejich osobního majetku a majetku společného, který měl sloužit při činnosti sdružení jako celku. V druhém případě, ač prazáklady spočívají v poněkud egoistickém strachu o posmrtný osud vlastní duše, nakonec převládly motivy typicky veřejné a dobročinné. Má-li určité jmění trvale a dlouhodobě sloužit dosahování určitého cíle, bez ohledu na osudy těch, kteří s ním při tom nakládají, pak se „zvěčnění“ existence tohoto jmění v podobě subjektu právního jeví jako efektivní a užitečné, neboť jenom jeho konstruováním jako samostatného subjektu právního můžeme dosáhnout toho, že toto jmění nebude pouhým objektem právních vztahů, a tedy nebude jako celek značně zranitelné (vystaveno převodům či přechodům z osoby na osobu). Ze srovnání mezi darem či odkazem, k němuž je připojen účelový příkaz a koncipováním určitého majetku v právní rovině v podobě samostatného subjektu právního vychází nám tedy druhý způsob jako bezpečnější z hlediska trvalého (věčného) dosažení sledovaného účelu.

Jak již bylo uvedeno výše, zde citovaná místa Digest lze vykládat různě, podle toho, z jakého filosofického pohledu se na uvedená místa díváme. To vede Sedláčka k závěru, který on sám označuje buď za odvážný či naopak za triviální: „ (...) **celá velká literatura o právnické osobě není ničím jiným, než variacemi na sporné výklady justiniánských Digest o právnické osobě.**“²⁹⁵ Z našeho úhlu pohledu jde jistě o názor odvážný, nicméně také o názor zásadní. Vždyť nedospěli jsme snad v první části této práce (v rámci pohledu institucionálního) k závěru, že výraz právnická osoba neoznačuje nic více a nic méně, než entitu, která si nese způsobilost k právům a povinnostem, jejímž substrátem však není člověk, nýbrž entita od něj rozdílná? K tomu jsme nepotřebovali „celou velkou literaturu“ ani filosofii, nýbrž prosté logické uvažování vyjádřené navenek výrazy, jejichž obsah byl předem přesně definován. Pokud jde o označení této entity jako „osoby“, ukázali jsme, že toto je zapříčiněno jako výsledek vývoje, kterým tento pojem prošel. Oprostíme-li se od způsobu, jakým se těchto míst

295 Sedláček, J.: Právnická osoba. Legislativní problém občanského zákoníka. In Právník č.11/1933, s. 330.

Digest chápal ty či ony (právně-)filosofické proudy, redukuje se ohledně institutu právnické osoby Digesta na několik míst, z nichž hlavní jsme citovali výše a z nichž vyplývá toliko, že lidé se mohou sdružovat pouze v souladu s právem a pokud tak učiní (zejm. když při tom napodobí organizaci obce), může být jejich sdružení považováno za subjekt určitých práv, zejm. může mít vlastní (oddělený) majetek, v pozdější době může propouštět otroky a též mu může být něco odkázáno.

Poznali jsme také, že vývoj konceptu samostatného sdružení osob a samostatně stojícího majetku byl oddělený a směřoval k uspokojení odlišných cílů. Větší pozornosti ze strany zákonodárců se z pochopitelných mocensko-politických důvodů těšily všechny formy sdružování lidí (ať už v korporaci či mimo ni), než z hlediska vládnoucích elit vcelku bezvýznamné odkazování majetku podmíněné určitými příkazy k dobročinnosti. Ba naopak, v období křesťanských císařů stává se zakládání dobročinných ústavů jevem žádoucím a podporovaným přímo samotnými panovníky, když křesťanství vždy silně akcentuje myšlenku pomoci bližnímu, zejm. nemocnému a chudému.²⁹⁶ To přetrvalo až do středověku a silně ovlivnilo dnešní chápání nadací: „Historický základ, z něhož vzešly novodobé útvary nadační, jest spatřovati v charitativních institucích jež se v ranném středověku vytvářely v úzké souvislosti s působností církve, jsouce ponejvíce církevními orgány spravovány a přímo včleněny do její organizace.“²⁹⁷ Původní základ dnešní koncepce právnické osoby tedy spočívá na ryze „technicistním“ uchopení možných právních konstrukcí a postupů a na jejich podřízení ryze praktickým cílům.

IV.5. Ještě jednou k § 26 a 646 o.z.o.

V návaznosti na tento vývoj pojetí korporace a nadace v římském právu a na cíle, které byly tehdy jejich právní úpravou sledovány, pak můžeme lépe pochopit, proč se v § 26 o.z.o. hovoří pouze o korporacích, nikoliv o nadacích a rovněž celkové pojetí tohoto ustanovení. Viděno ve světle poznatků získaných studiem Digest, které byly podkladem obecného práva soukromého, aspiruje totiž § 26 o.z.o. v první řadě vymežit rozdíl mezi společností dovolenou a nedovolenou (srov. *collegium licitum* a *illicitum* výše). Ty posléze uvedené kategoricky deprivuje o

296 Srov. Wójcik, M.: Fundacje dobroczynne w rzymskim prawie poklasycznym. Lublin: Katolicki Uniwersytet Lubelski, 2003, s. 27.

297 Hermann-Otavský, E., in Havelka, J. (red.): Slovník veřejného práva československého. Svazek II. 1. vydání. Brno: Polygrafia – Rudolf M. Rohrer – Brno, 1932, s. 711.

jakoukoliv možnost být nositelem práv či povinností, zcela v duchu zásad obsažených v Digestech. Tu pak ustanovení § 26 o.z.o. vystupuje zcela poplatně potřebám policejního státu, který svobodu spolčovacím vždy omezuje, či alespoň přísně kontroluje.²⁹⁸

Ustanovení § 646 o.z.o.,²⁹⁹ které pojednává o nadacích, rovněž do této koncepce zapadá: „Tento způsob předpisu právního (rozuměj § 646 o.z.o., pozn. O.F.) odpovídá struktuře policejního státu, kde nemá býti nic přesného stanoveno a vše má býti ponecháno volnému uvážení úřadu politického, který jako zástupce starostlivého zeměpána bdí nad nesvéprávními poddanými.“³⁰⁰ Nedostí na tom, o.z.o. vlastně nestanoví, co to nadace je, nýbrž pouze tolik, že nejde o náhradnictví ani svěřenectví.

Striktně gramaticky pojato, je podle § 646 jediným pojmovým znakem nadace trvalé určení příjmů z určité jistiny na dobročinné účely, nebo k výživě určitých osob. Nic více a nic méně. Pokud bychom chtěli k právní osobnosti takového jmění dospět pouze výkladem § 646 o.z.o., měli bychom jediné místo, z něž bychom ji mohli dovodit – a sice, že příjmy z jistin jsou účelově určeny na všechny budoucí časy. Zajistit věčné plynutí výnosů na určitý účel není možné bez toho, aniž by kdokoliv byl oprávněn s jistinou disponovat. V okamžiku, kdy je jistina z hlediska práva objektem, musí mít nějaký subjekt, který bude v rámci vlastnického práva vykonávat své panství nad ní.³⁰¹ Nejpozději jeho smrtí nutně dojde k přechodu jistiny na osobu jinou, což může plynulý tok výnosů na daný účel ohrozit. Nechceme-li toto nebezpečí podstoupit, nezbude nám, než tomuto jmění nepřiznat právní postavení objektu, a protože, jak jsme uvedli výše, z hlediska práva může entita „existovat“ pouze ve dvou formách (objekt a subjekt), nebývá nám nic jiného, než toto jmění učinit „svým vlastním pánem,“ tedy učinit je subjektem – a tedy právní osobou. Odvozovat ovšem tak zásadní vlastnost, jakou je právní subjektivita určité entity, pouze takovýmto způsobem, nepřispívá k právní

298 Vždyť v návaznosti na římskoprávní podobu úpravy pak i později „v obecném právu panoval princip koncesní, koncese měly formu privilegií zeměpanských, takže korporace byla jen tehdy dána, když uděleno bylo zvláštní privilegium, pokud tu onde sdružování nebylo zvláštním předpisem dopuštěno za předepsaných předpokladů.“ (Sedláček, J.: Právní osoba. Legislativní problém občanského zákoníka. In Právník č.11/1933, s. 332)

299 Ustanovení § 646 o.z.o. včetně rubriky znělo: „Rozdíl mezi svěřenectvím a nadacemi. § 646. Od náhradnictví a svěřenectví rozeznávají se nadace, jimiž se příjmy z jistin, pozemků nebo práv určují na všechny budoucí časy ústavům obecně užitečným, jako: na duchovní obroč, školy, nemocnice nebo chudobince; nebo k výživě určitých osob. Předpisy o nadacích obsaženy jsou v politických nařízeních.“

300 Rouček, F., In Rouček, F. – Sedláček, J.: Komentář k Československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi. Díl třetí. 1. vydání. Praha: Knihkupectví a nakladatelství V. Linhart, 1936, s. 214-215.

301 Neuvažujeme tu nyní o možnosti, že by šlo o majetek bez pána (*res nullius*).

jistotě.³⁰²

Můžeme tedy shrnout, že z hlediska systematického navazuje oddělené pojetí korporací a nadací v o.z.o. na pojetí římskoprávní. Další přímá návaznost spočívá v tom, že hlavním účelem § 26 o.z.o. je především stanovení rozdílu mezi společností dovolenou a nedovolenou, tedy sledování mocensko-politických cílů. Dále tu jde o přímou návaznost na koncesní princip vzniku právní subjektivity entit odlišných od lidí, který povětšinou platil v obecném soukromém právu – právní subjektivitu určité entitě udělovala vrchnost jako zvláštní privilegium. Můžeme tedy plně souhlasit s názorem Sedláčkovým, „že se revolučnost občanského zákoníka mění v evolučnost a poměr platného práva k obecnému nabývá jiného osvětlení.“³⁰³

IV.6. Občanský zákoník z roku 1950

Politický vývoj v Československu po druhé světové válce našel svůj odraz také v právu. Po té, co se komunistům podařilo uskutečnit svůj plán na totální ovládnutí státu,³⁰⁴ zaměřili se na rekonstrukci jeho právního řádu v duchu nově nastolených poměrů. Ve vyhlášené „právnícké dvouletce“ byly zpracovány nové kodexy hlavních právních odvětví (s výjimkou práva pracovního). Jako jeden z výsledků dvouletky vznikl především nový občanský zákoník,³⁰⁵ který především v § 100 a násl. zcela nově upravil vlastnictví tak, aby to odpovídalo zcela novým společensko-hospodářským poměrům, které se komunisté chystali zavést.³⁰⁶

302 Ovšemže v daném případě musí k výkladu přistoupit též výklad historický, který závěr o právní subjektivitě nadace podpoří jednoznačně.

303 Sedláček, J.: Právnícká osoba. Legislativní problém občanského zákoníka. In Právník č.11/1933, s. 332.

304 Těmito plány se komunisté ostatně nikdy netajili. Klement Gottwald, který byl zvolen generálním tajemníkem KSČ již v roce 1929, otevřeně usiloval o vítězství socialistické revoluce, která by rozbila stávající politický (a společenský) systém: „Ano! My bojujeme proti státu, (...). Ano! My porušujeme zákon, (...). Ano! My štveme a rušíme váš klid. (...) a naším nejvyšším revolučním štábem je skutečně Moskva. (...) My se od ruských bolševiků do Moskvy chodíme učit, jak vám zakroutit krk. A vy víte, že ruští bolševici jsou v tom mistry!“ Gottwald, K., v první parlamentní řeči ze dne 29. 12. 1929, cit. dle Nečásek, F. - Plachta, J. (eds.): Klement Gottwald v roce 1929. Projevy a články. 2. vydání. Praha: Svoboda, 1950, s. 131-134. Cestu k moci nakonec komunistům, v čele s Gottwaldem, usnadnilo jejich přesvědčivé vítězství ve volbách roku 1946. Gottwald se stal předsedou vlády a posiloval své mocenské postavení. Když 25. února 1948 prezident Beneš přijal demisi posledních nekomunistických ministrů a Gottwalda pověřil sestavením nové vlády, bylo o dalším směřování Československa rozhodnuto.

305 Zákon č. 141/1950 Sb.

306 Nově bylo rozlišeno vlastnictví socialistické (ve formě vlastnictví státního či družstevního), osobní a soukromé.

Nás však zajímají ustanovení § 4 až 22 (část první – obecná ustanovení, hlava druhá – osoby). Tato část ještě nebyla (až na drobné výjimky) zasažena novou ideologickou koncepcí pojetí práva a jeho funkce ve společenském zřízení směřujícím k socialismu. Hlava nazvaná osoby se rozpadala do dvou oddílů, a to „osoby fyzické“ a „osoby právnické.“

Pokud jde o člověka, konstatovalo se v § 4, že „způsobilost člověka mít v mezích právního řádu práva a povinnosti vzniká narozením a končí smrtí.“ Kladně lze hodnotit především použití výrazu „člověk,“ namísto opisného „fyzická osoba,“ stejně jako přesnou a výstižnou textací celého ustanovení. Zákonodárce totiž lapidárně a jasně vyjádřil přesně to, co mělo být vyjádřeno, aniž by při tom bylo třeba operovat s pojmovým instrumentáři doktríny, které jsme ozřejmovali výše (subjekt ve smyslu teoretickém, subjekt ve smyslu platného práva, subjektivita v návaznosti na jedno či druhé pojetí subjektu, osoba ve smyslu obecného jazyka a rozdílně ve smyslu jazyka právního, právní osobnost). Uvedené teoretické pojmy slouží totiž pouze k tomu, že, pokud jde o člověka, vyjadřují různým způsobem jednu a tutéž základní myšlenku – člověk je (vždy) způsobilým nositelem práv a povinností. To lze ovšem vyjádřit i bez oněch teoretických pojmů a považujeme za správné, že textací § 4 byly tyto pojmy vykázané čistě na pole právní vědy, kde necht' je s nimi nakládáno podle potřeb systematických, didaktických, ať už jde o popis platného práva či o obecný popis fungování vztahu práva (právní normy) a člověka.

Na toto ustanovení navazoval § 18, který stanovil, že „způsobilost k právům a povinnostem mohou mít i osoby rozdílné od osob fyzických – osoby právnické.“ Zde je již třeba pozorněji rozklíčovat smysl, v němž jsou jednotlivá slova použita. Mluví-li se o způsobilosti k právům a povinnostem, očividně se tím myslí stejná způsobilost, o níž byla řeč již v § 4 ohledně lidí [arg. „způsobilost (...) mohou mít i osoby (...)].“ Textace „osoby rozdílné od osob fyzických“ je zajímavá tím, že výraz osoba v pořadí první je užit v nikoliv ve smyslu obecného jazyka jako synonymum pro člověka, nýbrž ve smyslu právním jako synonymum pro entitu (útvár) od člověka rozdílnou, zatímco ve druhém případě je výrazu (fyzická) osoba užit ve smyslu synonyma pro označení člověka. Je s podivem, že podařilo-li se zákonodárci v § 4 vyvarovat mísení jazyka obecného a právního, není tomu tak v § 18. Upravená formulace by zněla jednoduše: „způsobilost k právům a povinnostem mohou mít i útvary rozdílné od lidí (osob fyzických) – osoby právnické.“ Všimněme si, že pokud jsme odstranili smísení stejných výrazů jednou ve smyslu obecném, podruhé ve smyslu specificky právním, vyšla nám z uvedeného

definice obsahu pojmu právnická osoba, k níž jsme se propracovali v závěru druhé části této práce výše (institucionální pohled). Z upravené formulace § 18 totiž vyplývá, že právnická osoba = útvar (entita) způsobilý(á) k právům a povinnostem, který(á) není člověkem.

Nicméně výše uvedené smísení užití výrazů jednou ve smyslu obecném, jednou ve smyslu právním, je, jak vidno, v celku snadno odstranitelné interpretací mimoprávní, založenou na jazykové sémantice. Takto koncipované ustanovení o právnických osobách (pokud bychom přistoupili na jeho extenzi z roviny soukromého práva do roviny právního řádu jako celku), skýtá zákonodárci dobrý předpoklad k tomu, aby s institutem právnické osoby pracoval systematicky, koncepčně a jednotně a tím předešel v jednotlivostech problémům a nejasnostem o povaze toho či onoho útvaru z hlediska právního. Z ustanovení § 18 se totiž podává, že zákonodárce respektuje, že podle obecného řádu myšlenkového existují jednak lidé (v hmotné podobě, jako entity schopné porozumět příkazům v právních normách a schopné se podle nich chovat), ale že existují také entity od lidí odlišné, k nimž může být rovněž připnuta způsobilost k právům a povinnostem obdobná, jako je tomu u lidí v § 4.

Pak je ovšem třeba položit otázku po kvalitě právní způsobilosti, která se v § 4 k lidem připíná. Jde tu nepochybně o právní způsobilost úplnou, tj. ke všem právům a povinnostem, která si ohledně člověka lze představit.³⁰⁷ Má-li se nějaký útvar od člověka odlišný stát právnickou osobou v souladu s § 18, bude pak muset požívat stejně koncipované způsobilosti k právům a povinnostem, tj. koncipované jako způsobilosti úplné, která umožňuje danému útvaru, aby byl subjektem všech práv a povinností, která u něj přicházejí v úvahu. Tak např. účelově sdružený majetek může být schopen rozmnožit svoji podstatu např. přijetím daru, investováním do cenných papírů, ale i zaměstnáním různých pracovníků, kteří budou naplňovat účel, k němuž má majetek sloužit. Obtížně si však lze představit, že by tento účelově vyčleněný majetek mohl požadovat určení „svého“ otcovství či osvojení nezletilého dítěte podle ustanovení zákona o rodině. **Nejde tedy o obsahově totožnou způsobilost k právům a povinnostem, jakou požívá člověk dle § 4, jde o obsahově rozdílnou způsobilost, která je vůči té lidské obdobná v tom smyslu, že je koncipována jako úplná, tj.**

307 A nechť je mimo debatu o platném právu rozvinuta debata o tom, zda způsobilost k právům o takovéto kvalitě je zákonodárcem přiznána proto, že je člověku vrozené, aby se mohl stát subjektem všech práv, která u něj přicházejí v úvahu (a zda je to seznatelné již samotným rozumem a citem), či zda je tomu tak proto, že současná společnost postupně vypsela na takovýto stupeň morálního vývoje, či je tomu tak proto, že tomu tak chce ten či onen bůh či to či ono božstvo.

způsobilost ke všem právům a povinnostem, které z povahy dané entity u ní přicházejí v úvahu (= právní osobnost). Pak je tedy vždy třeba zkoumat každý konkrétní útvar, jaká práva a povinnosti přicházejí v úvahu. Dále je třeba přesně fixovat okamžik, od něž bude k tomuto útvaru ona plná způsobilost k právům a povinnostem připnuta (např., a to zejména, okamžikem zápisu do stanovené evidence).

Jakým způsobem může zákonodárce jednoznačně a jasně stanovit, že k tomu či onomu útvaru (té či oné entitě) bude připojena takováto úplná způsobilost k právům a povinnostem? Buď doslovnou textací „tento útvar je od okamžiku zápisu do příslušné evidence způsobilý mít v rámci právního řádu práva a povinnosti (právní osobnost),“ nebo užití popisné zkratky: „tento útvar je od okamžiku zápisu do příslušné evidence právnickou osobou.“ Pouze tyto dvě formulační možnosti – a žádné jiné – jednoznačně a beze vší pochybnosti stanoví, zda ten či onen útvar máme z hlediska práva považovat za způsobilého nositele všech u něj v úvahu přicházejících práv a povinností, tedy za právnickou osobu čili nic. Pokud by se zákonodárce této koncepcí beze zbytku držel, nemohly by existovat entity, u nichž by bylo pochybné, zda z hlediska platného práva právnickou osobou „jsou či nejsou.“ Pokud by totiž za této situace zákonodárce v některém případě připnul způsobilost nést nějaké jednotlivé právo či povinnost k útvaru, o němž by zároveň výslovně neprohlásil, že právnickou osobou je (ať už by při tom použil jednu či druhou z uvedených formulací), nebylo by žádných pochyb o tom, že tento útvar nepožívá plné způsobilosti ke všem u něj v úvahu přicházejícím právům, nýbrž pouze a jenom k tomu právu či povinnosti, které k němu zákonodárce výslovným ustanovením připjal. Pak už zbývá pouze položit další koncepční otázku, k jakým útvarům má zákonodárce připnout plnou způsobilost k právům a povinnostem (osobnost) a u jakých (a pokud vůbec) se vystačí s připnutím jednotlivého práva či povinnosti.

Právě ohledně této otázky mohl být inspiračním a justifikačním zdrojem pohled do historie, který by zákonodárce poučil, že se v minulosti ukázalo jako účelné připnout úplnou právní způsobilost k některým sdružením osob (resp. že se ukázalo jako účelné ponechat sdruženým osobám možnost, zda chtějí ke svému sdružení tuto právní způsobilost připojit či nikoliv) a k majetku, který má být trvale určen k tomu, aby z něj (z jeho výnosů) byly uspokojovány určité – zejména dobročinné – potřeby.

Naopak, pokud jde o připínání jednotlivých práv či povinností k entitám od člověka odlišným, pak z hlediska právní jistoty a přehlednosti právního řádu by se s touto právně-technickou konstrukcí nemělo hýřit – měla by být používána pouze v

nezbytných případech, pokud možno mimo soukromé právo. Nezbytné to mimochodem jistě není ani v případě STK, který jsme zmiňovali výše, neboť STK můžeme charakterizovat jako pracoviště specializované na provádění technických prohlídek silničních vozidel (§ 54 odst. 1 zákona č. 56/2001 Sb., o podmínkách provozu na pozemních komunikacích), která má svého oprávněného provozovatele, takže není důvod připínat práva a povinnosti k STK – k „pracovišti“ (!) – jako k subjektu, nýbrž postačí připnutí práv a povinností onomu provozovateli.

Vidíme tedy, že základní úpravu právnických osob v o.z. z roku 1950 můžeme hodnotit pozitivně, jako přehlednou a jasnou, která by skýtala zákonodárci dobrý potenciál ke koncepčnímu užívání institutu právnické osoby.

Jinou věcí je skutečnost, že postupně byl kladen důraz především na otázky ideologické, které nakonec vyvrcholily přijetím nové ústavy ze dne 1. července 1960. Vzhledem k tomu, že podle této ústavy „socialismus v naší vlasti zvítězil,“ bylo z tohoto důvodu nutno přistoupit k nové kodifikaci všech hlavních odvětví právního řádu, neboť základem občanskoprávních vztahů se (nově) stalo socialistické zřízení.³⁰⁸

308 Srov. čl. I. současného občanského zákoníku v původním znění z roku 1964.

V. Právnícká osoba v současném občanském zákoníku a v dalších právních předpisech

V.1. Právnícká osoba v občanském zákoníku podle znění z roku 1964

V duchu nově dosaženého stupně vývoje společnosti byla radikálně změněna celková koncepce občanského práva a tím také občanského zákoníku, jako jeho ústředního právního předpisu. „Na základě diskuse o systému práva tento občanský zákoník (40/1964 Sb., pozn. O.F.) přijal úzkou koncepci občanského práva pouze jako práva spotřebitelů. V podstatě z rámce občanského práva vyčlenil (...) úpravu vzájemných majetkových vztahů tehdejších socialistických organizací, které byly upraveny v (...) hospodářském zákoníku č. 109/1964 Sb. Kromě toho nový občanský zákoník opustil některé dosud upravené klasické občanskoprávní instituty (např. držbu, vydržení, věcná břemena, sousedská práva, nájem, atd.), (...) zcela opustil i pojem závazků, který nahradil pojem „služeb.“³⁰⁹

Zcela nově byla zpracována právní úprava subjektů práv a povinností. Pojem osoby byl zcela opuštěn a nahrazen výrazem občan (namísto osoby fyzické) a socialistická organizace (namísto osoby právnícké).

Ponecháme nyní stranou nahrazení soukromprávního pojmu fyzické osoby ústavněprávním pojmem občan a zaměříme se na základní ustanovení o socialistických organizacích. Tím byl § 18 o.z., který stanovil, že: „Socialistickými organizacemi jsou státní, družstevní a společenské organizace, jakož i jiné organizace, jejichž činnost přispívá k rozvoji socialistických vztahů.“ Z tohoto ustanovení se dovídáme pouze tolik, že nikoliv libovolná entita od člověka odlišná může být socialistickou organizací. Socialistickou organizací mohou být pouze organizace výslovně uvedené v tomto ustanovení. Za povšimnutí ovšem stojí skutečnost, že zatímco u občana se stejně jako před tím u fyzické osoby mluví o způsobilosti k právům a povinnostem (§ 7), u socialistických organizací tomu tak – na rozdíl od právnícké osoby není. V § 19 se o nich dovídáme pouze tolik, že: „ (...) vystupují v občanskoprávních vztazích svým jménem a mají majetkovou odpovědnost z těchto vztahů vyplývající, pokud není stanoveno jinak.“ Není zde vyjádřeno výslovně, že jsou způsobilé k právům a

309 Knappová, M. et al.: Občanské právo hmotné. Díl první. Obecná část. 4. aktualizované a doplněné vydání. Praha: ASPI, a. s., 2005, s. 70.

povinnostem v plném rozsahu a je otázka, lze-li to dovodit z toho, že „v občanskoprávních vztazích vystupují svým jménem.“ Striktně pojato, vystupovat svým jménem může jak entita, která je vybavena úplnou způsobilostí k právům a povinnostem, tak i entita, k níž je právní normou připnuto pouze nějaké specifické právo či specifická povinnost. Uvažme např., zda socialistické organizaci s takto výslovně definovanou způsobilostí podle uvedených dikcí (majetková odpovědnost) můžeme přiznat právo na ochranu jejího názvu, to zvláště při vědomí, že podle § 1 tehdejšího znění o.z. byly občanskoprávní vztahy omezeny pouze na uspokojování hmotných a kulturních potřeb občanů, což bylo podle čl. IV o.z. právě úkolem oněch socialistických organizací.

Tato úprava kladla velké nároky na tehdejší doktrínu, která se nakonec od původního pojetí právnické osoby, jako subjektu s úplnou právní způsobilostí, stejně nemohla oprostít. K tomu samozřejmě přispívalo i to, že oblast právních vztahů, která je běžně upravována pouze kodexem soukromoprávním, byla rozdělena do tří kodexů. Vztahy mezi občany navzájem a mezi občany a socialistickými organizacemi při uspokojování hmotných a kulturních potřeb občanů se řídily občanským zákoníkem, který tím byl prakticky redukován pouze na kodex spotřebitele. Vztahy mezi socialistickými organizacemi navzájem při uskutečňování plánovitěho národního hospodářství se řídily hospodářským zákoníkem (zák. č. 109/1964 Sb.).³¹⁰ Vztahy, které se realizovaly v mezinárodním obchodě, upravoval zákoník mezinárodního obchodu (zák. č. 101/1963 Sb.). Předmětem úpravy byly ovšem majetkové vztahy v mezinárodním obchodu v rámci všech států, „nehledíc k rozdílům v jejich společenském a státním zřízení“ (srov. § 1, tj. i se státy kapitalistickými), což znamenalo, že na rozdíl od občanského a hospodářského zákoníku zde nebylo možno nahradit zažité soukromoprávní instituty (fyzická a právnická osoba) zcela novými a v západní části Evropy zcela neznámými instituty „občana“ a „socialistické organizace.“

Uvedená úprava zanikla společně se zánikem specifických společenských a hospodářských poměrů, z nichž vycházela.

310 Ustanovení § 1 hospodářského zákoníku znělo: „Hospodářský zákoník upravuje ze vztahů vznikajících při řízení národního hospodářství a při hospodářské činnosti socialistických organizací: plánovité řízení národního hospodářství a socialistické společenské vlastnictví, organizaci hospodářské činnosti, postavení socialistických organizací a jejich hospodaření, spolupráci socialistických organizací a jejich majetkovou odpovědnost za porušení stanovených povinností, platební a úvěrové vztahy socialistických organizací.“

V.2. Právnícká osoba (nejen) v současném občanském zákoníku

V.2.1. Obecně

Současná ustanovení občanského zákoníku o právnických (ale i o fyzických) osobách nahrazující jeho původní koncepci „občana“ a „socialistické organizace“ byla zavedena v roce 1991 novelou č. 509/1991 Sb., zákon, kterým se mění, doplňuje a upravuje občanský zákoník (tzv. „velká novela“ o.z.). Tato novela při navrácení tradičního pojetí subjektů v soukromém právu vyšla ze způsobu úpravy fyzických a právnických osob ve zmíněném zákoníku mezinárodního obchodu, ale i z občanského zákoníku z roku 1950. Občanský zákoník v současném znění tedy nejprve upravuje způsobilost člověka (fyzické osoby) k právům a povinnostem a k právním úkonům. Jak jsme uvedli již v první části této práce, jde tu o způsobilost úplnou, tj. ke všem právům a povinnostem, která mohou u člověka připadat v úvahu (což je nutno odlišit od otázky, zda v konkrétním případě ten či onen člověk splňuje podmínky stanovené právní normou pro to, aby ta či ona práva skutečně mohl nabýt).

Na to pak navazuje úprava právnických osob obsažená v § 18, kde se v odst. 1 stanoví, že: „Způsobilost mít práva a povinnosti mají i právnícké osoby.“ Stejně, jako jsme vyložili ohledně o.z. z roku 1950, platí i zde, že zákonodárce pomocí spojky „i“ odkazuje na způsobilost k právům a povinnostem, jakou požívá každý člověk; nikoliv však ve smyslu obsahové totožnosti, nýbrž ve smyslu totožnosti co do jejího koncipování jakožto způsobilosti úplné, tj. způsobilosti ke všem právům a povinnostem, která z povahy dané entity přicházejí v úvahu. To, že pravidlem ohledně právní způsobilosti právnických osob je úplná způsobilost, lze podpořit navíc také zněním § 19a o.z.: „Způsobilost právnícké osoby nabývat práva a povinnosti může být omezena jen zákonem.“ Podle našeho názoru tedy platí jako obecné pravidlo, že *úplnou* způsobilost mít práva a povinnosti mají *i* právnícké osoby (§ 18 odst. 1 o.z.), avšak tato její způsobilost může být omezena zákonem (§ 19a o.z.). K rozsahu způsobilosti právnických osob mít práva a povinnosti viz v podrobnostech níže.

Zároveň se v § 18 odst. 2 stanoví, jaké entity „jsou právníckými osobami“:

- „a) sdružení fyzických nebo právnických osob,
- b) účelová sdružení majetku,
- c) jednotky územní samosprávy,

d) jiné subjekty, o kterých to stanoví zákon.“

Toto ustanovení je nutno chápat v bezprostřední návaznosti na § 18 odst. 1 o.z., z něž lze podat obsah pojmu právnické osoby v souladu s platným právem: právnická osoba je ta entita, která není člověkem, avšak má také způsobilost mít práva a povinnosti (v poměru ke své povaze v plném rozsahu, stejně jako člověk). Má však uvedené ustanovení znamenat, že např. každé sdružení fyzických osob má způsobilost mít práva a povinnosti? To jistě nikoliv, neboť sdružení osob (= entita dle obecného řádu myšlenkového) nemá bez dalšího způsobilost k právům a povinnostem, nýbrž ji má pouze takové sdružení osob, které splňuje zákonem požadované podmínky pro její přiznání a na základě toho k přiznání právní osobnosti této entitě od určitého okamžiku skutečně dojde. V ustanovení § 18 odst. 2 tedy zákonodárce chtěl definovat ty entity, které se za určitých podmínek *mohou stát* způsobilými nést práva a povinnosti, nikoliv je rovnou právní osobností vybavit.³¹¹

V.2.2. Podmínky pro přiznání způsobilosti k právům a povinnostem u entit odlišných od člověka

V.2.2.1. Křeace entity zákonem stanoveným způsobem

V zájmu právní jistoty není dovoleno vytvořit entitu, u níž zamýšlíme v konkrétním případě dosáhnout toho, že k ní bude připojena způsobilost nést práva a povinnosti, jakýmkoliv způsobem. Právní norma stanoví postup, jakým se tak má stát, a to v zájmu transparentnosti a přehlednosti.³¹² Obecná úprava je obsažena v § 19 o.z. s tím, že na ni navazují zákony upravující jednotlivé druhy právně způsobilých entit. V § 19 o.z. se rozlišuje „zřízení a vznik právnické osoby.“³¹³ Podle § 19 odst. 1 o.z. je „ke zřízení právnické osoby potřebná písemná smlouva nebo zakládací listina, pokud nestanoví zvláštní zákon jinak.“

311 Především na tomto místě, že způsob, jakým se tak stane, je v platném právu poněkud složitější a zahrnuje v sobě transformaci původní entity do podoby entity druhotné. Teprve k této druhotné entitě se připíná způsobilost nést práva i povinnosti, viz níže.

312 Srov. níže např. sdružení osob, které svoji vůli sdružit se budou manifestovat ve stanovách (a budou moci dosíci připojení právní subjektivity ke sdružení) a contr. osoby, které svoji vůli budou manifestovat pouze např. ve formě smlouvy o sdružení dle § 829 o.z.

313 V návaznosti na to viz např. v zákoně č. 227/1997 Sb., o nadacích a nadačních fondech, zřízení a vznik nadace či nadačního fondu upravený v § 3 cit. zák.

Nejprve je třeba osvětlit význam slova „zřídit.“ Slovník spisovné češtiny uvádí několik významů slova „zřídit“, nás ovšem budou zajímat významy dva, které jsou sice obsahově velmi blízké, nicméně nepatrný rozdíl mezi nimi je. „Zřídit něco“ totiž nemusí znamenat pouze vytvoření (= vytvořit něco), nýbrž také „způsobit, že něco vznikne.“³¹⁴ V tomto případě může jít o označení *dvou* různých dějů. Jednak

(a) děje tvůrčího, jehož vyvrcholením (bezprostředním výsledkem) je počátek existence toho, co je tvořeno (= vytvořit něco), jednak

(b) děje, který se musí uskutečnit jako podmínka pro vznik tvořeného, který však sám o sobě ke vzniku tvořeného nestačí a tvořené nezačne existovat dříve, než k tomuto ději (resp. k jeho výsledku) přistoupí skutečnosti další.

Právě v tomto posledně uvedeném významu je nutno rozumět slovu „zřídit,“ jak je uvedeno v § 19 o.z. Je tomu tak proto, že po odstranění schematizující zkratky „právnícká osoba“ nám z uvedeného ustanovení vychází, že „ke zřízení entity, která, ač rozdílná od člověka, bude požívat způsobilost k právům a povinnostem, je potřebná písemná smlouva nebo zakládací listina, pokud nestanoví zvláštní zákon jinak.“ Jde tu tedy o obecné stanovení způsobu, jakým je třeba v konkrétním případě stvořit entitu jako takovou (součástí procesu její tvorby musí být smlouva či zakládací listina manifestující podobu tvořené entity), budeme-li ji chtít posléze vybavit tou vlastností, že bude způsobilá k právům a povinnostem, tj. z hlediska práva ji nechat „existovat“ ve formě subjektu (resp. osoby). V okamžiku, kdy tuto entitu tvoříme, však ještě o její vlastnost – právní subjektivitu nejde. Přesně řečeno, jde tu o vznik (skutečně bezprostřední stvoření) entity, k níž bude možno právní subjektivitu připnout, a proto se toto její stvoření musí stát v souladu se zákonem. Jde tedy o podmínku pro následný vznik vlastnosti spočívající ve způsobilosti mít práva a povinnosti (= být subjektem, tj. „být právníckou osobou“), která však sama o sobě ke vzniku této vlastnosti nestačí. V tomto smyslu je nutno chápat obrat „zřízení právnícké osoby.“

Na uvedené ustanovení navazuje pak § 19 odst. 2 o.z., kde se stanoví, že „právnícké osoby vznikají dnem, ke kterému jsou zapsány do obchodního nebo jiného zákonem určeného rejstříku, pokud nestanoví zvláštní zákon jejich vznik jinak.“ Také zde je třeba z obecného pohledu od sebe důsledně oddělit entitu jako takovou a její

314 Filipec et al.: Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost. 2. vydání. Praha: Academia, nakladatelství AV ČR, 2001 (dotisk), s. 580.

vlastnost, která spočívá ve způsobilosti mít práva a povinnosti. Dnem zápisu do jakéhokoliv rejstříku totiž entita, která již byla vytvořena zákonem stanoveným způsobem (a proto může být do rejstříku zapsána), začíná z hlediska právního existovat jako subjekt práv a povinností, začíná tedy „být právnickou osobou.“ Tak je třeba rozumět obratu „právnická osoba vzniká“ - nejde o vznik entity jako takové, k čemuž by snad mohlo svádět subjektivizující označení „osoba“, nýbrž jde o vybavení oné entity novou *vlastností* (právní osobností), které se jí před tím nedostávalo.

V současné právní úpravě tedy rozlišování mezi založením „právnické osoby“ (rozuměj vznik entity, která ponese způsobilost k právům a povinnostem) a vznikem „právnické osoby“ (rozuměj vlastnosti entity, která spočívá v její schopnosti nést práva a povinnosti), byť takto terminologicky poněkud zastřené, plně odpovídá našim závěrům učiněným v obecné části, že totiž je třeba od sebe odlišovat entitu samotnou (tedy okamžik vzniku entity a její následnou existenci) a proti tomu její vlastnost danou právní normou, která spočívá ve způsobilosti nést práva a povinnosti (tedy okamžik od něž si entita navíc ponese vlastnost spočívající v její právní subjektivitě a následné trvání tohoto stavu).

V.2.2.2. Připojení jednatelského ústrojí – vznik druhotné entity

Je však křeace entity v souladu s požadavky zákona dostačující pro to, aby se posléze mohla tato entita účastnit právního života, aby mohla skutečně nabývat práva a brát na sebe povinnosti? Výše jsme v první části této práce (III.3.2.4.) uvedli, že nemá-li zůstat připnutí způsobilosti nést práva a povinnosti k entitě od člověka odlišné pouhým samoučelem, musíme určitými právně-technickými konstrukcemi zajistit, aby tato entita mohla „projevovat“ svoji „vůli.“³¹⁵ V nejjednodušší formě by postačil jeden člověk, který by tuto úlohu mohl plnit. Způsob „projevování vůle navenek“ však není zajišťován takto triviálním mechanismem, nýbrž je složitější, má různé podoby, v nichž se zpravidla odráží povaha entity, k níž chceme způsobilost nést práva a povinnosti přepnout. V této souvislosti se hovoří o orgánech právnické osoby. Za právnickou osobu jedná navenek především orgán statutární (§ 20 o.z.), to však není jediný druh orgánu, s nímž se v

315 Připomeneme, že jsme uvedli, že to lze zajistit pomocí právní fikce, kdy se stanoví, že za určitých podmínek se jednání určitého člověka přičte přímo oné entitě jakoby („als ob“) jednala sama či za pomoci konstrukce „zástupčího“ vztahu.

souvislosti s právnickou osobou setkáme. Na jednání statutárního orgánu zpravidla dohlíží orgán kontrolní, přičemž v určitých případech jsou oba tyto orgány úkolovány a voleny orgánem „nejvyšším“ či „základním“ (*Basisorgan*).³¹⁶ Právě ve výrazovém spojení „orgány právnické osoby“ se výrazně projevují antropomorfizující tendence v pojmání institutu právnické osoby. Člověk je chopen vyjadřovat svoji vůli, neboť je vybaven soustavou určitých vnitřních orgánů,³¹⁷ které to umožňují (tj. především mozek a pohybové ústrojí). „Orgány právnické osoby“ mají být protipólem těchto orgánů. Toto podobenství ovšem snadno svádí k důslednému provedení, totiž k pojetí těchto orgánů jako imanentní součásti entity, k níž chceme způsobilost nést práva a povinnosti připojit. Je však třeba mít na paměti, že takto důsledně nelze toto podobenství chápat, protože nějaké sdružení osob či účelově vyčleněný majetek *samy o sobě* pochopitelně žádné takové „vnitřní orgány“ nemají. Můžeme tedy spolu s poznatky již učiněnými, shrnout, že:

- 1) nejprve je třeba zákonem stanoveným způsobem založit identifikovatelnou entitu, k níž chceme připnout způsobilost nést práva a povinnosti (jednak v rámci obecných zákonných ustanovení³¹⁸, jednak v konkrétním případě³¹⁹),
- 2) zajistit, aby tato entita mohla fungovat jako subjekt práv a povinností, tj. aby mohla „projevovat vůli“ zakládat, měnit či rušit práva a povinnosti.

Krokem ad 2) bude zajištěno, že připnutí způsobilosti nést práva a povinnosti k této entitě nezůstane pouhým samoučelem, že tato entita bude schopna svého „právního života“ - jen k entitě, u níž je toto zajištěno, pak právní norma dovolí připnout způsobilost nést práva a povinnosti, tj. dovolí její existenci jako právního subjektu.

Aniž je to v současné právní úpravě vyjádřeno výslovným ustanovením, zákonodárce nedovoluje, aby způsobilost nést práva a povinnosti byla připnuta k entitě, u níž by nebylo zajištěno náležité „projevování vůle“ umožňující její zapojení do

316 Srov. Barta, H.: *Zivilrecht: Grundriss und Einführung*. In *das Rechtsdenken*. Teil 1. Wien: Facultas Verlags- und Buchhandels AG, WUV Universitätsverlag, 2004, s. 228.

317 Tj. tělesných útvarů, které plní rozličné životní funkce.

318 Např. „majetek, který je trvale vyčleněn pro dobročinný účel.“

319 Např. nemovitost č.p. XX na pozemku parc. č. YY v k. ú. ZZ se trvale vyčleňuje pro podporu tělesně postižených dětí z obce AB.

právního styku,³²⁰ tj. k takové entitě, u níž by nestál orgán, jehož úkolem je zajistit „vůli“ této entity a její „projevy“ navenek. Dle našeho názoru má tento poznatek zásadní význam. V první části této práce jsme se dobrali k obsahu pojmu právnická osoba coby označení pro určitý druh entity, jejímž substrátem není člověk, nýbrž jakákoliv jiná entita, od něj odlišná (či dokonce entita fingovaná, srov. dále výklad ohledně o.p.s.). Takovýto význam nemá jakoukoliv spojitost s pozitivním právem, jde o pojetí systematické a didaktické. V rámci pozitivního práva by takovýto *popisný* význam neměl valný význam, když úkolem právní normy není deskripce, nýbrž především stanovení právního pravidla.³²¹

Z uvedené zásady, že zákonodárce nepřipustí připnutí způsobilosti práv a povinností k entitě, která by neměla své **jednatelské ústrojí**,³²² vyplývají důležité poznatky pro pochopení významu výrazu „právnická osoba“ de lege lata.

Samotná entita, k níž chceme způsobilost k právům a povinnostem připnout, může existovat v hmotné či nehmotné formě a ani nemusí být nijak zvlášť organizována.³²³ K této entitě však musí být připojeno ono ústrojí, které umožňuje její zapojení do právního života, tj. umožňuje jí činit právní úkony. Na tomto místě tedy není podstatné, jaké povahy je entita samotná, nýbrž to, že k ní připojíme určitý mechanismus nahrazující její chybějící (lidskou) vůli. O skladu entity³²⁴ a tohoto jednatelského ústrojí pak platí, že k němu zákon dovolí připojit způsobilost nést práva a povinnosti. Dále pak platí, že za další objekt našeho zájmu a zkoumání můžeme stanovit obě složky nikoliv izolovaně, nýbrž dohromady, jako výchozí, dále již nerozložitelný prvek. Jinak řečeno, skladem entity (např. skupina osob, majetek) – nazvěme ji entitou prvotní – a jejího jednatelského ústrojí definujeme entitu novou, kvalitativně odlišnou – nazvěme ji entitou druhotnou. Druhotná entita je tedy dána

320 K tomuto závěru však lze dojít rozborem zákonů, které upravují jednotlivé druhy právnických osob (srov. např. § 13, 85 obch. zák., § 10 zák. č. 227/1997 Sb., atd.).

321 Tj.: nastane-li jev X, nechť nastoupí následek Y; nastal-li jev X, avšak nenastoupil následek Y, nechť nastoupí sankce Z. Srov. např. Knappová, M. et al.: Občanské právo hmotné. Díl první. Obecná část. 4. aktualizované a doplněné vydání. Praha: ASPI, a. s., 2005, s. 123n.

322 Také výraz „ústrojí“ patří v současném českém jazyce k výrazům, k nimž lze přiřadit různý významový obsah. V této práci chápeme výraz ústrojí jako mechanismus, který má zajistit specifický úkol. Výrazem mechanismus přitom nemáme samozřejmě na mysli nějaký stroj (např. bagr), nýbrž abstraktní posloupnost procesů určitých činitelů a následků, které jsou k nim přiřazeny. Jednatelské ústrojí se nám tedy promítá do abstraktní roviny jako mechanismus, který má zajistit právně relevantní „jednání“ entity navenek, jednak v rovině konkrétní jako osoba (či osoby), jejichž konkrétní projevy vůle budou (při splnění příslušných podmínek) přičteny entitě od nich odlišné, která není člověkem.

323 Tak např. akcie v dematerializované podobě o značné hodnotě, z níž plyne značný výnos, není nijak organizována, leda bychom připustili, že její „organizace“ spočívá v určitém sledu znaků „0“ a „1“, coby základních nosičů digitalizované informace schopné zpracování v počítači.

324 Ať už jde o skupinu osob, majetek či dokonce o entitu fingovanou, viz níže výklad ohledně obecně prospěšné společnosti.

skladem entity prvotní a mechanismu, který nahrazuje chybějící (lidskou) vůli této entity. Pojmovým znakem druhotné entity je tedy mnohost skladebných prvků (minimálně dva – prvotní entita + jednatelské ústrojí), jakož i jejich vzájemný vztah (druhé je podmínkou pro existenci prvního jako subjektu právního a zároveň druhé umožňuje zapojení prvního do právního styku), z čehož vyplývá, že v taková druhotná entita vždy vykazuje určitou vnitřní organizaci, a v tomto smyslu tedy je organizovaným útvarem (srov. níže výklady ohledně § 25 návrhu nového o.z.).

Na tomto místě tedy nehraje roli povaha prvotní entity, podstatné je pouze to, že zde vůbec nějaká je a že je k ní připojeno jednatelské ústrojí – spojení obou je pak pro právní normu výchozí jednotkou, s níž se dále pracuje (ustanovení týkající se jednotlivých typů právnických osob pak již povahu prvotní entity zohledňují).³²⁵ Je pochopitelné, že si zde zákonodárce jako výchozí jednotku nevolí entitu prvotní, nýbrž teprve entitu druhotnou, neboť jako právní subjekt by entitu bez jednatelského ústrojí nepřipustil.³²⁶ K vybavení prvotní entity způsobilostí nést práva a povinnosti tak dochází podle platného práva nepřímou, neboť je nutno ji nejprve začlenit do entity druhotné, jako jeden z jejích stavebních prvků.

Za této podmínky (tj. považujeme-li za výchozí jednotku našeho zkoumání, resp. za výchozí jednotku relevantní pro právní normu, entitu druhotnou), lze pak hovořit o jednatelském ústrojí či o jeho jednotlivých složkách jako o orgánech v pravém slova smyslu, totiž jako o imanentních součástech (druhotné) entity, k níž bude připojena právní osobnost.

V.2.2.3. Další podmínky. Shrnutí.

Samotným vznikem druhotné entity, dané spojením prvotní entity, o jejíž

325 Tento zásadní poznatek nebývá často zdůrazňován. O to větší význam má distinkce, kterou (jakoby mimoděk) provedl Trávníček: „Organizačně právních forem, jejichž prostřednictvím společenské útvary nabývají postavení právnické osoby, je poměrně velký počet.“ [Trávníček, J.: *Nad novými právními předpisy. Občanský zákoník: Právnické osoby (§ 18 až 20a a § 21)*. In *Hospodářství a právo*, č. 7/1992, s. 328] Společenský útvar (entita) tedy sám právní osobnost nemá, nýbrž nabývá ji tím, že bude určitým způsobem organizován. Přičemž právě zajištění způsobu jednání navenek je jedním ze základních předpokladů pro to, aby tento společenský útvar mohl v právních vztazích samostatně vystupovat. Srov. ibidem, s. 332.

326 Pro názornost lze uvést rozdíl mezi sdružením podle zákona č. 83/1990 Sb., o sdružování občanů, které je právnickou osobou – a je vybaveno svým statutárním orgánem a osobami, mezi nimiž je uzavřena smlouva o sdružení podle § 829 a násl. o.z., které právnickou osobou není – a jednatelské ústrojí zde zcela chybí.

způsobilost k právům a povinnostem nám původně jde, a jejího jednatelského ústrojí, však z hlediska platného práva k připojení právní způsobilosti bez dalšího v konkrétním případě nedochází. Zákon musí o takové entitě nejprve stanovit, že se může stát právnickou osobou [§ 18 odst. 2 písm. a) až d) o.z.]. Teprve tehdy, pokud k takovému prohlášení dojde, je z hlediska platného práva tato entita způsobilá stát se nositelem práv a povinností. V této souvislosti nelze nezmínit, že v konečné instanci je to zákonodárce, kdo stanoví podmínky pro to, za jakých okolností bude jednotlivým (druhotným) entitám vlastnost právnické osoby přiznávat. Zákonodárce totiž může ohledně toho či onoho druhu druhotné entity stanovit, že:

1) v konkrétním případě si ponechává možnost volného uvážení, zda k entitě právní způsobilost připojí čili nic (= systém koncesní),

2) pokud určitá entita v konkrétním případě požadované podmínky (tj. vznik stanoveným způsobem, připojení jednatelského ústrojí) splňuje, vlastnost právnické osoby jí přiznána být musí (tj. na přiznání je právní nárok; = systém registrační, či legality, čili formální systém), a to individuálním právním aktem ze strany státu (např. registrace v příslušném rejstříku) a

3) pokud určitá entita v konkrétním případě požadované podmínky (tj. vznik stanoveným způsobem, připojení jednatelského ústrojí) splňuje, vlastnost právnické osoby se jí přizná nikoliv individuálním právním aktem, nýbrž z moci obecné právní normy, a to k okamžiku, kdy splní stanovené podmínky (= systém liberální³²⁷).³²⁸

Od připínání způsobilosti k právům a povinnostem ke konkrétní entitě je tedy nutno odlišovat tomu předcházející obecné stanovisko zákonodárce, zda určitý druh entity, kterou z moci právní normy dovoluje vytvořit (či ji přímo sám vytváří, srov. např. ČNB³²⁹), obecně prohlásí za schopný nést práva a povinnosti (tj. za právnickou osobu) a pokud ano, jakým způsobem tak učiní. Této problematiky jsme se dotkli již výše, v rámci výkladů ohledně právní úpravy právnických osob v občanském zákoníku z roku

327 Od toho je nutno lišit systém spontánnosti, v němž se entita uzná za právnickou osobu zpravidla tehdy, jakmile vykazuje schopnost účastnit se právního styku.

328 Dle Hurdík, J.: Právnické osoby a jejich typologie. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2002, s. 46.

329 Z § 1 odst. 2 zákona č. 6/1993 Sb., o České národní bance (dále jen ČNB) vyplývá, že ČNB je právnickou osobou, přičemž uvedená entita vzniká *ex lege* včetně toho, že již od počátku své existence je vybavena způsobilostí k právům a povinnostem, je tedy právnickou osobou.

1950. Připomeňme, že za zcela jednoznačné lze považovat pouze vyjádření „entita X je právnickou osobou“ (z čehož pak vyplývá její plná způsobilost k právům a povinnostem a existence ve formě právního subjektu či „entita X je způsobilá k právům a povinnostem“ (a tedy existuje jako subjekt právní a protože nejde o člověka, jde o právnickou osobu).³³⁰ V případě, kdy právní norma obsahuje možnost v konkrétním případě konstruovat určitou entitu, která se zdá být relativně samostatnou a schopnou „vlastního života“ (= identifikovatelnost entity + jednatelské ústrojí), avšak chybí zde takto jednoznačné vyjádření o její právní způsobilosti, je aplikační praxe vystavena velmi obtížným výkladovým problémům. Lze plně souhlasit s názorem Luboše Chalupy, že absence jednoznačného vyjádření zákonodárce v tomto ohledu není v souladu s principem právního státu.³³¹ Ještě pregnančněji to vyjádřila Kolářová, když v reakci na níže uvedený judikát sp. zn. 7 Cmo 33/1992 uvedla, že „způsobilost mít práva a povinnosti, tj. být právnickou osobou ve smyslu § 18 odst. 2 písm. d) občanského zákoníku (...) nepadá z nebe, ale musí být zakotvena v zákoně zcela výslovně.“³³²

Typickým příkladem v platném právu je problematika organizačních složek občanských sdružení, které jsou oprávněny „jednat svým jménem.“³³³ Je pravdou, že judikatura se s uvedenou problematikou vypořádala již v roce 1993, a to tak, že tato organizační jednotka občanského sdružení právnickou osobou je. Právní věta judikátu publikovaného ve sbírce rozhodnutí pod č. Rc 15/1995 ze dne 21. června 1993 (sp. zn. 7 Cmo 18/92) zní: „Z ustanovení § 6 odst. 2 zákona č. 83/1990 Sb. vyplývá, že stanovy občanského sdružení mohou určit, které organizační jednotky občanského sdružení mají způsobilost jednat vlastním jménem, tedy i nabývat vlastním jménem práv a povinností, a jsou tedy právnickými osobami. Takové organizační jednotky však musí být ve stanovách výslovně uvedeny, anebo musí být ve stanovách alespoň určeno, jakým způsobem se takové jednotky ustavují, aby bylo možné jednoznačně zjistit, zda jde v konkrétním případě o organizační jednotku vzniklou v souladu se stanovami jako

330 Pro úplnost dodáme, že ohledně toho, zda určitý druh entity má či nemá být v konkrétních případech nositelem práv a povinností je nejjednoznačnější formulace, že „entita X má právní osobnost“ - to jest, že entita X je způsobilá být uznána za subjekt práv a povinností.

331 „K základním předpokladům naplňování existence právního státu v materiálním smyslu je i stanovení jednoznačných zákonných podmínek vzniku právní subjektivity právnických osob, jakož i veřejná přístupnost (kontrola) údajů, zda konkrétní útvar má právní subjektivitu, jaký je jeho název a sídlo, případně, kdo je jeho konkrétním statutárním orgánem.“ (Chalupa, L.: Právní subjektivita organizačních jednotek občanských sdružení podle zákona č. 83/1990 Sb. In Právní rádce č. 1/1998, s. 9n.)

332 Kolářová, L.: Nad jedním rozhodnutím. In Právní rozhledy č. 12/1996, s. 564. V tomto článku poukazuje Kolářová na skutečnost, že právní osobnost ministerstev nelze dovodit z velmi omezeného okruhu závazků, které jim (podle tehdy platné úpravy) příslušely.

333 Viz § 6 odst. 2 písm. e) zák. č. 83/1990 Sb.

organizační jednotka s právní subjektivitou. Stanovy pak musí také jednoznačně určit, kdo je oprávněn jménem takové organizační jednotky ve všech věcech jednat, tj. kdo je jejím statutárním orgánem.“ Soud zde právní subjektivitu organizační jednotky dovedl z dikce „mají způsobilost jednat vlastním jménem“ – logika uvažování soudu je zde správná – má-li entita způsobilost vlastním jménem jednat, není to myslitelné bez toho, aby nebyla způsobilá práva a povinnosti nabývat.³³⁴ Je-li schopna nabývat práv a povinností, ač není člověkem, znamená to, že je tím druhem subjektu právního, který označujeme za právnickou osobu. Takovýto závěr je možný právě tehdy, pokud jsme si výše vyjasnili, že pokud hovoříme o subjektu právním *de lege lata* (viz výše v první části této práce), připadají v úvahu pouze dva druhy, a sice fyzická či právnická osoba, *tertium non datur*. Protože soud se zabýval výkladem platného práva, je jedině správné, že z takového pojetí subjektu vyšel.³³⁵

Zanedlouho po tomto judikátu následoval judikát uveřejněný ve sbírce pod Rc 52/1995 (ze dne 21. září 1993, sp. zn. 7 Cmo 33/1992).³³⁶ Říká se v něm, že: „Při posuzování právní subjektivity ministerstev je třeba vycházet především z ustanovení § 18 odst. 2 písm. d) o.z., z něhož vyplývá, že právnickými osobami jsou subjekty, o kterých to stanoví zákon. **Takové stanovení nemusí být výslovné. Postačí, pokud zákon stanoví, že určitý subjekt má atributy právní subjektivity, tj. způsobilost k právům a povinnostem a způsobilost k právním úkonům (zvýrazněno O.F.).**“ V zájmu právní jistoty by se však zákonodárce měl vždy vyjadřovat jasně, což platí dvojnásob v tak základní otázce, jakou je právní povaha určité entity.³³⁷ **Můžeme tedy shrnout, že z hlediska platného práva je právnická osoba výrazem pro označení druhotné entity, k níž je zákonem připnuta způsobilost nést práva a povinnosti a která je složena z entity prvotní, jejímž substrátem není člověk a jejího jednatelského ústrojí. Tato druhotná entita tedy vystupuje vedle člověka jako**

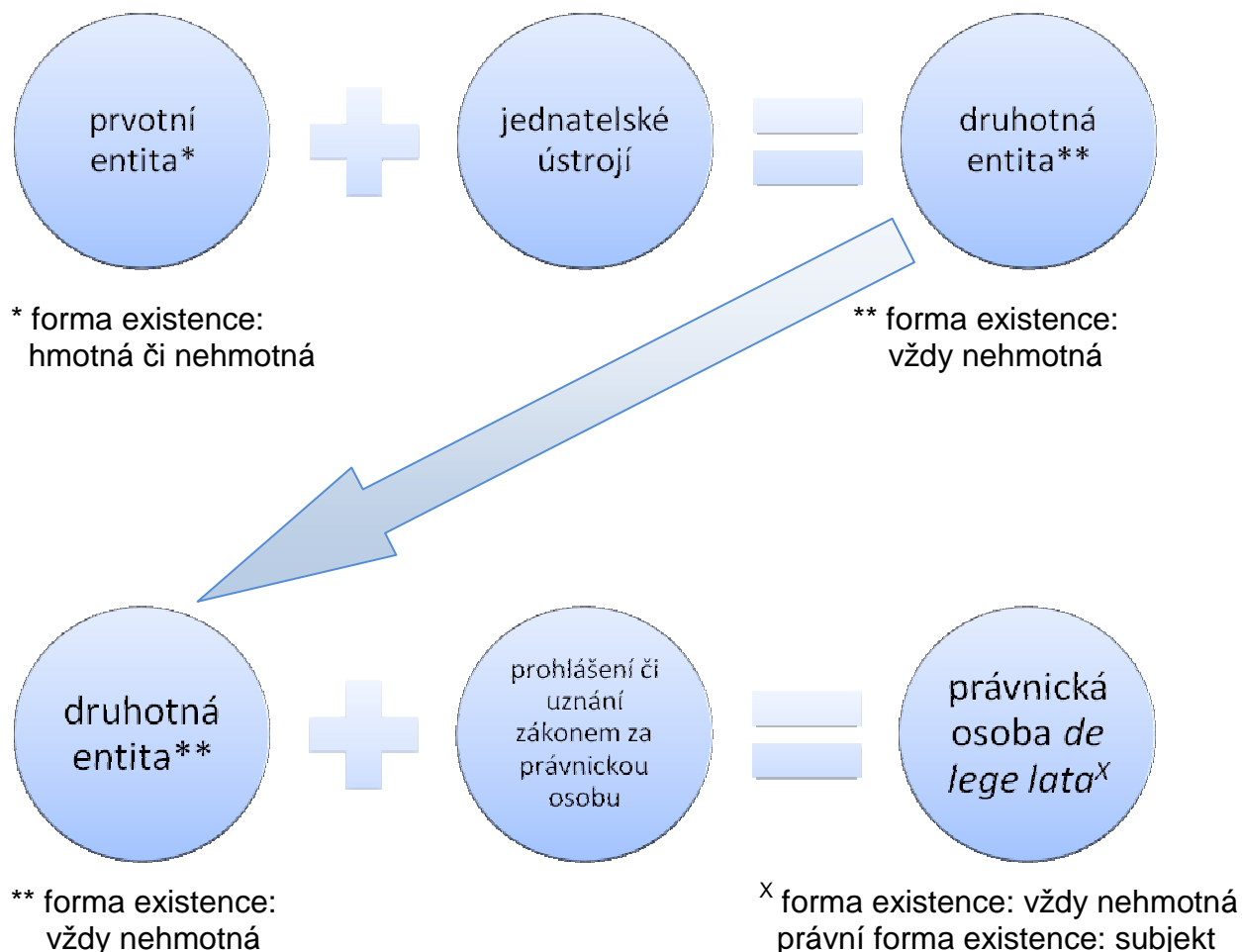
334 Pokud by zákonodárce nějakou entitu koncipoval sice jako způsobilou právně jednat, avšak nepřiznal by jí způsobilost nést práva a povinnosti vzniknuvší z takového jednání, šlo by o stejný samoúčel, jako připojení právní subjektivity k entitě bez jednatelské organizace.

335 Pokud bychom však věc nahlíželi z širšího hlediska teoretického a chápali právní subjekt ve smyslu teoretickém tak, jak jsme si jej v první části práce vymezili, uvedená dikce o způsobilosti jednat vlastním jménem by nám sice sdělila, že se jedná o právní subjekt, avšak zůstalo by sporné, zda jde o právnickou osobu, totiž, zda jde o subjekt, který zákonodárce zamýšlel vybavit právní osobností jako je tomu u osoby fyzické, či pouze způsobilostí nést nějaká jednotlivá práva či povinnosti.

336 Ten se sice netýkal organizačních jednotek občanských sdružení, nýbrž právní povahy ministerstev, má však obecnou platnost a myšlenkově na judikát pod Rc 15/1995 navazuje.

337 V souvislosti s právnickou osobou a požadavkem na jasné a srozumitelné vyjadřování shodně též Baudyš: „Právní předpisy nemají užívat synonyma. Pro stejný subjekt by v právním předpise na rozdíl od literárního díla mělo být užíváno vždy stejného výrazu. Potom by kolem pojmů „právnická osoba“, „subjekt práva“ a „organizace“ nepanovaly značné nejasnosti.“ (Baudyš, P.: Právnická osoba, organizace a právní subjektivita. In Právní rádce č. 03/1998, s. 37.)

další subjekt právní a proto můžeme též říci, že právnická osoba je označení určitého druhu subjektu právního (vedle osoby fyzické). Celý mechanismus lze přehledně vyjádřit následujícím schématem:

Poznámka č. 1:

K nehmotné formě existence jednatelského ústrojí: člověk či lidé, kteří slouží k tomu, aby nahradili prvotní entitě její chybějící lidskou vůli, samozřejmě existují v hmotné podobě. Ovšem k tomu, aby mohli plnit funkci jednatelského ústrojí, jejich prostá hmotná existence nepostačuje. Tito lidé musí být navíc nadáni určitou vlastností, která jim není imanentní ze samotné jejich podstaty – totiž, že za určitých podmínek se jejich projevy vůle přičtou právnické osobě (ať už proto, že se fikcí stanoví, jakoby jednala ona entita sama či proto, že se na tyto lidi bude hledět jako na její „zástupce“). Tato vlastnost při tom musí být k těmto lidem připojena právně relevantním způsobem. Abychom tedy mohli hovořit o jednatelském ústrojí právnické osoby, potřebujeme

alespoň 1 člověka (hmotná složka), k němuž připneme určitou vlastnost (nehmotná složka). Jak již uvedeno výše, výsledkem složení hmotné a nehmotné formy existence vzniká ve výsledku vždy existence ve formě nehmotné.³³⁸

Poznámka č. 2:

K názvu, sídlu a předmětu činnosti jakožto dalším náležitostem požadovaných zákonem pro připojení způsobilosti k právům a povinnostem k určité entitě viz níže.

V.2.3. Hlavní druhy entit, které mohou nést de lege lata práva a povinnosti

Předešleme, že na tomto místě nechceme uvést vyčerpávající seznam všech entit, k nimž platné právo připíná způsobilost nést práva a povinnosti. Něco takového by bylo možné jen za cenu neúnosného nárůstu rozsahu této práce. Zaměříme se proto na entity, o kterých se zmiňuje občanský zákoník a k tomu připojíme navíc pojednání o obecně prospěšné společnosti (z důvodu, který bude uveden níže).

1) Sdružení fyzických osob. Prvotní entita je zde složena z lidí, mezi nimiž jsou určité vztahy. Právě existencí těchto vnitřních vztahů se sdružení liší od pouhého náhodného seskupení osob, mezi nimiž by vztahový prvek chyběl. Z hledisek, která jsme formulovali v první části této práce, jde o entitu, která je tvořena součtem hmotného substrátu v podobě lidí a nehmotné složky v podobě existujících vztahů mezi nimi, jedná se tedy o entitu, která je jako celek nehmotná. Nikoliv však každá takováto entita je součástí entity druhotné, k níž se pak připojuje právní osobnost, tj. činí se z ní právnická osoba.

Uvažujeme-li sdružení lidí jako základ našeho zkoumání, pak takové sdružení může jednou existovat bez právní osobnosti a jindy s ní.

V prvním případě tomu tak bude tehdy, když (a) se určité osoby sdruží (založí mezi sebou určité vztahy) způsobem, který není právně relevantní (např. společenská domluva o společném výletu), (b) se určité osoby sdruží způsobem sice právně relevantním, s nímž však právo spojuje jiné následky, než je možnost připojení právní

³³⁸ Není vyloučeno, aby jednatelské ústrojí jedné entity zajišťovala entita jiná, od člověka rozdílná. Ať už bude tento řetěz jakkoliv dlouhý (a je zřejmé, že by z důvodu přehlednosti měl být co možno nejkratší, má-li již být připuštěn), musí vždy být na jeho konci člověk, jakožto jediný možný činitel, který je vybaven vůlí, rozumem a schopností vyjádřit své myšlenky navenek.

způsobilosti k této entitě (typicky smlouva o sdružení dle § 829 o.z.).

V případě sdružení osob, které bude od určitého okamžiku požívat způsobilosti brát na sebe práva či povinnosti, je typickým příkladem občanské sdružení dle zákona č. 83/1990 Sb., o sdružování občanů. Podle tohoto zákona (a především rovněž podle Listiny) mají občané právo se sdružovat, přičemž podle § 6 odst. 1 cit. zák. „sdružení vzniká registrací.“

Je tedy nutno rozlišovat, v jakém smyslu je slovo sdružení v tom kterém předpisu užito: zatímco § 18 odst. 2 o.z. mluví o sdružení osob z obecného hlediska jako o možném nositeli práv a povinností (po té, co se svým jednatelským ústrojím bude včleněno do rámce druhotné entity), v § 6 odst. 1 zák. o sdružování občanů se slovo sdružení užívá ve smyslu užším, totiž ve smyslu takového sdružení, které již je vybaveno způsobilostí nést práva a povinnosti. Pak můžeme náležitě vyložit větu „Sdružení vzniká registrací.“ Sdružení v obecném slova smyslu, jakožto útvar ryze sociální (jakožto prvotní entita), který sám o sobě nemá s právem nic společného, registrací samozřejmě nevzniká. Sdružení, jakožto společenská entita vzniká okamžikem, kdy se určité osoby sdruží, tj., kdy mezi nimi vzniknou společensky významné vztahy. Aby mohlo takové sdružení být registrováno, musí splnit zákonem požadované podmínky, tedy sdružit se určitým právně aprobovaným způsobem, tj. především předložit stanovy, které obsahují stanovené náležitosti a které jsou manifestací sociálních vztahů, které mezi sdruženými osobami existují a na nichž je mezi nimi konsenzus.³³⁹ Dále musí k tomuto sdružení přistoupit jeho jednatelské ústrojí, takže pak můžeme mluvit o druhotné entitě. Okamžikem registrace druhotné entity dojde k tomu, že k ní bude připnuta způsobilost nést práva a povinnosti, která bude odlišná od způsobilostí jednotlivých členů tohoto sdružení. Tehdy získá druhotná entita novou vlastnost, stane se právním subjektem, stane se právnickou osobou, tj. sdružením v užším (právním) slova smyslu. V tomto smyslu je nutno rozumět spojení „sdružení vzniká registrací.“ Jednou se tedy slovo „sdružení“ užívá pro označení prvotní sociální entity, podruhé pak pro označení subjektu právního, jejímž substrátem v podobě prvotní entity je sdružení osob.

Sluší se doplnit, že sdružit se mohou jak osoby fyzické navzájem, ale také osoby

339 Určitý sociální vztah mezi osobami lze sice obecně považovat za objektivně zjiřitelný, nicméně nelze zapomínat, že obsah, podoba, intenzita a další kvality tohoto vztahu jsou zcela závislé na subjektivním postoji těch, mezi nimiž je vztah dán. Tyto subjektivní faktory značně ztěžují možnost vztah přesně popsat a identifikovat, a proto zákon trvá na jasné a na první pohled snadno seznatelné manifestaci tohoto vztahu navenek v podobě stanov.

fyzické s osobami právnickými či pouze osoby právnické mezi sebou (srov. zejm. § 56 odst. 2 obchodního zákoníku).

2) Účelová sdružení majetku. Tato entita je z obecného hlediska rovněž dána součtem dvou forem existence. Hmotná složka této prvotní entity je představována majetkem a nehmotná složka účelem, k jehož plnění je daný majetek vyčleněn. Majetek, který by byl sice od ostatního majetku nějakého vlastníka oddělen, avšak bez určení účelu, pro který se tak děje, není entitou, s níž by § 18 o.z. spojoval možnost stát se nositelem práv a povinností. Podrobnější úprava je obsažena zejm. v zák. č. 227/1997 Sb., o nadacích a nadačních fondech.³⁴⁰ Stejně jako u sdružení osob platí i zde, že vyčlenění majetku a určení účelu, pro který se tak děje, se musí stát v souladu s podmínkami, které tento zákon stanoví. Pouze za dodržení těchto podmínek (slovy zákona jde o zřízení) bude posléze možno k této entitě připnout způsobilost k právům a povinnostem. Opět jde především o manifestaci oddělení majetku k určitému účelu v nadační listině, která je buď souhlasným projevem vůle (smlouvou) osob, které majetek vyčleňují a sdružují, či jednostranným právním úkonem zakladatele, pokud nadaci zakládá sám. Podle § 5 cit. zák. nadace vzniká jejím zapsáním do příslušného rejstříku. Také zde platí o výkladu této formulace obdobně to, co výše ohledně sdružení osob: je třeba rozlišovat (a) vznik entity prvotní (= vyčlenění majetku, jeho určení pro určitý účel), (b) připojení jednatelského ústrojí k ní (= druhotná entita) a konečně (c) připojení právní způsobilosti. Nadace je tedy takový druh subjektu právního, v němž substrátem jeho prvotní entity je účelově vyčleněný majetek.

3) Zájmové sdružení právnických osob. Tento veskrze specifický institut je upraven v § 20f až 20j o.z. Z našeho pohledu je především zajímavá samotná podstata prvotní entity, která se za splnění určitých podmínek může stát způsobilou nést práva a povinnosti (tj. stát se právnickou osobou). Oproti entitě, jejímž základem je sdružení osob, je zde podstatný rozdíl v existenční formě. Uvedli jsme, že právnická osoba je entita, která je způsobilá nést práva a povinnosti, jejíž substrát je odlišný od člověka. To znamená, že podstatou sdružení právnických osob je suma entit, které jsou vybaveny způsobilostí k právům a povinnostem, ať už je jejich vlastní substrát jakékoliv povahy. V úvahu tedy jako substrát přichází sdružení osob či účelově sdružený majetek. Výše jsme uvedli, že forma existence obou těchto entit je nehmotná. Sdružení právnických osob je tedy příkladem, kdy je způsobilost k právům a povinnostem připnuta k entitě,

340 Rozdíl mezi nadací a nadačním fondem spočívá v tom, že nadační fond nemusí svému účelu sloužit trvale (srov. např. §2 odst. 2, 3 a § 3 odst. 4 cit. zák.).

kteřá je dána pouze skladem nehmotných existencí, nikoliv skladem existencí ve formě hmotné i nehmotné, jako tomu bylo u sdružení osob či účelově sdruženému majetku. Ovšemže také založení tohoto sdružení musí proběhnout zákonem požadovaným způsobem (§ 20g a 20h o.z.), aby bylo posléze možno začlenit jej do rámce druhotné entity a k ní připnout způsobilost nést práva a povinnosti. Zákon navíc vyžaduje právně relevantní účel, pro který je tato forma sdružení připuštěna, a to v § 20f o.z. Jde o ochranu zájmů právnických osob, nebo o „dosažení jiného účelu“. Právě druhé z uvedených kriterií rozšiřuje možnost založit zájmové sdružení právnických osob vlastně za jakýmkoliv účelem.³⁴¹

Další zajímavostí, která je s tímto typem sdružování spojena, je skutečnost, že při něm může docházet k „pyramidovému efektu.“ Několik právnických osob se může sdružit do „zájmového sdružení právnických osob“, které bude nadáno vlastní právní subjektivitou. Proto se může – zvláště při vědomí praktické libovolnosti sledovaného účelu – sdružit několik zájmových sdružení do dalšího sdružení, atd. Takováto pyramidová struktura by se stala značně nepřehlednou.

Zájmové sdružení právnických osob je institutem specifickým, při čemž hlavní výhrada spočívá v tom, že jde o institut nadbytečný, neboť sledovaných účelů mohou právnické osoby dosáhnout užitím tradičních a obecněji pojatých právních konstrukcí.³⁴² Z našeho pohledu jde však o exemplární ukázkou toho, že zákonodárci je volno, k jaké entitě se rozhodne – vedle člověka – připnout způsobilost k právům a povinnostem.

4) Jednotky územní samosprávy. Podle současného správního uspořádání se jedná o obce a kraje (srov. čl. 99 Ústavy). Z obecného pohledu je substrátem prvotní entity společenství občanů žijících na určitém území (čl. 100 odst. 1 Ústavy). Klade se otázka, proč jsou právě tato sdružení osob vyčleněna z § 18 odst. 2 písm. a) o.z. a uvedena zvláště. Rozumného důvodu pro to shledat nelze, snad krom toho, že v uvedeném případě jde o korporace, které doktrína tradičně označuje za korporace veřejnoprávní. Ale i v tom případě vzniká otázka, proč zákonodárce v § 18 uvádí zvláště právě tento jejich druh a jiné při tom opomíná.

5) Jiné subjekty, o nichž to stanoví zákon. Toto pravidlo, obsažené v § 18 odst. 2 písm. d) o.z. se od předcházejících liší v tom, že neobsahuje odkaz na entitu, která se za splnění určitých podmínek může stát právním subjektem, nýbrž dává

341 V literatuře byly vyjádřeny výhrady nejen proti tomuto pojetí, nýbrž proti konceptu „zájmového sdružení právnických osob“ jako takovému. Srov. např. Eliáš, K. - Nykodým, J. In Jehlička, O., et al.: Občanský zákoník: komentář. 9. vydání. Praha: C.H. Beck, 2004, s. 176n.

342 Ibidem, s. 177n.

možnost, aby také jiné zákony stanovily, která entita, od výše uvedených odlišná, může být nadána právní osobností. Význam tohoto ustanovení je spíše didaktický, neboť „pouze“ upozorňuje na skutečnost, že také jiné než zde uvedené entity mohou být zákonem prohlášeny za právnickou osobu. Jde totiž o to, že jiný zákon může takové ustanovení obsahovat i bez výslovného „dovolení“ v § 18 odst. 2 písm. d) o.z.³⁴³

6) Obecně prospěšná společnost. Zvláštní pozornost si zasluhuje zákon č. 248/1995 Sb., o obecně prospěšných společnostech, podle něž lze zakládat právnické osoby, které se nazývají „obecně prospěšné společnosti“ (v textu dále jen o.p.s.). Jde o subjekt, který poskytuje veřejnosti obecně prospěšné služby za předem stanovených a pro všechny uživatele stejných podmínek a jehož hospodářský výsledek (zisk) nesmí být použit ve prospěch zakladatelů, členů jeho orgánů nebo zaměstnanců a musí být použit na poskytování obecně prospěšných služeb, pro které byl založen (§ 2 odst. 1 cit. zák.).

Ve všech výše uvedených případech současných právnických osob jsme vždy mohli přesně identifikovat prvotní entitu, k níž zákonodárce umožňuje za splnění předepsaných podmínek připojit právní osobnost (v rámci entity druhotné). Chceme-li však zkoumat podstatu prvotní entity, k níž může být podle cit. zákona připnuto jednatelské ústrojí a po té způsobilost nést práva a povinnosti, zjistíme, že zákon o této entitě a o její povaze nic nestanoví přímo. Z textu zákona však můžeme dovodit, že onou prvotní entitou nejsou osoby, mezi nimiž jsou určité vztahy (srov. jednak pojmové vymezení obecně prospěšné společnosti v § 2 cit. zák., jakož i skutečnost, že ani na jiných místech se nemluví o jejích členech, nýbrž pouze o zakladatelích).³⁴⁴ Mělo by tedy jít o právnickou osobu, jejíž substrát bude tvořen určitým majetkem (právnická osoba fondového typu).³⁴⁵ Ostatně, poskytování služeb široké veřejnosti si bez určitého majetkového zázemí lze představit jen obtížně. Zdá se však, že tomu tak nemusí být vždy. Problém totiž vzniká ohledně toho, zda je vnesení majetkového vkladu ze strany zakladatelů podmínkou pro založení a vznik o.p.s., či zda může k jeho vložení dojít až později. Jediným ustanovením, které by nám mohlo dát k zodpovězení této otázky vodítko, je § 4 odst. 2 cit. zák., v němž se stanoví povinné náležitosti zakladatelského

343 Srov. např. zák. č. 483/1991 Sb., o České televizi, zák. č. 341/2005 Sb., o veřejných výzkumných institucích, atd.

344 Srov. též odpověď Jiřího Volfa na odborném semináři k problematice právnických osob pořádaném v roce 1995 časopisem Právní rádce (přetištěno v č. 2/1996): „Na rozdíl od občanských sdružení (...) nemohou mít své členy.“

345 Srov. Telec, I.: Kritická glosa k článku „Právní subjektivita, právnická osoba a způsobilost vlastnit nemovitosti.“ In Ad notam č. 3/1998, s. 65.

dokumentu.³⁴⁶ Plíva si však všímá – a s jeho stanoviskem nelze než souhlasit – že jde o vodítko velmi nejasné.³⁴⁷ Z uvedeného ustanovení (a zejm. z dikce „obsahuje“) možno interpretovat, že zakládací listina tuto náležitost musí obsahovat vždy. Proti tomu lze však postavit argument, že toto ustanovení upravuje pouze náležitosti zakladatelského dokumentu a nelze z něj tudíž dovozovat povinnosti zakladatelům, kterým je volno se rozhodnout, zda společnost založí s vložením majetkových vkladů (a pak je musí uvést), nebo bez jejich vložení, když výslovné stanovení této povinnosti zákon neobsahuje.³⁴⁸ Aníž bychom se na tomto místě chtěli tímto problémem zabývat hlouběji, uvedeme zde alespoň v krátkosti naše stanovisko: jak jsme zmínili již výše, poskytování služeb široké veřejnosti si lze jen stěží představit bez určitého majetkového zázemí, což by svědčilo spíše pro nutnost majetkového vkladu již při procesu vzniku o.p.s. Zároveň je však třeba si uvědomit, že si lze představit situaci, kdy zakladatelé (sami nemajetní) chtějí založit o.p.s., která bude po svém založení nejprve usilovat o získání potřebného majetkového zázemí. Tento závěr by naopak svědčil proti nutnosti vložit majetkový vklad ihned při zakládání společnosti. Z tohoto ryze praktického úhlu pohledu jeví se právní úprava nejasnou a zasloužila by příslušného upřesnění.³⁴⁹

Přikloníme-li se k názoru, že za současného stavu právní úpravy není majetkový vklad do o.p.s. při jejím zakládání nutný,³⁵⁰ otevírá se nám mimořádně zajímavá problematika vztahu prvotní entity a její právní osobnosti (právě z tohoto důvodu uvádíme obecně prospěšnou společnost pro srovnání hned u právnických osob upravených přímo v § 18 o.z.). V případech výše uvedených entit jsme, jak již uvedeno, vždy mohli přesně identifikovat povahu prvotní entity, s níž zákonodárce umožňuje za splnění určitých podmínek spojit způsobilost nést práva a povinnosti – avšak pokud zakladatelé zakládají o.p.s., aniž by do ní museli vložit nějaké majetkové vklady, musíme položit otázku, jakým substrátem je taková entita tvořena, resp. jde-li vůbec o (prvotní) entitu vybavenou vůbec jakým substrátem. Fiala tu otevřeně mluví o přenesení části právní subjektivity zakladatele na „právní formu bez jakéhokoliv reálného nositele

346 Ust. § 4 odst. 2 návětí a písm. i) zní „Zakládací listina nebo zakládací smlouva (dále jen „zakládací listina“) obsahuje: (...) hodnotu a označení majetkových vkladů jednotlivých zakladatelů, jsou-li vkládány, u nepeněžitého vkladu určení jeho předmětu a ocenění odborným odhadem (...)“

347 Plíva, S.: Obecně prospěšná společnost. In *Právo a podnikání* č. 2/1997 s. 2n.

348 Bárta, J.: Soumrak neziskových subjektů v Čechách. In *Bulletin advokacie* č. 2/1996, s. 26.

349 Nejde o jedinou výtku na adresu tohoto zákona. Již samotný název „obecně prospěšná společnost“ je velmi zavádějící vzhledem k tomu, co jsme uvedli výše – nejde o sdružení osob, nýbrž o sdružení majetku (a to jen v určitých případech). Shodně též Telec, I.: Kritická glosa k článku „Právní subjektivita, právnická osoba a způsobilost vlastnit nemovitosti.“ In *Ad notam* č. 3/1998, s. 64n.

350 Kromě výše uvedených názorů shodně též Fiala, J. in Fiala, J. et al.: *Občanské právo hmotné*. 3. vydání. Brno: MU v Brně a Doplněk, 2002, s. 74.

subjektivity.³⁵¹ S Fialou jsme za jedno v tom, že zde reálný nositel subjektivity (tj. reálný z hlediska obecného řádu myšlenkového, tj. reálný substrát prvotní entity) chybí. Vždyť při vzniku o.p.s. bez majetkových vkladů můžeme vysledovat pouze tyto prvky:

- a) vůle zakladatele (zakladatelů) založit o.p.s.,
- b) vyjádřená navenek v právně relevantní formě zakládací listiny (včetně konstituování jednatelského ústrojí),
- c) vznik o.p.s. jako právnické osoby dnem zápisu do příslušného rejstříku.

Poznáváme, že v uvedeném případě chybí substrát prvotní entity, k níž připínáme jednatelské ústrojí.³⁵² Nabízí se otázka, zda je vůbec možné, aby za subjekt právní mohlo být uznáno „nic se svým jednatelským ústrojím“, k němuž se připne způsobilost k právům a povinnostem, když ta je *ex definitio* vždy vlastností, která není možná bez svého nositele. Na tuto otázku lze odpovědět: „Ano i ne.“ To se samozřejmě neobejde bez bližšího vysvětlení: Z obecného hlediska není v konkrétním případě možné, aby se vlastnost oddělila od svého nositele, zachovala při tom svou existenci a takto oddělena „poletovala ve vzduchoprázdnu.“ Bylo však již uvedeno výše, že v právu lze použít zcela specifické myšlenkové postupy, v rámci čehož má přední místo především technika fikce („*als ob*“). Zakladatelský akt osob zakládajících o.p.s. bez majetkových vkladů totiž není ničím jiným, než příkazem: „Nechť se pro účely práva hledí, jako kdyby existovala prvotní entita, k níž lze právní osobnost připnout, i když ve skutečnosti, z hlediska obecného řádu myšlenkového, zde žádná taková entita není.“ Zakladatelé jsou tedy pro oblast práva oprávněni fingovat, že je dána prvotní entita, i když tomu tak dle obecného řádu myšlenkového není. Z hlediska práva je tedy entita dána (byť pomocí fikce), a proto je možno (a nutno) v rámci právního řádu použít těch právních norem, které dopadají na případ, kdy určitá entita existuje (tj. je nutno/možno připnout jednatelské ústrojí a tudíž také právní osobnost).

Jde o mimořádně zajímavý poznatek, neboť nám ukazuje, jak daleko až může zákonodárce zajít na cestě abstrakce při určení prvotní entity, kterou považuje za způsobilou nést práva a povinnosti. **Viděli jsme již výše, že onou prvotní entitou nemusí být jen člověk, ale též skupina lidí či určitý majetek, či dokonce sklad**

351 Fiala, J. in Fiala, J. et al.: Občanské právo hmotné. 3. vydání. Brno: MU v Brně a Doplněk, 2002, s. 74.

352 Připomeneme, že zakladatele entity nelze zaměňovat za její členy. Zakladatelé stojí vně, zatímco členové uvnitř entity.

nehmotných existencí právnických osob („sdužení právnických osob“) – nyní však dospíváme ještě dále. Totiž k tomu, že ona prvotní entita nemusí existovat reálně (dle obecného řádu myšlenkového), nýbrž postačí, aby pro účely práva byla tato entita stanovena fikcí, která pramení z vůle jednotlivce či skupiny lidí.³⁵³

Také tento poznatek považujeme za stvrzení našeho závěru, že s tzv. teorií fikce právnické osoby, nelze nakládat obecně rozšířeným zjednodušujícím způsobem, nýbrž je nutno přísně rozlišovat prvotní entitu, formu její existence od její vlastnosti, připnuté jí právem (tedy od formy existence v rámci právního řádu jako subjektu).

Pojem právnické osoby lze tedy vymezit na základě platného práva ve shodě s Trávníčkem: „Právnickou osobou je společenský útvar, kterému občanský zákoník přiznává způsobilost samostatně, svým jménem vystupovat v občanskoprávních a jiných právních vztazích. Předpokladem je, že společenský útvar vznikl právem stanoveným způsobem a v právní formě právem uznané. Základními znaky právnické osoby jsou její název, sídlo, a to, že má svůj statutární orgán.“³⁵⁴

V.2.4. Exkurz k právní povaze státu

V.2.4.1. Obecně

V souvislosti s právní úpravou hospodaření s majetkem státu a zejména s jeho reformou, která byla provedena zákonem č. 219/2000 Sb., o majetku České republiky a jejím vystupování v právních vztazích, proběhla odborným tiskem debata nad právní povahou státu. Od té doby se u nás již stalo tradicí, že od autora, který se blíže zabývá právnickými osobami, očekává se vyjádření k právní povaze státu. Nechceme čtenáře v tomto ohledu zklamat a podělíme se s ním o náš postoj k této problematice.

Již v poznámce pod čarou č. 197 výše jsme upozornili (byť v jiné souvislosti) na článek Boh. Klinebergera o právní povaze státu. Uvedli jsme, že autor, který se touto problematikou zabývá, musí mít ujasněno, co je to stát, co je právnická osoba a jaký je

353 Rozebereme-li takto podrobně tento model vzniku o.p.s., nelze si nevšimnout, jak velmi blízko má k modelu vzniku právnických osob podle osnovy čs. obč. zák. z roku 1937, který jsme zmínili výše.

354 Trávníček, J.: Nad novými právními předpisy. Občanský zákoník: Právnické osoby (§ 18 až 20a a § 21). In Hospodářství a právo, č. 7/1992, s. 338.

vztah mezi nimi.³⁵⁵ My jsme se dostatečně zabývali tím, jak chápeme právnickou osobu, jednak z hlediska teoretického (entita způsobilá k právům a povinnostem, avšak odlišná od člověka), jednak z hlediska platného práva (výraz pro označení druhotné entity, k níž je zákonem připnuta právní osobnost a která je složena z entity prvotní, jejímž substrátem není člověk a jejího jednatelského ústrojí). Dosud jsme se však nikde nezabývali povahou státu. Otázka „co je to stát“ může mít právě tolik odpovědí, kolik na ni odpovídá autorů. Nechceme zde podrobně rozebírat možné odpovědi na tuto otázku a uvedeme pouze slovníkovou definici, že stát je formou organizace lidské společnosti, vyznačující se sdružením obyvatel určitého území v (právní) celek, kde státní území je jeho věcným podkladem a jeho občané podkladem osobním, v němž se uplatňuje suverénní státní moc.³⁵⁶ Jak uvidíme, bude to pro naše účely zcela dostačující. Již v první části této práce jsme poznali, že způsobilost nést práva a povinnosti je vlastnost, která se připíná k různým entitám (člověk, skupina osob, věci). V této části práce jsme tento poznatek doplnili o další, který spočívá v tom, že v platném právu dochází k připnutí této způsobilosti nepřímo, prostřednictvím začlenění této entity a jejího jednatelského ústrojí do entity druhotné, k níž je pak ona způsobilost připnuta, tj. že:

1) nejprve je třeba zákonem stanoveným způsobem založit identifikovatelnou entitu, k níž chceme připnout způsobilost nést práva a povinnosti (jednak v rámci obecných zákonných ustanovení, jednak v konkrétním případě),

2) zajistit, aby tato entita mohla fungovat jako subjekt práv a povinností, tj. aby mohla „projevovat vůli“ zakládat, měnit či rušit práva a povinnosti.

Z našeho hlediska je podstatné, že stát můžeme identifikovat jako entitu existující v reálném světě a ať už je jeho detailní definice jakákoliv, půjde o entitu existující v nehmotné formě, když základními prvky jsou území (hmotné), občané (hmotní), uplatňování suverénní moci (nehmotná), vztah občanů ke svému státu (nehmotný). Jak již uvedeno výše, tam, kde alespoň jedna ze složek existence je nehmotná, výsledná existence celku je rovněž nehmotná. Stát tedy můžeme identifikovat jako entitu, stejně

355 Klineberger, B.: Stát jako subjekt majetkových práv. In: Právník č. 5/1919, s. 145n.

356 Srov. Kolektiv: Encyklopedický slovník. 1. vydání. Praha: Odeon, 1993, s. 1038, ze starší literatury podobně též např. Krejčí, Fr.: Positivní etika jakožto mravouka na základě přirozeném. 1. vydání. Praha: Jan Laichter, 1922, s. 400: „Stát jest forma organisace společnosti národnostně jednotné nebo smíšené v určitém území, která vznikla přirozeným vývojem z pudu sebezachování vytvořením vládní moci a trvalého právního řádu.“

jako člověka, sdružení osob či určitý majetek. Nyní je třeba položit si otázku, zda je účelné a nutné, aby tato entita měla možnost vystupovat v právních vztazích (ať už veřejnoprávních či soukromoprávních). Odpověď na ni je nasnadě: ovšemže to je nejen účelné, nýbrž i nutné, jinak by totiž stát nemohl uplatňovat svoji vrchnostenskou moc suveréna (ve vztazích veřejnoprávních). Protože toto uplatňování se neobejde bez hmotného zajištění, je třeba, aby stát mohl toto hmotné zajištění obstarat.³⁵⁷ V současné době tak civilizované státy nečiní svévolným užitím vrchnostenské moci (znárodňováním, příp. jiným loupeživým způsobem), nýbrž obstarávají toto hmotné zajištění standardními postupy, jakými si své hmotné zajištění obstarávají jednotlivci – tj. uzavíráním kupních smluv, smluv o dílo, zkrátka vstupováním do soukromoprávních vztahů. Tímto je legitimována též nutnost, aby stát mohl vstupovat do vztahů soukromoprávních.³⁵⁸ Máme zde tedy entitu, ohledně níž jsme dospěli k závěru, že je vhodné a nutné jí vybavit způsobilostí k právům a povinnostem. Není rozhodné, že nevznikla způsobem, který zákonodárce jinak pro vznik právnické osoby požaduje (§ 19 o.z.). Rozhodné je toliko, že uvedená entita existuje a že má své jednatelské ústrojí (tj. soustavu státních orgánů), které zajistí její projevy „vůle“ navenek. Takováto entita je schopna svého právního života a proto nic nebrání, aby k ní byla připojena způsobilost k právům a povinnostem. Z hlediska právního pak nic nebrání, aby stát mohl existovat jako způsobilý nositel práv a povinností, tj. jako subjekt.

Eliáš ovšem upozorňuje, že „u státu – na rozdíl od právnických osob – právo právní osobnost státu nevytváří, nýbrž ji respektuje jako předem daný fakt.“³⁵⁹ Upozorňuje na Savignyho, konstatuje Eliáš, že „stát není umělá právní konstrukce, nýbrž samovolně vzniklá realita, která není právem utvářena, ale sama právo tvoří. Není proto možné, aby právo utvářelo soukromoprávní osobnost státu, ani není potřeba, aby ji výslovně prohlašovalo.“³⁶⁰

S tím, že stát není umělá právní konstrukce, nýbrž samovolně vzniklá realita, můžeme souhlasit. Vždyť jsme výše popsali stát jako jednoznačně identifikovatelnou entitu (byť detailní definice se různí). Je také pravdou, že je to stát, který, jako reálně existující entita, právo tvoří. Hlavní rozdíl od ostatních právnických osob tedy spatřuje

357 Tak např. přispívá k efektivitě uplatňování státní moci, když osoby státní moc uplatňující sedí někde, kde na ně neprší, mají na co psát, na čem si vařit kávu, atd.

358 Ovšemže pouze schematickým způsobem. Stát kromě uplatňování své moci plní i další úkoly, např. zajišťuje bezpečnost svého území, jeho dopravní obslužnost, ochranu zdraví, atd. Rovněž plnění těchto úkolů se neobejde bez hmotného zabezpečení, které je třeba někde zajistit.

359 Eliáš, K.: Stát a občanský zákoník. In Právní rozhledy č. 3/2008, s. 83.

360 Ibidem, s. 83.

Eliáš v tom, že stát je entitou, která právo tvoří, nikoliv entitou, která je právem tvořena. Položili jsme si proto otázku, zda tato vlastnost opodstatňuje vyčlenění státu z kategorie právnických osob, jak jsme ji formulovali výše v teoretickém slova smyslu. V první části této práce jsme uvedli, že pojem právnická osoba neoznačuje nic více a nic méně, než subjekt právní, který si nese způsobilost k právům a povinnostem, jehož substrátem není člověk, nýbrž entita jiná, od něj odlišná. Uvedli jsme také, že tato definice v žádném případě nemůže aspirovat na to, aby úplným a vyčerpávajícím způsobem definovala substrát, k němuž je subjektivita připnuta. Toto platí také ohledně původu právní subjektivity daného substrátu. Uvedená definice pouze vyžaduje, aby sledovaná entita právní subjektivitu měla, avšak zůstává lhostejno, odkud pramení. V případě „obyčejných“ právnických osob pramení z právního řádu, v případě státu pramení z jeho podstaty, jako sociální reality. O tom, že stát má v oboru soukromého práva právní osobnost, není pochyb.³⁶¹ Má-li stát soukromoprávní subjektivitu, nezbyvá jiný závěr než ten, že stát právnickou osobou je, pokud právnickou osobu chápeme tak, jak je uvedeno výše.³⁶² Tím se nepopírají jeho mnohé – a mnohdy specifické – vlastnosti.

De lege lata k tomu lze připojit i další argument. **Když jsme výše uvedli, že platné právo připouští jako subjekt pouze dvě podmnožiny, a sice osoby fyzické a právnické, pak má-li být stát způsobilým nositelem práv a povinností, není možný jiný závěr než ten, že není-li stát fyzickou osobou (člověkem), pak z hlediska právního pojetí existence stát musí existovat jako osoba právnická, tj. „být“ osobou právnickou.³⁶³ To nemění nic na tom, že z hlediska obecného pojetí existence stát existuje jakožto entita, jejíž forma existence je nehmotná (a jejíž**

361 Shodně též Eliáš, K.: Stát a občanský zákoník. In Právní rozhledy č. 3/2008, s. 82, 85.

362 Opačně ovšem Eliáš: „(...) jeho subjektivitu právo netvoří, ale bere na vědomí. Tím se stát z kruhu právnických osob vyčleňuje; zařadíme-li ho tam, narušuje jako cizorodý prvek jednotu pojmu právnické osoby, neboť geneticky je stát jinde než jsou právnické osoby (...).“ Eliáš, K., op. cit. sub pozn. č. 361, s. 85. My jsme však ukázali, že cizorodost spočívá pouze v původu právní subjektivity státu, což pro nás, při našem (širokém) chápání pojmu právnická osoba nepředstavuje důvod pro jeho vyčlenění z této kategorie.

363 Souhlasíme proto se stanoviskem Švestky a Stuny uveřejněném v článku Stuna, S. - Švestka, J.: Proč a kdy je stát právnickou osobou, jakož i o právnické osobě vůbec. In Právní rozhledy č. 14/2007, s.507.: „Pro přípravu nového občanského zákoníku lze z teoretického hlediska doporučit jako nejvýstižnější již existující současnou formulaci § 21 ObčZ, podle které stát „ (...) je právnickou osobou.““ Konec konců, i takto zvolená formulace může být chápána ve více smyslech. Tak příznivci názoru, že i právní stát musí být za právnickou osobu (alespoň pro obor soukromého práva) právní normou výslovně prohlášen, uvidí v této textaci příslušnou právní normu, která tak činí. Ovšem ti, kdož zastávají názor, že stát, jako právo tvorný útvar, nemůže být z důvodu kauzální nemožnosti za právnickou osobu prohlášen, mohou v této dikci vidět nikoliv právní normu, ale pouhou – z jejich pohledu nadbytečnou – zákonodárcovu deklaraci toho, co stát ve skutečnosti „je“, tj. přesněji řečeno, pouhé oznámení toho, že krom jiných vlastností má stát také (soukromoprávní) subjektivitu.

právní forma existence je subjekt a nikoliv objekt).³⁶⁴

V.2.4.2. Orgány státu

Vzhledem k výše uvedenému považujeme za správnou koncepci pojetí orgánů státu jakožto útvarů bez právní subjektivity, kterou zavedl § 3 zákona č. 219/2000 Sb., v němž se jasně říká, že organizační složky státu právní osobou nejsou. Toto ustanovení je reakcí na neblahou situaci, která do té doby panovala – ohledně jednotlivých orgánů státu či jeho složek judikatura buď dovozovala, že právní osobou jsou či nejsou.³⁶⁵

Pro pojetí podle § 3 zák. č. 219/2000 Sb. můžeme uvést ještě jeden argument. Definujeme-li stát jako entitu, jehož imanentní součástí jsou jeho orgány, které slouží k uskutečňování funkcí státu (zejm. uplatňování státní moci), můžeme takovou entitu obrazně přirovnat k organismu lidskému – při čemž nositelem práv a povinností nečiníme jednotlivé lidské orgány, nýbrž člověka jakožto dále nedělitelnou entitu. Přijmeme-li obrazné podobenství mezi organismem lidským a „organismem“ státním, měli bychom se vůči státu zachovat stejně jako vůči člověku, tj. způsobilost k právům a povinnostem připnout ke státu jako k celku, jako k dále nedělitelné entitě.

V.2.4.3. „Pokud stát vystupuje jako účastník právních vztahů, je právní osobou.“

V nadpisu této části jsme ocitovali znění § 6 zákona č. 219/2000 Sb. Toto ustanovení se vyznačuje jinou textací, než mají ustanovení jiných zákonů upravující různé druhy právnických osob. Zpravidla se v nich totiž normuje, že ta či ona entita právní osobou „je“, a to bez dalšího, nikoliv jen tehdy, pokud se uvedená entita „účastní právních vztahů.“ Chtěl snad zákonodárce touto odlišnou textací v § 6 zákona

³⁶⁴ Jiná je však otázka, že *právní* stát se nemůže v soukromoprávních vztazích chovat jako jiné právní či fyzické osoby. Stát totiž ani v takovém postavení nedisponuje autonomní vůlí, jeho jednání se musí vždy řídit zákonem. Srov. náleží Ústavního soudu sp. zn. III. ÚS 495/02 ze dne 04. 03. 2004.

³⁶⁵ Např. citovaný judikát pod Rc 52/1995 prohlašuje za právní osoby ministerstva, stanovisko pléna Nejvyššího soudu ČR Plsn 2/96 praví, že Policie České republiky právní osobou není, zatímco podle stanoviska Cpjn 27/98 Bezpečnostní informační služba právní osobou je.

č. 219/2000 Sb. sdělit, že stát je právnickou osobou jen pokud je účastníkem právních vztahů a jindy jí není? Čistě hypoteticky, pokud by alespoň na okamžik nastala situace, že by stát nebyl účastníkem žádného právního vztahu, přestal by snad v ten okamžik být způsobilým nositelem práv a povinností? To jest, přestal by být právnickou osobou? To jistě nikoliv, jeho právní osobnost by měla trvat i nadále. Co tedy zákonodárce mínil touto odlišnou textací sdělit? Z důvodové zprávy se dozvídáme, že důraz je třeba položit na slova „účastník právních vztahů“, která je třeba položit do protikladu k § 21 o.z. Zatímco ustanovení § 21 o.z. má podle autorů důvodové zprávy dosah pouze na vztahy občanskoprávní,³⁶⁶ v § 6 zákona č. 219/2000 Sb. se míní *všechny* právní vztahy, nejen občanskoprávní.

Smyslem uvedeného ustanovení je tedy postavit najisto, že stát je právnickou osobou vždy, nejen tehdy, pokud vystupuje ve vztazích občanskoprávních, ale také ve vztazích jiných (tj. veřejnoprávních). V žádném případě tu nejde o to, aby si zákonodárce pohrával s právní subjektivitou státu stejně, jako to dělá kouzelník se svojí hůlkou – jednou tu je (když stát v právním vztahu vystupuje), po druhé zmizí (pokud by stát zrovna do žádného právního vztahu nevstoupil), pak se zase objeví.

366 Opačný názor, který právní úpravu právnických osob v občanském zákoníku považuje za úpravu obecnou, byl vysloven např. in Knapp, V et al.: Občanské právo hmotné. I. díl. 2. vydání. Praha: CODEX, 1997, s. 137.

VI. Právnícká osoba v návrhu nového kodexu soukromého práva

VI.1. Obecně

Jak již uvedeno výše, již od devadesátých let minulého století probíhají práce na novém kodexu soukromého práva. V současné době (1. čtvrtletí roku 2008) již práce na paragrafovaném textu návrhu nového o.z. postoupily natolik, že na přelomu let 2008 a 2009 by měl být předložen v rámci legislativního procesu vládě. To ovšem znamená, že v textu návrhu může stále docházet k změnám nejrůznějšího charakteru: jde především o změny formulační a stylistické, odstraňující zjevné vady a nepřesnosti, nicméně nelze stále vyloučit ani některé ojedinělé zásahy závažnější povahy, neboť teprve za poslední dva roky lze hovořit o skutečně široké debatě o návrhu.³⁶⁷

Úprava osob (fyzických i právníckých) je systematicky zařazena v obecné části, hlavně druhé návrhu. Zařazením bezprostředně za ustanovení týkající se soukromého práva vůbec (hlava první) se autoři návrhu³⁶⁸ jednoznačně hlásí k myšlence ústředního postavení osoby jako klíčového pojmu právního řádu. Ve srovnání se současnou úpravou je novým prvkem především snaha o jasné vymezení ústředních pojmů, které s postavením osoby jako subjektu práva souvisí. Systematicky se tato hlava dělí na všeobecná ustanovení týkající se jak osob fyzických, tak právníckých (díl první), dále na ustanovení týkající se pouze osob fyzických (díl druhý) a konečně na ustanovení týkající se pouze osob právníckých (díl třetí).

Zavedení ustanovení, které se týkají jak osob fyzických, tak právníckých, je ve srovnání se současnou právní úpravou novum. Pro srovnání můžeme uvést, že takováto společná ustanovení nenajdeme v občanském zákoníku, francouzském, rakouském, německém, maďarském, ruském, québeckém, mongolském, vietnamském, či turkmenském. Občanský zákoník Filipín sice obsahuje ustanovení, která jsou formálně označena jako všeobecná ustanovení o soukromoprávní osobnosti, nicméně

367 Ve snaze o co největší aktuálnost autor tuto část práce zpracovával jako jednu z posledních a mohl tak zohlednit i změny, které byly v návrhu učiněny ještě v průběhu roku 2008, které však zatím nebyly zveřejněny. Návrh o.z. včetně důvodové zprávy je přístupný v elektronické podobě např. na www.juristic.cz či www.ilaw.cas.cz.

368 Hlavními zpracovateli návrhu jsou prof. Dr. JUDr. Karel Eliáš a doc. JUDr. Michaela Zuklínová, Csc. V dalších odkazech na návrh a jeho důvodovou zprávu již nebudeme jmenovitý odkaz na autory opakovat.

obsahově se týkají pouze osob fyzických.³⁶⁹ Pokud jde o absenci společných ustanovení zejm. v nám blízkých nejvýznamnějších kodexech evropských, je třeba mít na paměti, že tyto vznikaly v odlišných historických souvislostech. V návrhu českého o.z. se jejich zařazením projevuje snaha o důslednou logickou stavbu pojmového aparátu. Ústředním pojmem, kterým se tato část návrhu počíná, je pojem právní osobnosti.³⁷⁰ Návrh právní osobnosti definuje jako způsobilost mít v mezích právního řádu práva a povinnosti. Tato definice je v souladu s našimi závěry, které jsme ohledně pojmu právní osobnosti učinili v první části této práce. Navrhovatelé pojmají právní osobnost jako specifickou vlastnost, kterou právní norma připíná k určitým entitám.

Za povšimnutí také stojí, že se zde nemluví pouze o způsobilosti v rámci soukromého (příp. pouze občanského) práva, nýbrž o způsobilosti mít práva a povinnosti v rámci celého právního řádu. Tím se dává najevo – zřetelněji, než v současné úpravě – že co do úpravy právního postavení (statusu) osob obsahuje občanský zákoník úpravu obecnou. Výslovně se stanoví, že právní osobnosti se nikdo nesmí vzdát zcela ani zčásti, čímž se navazuje na ústavní princip nezadatelnosti základních lidských práv.

Podstatné však je navazující ustanovení § 21 návrhu, které stanoví, že práva může mít a vykonávat jen osoba a že pouze osobě lze uložit povinnost a jen vůči ní lze plnění povinnosti vymáhat (odst. 1) a že osoba je fyzická, anebo právnická (odst. 2). Tato koncepce má význam jednak z hlediska změny současné legislativní praxe, v níž mnohdy dochází k tomu, že se přičítají práva a povinnosti entitám postrádajícím právní subjektivitu – uvedená ustanovení jasně normují, že propříště nemá být takový postup možný, když mít práva a povinnosti mohou pouze osoby.³⁷¹ Další aspekt této koncepce je teoretický: navrhovaná ustanovení jednoznačně stanoví, že nemá přicházet v úvahu jiný subjekt práv a povinností, než osoba v právním smyslu toho slova, tedy entita, která je vybavena právní osobností. Jsou tak vyloučeny útvary, které by sice nebyly osobou v právním slova smyslu, přesto by však měly (mohly) nést nějaká práva či povinnosti. Jde o řešení odlišné např. od německého či rakouského pojetí, které připouští tzv. „quasi-

369 Jediným skutečně společným ustanovením pro fyzické i právnické osoby ve filipínském o.z. tak zůstává definice (soukromo)právní osobnosti, kterou se dle čl. 37 cit. zák. rozumí schopnost být subjektem právních vztahů.

370 V současné době § 19 odst. 1 návrhu zní: „Právní osobnost je způsobilost mít v mezích právního řádu práva a povinnosti.“

371 Pro případ, že by přesto došlo ke zřízení práva či uložení povinnosti „něčemu“, co není osobou, stanoví § 23, že v takovém případě se právo či povinnost přičtou té osobě, již podle povahy (konkrétního) právního případu náleží.

právnícké osoby,³⁷² jejichž pojetí navíc vykazuje v čase změny a i v soudní praxi je silně závislé na stanovisku doktríny, což v důsledku nepřispívá k jistotě v právním styku. Zářným příkladem je (vnější)společnost občanského práva (§ 705 a násl. BGB), u níž se tradičně – po dobu sta let – vycházelo z toho, že tento útvar právní osobnost nemá. Spolkový soudní dvůr jí však v roce 2001 přiznal nejen způsobilost k právním úkonům, ale dokonce i k úkonům procesním, jako účastníku řízení.³⁷³ Jde tedy o obrat o sto osmdesát stupňů, který je založen na výkladu jedněch a týchž zákonných ustanovení.

Také ve světle výše uvedeného se vyslovujeme pro koncepci, která je v návrhu o.z. zvolena. V právním styku je jedním ze základních předpokladů jistoty to, že zúčastněné osoby vědí, s „čím“ jednají a jaké to má důsledky (zejm. z hlediska majetkové odpovědnosti). Proto kladně hodnotíme zvolenou koncepci fyzické a právnícké osoby jako jediných v úvahu přicházejících „osob“ (= subjektů ve smyslu platného práva) za současného vyloučení jiných nositelů práv a povinností, než jsou entity, které budou mocí právní normy nadány právní osobností.

Nutným důsledkem této koncepce je pak také nezbytnost, aby zákonodárce jasně stanovil, kterou entitu dovolí touto vlastností vybavit (tj. nechá ji z hlediska práva existovat ve formě subjektu).

VI.2. Ustanovení § 25 návrhu poprvé: „Právnícká osoba je organizovaný útvar....“

Jaké entity tedy přicházejí podle návrhu v úvahu? V návrhu se v obecnosti prohlašuje, že „právnícká osoba je organizovaný útvar, jež za právníckou osobu prohlásí nebo uzná zákon“ (§ 25). Za právníckou osobu tedy může být prohlášen či uznán pouze takový útvar, který je organizovaný.³⁷⁴ Již jsme uvedli, že od dob římského práva zvykneme připojovat právní subjektivitu jednak ke sdružením osob (právnícká osoba typu korporace), či k určitému, účelově vyčleněnému majetku (právnícká osoba

372 Srov. např. Barta, H.: Zivilrecht: Grundriss und Einführung. In: das Rechtsdenken. Teil 1. Wien: Facultas Verlags- und Buchhandels AG, WUV Universitätsverlag, 2004, s. 231: „Osobní obchodní společnosti (zejména veřejná obchodní společnost a komanditní společnost) se označují jako „quasi-právnícké osoby,“ neboť ony z moci výslovného zákonného ustanovení (§ 124 obch. zák.) právně již „mnoho mohou (umí),“ co jinak náleží vlastně jen právníckým osobám, pokud jde o odpovědnost (za závazky pozn. O.F.), není však zásada oddělenosti (*das Trennungsprinzip*, pozn. O.F.) (úplně) uskutečněna.“

373 Viz BGHZ 146, 341 či NJW (Neue juristische Wochenschrift) 2001, 1056, s. 993n.

374 Tj. vykazuje určitou vnitřní uspořádanost, strukturu, která by měla být účelná; srov. Filippec et al.: Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost. 2. vydání. Praha: Academia, nakladatelství AV ČR, 2001 (dotisk), s. 250.

fondového typu, zejm. nadace). Viděli jsme však také, že právní osobnost můžeme připojit dokonce i k entitě, která nemá ve vnějším světě reálný základ (ať už v hmotné či nehmotné podobě), nýbrž která existuje pouze pro oblast práva z moci fikce zakladatelů, přistoupíme-li na to, že majetkové vklady nejsou při jejím vzniku nutné (o.p.s., viz výše). Ovšem v rámci výkladu platného práva jsme poznali, že zákonodárce nemá zájem na tom, aby připnutí způsobilosti k právům a povinnostem u té či oné entity bylo samoučelné – zákonodárce nepřipustí, aby způsobilost k právům a povinnostem byla připojena k něčemu, co by nemělo své jednatelské ústrojí. Proto trvá na tom, že k původní entitě je nutno toto jednatelské ústrojí připojit a teprve k této entitě druhotně pak dovolí připojení právní osobnosti. Z toho jsme dovodili, že tato druhotná entita je tedy vždy entitou organizovanou. A právě sem směřuje ustanovení § 25 návrhu: na rozdíl od současné úpravy tak bude výslovně stanoveno, že nelze připnout způsobilost k právům a povinnostem k něčemu, co by nemělo vlastní jednatelské ústrojí.³⁷⁵

Bude-li navrhovaná úprava přijata, pak bude mít uvedené ustanovení další důležitý význam: půjde o pozitivně právní definici pojmu právnická osoba, a to bez ohledu na to, jaké je stanovisko právní vědy. Návrh tedy koncepčně vychází z modelu současného, který jsme popsali v rámci výkladu *de lege lata*. Také podle navrhované úpravy budeme lišit entitu prvotní, o jejíž způsobilost k právům a povinnostem se nám bezprostředně jedná, její začlenění do entity druhotné společně s jednatelským ústrojím a připojení právní osobnosti k této entitě, kterým z obecného pohledu nabývá novou vlastnost, a z pohledu právní formy existence se z ní stává subjekt, tedy osoba ve smyslu právním.

VII.3. Ustanovení § 25 podruhé: „ ... jež za právnickou osobu prohlásí nebo uzná zákon.“

Návrh nového kodexu soukromého práva je postaven na koncepci přirozenoprávní. Ohledně člověka to znamená, že zákon mu jeho přirozená práva nepřiznává, nýbrž je pouze uznává, vhodně je uspořádává a případně je v souladu s ústavními principy omezuje. Ohledně (druhotné) entity, která sice vznikla zákonem

³⁷⁵ V žádném případě nelze požadavek na organizovanost právnické osoby zaměňovat s požadavkem na organizovanost prvotní entity, který by byl nejen zbytečný, ale také absurdní (srov. výše příklad s akcií v dematerializované formě).

požadovaným způsobem a je tedy způsobilá účastnit se právního styku však neplatí, že by měla *eo ipso* způsobilost k právům a povinnostem „ze své přirozenosti“ či „ze své podstaty,“ jako je tomu dle přirozenoprávní doktríny u člověka. Proto to musí zákon o takovéto druhotné entitě výslovně prohlásit. „Aby bylo možno se o zákon skutečně opřít, a to bez pochybností v této zásadní otázce, je nutno, aby zákon *explicitně prohlásil, že určitý konkrétní, jedinečný organizační útvar, případně, že určitý typ organizačního útvaru je právnickou osobou, a současně za jakých podmínek právní řád uzná vzniklý organizační útvar, vyhovující zákonem stanovenému typu právnické osoby za reálně (rozuměj právní realitu) vzniklou individuální právnickou osobu.*“³⁷⁶ Také Hurdík tedy kategoricky trvá na tom, aby se v uvedené otázce vyjádřil sám zákonodárce, a to zcela jednoznačně, aby nebyl otevřen prostor pro pochybnosti (srov. uvedené příklady judikátů Rc 15/1995 a 52/1995 a stanovisek PlsN 2/96 a Cpjn 27/98). Podle Hurdíka totiž jde u právnické osoby „na rozdíl od osoby fyzické – o organizační útvar, jehož existenci nelze dovodit z mimoprávní sféry (tedy např. z faktu přítomnosti živé lidské bytosti, jako je tomu u osoby fyzické). Důkaz existence právnické osoby je důkazem právním a nelze jej nahradit jinými metodami.“³⁷⁷

S tímto názorem nelze než souhlasit; doplníme pouze, že existenci prvotní entity lze dokázat metodami obecnými, nikoliv jen právním důkazem. Pokud jde o druhotnou entitu, i zde můžeme její existenci dovodit mimoprávně, obecnými metodami – tak např. několik osob se sdruží za nějakým účelem a zvolí si svého mluvčího, který bude prezentovat jejich společnou vůli navenek, vůči ostatním osobám. To vše bude však učiněno způsobem, který právo neuznává jako způsob, který by mohl vést k tomu, aby takovému sdružení mohla být přiznána právní osobnost. Avšak i za této podmínky můžeme onoho mluvčího považovat za jednatelské ústrojí tohoto sdružení. I když zde tedy máme entitu, která vykazuje všechny znaky druhotné entity, a která je identifikovatelná a dokazatelná obecně, nemůže být tato entita prohlášena za způsobilou k právům a povinnostem, protože nevznikla způsobem, který zákon vyžaduje. **To znamená, že to jediné, co nemůže být dokázáno mimo právo a pomocí práva (resp. jeho norem), je otázka, zda k uvedené entitě byla či nebyla připnuta schopnost nést práva a povinnosti.** Jinak řečeno, pokud zde máme identifikovatelnou entitu, která splňuje základní podmínky (vznik zákonem stanoveným způsobem + jednatelské ústrojí), pak je zcela lhostejno, zda použijeme výrazivo

376 Hurdík, J.: Právnické osoby – realita nebo fikce? In Právní rozhledy č. 3/1999, s. 126.

377 Ibidem, s. 126.

specifického instrumentária právního a prohlásíme, že „zákon tento útvar prohlašuje za právnickou osobu,“ nebo zda použijeme formulace z obecného řádu myšlenkového zrcadlově tomu odpovídající, že totiž „zákon k tomuto útvaru připojuje způsobilost k právům a povinnostem (právní osobnost).“ Oběma formulacemi chceme totiž vyjádřit totéž, a sice to, že tato entita, vzniklá stanoveným způsobem, je schopna nabývat, měnit, či rušit práva a povinnosti.

Navrhovaná právní norma, která stanoví, že právnická osoba je jen taková entita, která bude takto zákonem prohlášena či uznána, je adresována nejen subjektům, které jsou adresáty práva obecně, nýbrž představuje pravidlo také pro zákonodárce samého, a to na prvním místě. Je to právě zákonodárce, který v právních normách vytváří v abstraktní rovině různé typy entit a má se tudíž jasně vyjádřit, zda k tomu či onomu typu entity způsobilost k právům a povinnostem připne čili nic. Nezbyvá než zákonodárci popřát, aby jeho jistě chvályhodný záměr, zavázat sám sebe ve jménu přehlednosti a srozumitelnosti právního řádu, nebyl zapomenut a bylo na něj v rámci legislativního procesu vždy důsledně pamatováno.

Navrhuje se však, že zákonodárce má entitu za právnickou osobu buď prohlásit, nebo uznat. Pokud jde o prohlášení, není pochyb o tom, co se tím myslí. Jde o situaci, v níž zákonodárce stanoví výslovně, že ta či ona entita (ať už typově či v konkrétním případě) „je právnickou osobou.“³⁷⁸ Co se však míní tím, že zákon má útvar za právnickou osobu uznat? Přistupuje snad zákonodárce na myšlenku možného spontánního vzniku právnické osoby bez výslovného ustanovení v právní normě? Uvedli jsme přeci, že připnutí způsobilosti k právům a povinnostem není možné mimo právo a bez něj (odhlédneme-li od iusnaturalistického pojetí právní osobnosti člověka a ev. i od chápání státu jako „otce práva“). Chce tedy najednou zákonodárce uznat způsobilost nějakého útvaru, stejně, jako u člověka uznává jeho přirozená práva? Tak tomu není a podle našeho názoru (viz výše) tomu tak ani být nemůže. Vyjadřuje se tím, že pro připojení způsobilosti k právům a povinnostem se u některých typů právnických osob užije systému liberálního, tj., že zde existuje právní norma, která obecně stanoví, že jakákoliv entita vzniklá v konkrétním případě, která naplňuje typové znaky dané v obecné právní normě, je okamžikem své perfekce „uznána“ za právnickou osobu. Takovýto model je v návrhu zvolen např. u spolku (§ 190 a násl. návrhu), neboť se v §

378 Z textace, že zákon má útvar „prohlásit za právnickou osobu“ lze dovodit, že zákonodárce by měl po formální stránce používat pouze tuto dikci a nikoliv teoretickou alternativu „tento útvar je způsobilý k právům a povinnostem.“

202 stanoví, „že spolek (ve smyslu právnické osoby určitého typu, pozn. O.F.) vzniká dnem účinnosti stanov.“ Mimo návrh, v rámci platného práva, tato dikce zjevně míří na problematiku církví, kterou se zde však nebudeme zabývat, neboť by se rozsah této práce stal neúnosným.³⁷⁹

Z toho, co bylo až dosud uvedeno, vyplývá, že si zákonodárce v zájmu právní jistoty nepřeje, aby docházelo k rozšiřování zákonem prohlášených či uznaných právnických osob v další v judikatuře tak, jak se stalo např. citovaným judikátem Rc 52/1995, v němž soud dovodil, že prohlášení nemusí být výslovné, nýbrž že postačí, pokud zákon stanoví, že určitý subjekt má atributy právní subjektivity, tj. způsobilost k právům a povinnostem a způsobilost k právním úkonům.³⁸⁰ Klade se však otázka, zda tento záměr z uvedené dikce dostatečně vyplývá a zda soudy, vedeny snahou co nejvíce vytěžit z dosavadní judikatury, právní větu z Rc 52/1995 nepřevzmou i za platnosti nového kodexu. Nabízí se tedy doporučení, zda raději neformulovat § 25 návrhu tak, že právnická osoba je organizovaný útvar, jež zákon výslovně za právnickou osobu prohlásí či uzná.³⁸¹

VI.4. Úprava jednotlivých druhů právnických osob

Vzhledem k tomu, že právní úprava právnických osob v návrhu o.z. je jednoznačně pojata jakožto úprava obecná, platná pro celý právní řád,³⁸² nemůže se zákonodárce omezit pouze na obecná ustanovení o právnických osobách, z nichž ta klíčová jsme právě zmínili.

Na obecnou úpravu vzniku a zániku právnických osob navazuje úprava korporace. O ní se stanoví, že „korporaci vytváří jako právnickou osobu společenství osob.“ Výraz korporace zde tedy vystupuje jako určitý druh právnické osoby, tj. jako specifický druh subjektu právního. Jde tu při tom o takový podtyp právnické osoby, v

379 Odkážeme na analýzu provedenou v práci Beran, K.: Právnické osoby veřejného práva. 1. vydání. Praha: Linde Praha, a.s., 2006.

380 Jak již uvedeno, je si také vědom toho, že tomu musí předcházet koncepční a systematická tvorba legislativy.

381 Jsme si ovšem vědomi toho, že takovéto ustanovení by si vyžádalo obsáhlou revizi dosavadních právních předpisů, aby nedošlo k tomu, že zde bude právní útvar, který zákonodárce prokazatelně vybavil právní osobností, avšak neprohlásil o něm výslovně, že „je právnickou osobou.“

382 Ovšemže s ponecháním možnosti, aby zvláštní zákony stanovily odchylky, které budou mít přednost.

němž je prvotní entita tvořena společenstvím osob. Pro vyloučení pochybností se také stanoví, že totéž platí i o právnické osobě, která je tvořena jediným členem³⁸³ (pokud ovšem zákon v konkrétním případě něco takového dovoluje). Konečně je stanoveno, že také právnická osoba tvořená společenstvím osob i účelově vyčleněným majetkem³⁸⁴ je rovněž právnickou osobou. Je zde tedy opět nutno rozlišovat význam jednoho výrazu ve smyslu právním a ve smyslu obecném. Korporace v obecném smyslu (coby označení prvotní entity) samozřejmě není myslitelná bez mnohosti osob. Zákonodárce však nařizuje, že pro účely právní normy se bude i na „jednoosobní“ entitu hledět jako na korporaci. Totéž platí také o spojení osob a majetku v jedné entitě. V právním slova smyslu je tedy korporace taková právnická osoba (takový druh subjektu právního), jehož prvotní entita je tvořena (a) skupinou osob, (b) jednou osobou a konečně (c) složením osob i majetku v jedné entitě.

Hlavním typem korporace, který je posléze upraven v návrhu, je spolek. Jde o svazek alespoň tří osob, které jsou vedeny společným zájmem a k jeho naplňování zakládají spolek jako dobrovolný svazek členů (§ 190 návrhu). Úprava spolku v novém o.z. by měla nahradit podstatnou část současného zákona č. 83/1990 Sb. a navíc se s právní úpravou spolku počítá jako s podpůrnou i pro jiné právnické osoby typu korporace tam, kde by jiná úprava chyběla.

Na oddíl o korporacích navazuje úprava fundací. O tomto výrazu se v důvodové zprávě uvádí, že v obecném jazyku se již neužívá (srov. ostatně současná vydání Slovníku spisovné češtiny) a v právním řádu jde o pojem volný. Podle vydání SJČ z roku 1989 nejde však o pouhé synonymum pro nadaci, nýbrž pro obecné označení majetku věnovanému k naplňování určitého společenského účelu. Není bez zajímavosti, že již slovník Váši a Trávníčka z roku 1937 uvádí tento výraz jako zastaralý a pouze jako synonymum pro nadaci.³⁸⁵ Fundací se tedy má napříště rozumět právnická osoba vytvořená majetkem vyčleněným k určitému účelu. Stejně jako u korporace, jde i zde o označení určitého druhu právnické osoby, a sice takového, kde prvotní entita je tvořena účelově vyčleněným majetkem.

V rámci úpravy fundace jsou upraveny nadace a nadační fondy. Jde o náhradu za současný zákon č. 227/1997 Sb., o nadacích, nicméně se zachovává bipartice mezi

383 Tj., jejíž prvotní entitou je pouze jeden člen, ať už od samého začátku či proto, že ostatní členové odpadli.

384 Tj., jejíž prvotní entita je tvořena společenstvím osob i majetkem.

385 Srov. Váša, P. - Trávníček, P.: Slovník jazyka českého. 1. díl. 1. vydání. Praha: Fr. Borový, 1937, s. 411.

nadací a nadačním fondem. Podle § 280 návrhu zakládá zakladatel nadaci k trvalé službě účelu užitečnému společensky, který může spočívat v podpoře veřejnosti nebo v podpoře určitého okruhu osob určených jednotlivě či jinak. Nově se tedy kromě účelu veřejně prospěšného navrhuje připustit i zakládání nadací za účelem dobročinným, který nemusí nutně směřovat k široké veřejnosti, nýbrž k omezenějšímu (či velmi omezenému) okruhu osob, např. pouze členů rodiny.³⁸⁶ Novinkou oproti současné úpravě je možnost zřídit při nadaci přidružený fond. Podkladem pro jeho vznik je smlouva mezi nadací a donátorem, v níž donátor svěruje nadaci do správy (v podobě přidruženého fondu) majetek, který je způsobilý být nadačním darem. Vzhledem k předpokládané trvalosti má pak být také výnos z tohoto přidruženého fondu použit k účelu, který odpovídá poslání nadace. Rozdíl však zde spočívá v tom, že donátor i nadále zůstává vlastníkem majetku, který tvoří přidružený fond. Nadační fond (§ 353 a násl. návrhu) nemusí mít trvalý charakter, stejně jako je tomu v úpravě současné.

Navrhovaná úprava doplňuje zde uvedené „tradiční“ typy právnických osob o útvar vývojově mladší, který se nazývá ústav. Podle § 360 návrhu je ústav právnická osoba ustavená za účelem provozování činnosti užitečné společensky nebo hospodářsky s využitím své osobní a majetkové složky. Ústav poskytuje služby za podmínek předem stanovených a pro každého rovných. Z uvedeného by se mohlo zdát, že prvotní entita je v případě ústavu dána prostou kombinací osob a majetku, nicméně tak tomu není. Osobní složka se totiž v případě ústavu chápe širěji, nemusí jít nutně o členy, nýbrž např. o kvalifikované zaměstnance (kteří nejsou součástí entity samotné, jako je tomu v případě členů spolku) – to je hlavní rozdíl mezi ústavem a tradiční korporací. S tím souvisí také rozdílný způsob řízení a rozhodování. Zatímco korporace, založená na dobrovolném svazku osob je řízena (zpravidla) demokraticky, v čele ústavu stojí jako statutární orgán jeho ředitel, pod nímž je hierarchicky organizovaná struktura podřízených zaměstnanců. Rozdíl mezi ústavem a nadací naopak spočívá v tom, že majetková podstata není nezczitelná. Pro ústav je totiž definující *především* jeho účel, tj. poskytování služeb za rovných podmínek.

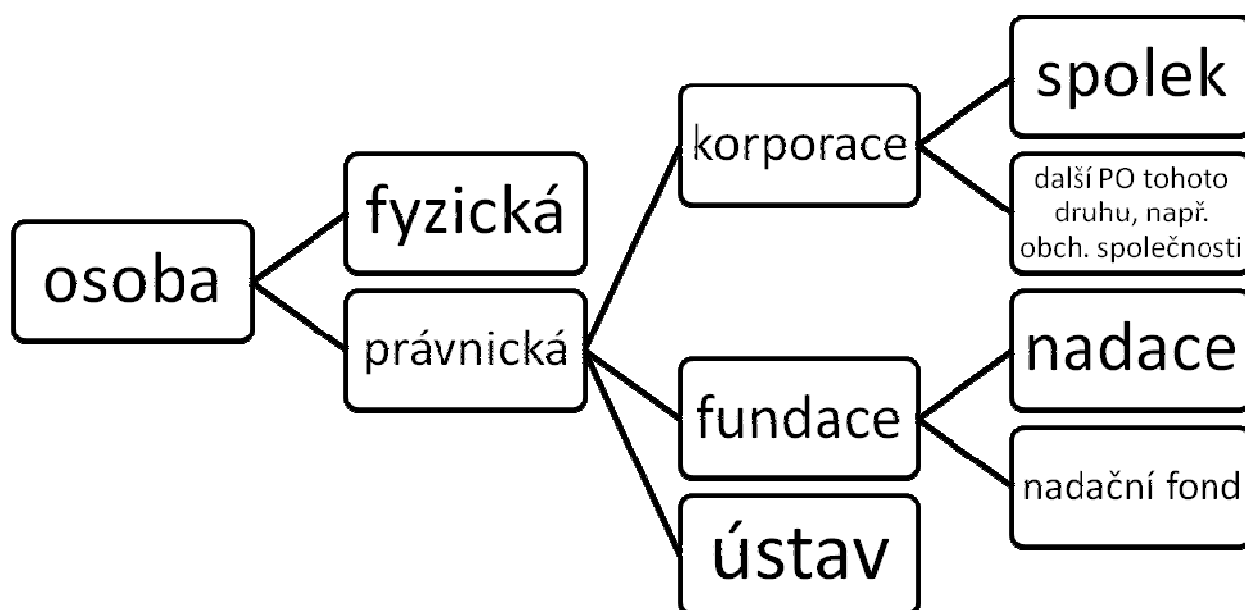
Můžeme tedy přehledně shrnout, že podle navrhované úpravy bude pojetí útvarů způsobilých k právům a povinnostem vypadat takto:³⁸⁷

386 Tzv. rodinné nadace.

387 Mimo toto schéma ponecháváme stát, o kterém se navrhuje v § 26 stanovit, že: „Stát se v oblasti soukromého práva považuje za právnickou osobu.“ K tomuto ustanovení viz naše stanovisko uvedené

Právnícká osoba dle návrhu nového občanského zákoníku

• verze návrhu: červen 2007

VII. Moderní trendy ve vývoji institutu právnické osoby v evropském kontextu

VII.1. Obecně

Z hlediska historického představují dějiny 20. a počínajícího 21. století jen krátké časové období. Přesto lze toto období ostře vymezit oproti předcházejícímu vývoji. Historikové i sociologové se shodují, že vývoj společnosti ve dvacátém století je vývojem silně akcelerovaným, a to ve všech oblastech lidské činnosti. To platí zejména o období od druhé světové války do současnosti. Na prvním místě se každému patrně vybaví dynamický, bouřlivý rozvoj vědy a výzkumu, urychlené zavádění nových vědeckých poznatků do každodenní praxe. Tento vývoj otevřel v několika desítkách let pro společnost dosud nevídané možnosti. Jde o možnosti tak převratné, že mnohdy zcela negují dosavadní vývoj: umožňují to, co se jevílo zcela nemožným. Jde o možnosti tak zásadní, že se hovoří o tom, že věda a technika „předbíhají dobu“: vývoj technologie a posléze uvedení do praxe je mnohdy tak rychlý, že se ani nestačí rozběhnout jakákoliv společenská diskuse o této nové možnosti, natož aby došlo k nalezení a ustavení širokého a akceptovatelného společenského konsensu. To je příčinou četných problémů. Filozofové, etikové, sociologové i právníci již nejsou povoláváni k řešení hypotetických situací a jevů, které by snad v budoucnu mohly díky vědeckému pokroku nastat, právě naopak: jsou postaveni před aktuální otázky, před reálně existující problémy. Společenské vědy (a mezi nimi také právní věda) se snaží „dostihnout“ vědeckotechnický pokrok. Tento rozvoj vědy a techniky je ovšem nutno vnímat v kontextu dalších fenoménů postmoderní³⁸⁸ společnosti. Hlavním fenoménem postmoderní společnosti je globalizace. Jde o termín, který má nespočet rovin, významů, který lze užít v nejrůznějším slova smyslu. Globalizace je však především komplexem moderních jevů, které jsou tím provázanější, čím provázanější a těsnější se

388 Pojem postmoderní společnost je obtížné přesně definovat. Jde o společnost „na konci svých dějin“ (Fukojama), o společnost, která se odklání od ideologií, od zažitých tradic. Tradice již netřeba cítit. Sílí význam komunikace a nových informačních technologií. Nastupuje vědomí, že již nelze žít jinak, přetechnizovaný svět již nelze změnit (Liotard, O postmoderně). Stále větší důraz je kladen na jedince a jeho svobody. Každý má právo lišit se od ostatních a zařít si vlastní život podle svých představ. Nikoli jedna (jediná) ideologie, jedna (jediná) kultura, jeden (jediný) životní styl, ale jejich mnohost a koexistence vedle sebe – to je vůdčí idea postmoderny.

stávají světové komunikační, obchodní, dopravní a další sítě.³⁸⁹ I přes provázanější a těsnější sepětí společenských struktur předivem globálních sítí, není globalizovaná společnost společností unifikovanou, není ani společností, která by ke své unifikaci programově směřovala. Globalizovaná společnost je společností, v níž vedle sebe existují různé proudy, způsoby, styly života, různé filosofie. Za této situace lze jen velmi obtížně najít jednotící, všeobecně přijatelný pohled na okolní svět a jevy, které se v něm odehrávají. Ba naopak – jsme svědky toho, že lidské poznání moderních jevů se atomizuje do specializovaných vědních odvětví, která se jen okrajově (pokud vůbec) zabývají interakcí s dalšími odvětvími tak, aby výsledkem bylo komplexní poznání současného světa. Vždyť například nikdy během dosavadního vývoje společnosti nebyla dostupnost jakékoliv informace tak snadná i nesnadná zároveň. Dostupnost informace je snadná díky možnostem dosažených na poli rozvoje informačních technologií, je ale značně ztížena díky exponenciálnímu nárůstu balastních informací, které jsou informacemi jen zdánlivě, nicméně nekontrolovatelně zahlcují komunikační prostor. Distribuce požadovaných informací subjektům, které je nemohou či nechtějí samy vyhledávat, je podnikáním, které zažívá nebývalý rozmach.

V obecnosti vystihuje hlavní prvky postmodernity přesvědčivě Hurdík: „Současnost je charakterizována (...) rozsáhlými změnami moderního vývoje, které se prezentují diskontinuitou dlouhodobě etablovaných vztahů modernity, jak jsme jim uvykli a jak jsme je akceptovali za poslední staletí relativní stabilizace jejich modelového uspořádání. Rozsah tohoto pocitu ztráty půdy pod nohama vyvolává pocit, že jde o nástup zcela nového rozhodujícího paradigmatu pojetí světa a lidské společnosti. Dlužno ovšem připomenout, že jde o hodnocení negativní (...), které sice vyklízí prostor dosavadního světonázoru, nenahrazuje jej však ničím jiným než skepsí a negací.“³⁹⁰

Společenské vztahy v globalizované společnosti se dynamicky mění, navíc vznikají vztahy kvalitativně nové. Výše zmíněné vztahy informační jsou typickým příkladem těchto nových vztahů. Nelze si dělat iluze o tom, že by právo, jakožto jedna z podmnožin společenského normativního řádu, mohlo být uvedeného vývoje ušetřeno.

Nové vztahy, resp. změny vztahů existujících, má právo podchytit a normovat je. Variabilita těchto vztahů klade zvýšené nároky na flexibilitu práva, na jeho schopnost

389 Hurdík v této souvislosti mluví nejen o globalizaci prostoru i času, ale dokonce o virtualizaci společnosti. Srov. Hurdík, J.: *Institucionální pilíře soukromého práva v dynamice vývoje společnosti*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2007, s. VII.

390 Hurdík, J.: *Osoba a její soukromoprávní postavení v měnícím se světě*. Brno: Masarykova univerzita, 2004, s. 13-14.

rozpoznat a podchytit nově formovanou realitu, na jeho schopnost ochránit nové hodnoty. To vede k tomu, že globální mnohost a variabilita vztahových forem nachází svůj odraz též v požadavcích na tvorbu legislativy a postupně proniká do současných právních řádů.³⁹¹ Uvedeného trendu není ušetřen ani koncept právnické osoby.

VII.2. Eroze konceptu právnické osoby jako samostatného subjektu

Jak bylo podrobněji rozebráno výše, zrod konceptu právnické osoby byl dán především potřebami praktickými, které souvisely s rozvojem obchodu, zámořských plaveb i průmyslu. Právnická osoba, jako samostatně stojící subjekt, sloužila dvěma skupinám osob. Jednak investorům k omezení jejich podnikatelského rizika na výši majetkového vkladu vloženého do příslušné společnosti, jednak osobám s nákladným podnikatelským plánem (ať už jde o zámořskou objevnou plavbu či o stavbu železnice). Právnická osoba tedy sloužila jako štít chránící investory před nepřiměřeným rizikem, ale také jako štít před zásahy ze strany státu (viz výše).

V moderní a postmoderní době začalo však docházet ke zneužívání této konstrukce k účelům povýtce nemravným. Ukázalo se, že štít, který právnická osoba představuje mezi dvěma masami majetku jedné osoby (tj. majetek vlastní a majetek, který je investován jako majetkový podíl v té či oné společnosti), může dobře sloužit nejen k minimalizaci majetkového rizika investora, ale také k sofistikovanému poškozování třetích osob. Pomocí vhodně koncipované sítě právnických osob, teoreticky sice samostatných, avšak prakticky ovládaných či závislých na jiných subjektech, lze prakticky libovolně přelévat majetek tak, jak je to pro ovládající „centrum“ výhodné. Tak např. společnost A má značné závazky vůči velkému počtu věřitelů. Vlastník této společnosti tuto společnost „obětuje“ v jejich prospěch, před tím ovšem vyvede majetek z této společnosti do právnické osoby B.³⁹² V těchto případech se klade otázka, zda koncept právnické osoby nebyl „*en bloc*“ zneužit k podvodným cílům, s čímž úzce souvisí otázka druhá, a sice možnost či nemožnost poskytnutí

391 Podrobněji ke globalizaci a jejímu dopadu na právní kulturu, koncept lidských práv a právní stát viz např.: Pinz, J.: Právní kultura ve stínu globalizace. In Malacka, M. (ed.): Sborník příspěvků z konference Monseho olomoucké právnické dny 2007. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Právnická fakulta, 2008 s. 606n.

392 Tento příklad je pouze ilustrativní a schematický, v praxi jsou uvedené postupy daleko komplikovanější, majetkové transakce probíhají přes větší počty společností, mnohdy sídlících v různých státech.

ochrany proti věřitelům proti takovému jednání. Za těchto situací se koncept právnické osoby jako neproniknutelného štítu stává neudržitelný a proto „judikatura a právní věda vytvářejí nové koncepce, jak alespoň v krajních případech zamezit absurdním a neudržitelným důsledkům a přenést odpovědnost za závazky dotčené společnosti též na její společníky, popř. na členy širší kapitálově propojené skupiny.“³⁹³ Vzniká tak doktrína označovaná jako „*piercing the corporate veil*,“ tedy „propichování firemního závoje,“ resp. prostupování samostatností té které právnické osoby. Způsoby, jakými se tak činí, jsou různé a závisí na tom kterém typu právní kultury.

Původ má tato doktrína v zemích anglosaského právního systému. Za určitých podmínek se věřitelům dovoluje proniknout přes závoj jedné právnické osoby³⁹⁴ k majetkovému uspokojení na společnosti jiné, která onu společnost řídí v podstatě jako společnost loutkovou. Podmínky pro připuštění takového postupu však nejsou jednotné, a to ani např. v rámci USA, kde se judikatura liší podle jednotlivých států. Pro právní řády kontinentální Evropy lze jako ukázkový zvolit přístup německý, který řeší problematiku faktického koncernu, ale i otázku míšení majetku mezi společníkem a společností. Posledně uvedená problematika je řešena přes obecná ustanovení o náhradě škody způsobené úmyslným jednáním proti dobrým mravům (§ 826 BGB).³⁹⁵

Je jen otázkou času, kdy bude tato problematika otevřena a debatována také v našich podmínkách. „Nicméně v těch případech, kdy ani prostřednictvím obecných ustanovení sankčního typu nelze dosáhnout spravedlivého řešení, nebo by takové řešení bylo neefektivní, by neměla být – jen s odkazem na kogentnost normativního vymezení právní formy obchodní společnosti – bez dalšího odmítána možnost průniku její majetkovou samostatností.“³⁹⁶

393 Kühn, Z.: Fikce samostatnosti právnických osob a její prolomení In Právní rozhledy č. 11/2003, s. 543.

394 Podotýkáme, že anglosaskému právu je pojem právnické osoby cizí, pro zjednodušení jej však zde používáme jako souhrnný pojem pro označení příslušných typů obchodních společností (corporations).

395 V podrobnostech viz Kühn, Z.: Fikce samostatnosti právnických osob a její prolomení In Právní rozhledy č. 11/2003, s. 546.

396 Černá, S.: Lze překročit hranici právní subjektivity obchodní společnosti? In Wintr, J. - Dolejší, K. (eds.): Nové jevy v právu na počátku 21. století. Teze příspěvků na konferenci u příležitosti 60.výročí založení Univerzity Karlovy v Praze. Praha: Univerzita Karlova, Právnická fakulta, 2008, s. 51.

VII.3. Vlivy evropské integrace

Jedním z hlavních cílů Evropského společenství je zajištění harmonického a vyváženého hospodářského růstu, a to při respektování dalších principů, především pokud jde o ochranu životního prostředí a některé cíle sociálního charakteru. Tohoto cíle se dosahuje především sledováním konceptu společného trhu, který je základním prostředkem integrace evropských společenství a sehrává zásadní úlohu v rámci procesu zavádění (a rozšiřování) hospodářské a měnové unie. Společný trh je „hospodářský prostor se společnou (vnější) hranicí vůči třetím státům, v němž se bez ohledu na hranice jednotlivých členských států uskutečňují základní svobody³⁹⁷ a kde se realizují ochrana hospodářské soutěže společně se sektorálními politikami Evropského společenství.“³⁹⁸

Je zřejmé, že dosažení tohoto i dalších cílů společenství není možné bez vzájemného sblížení právních řádů členských států. Sbližování právních řádů má různé formy. Národní právní řády jsou tak konfrontovány s normotvornou činností orgánů Evropských společenství (dále v textu jen „ES“), jejímž cílem je naplnění cílů souvisejících se základními svobodami uplatňovanými v rámci společného trhu. Nejde však o jediný vliv na národní právní řády. V poslední době se mluví též o tzv. „amerikanizaci evropského práva společností.“ Jde totiž o to, že pokud chce obchodní společnost obchodovat se svými akciemi na burzách v USA, resp. pokud chce přilákat americké institucionální investory, musí splňovat určité standardy, pokud jde o systém řízení (*corporate governance*), vykazování ekonomické činnosti, atd. Také v tomto jevu lze spatřovat další činitel, který ovlivňuje podobu práva obchodních společností na národní i evropské úrovni.³⁹⁹ Pokud jde o otázky týkající se právnických osob, jsou v popředí zájmu ES především obchodní společnosti. Zájem ES o tuto problematiku lze rozčlenit do dvou hlavních okruhů. Jednak jde o sblížování některých dílčích otázek v rámci existujících právních forem obchodních společností, jednak jde o zavádění nových organizačních forem do právních řádů členských států.

Pokud jde o první okruh problémů, jde především o dosažení publicity údajů o určitých obchodních společnostech, úpravy jejich fúzí, účetních uzávěrek atd.⁴⁰⁰ Tu jde

397 Tj. volný pohyb zboží, služeb, kapitálu a osob (ve smyslu svobody usazování a podnikání).

398 Srov. Tichý, L. in Tichý, L. et al.: Evropské právo. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 1999, s. 42n.

399 Srov. blíže např. Neruda, R.: Societas Europaea. In Právní fórum č. 5/2006, s. 157.

400 Blíže viz např. Salač, J.: Perspektivy evropského práva obchodních společností. In Právní rozhledy - Evropské právo č. 5/2001 (příloha Právních rozhledů), s. 1n.

však o otázky, které nepřinášejí nic zásadního z hlediska námi zkoumané problematiky, tj. pokud jde o pojem a koncept právnické osoby obecně. Zajímavým „produktem“ evropské integrace jsou však nové organizační formy právnických osob. Rozmanitost právní úpravy obchodních společností, a to především společností akciových, stála na počátku aktivit, které měly vyústit ve vytvoření kapitálové společnosti ve formě společnosti akciové, která by nebyla spoutána právními řády jednotlivých členských států.⁴⁰¹ Výsledkem těchto snah bylo přijetí nařízení č. 2157/2001, o statutu evropské společnosti.⁴⁰² Vnitrostátní úprava této formy právnické osoby je v ČR obsažena v zákoně č. 627/2004 Sb., o evropské společnosti. Evropský aspekt se zde projevuje již samotnou systematikou právní úpravy. Tento zákon totiž upravuje jen ty právní poměry evropské společnosti, které nejsou upraveny citovaným nařízením či citovanou směrnicí. Skutečnost, že evropská společnost je právnickou osobou, se tak nedozvídáme z vnitrostátní právní normy, nýbrž přímo z hlavy I, čl. 1 odst. 3 cit. nařízení. Právní úprava evropské společnosti je tedy roztržena mezi několik různorodých právních předpisů, a to i pokud jde o úpravu základních otázek. Nemluvě o tom, že ty záležitosti, které nejsou upraveny v citovaném nařízení a citované směrnici, je v každém z členských států ES provedena poněkud odlišně. „Myšlenka obchodní společnosti, který by se řídila ve všech členských státech stejným právním řádem, (...) byla v praxi relativizována zvoleným systémem právní regulace, který evropskou společnost *de facto* staví do pozice dalšího z typů vnitrostátních obchodních společností (...). Z ambiciózního plánu upravit veškeré záležitosti evropské společnosti v na komunitární úrovni tedy zbylo torzo. (...) Za současné situace totiž nelze o jednotné právní úpravě evropské společnosti vůbec hovořit.“⁴⁰³

Otevírá se tak otázka, zda ke sblížení právních úprav obchodních společností (alespoň pokud jde o společnosti akciové) nedojde nakonec způsobem zcela odlišným, „přirozenějším,“ bez komplikovaných ingerencí sekundárního práva ES. Základem a hlavním impulzem pro tento vývoj může být především rozsudek Evropského soudního dvora (dále v textu jen „ESD“) ve věci Centros.⁴⁰⁴ Jádrem tohoto rozhodnutí spočívá v tom, že obchodní společnost lze založit v kterémkoliv ze členských států, a to bez ohledu na to, že veškerá podnikatelská činnost bude vykonávána v jiném státě pomocí

401 Srov. Kanda, A.: Evropská akciová společnost (Societas Europaea) – věčná vize nebo realita? In Právník č. 8/1993 s. 629n.

402 Právní rámec doplňuje ještě směrnice č. 2001/86, kterou se doplňuje statut evropské společnosti s ohledem na zapojení zaměstnanců.

403 Neruda, R.: Societas Europaea. In Právní fórum č. 5/2006, s. 156-157.

404 C-121/1997 ze dne 9. března 1999. Centros Ltd proti Erhvervs- og Selskabsstyrelsen.

organizační složky této společnosti. V důsledku tak může docházet k tomu, že obchodní společnosti budou zakládány v těch členských státech, v nichž je to nejsnazší, levné či pro zakladatele jinak výhodné.⁴⁰⁵ Jako nejlákavější se tak mohou jevit možnosti, které skýtají právní řády Velké Británie či Irska, v nichž se úprava obchodních společností nejvíce blíží právní úpravě v USA. Pokud budou ostatní členské státy chtít zabránit odlivu podnikatelských aktivit, budou muset více či méně přiblížit svoje právní úpravy těchto otázek britskému či irskému pojetí. Tím může dojít k plynulému a přirozenému sblížení právních řádů.

Další nové organizační formy, které byly do našeho právního řádu zavedeny v souvislosti s evropskou integrací, jsou jednak evropské zájmové hospodářské sdružení⁴⁰⁶ a evropská družstevní společnost.⁴⁰⁷

V souvislosti s evropskou integrací dochází tehdy k ovlivňování právních úprav určitého typu právnických osob v několika směrech. Jednak jde o nové organizační formy, jednak jde o snahu o sblížení některých otázek v rámci stávajících právních úprav, především pokud jde o právo akciových společností. Tento vývoj však nelze vnímat odděleně od vývoje globálního, v jehož rámci bojují o ekonomickou převahu čtyři globální činitelé, a sice USA, Čína, Japonsko (příp. další mladší „asijské tygří“) a Evropa. Možnost obchodovat své akcie na amerických burzách, resp. snaha o přilákání silných institucionálních investorů z USA, je pro mnohé managery výzvou v dosahování světové konkurenceschopnosti jimi řízených firem. Zdá se tedy, že globální vývoj směřuje k výše zmíněné amerikanizaci práva obchodních společností, prostřednictvím zakládání společností v Británii a Irsku.

VII.4. Shrnutí

Poznáváme, že koncept právnické osoby je v současnosti vystaven, stejně jako právní myšlení či právní kultura ve své obecnosti, novým vlivům, které jsou charakteristické pro moderní a postmoderní společnost. Tyto vlivy působí na koncept právnické osoby v několika směrech, přičemž hlavní proudy tohoto působení jsme

405 V rozsudku Centros se v této souvislosti výslovně zmiňuje např. minimální výše základního kapitálu.

406 Zák. č. 360/2004 Sb., zákon o evropském hospodářském zájmovém sdružení. Blíže viz např. Bělohávek, A. J.: Nová právní forma v ekonomice Unie. In Právní rádce č. 1/1999, s. 17n.

407 Zák. č. 307/2006 Sb., zákon o evropské družstevní společnosti. Blíže viz např. Helešic, F.: Tvorba družstevního práva EU – vývoj názorů. In Obchodní právo č. 9,10/1997.

alespoň stručně nastínili výše.

Jde jednak o tendence používat koncept právnické osoby utilitárním způsobem, pro maximalizaci vlastního zisku nečestným způsobem na úkor jiných subjektů, za současného zneužití dobrodiní oddělenosti majetku právnické osoby od majetku osoby, která právnickou osobu tak či onak kontroluje. Právní řády jednotlivých států budou nuceny tomuto trendu vhodným způsobem čelit. To bude v tom či onom právním systému o to obtížnější, oč pevněji je v něm zakořeněn koncept právnické osoby jako samostatného subjektu, s nímž se chce v určitých ohledech nakládat stejně jako s člověkem. Proto v současné době nepřekvapuje, že řešení tohoto problému je zatím nejrozvinutější v zemích anglosaského právního systému, kterému je koncept právnické osoby jako takové cizí. Eroze konceptu samostatnosti právnické osoby představuje typicky postmoderní jev relativizace hodnot a východisek, a to dokonce hodnot a východisek základních.

Dalším vlivem je nárůst organizačních forem právnických osob. Příčinou tohoto vývoje je obecný nárůst složitosti sociálních i hospodářských aktivit, které pro své uskutečnění vyžadují vysoce specializované organizační formy. Typickým příkladem činitele, který tuto složitost zvyšuje, a to v celoevropském měřítku, je evropská integrace. Z ní ovšem zároveň pramení požadavek na vzájemné přibližování právních řádů, tedy i na vzájemné přibližování alespoň některých aspektů právnických osob (zejm. pokud jde o transparentnost a zachycení hospodaření obchodních společností). Vývoj směřování Evropských společenství je značně nepřehledný a obtížně předvídatelný,⁴⁰⁸ proto je obtížné také předvídat, jaké zásadnější změny v dosavadním konceptu právnické osoby vyvolá.

Avšak i přes požadavek vzájemného sblížení zůstávají zatím mezi pojetím právnické osoby v jednotlivých právních prostředích značné rozdíly, především pokud jde o teoretické pojetí východisek konceptu právnické osoby.

Tak ve Francii dodnes rezonuje doktrína nastoupená rozhodnutím Kasačního soudu z 28. ledna 1954, podle níž právní osobnost není výtvoem práva, nýbrž náleží každému uskupení, které je schopno kolektivně bránit své dovolené zájmy.⁴⁰⁹

Naopak Německý zákonodárce dnes sní o tom, že bude schopen přesně určit, kdy právní subjekt vzniká. To ve světle vývoje, který je výše zmíněn ohledně (vnější) společnosti občanského práva podle § 705 a násl. BGB. Jde ovšem o vývoj, který

408 Srov. např. peripetie s tzv. „Ústavou pro Evropu.“

409 Teyssié, B.: Droit civil. Les personnes. 9e édition. Paris: LexisNexis SA, 2005, s. 323.

proběhl *preater legem*, bez zákonodárce, jednoduše prostřednictvím rozhodovací činnosti soudů, stejně jako tomu bylo u předspolečnosti, takže je otázkou, zda je tento sen splnitelný.⁴¹⁰

Občanský zákoník ruský i současná doktrína naopak zdůrazňují majetkový charakter právnické osoby a její hospodářskou funkci.⁴¹¹

Polský zákonodárce, připravující rekodifikaci tamního soukromého práva, chce se i nadále podržet normativní teorie připnutí právní osobnosti k útvarům od člověka odlišných pomocí právní normy. To s odůvodněním, že tato metoda nejlépe zajišťuje jasnost a stabilitu kvalifikace subjektů práva. V tomto ohledu je tedy ve shodě s tendencemi německými. Ve snaze reagovat na vývoj, kdy se v právu objevují jednotky, kterým se přiznává způsobilost k některým právům a povinnostem, nikoliv však právní osobnost, se v Polsku navrhuje zavést kategorii právnických osob s omezenou (neúplnou) právní osobností.⁴¹² Počítá se s tím, že za splnění stanovených podmínek by se i takovýto subjekt práva mohl stát podnikatelem.⁴¹³ Dosud však tato kategorie vzbuzovala rozpaky jak v polské nauce, tak v judikatuře.⁴¹⁴

Přes komplikovanost a obtížnou uchopitelnost těchto jevů je třeba je náležitě zohledňovat při úvahách *de lege ferenda* i v rámci úvah právně doktrínálních. V případě nezohlednění těchto vlivů *de lege ferenda* může totiž snadno dojít k tomu, že nově přijaté právní úpravy se ukáží jako neživotné a budou muset být záhy novelizovány, ať už přímo či nepřímou. To je aktuální právě v současnosti, kdy Česká republika i další evropské státy⁴¹⁵ rekodifikují své soukromé právo. Nové občanské zákoníky nemohou být koncipovány coby nedotknutelné bible nárokuje si vyčerpání veškerého vědění. Naopak: nové občanské zákoníky musí být schopny, více než kdy jindy, absorbovat ony nové jevy, které současnost přináší.⁴¹⁶ To se může úspěšně podařit jen tehdy, pokud bude koncepčně rozřešen vztah obecného a zvláštního. Občanské zákoníky nemají vyšší sílu, než jiné zákony, v nichž může být podrobná a mnohdy kasuistická úprava

410 Schmidt, K.: Právnické osoby: vývoj a stav v Německu. In Švestka, J. et al. (eds.) Sborník statí z diskusních fór o rekodifikaci občanského práva. 1. vyd. Praha: ASPI, a. s., 2007, s. 291n.

411 Srov. čl. 48 ruského občanského zákoníku a též Sucharov, E. A. (red.): Graždanskoje pravo. Tom I. 3-e izdaniye. Moskva: Wolters Kluwer, 2004, s. 210.

412 „Niepelne osoby prawne.“

413 Radwański, Z. (red.): Zielona księga. Optymalna wizja Kodeksu cywilnego w Rzeczypospolitej Polskiej. Warszawa: Oficyna Wydawnicza MS, 2006, s. 45-47.

414 Blíže viz Radwański, Z. (red. nacz.), Szajkowski, A. (red.): System prawa prywatnego. Tom 16. Prawo spółek osobowych. Warszawa: Wydawnictwo C. H. Beck, 2008, s. 50.

415 Zmínit lze Polsko, Slovensko, ale také např. připravovanou reformu v Rakousku.

416 Srov. Zoulik, F.: Obecné úvahy nad koncepcí právnických osob v návrhu nového občanského zákoníku. In Švestka, J. et al. (eds.) Sborník statí z diskusních fór o rekodifikaci občanského práva. 1. vyd. Praha: ASPI, a. s., 2007, s. 306.

rozvedena. Tlak na vytěšňování zvláštností mimo občanské zákoníky by být neměl za této situace vnímán jako něco, co ohrožuje celistvost a komplexnost hlavního soukromoprávního kodexu, nýbrž naopak jako možnost, jak vhodně zvýšit jeho stabilitu v čase. Domníváme se proto, že nový občanský zákoník by měl ohledně právnických osob upravovat pouze otázky základní, společné všem právnickým osobám. Jednotlivosti by však již měly být obsaženy ve zvláštních zákonech.⁴¹⁷

417 Srov. Radwański, Z. (red.): Zielona księga. Optymalna wizja Kodeksu cywilnego w Rzeczypospolitej Polskiej. Warszawa: Oficyna Wydawnicza MS, 2006, s. 45.

Č Á S T T Ř E T Í

PRÁVNICKÁ OSOBA

—

POHLED DEMYSTIFIKAČNÍ

VIII. Závěr

VIII.1. Právní subjektivita a právnická osoba – vzájemný vztah pojmů

Z obecného rozboru pojmového aparátu užívaného v souvislosti s právnickou osobou (první část této práce), jakož i z rozboru platné právní úpravy (druhá část práce)⁴¹⁸ vyplynulo, že o právnické osobě nelze pojednávat bez přesného ujasnění pojmů, které jsou v souvislosti s ní používány, neboť jde o pojmy, které jsou naplňovány svým obsahem v závislosti na různých faktorech (tj. např., zda jej chceme užít jako pojem systematický, či jako pojem, který má popsat určitou skutečnost z platné právní úpravy, atd.). Ukázali jsme, že na právnickou osobu lze nahlížet ze dvou úhlů pohledu. Za prvé z hlediska obecného řádu myšlenkového, který pojímá realitu a v jejím rámci především existenci různých entit bez zvláštních konstrukcí, které jsou vyhrazeny pouze pro pohled druhý, specificky vytvořený právníky, který je podřízen jejich potřebám a postupům. Z hlediska obecného řádu myšlenkového tak logicky nelze začít jinak než od existence a popsání entity, k níž pak přistoupí určitá specifická vlastnost, konstruovaná v rámci právního systému. Onou specifickou vlastností je právní osobnost, jejímž připnutím se entita stává způsobilou být uznána za osobu (ve smyslu specificky právním, srov. výše). Ta entita, která je nositelem práv a povinností, je z hlediska právního subjektem právním (= osobou ve smyslu právním).

Mluvíme-li o subjektu právním, pak mluvíme o entitě, která je vybavena určitou vlastností, která pramení z právního řádu.⁴¹⁹ Mluvíme-li o právní subjektivitě, pak máme na mysli právě onu vlastnost, která by ovšem nebyla možná bez svého nositele, tj. bez entity, k níž je tato vlastnost připojena. Domníváme se, že jde tedy o dvojici vzájemně podmíněnou. Právní subjekt si nelze představit jinak, než jako entitu nadanou právní subjektivitou a právní subjektivitu si neleze představit bez svého nositele. Je až s podivem, jak zřídka je tato vzájemná podmíněnost zdůrazňována. O to větší pozornost si pak zaslouží názory autorů, kteří se k této myšlence přihlásili. Tak Šamořil a Pošívalová-Palasová, uvádějí: „Vyjdeme z pojetí právní teorie (...) o tom, jak lze chápat právnickou osobu a právní subjektivitu. Dle našeho názoru se obojí **v zásadě podmiňuje**. (...) lze říci, že **právnické osoby jsou subjekty nadané právní**

418 V této kapitole ovšem bereme ohled též na to, co bylo vyloženo ohledně návrhu nového o.z.

419 Ať už *expressis verbis* či je právním řádem uznána jako přirozená danost.

subjektivitou.⁴²⁰ Ještě kategoričtější a přímočařejší se vyslovují Stuna a Švestka: „*Právní subjektivita se v oblasti soukromého práva již tradičně označuje pojmem „osoba“ (fyzická a právnická). Proto i pojem právnické osoby je třeba chápat jako označení právní subjektivity v soukromoprávních majetkových vztazích.*“^{421,422} Tento názor odmítl jako metodologicky nevhodný Eliáš, a to s odůvodněním, že jako osobu označujeme subjekt, nikoliv subjektivitu.⁴²³ Eliášova námitka je jistě opodstatněná. Nosič vlastnosti a vlastnost samotnou nelze vzájemně zaměňovat. Avšak při hlubším pohledu můžeme právě ve vyjádření Stuny a Švestky spatřit manifestaci propojení dvou možných pohledů na právnickou osobu *non plus ultra*. Uvedli jsme, že z pohledu obecného myšlenkového řádu, kterému jsou cizí specifické právní konstrukce a kategorie, nelze logicky začít jinak než identifikací entity, k níž je připojena určitá vlastnost – tedy subjektivita, resp. osobnost. Právě to, že k entitě je tato vlastnost připojena, pak umožňuje, z hlediska práva a jeho specifického uchopení kategorie existence (subjekt x objekt) prohlásit o uvedené entitě, že je subjektem právním, ať už tak učiníme v abstraktní rovině právní normy, či v konkrétní rovině ohledně té či oné entity. **Ukazuje se tedy, že pokud o určité entitě odlišné od člověka prohlásíme, že „má právní osobnost“ (= entita má nějakou vlastnost, ovšemže kromě dalších vlastností, o kterých se momentálně nezmiňujeme, tedy je ani nepopíráme), nebo že „je právnickou osobou“ (= entita je z určitého specifického pohledu považována nositele práv a povinností), pak jde o vyjádření téhož, ovšem po každé z jiného úhlu pohledu.**⁴²⁴ Mezi oběma výroky lze tedy učinit rovnítko. Zdůrazňujeme ovšem, že je rozdíl, činíme-li rovnítko mezi výroky „mít právní osobnost“ a „být právnickou osobou“ na straně jedné a na straně druhé mezi pojmy „právnická osoba“ a „právní subjektivita.“ Domníváme se totiž, že Stuna se Švestkou chtěli vyjádřit to, co je uvedeno výše, zvolili však pro to příliš schematizující formulaci, která už má sama o sobě jiný smysl.

Můžeme tedy uzavřít, že popisovat „právnickou osobu“ lze buď tak, že jde o entitu (existující v reálném světě) nadanou určitou vlastností (= obecné hledisko), nebo

420 Šamořil, K. – Pořivalová-Palášová, M.: Právní subjektivita organizačních jednotek občanských sdružení. In: Právní rádce č. 5/1998, s. 40.

421 Stuna, S. - Švestka, J.: Proč a kdy je stát právnickou osobou, jakož i o právnické osobě vůbec. In Právní rozhledy č. 14/2007, s. 500.

422 Pokud jde o synonymické užívání výrazů právní osobnost – právní subjektivita, odkazujeme na naše závěry učiněné výše. Jak Šamořil s Pořivalovou-Palášovou, tak Švestka se Stunou mluví o subjektivitě právnické osoby, tj. o subjektivitě plné, kterou my označujeme výrazem právní osobnost.

423 Eliáš, K.: Stát a občanský zákoník. In Právní rozhledy č. 3/2008, s. 85.

424 To vše samozřejmě pouze za podmínky, kdy jiných subjektů, než jsou fyzické a právnické osoby nedopouštíme a dále za samozřejmé podmínky, že uvedené vztahujeme pouze na entity odlišné od člověka.

tak, že jde o subjekt (nikoliv objekt) právní, který se vyznačuje tím, že nositelem osobnosti není člověk.

1) *Z hlediska obecného myšlenkového řádu a jeho pojetí existence (a reality)* mluvíme o vlastnosti, která je připnuta k určité entitě a která spočívá v tom, že ona entita, ač jejím substrátem (v podobě entity prvotní) není člověk, je přesto vybavena způsobilostí k právům a povinnostem.

2) *Z hlediska práva a jeho pojetí existence (a tedy „reality“)* mluvíme o:

2.1.) určitém typu právního subjektu, který se vyznačuje tím, že nositelem osobnosti zde není člověk, ale také o

2.2.) zákonném označení určitých útvarů jednak

- v rovině abstraktní v rámci právních norem,
- jednak v konkrétním případě, když dochází k realizaci obecné právní normy.⁴²⁵

„Mít právní osobnost“ a „být právnickou osobou“ tedy je, za výše uvedených podmínek (viz pozn. pod čarou č. 424), totéž. Při popisu právnické osoby, zejm. jejích pojmových znaků, musíme mít toto na paměti z toho důvodu, abychom nevědomky nesměšovali oba uvedené pohledy, resp. abychom mimoděk nepřecházeli z jednoho do druhého. Právě to může vést k mnohým nedorozuměním. Dospíváme tedy k tomu, že pro náležité zkoumání právnické osoby je nutno nejprve nejen pečlivě porozumět pojmovému aparátu, který je s právnickou osobou spojen, ale je také nutné osvětlit vztahy mezi těmito pojmy.

VIII.2. Právnická osoba – definiční znaky

Chceme-li tedy mluvit o „definičních znacích právnické osoby“, musíme mít vždy na paměti, že jde o určitou myšlenkovou zkratku, neboť pro označení toho, že určitá entita *m á* – nahlíženo z nejobecnějšího hlediska – nějakou

425 Při čemž v rámci kategorie ad 2) pak můžeme dále lišit jednotlivé podtypy (např. korporace a v jejím rámci např. spolky, obchodní společnosti, církve, atd.)

v l a s t n o s t , jsme si z určitého specifického hlediska zvolili personifikující označení, že tato entita „**j e (právníká) o s o b a.**“ To může snadno svádět k úplnému ignorování obecného pohledu a v důsledku tak vést k nevědomému smísení obou pohledů a tím k traktování vlastnosti jakožto určitého útvaru, k němuž se více či méně chce v určitých ohledech přistupovat stejně jako ke člověku. Je nabíledni, že snaha pojímat vlastnost jako nějaký útvar v sobě vždy ponese řadu teoretických a logických problémů a nemůže obstát.

Jistě nikoho nenapadne bádát z obecného úhlu pohledu uvedeného výše nad tím, co je definičním znakem nějaké vlastnosti, která je připojena k nějaké entitě, snad právě kromě toho, že vlastnost nemůže bez svého nositele existovat. **Obsah této vlastnosti (tj. způsobilosti nést práva a povinnosti) je pak věc další (viz níže).**

Chceme-li tedy definovat pojmové znaky právnické osoby, pak se pohybujeme pouze v rámci pohledu specificky právního, avšak naše závěry musí být vždy převoditelné též do pohledu, který označujeme jako pohled z pozic obecného myšlenkového řádu, neboť stále popisujeme jedno a totéž.

„Pojmové znaky“ právnické osoby ve smyslu myšlenkového řádu vytvořeného právníky pak nejsou žádné jiné než ty, že jde o:

- a) typ subjektu (= osoby ve smyslu právním),
- b) který je nadán právní způsobilostí k právům a povinnostem přes to, že nositelem není člověk, ale jiná entita.⁴²⁶

Ve smyslu specificky právním, navíc *de lege lata*, jde pak o:

- a) zákonné označení útvarů vzniklých předepsaným způsobem,
- b) k nimž je připojena způsobilost nést práva a povinnosti.⁴²⁷

Majíce na paměti uvedené závěry, probereme nyní ty „znaky“, které se tradičně uvádějí v učebnicích občanského práva jakožto „pojmové znaky právnické osoby“⁴²⁸:

- a) právní subjektivita (tj. osobnost, pozn. O.F.),

426 A podle povahy té které entity se pak použije užšího označení *de lege lata* (o.p.s., nadace, atd.).

427 I zde platí, co je uvedeno v předchozí poznámce pod čarou.

428 Za základ použijeme pojmové znaky uvedené v učebnici Knappová, M. et al.: Občanské právo hmotné. Díl první. Obecná část. 4. aktualizované a doplněné vydání. Praha: ASPI, a. s., 2005, s. 205n.

- b) deliktní způsobilost,
- c) vnitřní organizace,
- d) majetková autonomie.

Jako „identifikační znaky právnické osoby“ jsou (v návaznosti na platnou právní úpravu) uvedeny:

- a) název,
- b) sídlo,
- c) předmět činnosti.

K pojmovým znakům:

ad a) Pokud by k nějaké entitě reálného světa nebyla tato vlastnost připnuta, z hlediska myšlenkového řádu vytvořeného právníky by vůbec nebylo možno o ní uvažovat jako o subjektu (nýbrž nanejvýše jako o objektu). Tedy, tento znak je skutečným znakem „právnické osoby,“ protože převedeno do obecného pohledu jde přesně o tu vlastnost, kterou se zabýváme – totiž o schopnost nést práva a povinnosti.

ad b) Nejde tu o pojmový znak právnické osoby, z obecného pohledu jej totiž nelze převést na samostatnou vlastnost, nýbrž na jednu ze složek právní osobnosti, tedy o součást znaku sub a).

ad c) Nejde tu pojmový znak právnické osoby, neboť převedeno do obecného pohledu jde o vlastnost spojenou nikoliv s vlastností sub a), tj. s právní osobností, nýbrž o vlastnost spojenou s entitou, k níž chceme právní osobnost připojit. (Jak uvedeno výše, zákon nedovolí připojení způsobilosti k právům a povinnostem = vlastnosti k entitě, který by nebyla organizována tak, aby byla schopna samostatného právního života.)

ad d) Majetková autonomie není označením pro nic jiného, než pro způsobilost být vlastníkem, tj. být způsobilým nositelem vlastnických práv (a ovšem s tím spojených povinností). Nejde tedy o znak „právnické osoby“, nýbrž jde o jednu ze složek právní osobnosti, tedy o součást znaku sub a).

K identifikačním znakům:

ad a) Pojmovým znakem entity, jak již bylo uvedeno v první části této práce, je její identifikovatelnost (= rozpoznatelnost) ve vnějším světě. Toto rozpoznání může být provedeno různým způsobem, při čemž z hlediska právní jistoty je třeba, aby toto rozpoznání bylo jednoduché, snadné a vysoce funkční.⁴²⁹ A právě to zajišťuje název, coby „nálepka“ označující uvedenou (druhotnou) entitu, k níž chceme právní osobnost připojit. Zákodárce tedy nedovolí připnout způsobilost k právům a povinnostem k entitě, která by takovéto označení neměla (a která by se musela identifikovat zdlouhavým popisem např. tak, jak je uvedeno v pozn. pod čarou č. 429). Převzato do obecného pohledu je „název právnické osoby“ podmínkou pro připojení způsobilosti k právům a povinnostem k (druhotné) entitě. Z hlediska právního pak název konkrétní právnickou osobu identifikuje (a tím odlišuje od jiných stejného typu), je tedy jejím identifikačním znakem.

ad b) Podmínkou pro to, aby nějaký právní úkon mohl mít vůči určité osobě následky, je skutečnost, že se tato osoba o onom úkonu dozví. Pokud jde o právní úkon učiněný v písemné formě, postačí, když příslušná listina (či jiný nosič informace) adresátovi dojde. Každý člověk má na určitém místě své zázemí, kde se více či méně trvale zdržuje (domov, místo výkonu práce, atd.). Právě tam mu budeme písemnosti doručovat. I kdyby tomu tak nebylo, můžeme mu písemnost fyzicky předat z ruky do ruky prostě proto, že člověk vždy existuje v reálném světě ve formě hmotné. Jenomže některé entity, jak uvedeno výše, v hmotné formě neexistují, takže jim do ruky nic předat nemůžeme. Z tohoto důvodu je třeba zvolit místo, kam se budou písemnosti (a nejenom ony) doručovat a které tak zajistí možnost plnohodnotné účasti entity na právním styku. Toto místo se nazývá sídlo a v konkrétním případě také slouží k odlišení jedné právnické osoby od jiné (která sídlí jinde). V zájmu právní jistoty zákonodárce nedovolí připnutí práv a povinností k takové entitě, u níž by její sídlo nebylo určeno. Kromě identifikačního znaku jde tedy také o náležitost nutnou pro připojení právní osobnosti k druhotné entitě.

Ad c) Předmět činnosti odráží účel, pro který chceme připojení právní způsobilosti k

429 Proto by neobstálo např. označení „skupina lidí, kteří se dne 21. 05. 2005 v 14:30 hod. sešli uprostřed Václavského náměstí a společně tam prohlásili, že hodlají zvelebovat dětská hřiště v Praze.“

určité entitě dosáhnout (půjde např. o podnikání, jindy o zvelebování veřejných prostranství, či péči o nemocné osoby, atd.). Předmět činnosti tedy také pomáhá k vzájemnému odlišování právnických osob stejného typu, určení předmětu činnosti je podle platné právní úpravy taktéž podmínkou pro připojení právní osobnosti ke konkrétní entitě.

Z uvedeného vyplývá, že identifikační znaky jednak odlišují konkrétní právnické osoby totožného typu, ale zároveň jde o podmínky, které musí být splněny pro to, aby vytvořená (druhotná) entita mohla být nadána způsobilostí k právům a povinnostem.

Pokud jde o „pojmové znaky“ právnické osoby, ukazuje se, že ty jsou všechny redukovatelné na jeden jediný, a sice právě na právní způsobilost. **Jedině tento znak je totiž převoditelný mezi obecným pohledem a pohledem specificky právním. Z toho plyne, že zkoumat tu kterou právnickou osobu (resp. ten který typ právnické osoby) neznamena nic jiného, než zkoumat právní osobnost a její rozsah u té či oné entity, k níž je připojena. Donekonečna vedené spory o tom, zda např. majetková způsobilost právnické osoby „je či není jejím pojmovým znakem“ nejsou tedy ve skutečnosti ničím jiným, než sporem o rozsah právní způsobilosti té či oné entity.**

Jiný pohled na pojmové znaky právnických osob nabízí Pelikánová. Za hlavní pojmové znaky považuje tyto vlastnosti:

- a) organizační oddělenost a formální individualizující znaky,
- b) majetkovou samostatnost,
- c) rozhodovací samostatnost,
- d) relativní trvalost,
- e) strukturální stabilitu i přes změny v personálním a majetkovém substrátu a
- f) dovolený předmět činnosti.⁴³⁰

Probereme-li jednotlivé znaky, shledáme, že jsou blízké našemu chápání institutu právnické osoby. Pouze podotkneme, že organizační oddělenost a formální individualizující znaky se nevztahují k vlastnosti (k právní osobnosti), nýbrž k entitě, o jejíž právní způsobilost nám běží.

430 Srov. Pelikánová, I.: Obchodní právo. 1. díl. Praha: ASPI, a. s., 2005, s. 206n.

Majetková samostatnost, jak již uvedeno výše, je projevem připnutí právní způsobilosti k dané entitě. Majetková samostatnost je jistě hlavní částí právní způsobilosti právnické osoby (zejm. z hlediska soukromoprávního), avšak není oblastí jedinou. Vždyť i právnická osoba může chránit svůj název, svoji dobrou pověst, atd. před neoprávněnými zásahy a zneužitími.

Rozhodovací samostatnost, jak ji chápe Pelikánová, se nám kryje s naším pojetím jednatelského ústrojí právnické osoby. Možnost samostatně vstupovat do právních vztahů, měnit je či rušit, a to jednáním, které bude přičítáno právnické osobě, nelze zaměňovat s možností, že např. v rámci koncernového práva se u ovládané společnosti setkáme s velkým omezením rozhodovací autonomie.

To, že právnická osoba jako subjekt trvá během času po delší či kratší dobu, snad netřeba zvláště zdůrazňovat. Stejně tak trvá i člověk jako právní subjekt či věc, jako možný objekt právních vztahů. Vždyť i Pelikánová připouští relativní rozměr časového trvání. Je-li právnická osoba založena pouze pro splnění určitého specifického úkolu, pak je délka trvání právnické osoby závislá na tomto prvku, který může být rozdílný případ od případu.⁴³¹

Strukturní stabilita bez ohledu na dílčí změny v personálním a majetkovém substrátu je požadavkem pro to, aby právnická osoba mohla řádně plnit svoji funkci. Budeme-li redukovat na základní funkci právnické osoby, tj. být způsobilým účastníkem právního styku a možnosti v tomto styku hrát aktivní roli, pak požadavek strukturní stability stíhá především jednatelské ústrojí právnické osoby. Bez něj, resp. bez jeho obsazení konkrétními osobami nemůže právnická osoba benefitovat z toho, že je k ní připojena právní osobnost, ač není člověkem. My jsme zdůraznili požadavek, který zákonodárce ohledně jednatelského ústrojí má. Jenom ta entita, k níž bude toto jednatelské ústrojí připojeno, bude pak jako entita druhotná nadána právní osobností. Konstrukce jednatelského ústrojí tedy umožňuje plynulou personální obměnu v jeho rámci, aniž by při tom docházelo ke strukturním změnám, které by měly za následek rozvrat druhotné entity jako celku, k níž je právní způsobilost připjata.

Právnická osoba má plnit určitou funkci – bude tedy vyvíjet nějakou činnost. Musí jít o činnost dovolenou. Tato činnost bývá zpravidla evidována, a to v rámci evidence

431 Zdůraznění aspektu časové trvalosti či stability je typické především pro francouzskou doktrínu, v níž je organická teorie velmi rozšířena. Srov. např. Teyssié, B.: *Droit civil. Les personnes*. 9e édition. Paris: LexisNexis SA, 2005, s. 319: „La reconnaissance de la personnalité morale à un groupement de personnes ou de biens suppose *qu'il possède une certaine durée* et, par là-même, une *certaine stabilité*.“ Proložení textu kurzívou doplněno OF. Překlad: „Uznání morální osobnosti u seskupení osob či majetku předpokládá, že je mu vlastní určitá trvalost a stejně tak určitá stabilita.“

právnických osob samotných. Lze si však teoreticky představit právnickou osobu, jejíž předmět činnosti bude mimořádně široký (půjde např. nejen o podnikání, ale také o nevýdělečné zastupování diskriminovaných osob, o dobročinné schraňování majetku za účelem jeho redistribuce potřebným, atd.). Tu by vznikala otázka, jak takto široký předmět činnosti uchopit, než jako účast na nejrůznějších právních vztazích. Pelikánová zde ovšem klade důraz na to, že ona činnost musí být dovolená, v souladu s právem, nikoliv nedovolená. Stojíc na organickém pojetí právnické osoby, uznává, že existují plně funkční organizační útvary vyvíjející činnost ryze kriminální, které fungují jako osoby, ovšem právě pro jejich nedovolenost je za právnické osoby nepovažuje.⁴³² Není pochyb o tom, že např. odnož té které mafie na území ČR je bezvadně organizovaná struktura, fungující s vysokou efektivitou bez ohledu na dílčí personální změny v jejích vnitřních strukturách. Lze o ní tedy říci, že funguje, jako by byla osobou. To jistě ano, ale jde o pouhé popisné přirovnání. V důsledku zde vidíme slabost organické teorie – jen proto, že něco funguje jako samostatná osoba, jako organismus (obrazně řečeno!), má to být považováno též za způsobilý subjekt práv. Domníváme se, že skutečnost, že nějaká entita funguje jako by byla osobou, není dostatečná pro konstatování, že tudíž jde o způsobilého nositele práv a povinností. Ve skutečnosti je tomu tak, že pokud něco funguje tak, jako by to byla osoba, může zákonodárce uvažovat o tom, zda entitám tohoto druhu dovolí, aby byly způsobilými nositelkami práv a povinností a mohly svou činností ovlivňovat právní vztahy. Je to sám zákonodárce, kdo dává návody, jak postupovat při vzniku té či oné entity, chceme-li dosíci toho, aby se tato entita posléze stala způsobilým nositelem práv a povinností. Mafii tedy nepovažujeme za právnickou osobu nikoliv proto, že její činnost je nedovolená, kriminální, nýbrž proto, že zákonodárce nedovoluje k takovéto entitě připnout způsobilost k právům a povinnostem, a to z důvodu její protizákonné povahy.

Kriterium dovolenosti či nedovolenosti činnosti jako kritéria pro určení, zda uvedená entita právnickou osobou je či není, přináší ještě jeden problematický aspekt. Jde o to, že např. organizační struktura mafie je jen jedna, ale koná jak činnosti kriminální, tak mnohdy i činnosti vyloženě dobročinné, tedy dovolené (např. podporuje vdovy po zavražděných členech organizace). Představme si, že by taková organizační struktura přestala s provozováním kriminálních činností a setrvala pouze u činností dovolených. Stane se z ní tímto okamžikem entita, která bude z ničeho nic způsobilá

432 Pelikánová, I.: Obchodní právo. 1. díl. Praha: ASPI, a. s., 2005, s. 208.

nést práva a povinnosti stejně jako právnická osoba, která byla založena postupem, který zákonodárce předvídá a na jehož konci stojí připnutí právní osobnosti k entitě zřízené zákonem požadovaným postupem? A i kdyby ano - odkdy přesně se tak stane? Bude tedy rozdíl, uzavře-li taková struktura smlouvu, když bude ještě konat kriminální činnost – smlouva bude nicotná, když chybí jedna smluvní strana (není totiž právnickou osobou), ale po té, co ustane s kriminální činností, již takovou smlouvu jako platnou a účinnou uzavřít může (koná již jen dovolenou činnost, tedy je právnickou osobou dle organické teorie). Takový závěr považujeme za diskutabilní.

Nedosti na tom, můžeme uvést ještě jeden organizovaný útvar, který vykazuje mimořádnou stabilitu, trvalost a u kterého lze jasně definovat jeho „předmět činnosti“ - je to rodina. Rodina je seskupení osob spřízněných pokrevně či uzavřením manželství. I přes současnou a často diskutovanou krizi rodinného života, vykazuje průměrná rodina daleko větší stabilitu, než průměrná obchodní společnost. Předmětem činnosti je především řádná výchova dětí, také vzájemná podpora členů rodiny, ať už jde o podporu emocionální či ekonomickou. Jednotliví členové rodiny zpravidla zabezpečují potřeby rodiny jako celku. Z pozic organické teorie by tedy rodina měla být považována za právnickou osobu.⁴³³ Tak tomu však není, a to ani ve Francii.⁴³⁴ To není v souladu s principem právní jistoty. Z tohoto důvodu také např. návrh nového občanského zákoníku Polské republiky setrvává na výslovném přiznání právní osobnosti té které entitě, neboť je tak nejlépe uskutečněna zásada stability a jasnosti kvalifikace subjektů právních.⁴³⁵

Rozložíme-li tedy institut právnické osoby na jeho elementární prvky, tj. na entitu, která má určitou kvalifikovanou podobu (strukturu) – je vybavena jednatelským ústrojím a na její vlastnost danou právní normou, totiž na právní osobnost, vidíme, odkud ona právní osobnost pramení. Právní osobnost je třeba k entitě připnout projevem zákonodárce jako tvůrce práva (jiná je otázka, stane-li se tak výslovně či implicitně). **Nakonec tedy opět vystupuje jedna jediná vlastnost, kterou nějaká (reálně existující) entita buď má, či nemá. Je to právě a jenom právní osobnost. Jedině**

433 Pro úplnost dodejme, že *de lege lata* není rodina uznána za subjekt práva ani současným zákonem o rodině č. 94/1963 Sb. a nebylo tomu tak ani za účinnosti zákona o právu rodinném č. 265/1949 Sb. a o.z.o. Pojetí rodiny jako subjektu právního je nám historicky cizí.

434 Poukazuje se na to, že rodina je útvarem, jehož kontury jsou neostré. (Srov. Teyssié, B.: *Droit civil. Les personnes*. 9e édition. Paris: LexisNexis SA, 2005, s. 319)

435 Srov. Radwański, Z. (red.): *Zielona księga. Optymalna wizja Kodeksu cywilnego w Rzeczypospolitej Polskiej*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza MS, 2006, s. 44n.

tento znak je totiž převoditelný mezi obecným pohledem (entita má vlastnost) a pohledem specificky právním (entita je subjektem).

Ohledně útvarů, o nichž lze říci, že fungují, jako by byly osobou, se nabízí určitá paralela mezi organickou teorií, a přirozenoprávním pojetím člověka. Přirozenoprávní koncepce právní osobnosti člověka byla výsledkem určitého sociálního vývoje během dějin, který vyústil v odmítnutí pojmání některých lidí jako nesvobodných, zbavených svého autonomního rozhodování. Klíčovým požadavkem bylo, aby takový neblahý stav již nemohl v budoucnu žádnému člověku znovu hrozit, natož nastat. Klade se však otázka, zda totéž lze prohlásit také o organizačních útvarech, které sice fungují, jako by byly osobami, ale nejsou to lidé v biologickém smyslu slova. Prošly i tyto útvary nějakým „otroctvím“ či „nevolnictvím,“ které by je degradovalo na úroveň bezprávných věcí? To jistě nikoliv. Paušální požadavek, aby zákonodárce považoval za právnickou osobu cokoli, co funguje jako by to byla osoba (a vyvíjí to dovolenou činnost), považujeme z tohoto důvodu za neopodstatněný.⁴³⁶ Organické hledisko lze však podle našeho názoru použít jako korektiv tam, kde se zákonodárci nepodařilo jasně vyjádřit, zda k určité entitě právní subjektivitu připojil či nikoliv.

Právní osobnost útvarů odlišných od člověka tedy dle našeho názoru nepřichází odněkud mimo pozitivní právo. Nelze podle nás najít stejně významné metaprávní odůvodnění právní osobnosti entit, které nejsou lidmi, jaké lze nalézt v historii pro iusnaturalistické pozice ohledně právní osobnosti člověka. **Zkoumáme-li právnickou osobu, zkoumáme tedy dva jevy. Jednak určitou entitu, jednak její vlastnost, která spočívá v tom, že bude považována za způsobilého nositele práv a povinností (právní osobnost). Co je obsahem této vlastnosti, záleží na zákonodárci, neboť je to on, kdo ji k té které entitě připojuje.**

VIII.3. Právní subjektivita entit odlišných od člověka a její rozsah

I přes název této části začneme náš výklad nejprve u člověka. Přirozenoprávní koncepce (z níž vychází též návrh nového o.z.) stojí na pojetí, že člověk má již ze své

436 A to i přes námitku, že ponechat uznání právní osobnosti entit od člověka odlišných na arbitrárním rozhodnutí státu představuje nebezpečí, které lze použít jako zbraň. (Srov. Teyssié, B.: Droit civil. Les personnes. 9e édition. Paris: LexisNexis SA, 2005, s. 320). Lze poukázat především na to, že právní stát se nemůže chovat „arbitrárně“ v tom smyslu, že by dle volné úvahy odnímal právní osobnost entitám, k nimž již byla připojena, neboť platí zásada ochrany nabytých práv.

podstaty určitá práva, která jsou mu přirozena. Zákonodárce mu tato práva nepřiznává, nýbrž je pouze uznává, přehledně uspořádává, chrání a určitým způsobem (ústavně konformně) je omezuje. Položíme-li však otázku, o jaká práva tedy jde, zjistíme, že odpověď na ni se bude lišit jednak podle geografické polohy místa, kde ji položíme, dále podle doby, v níž tak učiníme a zejména podle toho, jaké historické a sociální reálie ovlivnily osobu, které jsme tuto otázku položili.⁴³⁷ Chceme-li tedy na položenou otázku odpovědět skutečně upřímně, nelze zvolit jinou odpověď než tu, že na ni nelze odpovědět se zcela obecnou platností. Je tomu tak proto, že tato otázka směřuje na obsah normy (ať už právní či mimoprávní, např. etické), nikoliv na myšlenkový soud. I když jsme v určitém místě, v určitém čase na základě určitého historického vývoje schopni některá tato práva vyjmenovat jako nesporná, ještě to neznamena, že jde o jejich konečný a taxativní seznam, neboť i za této situace zde vždy bude okruh práv, která zůstanou sporná, resp. zůstane sporné, nakolik a za jakých podmínek mohou být tato práva omezena. Jinak řečeno, přesný obsah právní osobnosti člověka, tj., jaká práva a povinnosti je v důsledku schopen nést, nemůžeme u člověka stanovit.⁴³⁸

Je-li tomu tak u člověka, nabízí se otázka, jak to bude s obsahem způsobilosti k právům a povinnostem u entit od člověka odlišných. Ve druhé části této práce jsme upozorňovali na to, že tato způsobilost je koncipována nikoliv obsahově totožně jako způsobilost lidská, nýbrž jako způsobilost plná, tj. ke všem právům a povinnostem, které u „právnícké osoby“ přicházejí v úvahu. **Nyní je třeba připomenout opět to, že pokud zkoumáme „právníckou osobu,“ pak z obecného hlediska zkoumáme vlastnost připojenou k určité entitě. Zkoumáme tedy podobu a rozsah určité vlastnosti. Od čeho jiného bychom však mohli podobu (obsah a rozsah) této vlastnosti stanovit, než od povahy entity, k níž je tato vlastnost připnuta? Jenomže to platí o vlastnosti, která je této entitě imanentní z její podstaty,⁴³⁹ nikoliv o vlastnosti, která je této entitě připnuta zvenčí (uměle!).** Avšak právě ona způsobilost k právům a povinnostem je vlastností, která sama o sobě není imanentní žádné entitě z její podstaty (když pomíneme člověka a přirozenoprávní doktrínu), takže je na právní normě, která, sama jsouc umělým lidským výtvozem, něco stejně umělého (nepřirozeného) k entitě připíná, aby také jasně stanovila, co vlastně připíná. Právní

437 Mezi sociálními reáliemi zaujímá zpravidla ústřední místo náboženství, ať už přímo či zprostředkovaně.

438 Srov. např. právo na příznivé životní prostředí či právo na práci.

439 Uvedeme jako příklad duhovku lidského oka. Barva této duhovky je její určitou vlastností, přičemž barevný rozsah je jasně determinován chemickými a biologickými faktory, takže lze s obecnou platností stanovit škálu barev, která u (zdravého) člověka přichází v úvahu.

úpravy však většinou neobsahují katalog práv a povinností, která se k tomu či onomu typu entity připínají, nýbrž více či méně otevřeně odkazují na právní osobnost lidí (srov. výklady o úpravě v o.z. z roku 1950, 1964). Případně se pro jednotlivé typy stanoví katalog omezení (tj. „co právnické osoby dělat nemohou“). Jenomže tím není přesně pokryt celý rozsah způsobilosti k právům a povinnostem. Pak nezbývá než doktrinálně dotvářet rozsah právní způsobilosti, a to pozitivně (tj. k čemu právnické osoby způsobilé jsou) i negativně (tj. k čemu právnické osoby způsobilé nejsou). Ve druhém případě se pak hovoří o tom, že určitá omezení tu vyplývají z povahy věci, resp. z povahy právnické osoby jako subjektu, který není člověkem.

Jako práva a povinnosti, která „z povahy věci“ právnické osobě nenáleží, se uvádí především četné příklady z oblasti rodinněprávní. Právnické osoby mezi sebou neuzavírají manželství (nýbrž se prostě slučují⁴⁴⁰), nemohou žádat určení otcovství ani jeho popření, nenáleží jim rodičovská odpovědnost atd. Problém je však v tom, že můžeme najít taková práva či povinnosti, o nichž nebude jisto, zda „z povahy věci“ či „z povahy právnické osoby“ jí náleží nebo ne.

Typickým příkladem je trestní odpovědnost právnických osob. Je „z povahy věci“ přípustná či vyloučená?⁴⁴¹ Nechceme se zde podrobně zabývat tématem, které samo o sobě by vydalo na další disertační práci, pokusíme se však z uvedeného vydestilovat hlavní myšlenku a porovnat ji s našimi závěry.

Římskoprávní formule „*societas delinquere non potest*“ vůbec neplatila tak samozřejmě, jak se někdy podává. „Tak např. Haftner dokládá pro starověký Řím, že byly trestány obce, Heinitz uvádí, že trestní stíhání kolektivních společenství ve středověkých evropských státech bylo pokládáno za samozřejmé. Názory popírající možnost trestání kolektivů byly spíše výjimkou (...).“⁴⁴² Nyní položme otázku: jaký je rozdíl mezi tím, že k entitě od člověka odlišné připneme způsobilost být vlastníkem a tím, že k této entitě připneme způsobilost být postižena sankcí, kterou nazýváme trestní? Dle našeho názoru není mezi tím rozdíl vůbec žádný: v obou případech jde o *u m ě l é* připnutí této vlastnosti *zvenčí*.⁴⁴³ Entita tvořená sdružením osob či účelově vyčleněným majetkem není „ze své podstaty“ či „z povahy věci“ způsobilá být

440 To je navíc ulehčeno tím, že nemáme právnické „osoby“ mužského a ženského pohlaví.

441 Jiná věc je, že pokud nahlédneme v našem platném právu do trestního zákoníku, zjistíme, že *de lege lata* právnické osoby trestat nelze, tj. že *de lege lata* není součástí rozsahu právní osobnosti právnických osob jejich trestní odpovědnost.

442 Musil, J.: Trestní odpovědnost právnických osob: historický vývoj a mezinárodní srovnání. In: Kolektiv: Pocta Otovi Novotnému. 1. vydání. Praha: CODEX, 1998, s.77.

443 Ovšemže rozdíl je v tom, že jednou jde o připnutí oprávnění typicky soukromoprávního a po druhé sankční povinnosti veřejnoprávní, o toto rozlišení nám ale v tuto chvíli nejde.

vlastníkem, stejně jako není „ze své podstaty“ schopna spáchat trestný čin a tedy za něj být odpovědná. Sankce uložená „právní osobě“ nakonec v důsledku dopadne na ty osoby (lidi!), kteří mají zájem na určité výši jejího majetku (majetkový postih) či na ty, kteří mají zájem na jejím fungování (sankce formou pozastavení činnosti či zrušení), atd.

Vidíme, že stejně jako se u člověka nemůžeme dobrat přesného katalogu jeho vrozených práv, nemůžeme se ani u právnické osoby dobrat přesného katalogu toho, k čemu „z povahy věci“ je či není způsobilá. Z možnosti určit vyčerpávajícím způsobem obsah a rozsah právní osobnosti se tak stává nedostižná a neuskutečnitelná snaha či touha (= chiméra). Proto může zákonodárce i nadále zůstat věrný dosavadnímu modelu pojetí právní způsobilosti právnické osoby, tj. koncipovat ji jako úplnou s tím, že pro ten či onen typ se stanoví různá omezení (např. pro právnickou osobu, jejímž předmětem činnosti jsou bankovní služby dle příslušného zákona). Bude pak na doktríně, aby doplnila, že určitá práva „z povahy věci“ právnická osoba nést nemůže.

Z uvedeného nicméně plyne jeden důležitý závěr: **čistě legislativně technicky vzato je zákonodárci volno, jaký obsah a rozsah právní subjektivity u té či oné entity stanoví.** Pokud zákonodárce např. uzná za vhodné konstruovat takový typ právnické osoby, který nebude způsobilý vlastnit majetek a to, co nabude, nabude pak pro jiného, nic mu v tom nebrání. I takovýto útvar může pak být zákonem označen za právnickou osobu, ovšem s tím, že rozsah její subjektivity bude omezenější než u většiny ostatních. S takovýmto typem právnické osoby se ostatně můžeme setkat také dnes v platném právu: jsou jimi státní příspěvkové organizace v režimu § 54 a násl. zákona č. 219/2000 Sb.⁴⁴⁴ Když už se však zákonodárce pro něco podobného rozhoduje, měl by tak učinit jasně a srozumitelně (zejm. vzhledem k výjimečnosti takového řešení) a nikoliv jako v případě zákona č. 250/2000 Sb., o rozpočtových pravidlech územních rozpočtů, kde zákonodárce zřejmě chtěl zavést stejný model jako v případě státních příspěvkových organizací, ale nakonec se mu jeho záměr nepodařilo vyjádřit příliš přesně, takže je přinejmenším sporné, zda tyto organizace majetek vlastnit

444 To, zda z hlediska historického jde či nejde o nevidané novum, samo o sobě na věci nic nemění. Stejně tak na věci nic nemění ani to, že v je doktríně „tradičním pojmovým znakem právnické osoby“ právě její majetková autonomie. Jiná věc je, zda takové řešení je či není účelné a zda se v praxi osvědčuje či nikoliv. Obsáhlý kritický rozbor této problematiky podali Stuna se Švestkou: Stuna, S. - Švestka, J.: Několik úvah nad státem jako právnickou osobou, zejména nad právní subjektivitou státních orgánů. In: Právní rozhledy, č.6/1999, s. 289n. a Stuna, S. - Švestka, J.: Proč a kdy je stát právnickou osobou, jakož i o právnické osobě vůbec. In Právní rozhledy č. 14/2007, s. 499n.

mohou či nikoliv.⁴⁴⁵ Jinak řečeno: „Pamatuje-li normotvůrce (...) u jednotlivce (...) na tuto vlastnost, pak je jí tento vybaven a je rovněž věcí umného zákonodávceva počínání, zda a jakou měrou je naplněna tato vlastnost, nezbytná pro určitá odvětví práva (...). Vždy je to však pravotvůrce, který tuto vlastnost dává a neučiní-li tak srozumitelně, v podstatě vytváří prostor pro to, aby i základní otázky byly dotvářeny aplikační činností. Za prapříčinu tohoto stavu je možné označit i řekněme jakousi zákonodávcevu neochotu (totéž platí i o právní praxi i obecné teorii, stejně tak v odvětvových disciplínách) přihlásit se zřetelně k právně filozofické doktríně přirozeného či pozitivního práva.“⁴⁴⁶

Můžeme tedy uzavřít: výrazy „být právní osobou“ a „mít právní osobnost“ (ohledně entity od člověka odlišné) označují jedno a totéž, avšak jednou jde o nazírání ze specifického pohledu právního a jeho pojetí existence a reality, po druhé pak z hlediska obecného řádu myšlenkového a jeho chápání existence a reality. Protože připojení právní osobnosti k entitám od člověka odlišných je umělé a zůstává čistě na vůli zákonodávce, je proto také čistě na jeho vůli, jaká práva či povinnosti bude ta která entita schopna nést a jaká nikoliv. Připojení této způsobilosti k entitě se ale má vždy stát způsobem jasným a srozumitelným, který umožní naplnit základní účel, který se přiznáním právní subjektivity k té či oné entitě sleduje.

445 Aniž bychom se zde chtěli pouštět hlouběji do této specifické problematiky, upozorníme např. na ustanovení § 34 tohoto zákona, podle něž je „příspěvková organizace je oprávněna přijímat na sebe závazek ručitele (...).“ Nelze si představit, že by se ručitelem stal někdo, kdo nemá žádný majetek. Dle našeho názoru tedy tyto příspěvkové organizace vlastní způsobilost majetkovou mají.

446 Dostálová, J. – Havránek, J.: Nad některými otázkami právní subjektivity. In Časopis pro právní vědu a praxi č. 3/1998, s. 547.

Místo doslovu ...

„Dalekáť cesta má, marné volání...“

K. H. Mácha

Při úvahách o právnické osobě se nám nejednou vybavil tento výrok našeho největšího romantika. Proč tomu tak bylo? V této práci jsme se nesnažili o nic víc, než o důsledný popis jednoho fenoménu. Takový úkol se mohl zdát zpočátku jednoduchým a nehodným vědeckého zpracování. Jenomže právnická osoba je fenoménem mimořádně komplikovaným. Za prapříčinu toho, že ohledně právnické osoby je „halas různých mínění tak silný, že není možno se dorozuměti,“ jak říká Sedláček v úvodním citátu této práce, totiž považujeme to, že jednotliví autoři si dostatečně neuvědomují, že jemné nuance v chápání **toho či onoho výrazu z instrumentária, který je s právnickou osobou spojen, je mohou vést k závěrům na první pohled rozdílným, ba nesmiřitelným. Avšak při hlubším pohledu, a to zejména při ujasnění a vytríbení východisek, z nichž se k právnické osobě přistupuje, se názorová rozdílnost stává rozdílností zdánlivou a fenomén právnické osoby tak „ztrácí svoji mystiku.“** Důslednou deskripcí, která uvedený fenomén rozkládá až k nejelementárnějším axiomům obecného řádu myšlenkového, která jej demystifikuje, jsme chtěli přispět právě k tomuto názorovému tříbení. Jak uvedeno již v úvodu této práce, tu se již záměr prostého popisu fenoménu nejeví tak jednoduchým, ba naopak, vyžaduje přísně systematické a logické postupy, a zejména, práci s jasně definovanými pojmy. Popsat právnickou osobu způsobem, který ji demystifikuje, toť ona „daleká cesta,“ na kterou jsme na počátku této práce vykročili. Laskavý čtenář necht' si sám posoudí, jak daleko se nám podařilo na této cestě dojít.

Zdá-li se čtenáři naše pojetí fenoménu právnické osoby příliš zemité, ignorující závratné výšiny abstrakcí jsoucna a fikce, v nichž se pohybují skuteční právní filosofové (šťastní to lidé!), ale přitom vystihující podstatu věci, pak si dovolueme poznamenat, že právě toho jsme chtěli dosáhnout a že nás těší, pokud se to podařilo. Jak již uvedeno,

zastáváme názor, že úkolem vědy (a to nejen vědy právní, nýbrž humanitních věd vůbec) nemá být zbytečné zastírání podstaty věci a tím vytváření problémů tam, kde nejsou, nýbrž (kromě jiného), srozumitelné a přehledné přiblížení složitých jevů všem zájemcům o jejich poznání. Nechtěli jsme, aby ohledně fenoménu právnické osoby toto naše „volání“ zůstalo „voláním marným“ a pokusili jsme se tedy k naplnění tohoto vědeckého úkolu přispět právě tímto dílem...

Seznam použitých právních předpisů a judikatury

I. Právní předpisy – mezinárodní právo a právo EU

- 1) nařízení č. 2157/2001, o statutu evropské společnosti
- 2) směrnice č. 2001/86, kterou se doplňuje statut evropské společnosti s ohledem na zapojení zaměstnanců

II. Právní předpisy ČR

Pozn.: Všechny předpisy se rozumí v platném znění, nevyplývá-li z textu něco jiného. Předpisy níže vysazené kurzívou nejsou součástí platného právního řádu České republiky.

- 01) *č. 946/1811 Sb. z. s., obecný zákoník občanský*
- 02) *č. 83/1990 Sb., o sdružování občanů*
- 03) *č. 505/1990 Sb., o metrologii*
- 04) *č. 513/1991 Sb, obchodní zákoník*
- 05) *č. 2/1993 Sb., usnesení předsednictva České národní rady o vyhlášení Listiny základních práv a svobod*
- 06) *č. 94/1963 Sb., o rodině*
- 07) *č. 40/1964 Sb., občanský zákoník*
- 08) *č. 227/1997 Sb., o nadacích a nadačních fondech*
- 09) *č. 219/2000 Sb., o majetku České republiky a jejím vystupování v právních vztazích*
- 10) *č. 250/2000 Sb., o rozpočtových pravidlech územních rozpočtů*
- 11) *č. 56/2001 Sb., o podmínkách provozu vozidel na pozemních komunikacích*
- 12) *č. 262/2006 Sb., zákoník práce*
- 13) *č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád (OSŘ),*
- 14) *č. 56/2001 Sb., o podmínkách provozu vozidel na pozemních komunikacích*
- 15) *č. 627/2004 Sb., o evropské společnosti*
- 16) *č. 360/2004 Sb. o Evropském hospodářském zájmovém sdružení (EHZS)*
a o změně zákona č. 513/1991 Sb., obchodní zákoník, ve znění pozdějších předpisů, a zákona

č. 586/1992 Sb., o daních z příjmů, ve znění pozdějších předpisů, (zákon o evropském hospodářském zájmovém sdružení)

17) 307/2006 Sb., o evropské družstevní společnosti

III. Legislativní návrhy

Návrh Občanského zákoníku vypracovaný pod hlavní redakcí prof. Dr. JUDr. Karla Eliáše a doc. JUDr. Michaely Zuklínové, Csc. (www.juristic.cz či www.ilaw.cas.cz)

IV. Judikatura českých i zahraničních soudů

IV.1. Soudy ČR

01) III. ÚS 495/2002

02) Pl. ÚS 33/2000

03) Vážný 1242, 5487, 7720, 8143, 10688, 12185

04) stanovisko pléna Nejvyššího soudu ČR Plsn 2/96

05) stanovisko Cpjn 27/98

06) Rc 15/1995

07) Rc 52/1995

IV.2. Evropský soudní dvůr

01) C-121/1997 ze dne 9. března 1999. Centros Ltd proti Erhvervs- og Selskabsstyrelsen.

IV.3. Spolkový soud SRN

01) BGHZ 146, 341

Seznam použité literatury

I. Monografie, učebnice, komentáře

001) Aicher, J.: Moralische und juristische Person. In Rummel, P.: Kommentar zum Allgemeinen bürgerlichen Gesetzbuch. 2. Auflage. Wien: Manzsche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, 1990, s. 86n

002) Auby, J.-B.: Personne morale. In Guide juridique Dalloz. Tome IV. Paris: Éditions Dalloz, 1995, s. 393-1n

003) Balák, F. et al.: Občanský zákoník s judikaturou. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2006

004) Barta, H.: Zivilrecht: Grundriss und Einführung in das Rechtsdenken. Teil 1. Wien: Facultas Verlags- und Buchhandels AG, WUV Universitätsverlag, 2004

005) Bartošek, M.: Encyklopedie římského práva. 2. vydání. Praha: Academia, nakladatelství Akademie věd České republiky, 1994

006) Beckenrath, Erwin von: Handwörterbuch der Sozialwissenschaften. 5. Band. Stuttgart: Gustav Fischer, 1956

007) Beran, K.: Právnícké osoby veřejného práva. Disertační práce (rukopis), 2005

008) Beran, K.: Právnícké osoby veřejného práva. 1. vydání. Praha: Linde Praha, a.s., 2006

009) Birocchi, I.: Persona giuridica nel diritto medioevale e moderno. In Coll.: Digesto delle Discipline Privatistiche. Sezione Civile. XIII. Torino: Unione Tipografico-Editrice Torinese, s. 407n

010) Boguszak, J. - Čapek, J.: Teorie práva. 1. vydání. Praha: CODEX, 1997

- 011) Boguszak, J. et. al.: Teorie práva. 2. přepracované vydání. Praha: ASPI Publishing,
s. r. o., 2004, s. 134.
- 012) Boháček, M.: Nástin přednášek o soukromém právu římském. III. Část všeobecná. Sešit první. 1. vydání. Praha: vlastním nákladem autora, 1947
- 013) Brugger, W.: Filosofický slovník. 13. vydání. Praha: Naše vojsko, nakladatelství a knižní obchod, s. p., 2006
- 014) Bureš, J. et al.: Občanský soudní řád. Komentář. I. díl. 7. vydání. Praha: C.H. Beck, 2006
- 015) Butler, W. E.: Russian Law. Second edition. New York: Oxford University Press, Inc., 2003
- 016) Dabelow, Ch. Ch.: Handbuch des heutigen gemeinen Römisch-Deutschen Privat-Rechts. Zweiter Theil. Erste Abtheilung. 1. Auflage. Halle: Hemmerde und Schwetschre, 1803
- 017) Ditrich, R. – Tades, H.: Das Allgemeine bürgerliche Gesetzbuch. 21. Auflage. Wien: Manzsche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, 2005, s. 14n
- 018) Dnistrjanský, S.: Základy moderního práva soukromého. Praha: Česká akademie věd a umění, 1928, s. 201.
- 019) Castro, G. L.: Persona fisica nel diritto canonico. In Coll.: Digesto delle Discipline Privatistiche. Sezione Civile. XIII. Torino: Unione Tipografico-Editrice Torinese, s. 384n
- 020) Castro, G. L.: Persona giuridica nel diritto canonico. In Coll.: Digesto delle Discipline Privatistiche. Sezione Civile. XIII. Torino: Unione Tipografico-Editrice Torinese, s. 420n

- 021) Carbonnier, J.: Droit civil. 1. Les personnes. Personalité, Incapacités, Personnes morales. 21e édition. Paris: Presses Universitaires de France, 2000
- 022) Coing, H. et al.: Juristische Personen. In Staudinger, J. von: Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch. Buch 1. Allgemeiner Teil. 13. Auflage. Berlin: Dr. Arthur L. Sellier & Co., 1995
- 023) Cornu, G.: Droit civil. Introduction. Les personnes. Les biens. 8e édition. Montchrestien: Editions Montchrestien, E.J.A., 1997
- 024) Cornu, G.: Vocabulaire juridique. 8e édition. Paris: Presses Universitaires de France, 2000
- 025) Coulombel, P.: Personne morale. In Vergé, E. – Ripert, G.: Répertoire de droit civil. Tome III. Paris: Jurisprudence générale Dalloz, 1953, s. 759n
- 026) Engliš, K.: Malá logika. Věda o myšlenkovém řádu. Praha: Melantrich, 1947
- 027) Genkin, D., M. (red.): Sovětské občanské právo. Díl první. 1. vydání. Praha: Orbis, 1953
- 028) Gierke, O.: Deutsches Privatrecht, unveränderter Nachdruck der 1. Aufl., Bd. 1. München: 1936
- 029) Hácha, E.: Autonomie. In Havelka, J. (ed.): Slovník veřejného práva československého. Svazek I. Brno: Rudolf M. Rohrer, 1929, s. 73n
- 030) Hart, H., L., A.: Pojem práva. 1. vydání. Praha: PROSTOR, nakladatelství s. r. o., 2004
- 031) Havelka, J.: Fiskus. In Havelka, J. (ed.): Slovník veřejného práva československého. Svazek I. Brno: Rudolf M. Rohrer, 1929, s. 660n
- 032) Havlan, P.: Majetek státu v platné právní úpravě. 2. vydání. Praha: Linde Praha,

a.s., 2006

033) Hausheer, H.: Schweizerisches Zivilgesetzbuch. Das Personenrecht. Band I. Bern: Verlag Stämpfli+Cie AG, s. 23n

034) Hendrych, D.: Právní slovník. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2003

035) Hendrych, D. et al.: Správní právo. Obecná část. 5. vydání. Praha: C. H. Beck, 2003

036) Henry, X.: Code civil. 114e édition. Paris: Éditions Dalloz, 2005

037) Hermann-Otavský, E.: Nadace. In Havelka, J. (ed.): Slovník veřejného práva československého. Svazek II. Brno: Rudolf M. Rohrer, 1932, s. 711n

038) Heyrovský, L.: Dějiny a system soukromého práva římského. 4. vydání. Praha: J. Otto, 1910

039) Hobbes, T.: Leviathan. Praha: Melantrich, 1941

040) Hroch, M.: Dějiny novověku. 1. vydání. Praha: Práce, s. r. o., 1994

041) Hrdina, I. A.: Kanonické právo. Praha: Eurolex Bohemia, s. r. o., 2002, s. 155n

042) Hurdík, J.: Institucionální pilíře soukromého práva v dynamice vývoje společnosti. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2007

043) Hurdík, J.: Právní postavení subjektu občanského práva. Vybrané problémy. Brno: Masarykova universita Brno, 1995

044) Hurdík, J.: Právní osoby a jejich typologie. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2002

045) Hurdík, J.: Právní osoby. (Obecná právní charakteristika.) Brno: Masarykova universita v Brně, 2000

- 046) Hurdík, J.: Právnícké osoby (komentář). In: Holub, M. et al.: Občanský zákoník. Komentář. 1. svazek. Praha: Linde Praha, a.s., 2002, s. 108n
- 047) Hurdík, J.: Osoba a její soukromoprávní postavení v měnícím se světě. Spisy právnické fakulty č. 270. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2004
- 048) Hurdík, J. - Katolický, J.: K pojetí právníckých osob. Spisy právnické fakulty č. 103 (řada teoretická). 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita v Brně – právnická fakulta, 1992
- 049) Chevallier, J. – Bach, L.: Droit civil. Introduction à l'étude du droit. 10e édition. Paris: Éditions Sirey, 1989, s. 48n
- 050) Fiala, J. et al.: Lexikon občanského práva. 1. vydání. Ostrava: Sagit, 1997
- 051) Fiala, J. et al.: Občanské právo hmotné. 3. vydání. Brno: MU v Brně a Doplněk, 2002, s. 74n
- 052) Filipec et al.: Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost. 2. vydání. Praha: Academia, nakladatelství AV ČR, 2001 (dotisk)
- 053) Flume, W.: Allgemeiner Teil des Bürgerlichen Rechts. Erster Band. Zweiter Teil. Die juristische Person. Berlin: Springer – Verlag, 1983
- 054) Fouilloux, D. et al.: Slovník biblické kultury. Překlad Binder, J. et al. 1. vydání. Praha: EWA Edition, 1992
- 055) Galgano, F.: Persona giuridica, In Coll.: Digesto delle Discipline Privatistiche. Sezione Civile. XIII. Torino: Unione Tipografico-Editrice Torinese, s. 392n
- 056) Jehlička, O., et al.: Občanský zákoník: komentář. 9. vydání. Praha: C.H. Beck, 2004

- 057) Keller, J.: Úvod do sociologie. 4. vydání. Praha: SLON, 1997
- 058) Kelsen, H.: Základy obecné teorie státní. Brno: Barvič & Novotný, 1926
- 059) Kincl, J. et. al.: Římské právo. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995
- 060) Koblíha, I. et al.: Obchodní zákoník. Úplný text zákona s komentářem. Praha: Linde Praha, a. s., 2006, s. 32n
- 061) Kohler, H.: BGB. Allgemeiner Teil. 23. Auflage. München: C. H. Beck, 1996, s. 62n
- 062) Koziol, H.: Grundriss des bürgerlichen Rechts. 12. Auflage. Wien: Manzsche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, 2002, s. 62n
- 063) Krejčí, Fr.: Positivní etika jakožto mravouka na základě přirozeném. 1. vydání. Praha: Jan Laichter, 1922
- 064) Krčmář, J.: Právo občanské. Díl I. Výklady úvodní a část všeobecná. 1. vydání. Praha: Spolek československých právníků „Všehrd“, 1929
- 065) Knapp, V.: Teorie práva. 1. vydání. Praha: C.H.Beck, 1995
- 066) Knappová, M., et al.: Občanské právo hmotné. 1. díl. 4. vydání. Praha: ASPI, a. s., 2005
- 067) Knappová, M.: Právní subjektivita a způsobilost k právním úkonům v československém právu. Rozpravy Československé akademie věd. Řada SV. Sešit 11. Praha: Nakladatelství ČSAV, 1961
- 068) Kohler, J.: Encyklopädie der Rechtswissenschaft in systematischer Bearbeitung. 6. Auflage. Leipzig – Berlin: Duncker & Humblot und J. Guttentag, G. m. b. h., 1904
- 069) Kolektiv: Encyklopedický slovník. 1. vydání. Praha: Odeon, 1993

070) Koziol, H.: Grungriss des bürgerlichen Rechts. Band I. 12. Auflage. Wien: Mnazsche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, 2002

071) Larenz, K.: Allgemeiner Teil des bürgerlichen Rechts. 9. Auflage. München: C. H. Beck, 2004

072) Le Fur, L.: Précis de droit international public. Troisième édition. Paris: Librairie Dalloz, 1937

073) Malaurie, P. - Aynès, L.: Cours de droit civil. Tome II. Les personnes. Les incapacités. 3e édition. Paris: Éditions Cujas, 1994

074) Malý, K., et al.: Dějiny českého a československého práva do roku 1945. Praha: Linde Praha a. s., 1997

075) Martin, E. A. (ed.): A Dictionary od Law. 3. edition. Oxford: Oxford University Press, 1994

076) Matějka, J.: Korporace veřejnoprávní. In Havelka, J. (ed.): Slovník veřejného práva československého. Svazek II. Brno: Rudolf M. Rohrer, 1932, s. 370n

077) Matějka, J.: Pojem veřejnoprávní korporace. 1. vydání. Praha: Knihovna sborníku věd právních a státních, 1929

078) Mayr, R.: Soustava občanského práva. Kniha prvá: Nauky obecné. 2. vyd. České vydání. Dominik, R. Brno: Barvič & Novotný, 1929.

079) Mazzoni, C. M.: Persona fisica. In Coll.: Digesto delle Discipline Privatistiche. Sezione Civile. XIII. Torino: Unione Tipografico-Editrice Torinese, s. 379n

080) Nečásek, F. - Plachta, J. (eds.): Klement Gottwald v roce 1929. Projevy a články. 2. vydání. Praha, Svoboda, 1950

081) Novotný, O. et al.: Trestní právo hmotné. I. Obecná část. 3. vydání. Praha: Codex,

1997

082) Osička, A. - Poldauf, I.: Velký anglicko-český slovník Unikum. Praha: A. Neubert, 1948

083) Pavlíček, V. et al.: Ústava a ústavní řád České republiky. 2. díl: Práva a svobody. 2. vydání. Praha: Linde Praha, a. s., 2002, s. 237n

084) Pelikánová, I.: Komentář k obchodnímu zákoníku. II. část. § 56 – 260 (s přihlédnutím k evropskému právu). Praha: Linde Praha, a. s., 1995

085) Pelikánová, I.: Obchodní právo. 1. díl. Praha: ASPI, a. s., 2005

086) Poldauf, I. et al.: Anglicko-český – česko-anglický slovník. 10. vydání. Čelákovice: WD Publications, 2003

087) Pražák, J. M. et al.: Latinsko – český slovník k potřebě gymnasií a reálných gymnasií. 6. vydání. Praha: Československá grafická unie a. s., 1933

088) Radwański, Z. (red.): Zielona księga. Optymalna wizja Kodeksu cywilnego w Rzeczypospolitej Polskiej. Warszawa: Oficyna Wydawnicza MS, 2006

089) Radwański, Z. (red. nacz.), Szajkowski, A. (red.): System prawa prywatnego. Tom 16. Prawo spółek osobowych. Warszawa: Wydawnictwo C. H. Beck, 2008.

090) Rejzek, J.: Český etymologický slovník. 1. vydání. Voznice: Leda, 2004 (dotisk)
Robbers, G.: Einführung in das deutsche Recht. 2. Auflage. Baden-Baden: Nomos, s. 170n

091) Rouček, F. – Sedláček, J.: Komentář k Československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi. 1. vydání. Praha: Knihkupectví a nakladatelství V. Linhart, 1935

092) Rummel, P.: Kommentar zum Allgemeinen bürgerlichen Gesetzbuch. 1. Band. 2.

Auflage. Wien: Manzsche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, 1990

093) Säcker, J.: Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch. 2. Auflage. München: C. H. Beck, 1984, s. 58n

094) Scoles, E., F. et al.: Problems and Materials on Decedents' Estates and Trusts. Sixth Edition. Gaithersburg – New York: Aspen Law & Business, 2000

095) Sedláček, J.: Občanské právo československé. Všeobecné nauky. 1. vydání. Brno: Československý akademický spolek „Právnick“ v Brně, 1931

096) Sedláček, J.: Obligační právo. 1. vydání. Brno: Československý akademický spolek „Právnick“ v Brně, 1924

097) Sedláček, J.: Právnická osoba. In Havelka, J. (ed.): Slovník veřejného práva československého. Svazek III. Brno: Rudolf M. Rohrer, 1934, s. 474n

098) Simonart, V.: La personnalité morale en droit privé comparé. Brusel: Bruylant, 1995

099) Staudinger, J. von: Staudingers Kommentar zum Bürgerliches Gesetzbuch. Buch 1. Allgemeiner Teil. §§ 21 -103. 13. Auflage. Berlin: Dr. Arthur L. Sellier & Co. - Walter de Gruyter & Co., 1995

100) Stier-Somlo, F. - Elster, A.: Handwörterbuch der Rechtswissenschaft. 3. Band. 1. Auflage. Berlin und Leipzig: Walter de Gruyter & Co., 1928

101) Sucharov, E. A. (red.): Graždanskoje pravo. Tom I. 3-e izdanije. Moskva: Wolters Kluwer, 2004

102) Svoboda, E.: Ethické a sociální základy práva občanského. Praha: Melantrich, nedatováno.

103) Štenglová, I. et al.: Obchodní zákoník. Komentář. 11. vydání. Praha: C. H. Beck, 2006

- 104) Štogr, J. et al.: Problematika právní úpravy právnických osob – Analýzy a teze k diskusi. 1. vydání. Vydal: Podnos, občanské sdružení na podporu občanského sektoru a neziskových organizací, 2006
- 105) Teyssié, B.: Droit civil. Les personnes. 9e édition. Paris: LexisNexis SA, 2005
- 106) Thibaut, A. F. I.: System des Pandektenrechts. Erster Band. 8. Ausgabe. Jena: Friedrich Mauke, 1834
- 107) Tichý, L. et al.: Evropské právo. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 1999
- 108) Tilsch, E.: Rakouského práva občanského část všeobecná. Provisorní vydání. Praha: 1909
- 109) Tilsch, E.: Občanské právo Rakouské. Část všeobecná. Praha: Česká grafická akciová společnost „Unie“, 1910
- 110) Tomsa, B.: Subjekty mezinárodního práva. In Havelka, J. (ed.): Slovník veřejného práva československého. Svazek IV. Brno: Rudolf M. Rohrer, 1938
- 111) Tretera, J. R.: Stát a církev v České republice. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002
- 112) Váša, P. - Trávníček, P.: Slovník jazyka českého. 1. díl. 1. vydání. Praha: Fr. Borový, 1937
- 113) Weineberger, O.: Norm und Institution. Eine Einführung in die Theorie des Rechts. Wien: Manz Verlag, 1988. Překl.: Hungr, P. Brno: Masarykova universita v Brně – Právnická fakulta, 1995
- 114) Weyr, F.: Teorie práva. Brno – Praha: Orbis, 1936
- 115) Winterová, A. et al.: Civilní právo procesní. 3. vydání. Praha: Linde Praha, a. s.,

2004

116) Wójcik, M.: Fundacje dobroczynne w rzymskim prawie poklasycznym. Lublin: Katolicki Uniwersytet Lubelski, 2003

II. Sborníky, odborné časopisy

001) Antoniu, G.: La responsabilité pénale de la personne juridique. In Revue Roumaine des sciences juridiques. Tome VII (XL), 2/1996, s. 121n

002) Arnold, R.: Evropská společnost (SE) jako důležitý krok v evr. sp. právu. In Právní rozhledy – příloha Evropské právo č. 1/2002, s. 14n

003) Bárta, J.: K některým otázkám subjektivity a sukcese právnických osob v platném právu. In Právník č. 2/1995, s. 89n

004) Bárta, J.: Nový silniční zákon, práva k národnímu majetku a odpovědnost za škodu. In Mikule, V. et al. (eds.): Pocta Dušanu Hendrychovi k 70. narozeninám. Praha: C. H. Beck, 1997, s. 271n

005) Bárta, J.: Soumrak neziskových subjektů v Čechách. In Bulletin advokacie č. 2/1996, s. 23n

006) Bárta, J.: Státní rozpočet jako součást majetku státu a jako předmět právní úpravy. In Právník č. 3/1997, s. 230n

007) Bárta, J.: Zájmová sdružení právnických osob založená obcemi podle dřívějších předpisů a jejich postavení po účinnosti obecního zřízení č. 128/2000 Sb. In Správní právo č. 6/2001, s. 321n

008) Bartošíková, M. – Pipek, J.: Vztah obchodněprávní a trestní odpovědnosti statutárních orgánů a členů statutárních orgánů. In Právní praxe v podnikání č. 1/1999,

s. 1n

009) Baudyš, P.: Ke způsobilosti příspěvkových organizací vlastnit majetek. In Právní zpravodaj č. 7/2003, s. 6n

010) Baudyš, P.: K právním útvarům nezpůsobilým vlastnit majetek. In Ad notam č. 2/2002, s. 33n

011) Baudyš, P.: Postavení příspěvkových organizací. In Právní rádce č. 5/2003, s. 36n

012) Baudyš, P.: Právní osoba, organizace a právní subjektivita. In Právní rádce č. 3/1998, s. 37n

013) Baudyš, P.: Právní subjektivita, právnická osoba a způsobilost vlastnit nemovitosti. In Ad notam č. 1/1998, s. 5n

014) Baudyš, P.: Právní subjektivita, právnická osoba a způsobilost vlastnit nemovitosti – dokončení. In Ad notam č. 2/1998, s. 27n

015) Bejček, J.: Hurdík, J. Právní osoby a jejich typologie. Recenze. In Právní rozhledy, č. 13/2005, s. 491n

016) Bělohlávek, A., J. – Jašek, V.: Jednání za obchodní společnost. In Právní rádce č. 4/1996, s. 10n

017) Bělohlávek, A. J.: Nová právní forma v ekonomice Unie. In Právní rádce č. 1/1999, s. 17n

018) Bělohlávek, A., J.: Nový typ veřejnoprávních právnických osob pro vědu a výzkum. In Právní rozhledy č. 19/2005, s. II

019) Beran, K.: Církevní právnické osoby. In Právní rozhledy č. 6/2004, s. 199n

020) Beran, K.: Pojem veřejného ústavu. In Právník č. 9/2005, s. 1007n

- 021) Beran, K.: Právní povaha university. In Právník č. 3/2005, s. 260n
- 022) Beran, K.: Proč není stát právnickou osobou. In Právní rozhledy č. 7/2006, s. 255n
- 023) Beran, K.: Veřejnoprávní či soukromoprávní postavení církví v historické retrospektivě. In Jirásková, V. – Suchánek, R.: Pocta Prof. JUDr. Václavu Pavlíčkovi, CSc., k 70. narozeninám. Praha: Linde Praha, a. s., 2004, s. 167n
- 024) Beran, K.: Veřejnoprávní korporace. In Dvořák, J. - Winterová, A. (eds.): Pocta Jiřímu Švestkovi k 75. narozeninám. Praha: ASPI, a. s., 2005, s. 29n
- 025) Beran, K.: Veřejnoprávní subjektivita. In Právní rozhledy č. 23/2004, s. 849n
- 026) Brejcha, V.: Usnesení valné hromady společnosti s ručením omezeným. In Právní rozhledy č. 5/1997
- 027) Boguszak, J.: Politické strany – kontinuita a diskontinuita (právní kazuistika). In AUC – I č. 1-2/1999, s. 211n
- 028) Cirák, J.: Právna úprava právnických osob v Občianskom zákonníku. In Právny obzor č. 02/1993, s. 141n
- 029) Czernin, J.: Majetková práva obročí, záduší a kostelů v minulosti a jejich transformace dnes. In Revue církevního práva č. 1/1997, s. 7n
- 030) Čapek, K.: Právnická osoba v naší legislativě. In Právník č. 7/1954, s. 467n
- 031) Čapek, K.: K nové právní úpravě právní subjektivity hospodářských organizací. In Socialistická zákonnost č. 2/1956, s. 97n
- 032) Čeplíková, M.: Postavenie církví a náboženských spoločností v právnom poriadku Slovenskej republiky. In Revue církevního práva č. 2/2001, s. 113n
- 033) Čentěš, J et al.: Trestná zodpovednosť právnických osob v slovinskom právnom

poriadku. In Trestní právo č. 5/2002, s. 8n

034) Čermák, K.: Paradigma právního vztahu a pojmání právní subjektivity v české právní kultuře. In Právník č. 12/2001, s. 1193n

035) Černá, S.: Lze překročit hranici právní subjektivity obchodní společnosti? In Wintr, J. - Dolejší, K. (eds.): Nové jevy v právu na počátku 21. století. Teze příspěvků na konferenci u příležitosti 60. výročí založení Univerzity Karlovy v Praze. Praha: Univerzita Karlova, Právnická fakulta, 2008, s. 50n

036) Čihula, T.: Společnost občanského práva SRN – pohled na aktuální vývoj a jeho dopad na české právo. In Právní rozhledy č. 11/2003, s. 552n

037) Demut, O.: Poznámka ke změně sídla právnické osoby. In Ad notam č. 5/2005, s. 173n

038) Dobrovičová, G.: K niektorým problémom verejnoprávných korporácií. In Správní právo č. 1/2001, s. 39n

039) Doležil, T. – Salač, J.: Aktuální otázky svobody usazování (podnikání) obchodních společností. In Právní rozhledy č. 5/2003, s. 224n

040) Dostálová, J. – Havránek, J.: Nad některými otázkami právní subjektivity. In Časopis pro právní vědu a praxi č. 3/1998, 542n

041) Dumoulin, L.: Les droits de la personnalité des personnes morales. In Revue des Sociétés č. 1/2006, s. 1n

042) Eliáš, K.: Rozsah působnosti orgánů akciové společnosti po prohlášení konkurzu. In Bulletin advokacie č. 9/1999, s. 20n

043) Eliáš, K.: K některým otázkám odpovědnosti reprezentantů kapitálových společností. In Právník č. 3/1999, s. 298n

- 044) Eliáš, K.: K některým otázkám spojeným s právní úpravou zrušení obchodní společnosti bez likvidace. In Právní praxe v podnikání č. 9/1997, s. 1n
- 045) Eliáš, K.: K rekodifikaci našeho soukromého práva. In Právní rozhledy č. 8/2000, s. 327n
- 046) Eliáš, K.: Novodobý rozměr starého právního sporu. In Právník č. 1/1993, s. 32n
- 047) Eliáš, K.: Sídlo právnických osob. In Právník č. 9/1993, s. 756n
- 048) Eliáš, K.: Stát a občanský zákoník. In Právní rozhledy č. 3/2008s, 81n
- 049) Eliáš, K.: Základní principy soukromého práva v soudní rozhodovací praxi. In Soudní rozhledy č. 2/1999, s. 41n
- 050) Faldyna, F.: Právnická osoba a její právní jednání a odpovědnost. In Právo a podnikání č. 2/2001, s. 2n
- 051) Fiala, J. – Hurdík, J.: K pojetí právnických osob. In Právník č. 10/1990, s. 924n
- 052) Fischer, R.: K problematice odštěpných závodů. In Právní rozhledy č. 1/1998, s. 22n
- 053) Galíčková, A.: Ještě k tzv. obecně prospěšné společnosti – dokončení. In Obchodní právo č. 3/1996, s. 12n
- 054) Gerlich, K.: K otázce způsobilosti procesní a způsobilosti býti stranou sporu. In
- 055) Engliš, K. et al. (eds.): Sborník prací k počtě šedesátých narozenin Jaroslava Kallaba. Praha: Orbis, 1939, s. 83n
- 056) Gregorová, R. – Tyrner, M.: K problematice obchodního jména právnických osob. In Právní rozhledy č. 8/1995, s. 318

- 057) Hajn, P.: Ochrana právnické osoby podle § 19b občanského zákoníku. In Právo a podnikání č. 10/1994, s. 2n
- 058) Hanák, M.: Právní postavení ČTK. In Právní rádce č. 6/2001, s. 23n
- 059) Havlan, P.: Jak dál v právní úpravě státních organizací? In Právní zpravodaj č. 10/2002, s. 7n
- 060) Havlan, P.: Právní úprava vlastnictví státu: zamyšlení pro futuro. In Časopis pro právní vědu a praxi č. 4/1998, s. 603n
- 061) Havlan, P.: Stát jako subjekt vlastnického a jiných majetkových práv v nové právní úpravě. In Časopis pro právní vědu a praxi č. 2/2001, s. 123n
- 062) Havlan, P.: Ještě ke státu jako k právnické osobě, resp. jako subjektu vlastnického a jiných majetkových práv. In Právní rozhledy č. 9/1999, s. 478n
- 063) Havlan, P.: Územní samosprávné celky jako subjekty vlastnického a jiných majetkových práv (základní otázky). In Právní rozhledy č. 1/2002, s. 16n
- 064) Havlan, P.: Zamyšlení nad majetkem územních samospráv. In Právní rozhledy č. 2/2000, s. 51n
- 065) Havlan, P.: Nový právní rámec hospodaření s majetkem územní samosprávy. In Právní rozhledy č. 12/2000, s. 535n
- 066) Havlan, P.: Veřejné vysoké školy jako subjekty vlastnického a jiných majetkových práv. In Právní rozhledy č. 6/2006, s. 199n
- 067) Havlan, P.: Mohou příspěvkové organizace územně samosprávných celků vlastnit majetek? In Právní zpravodaj č. 2/2003, s. 12n
- 068) Helešic, F.: Tvorba družstevního práva EU – vývoj názorů. In Obchodní právo č. 9,10/1997

069) Hendrych, D.: Právní osoby veřejného práva a nový občanský zákoník. In AUC-I č. 01/2003, s. 207n

070) Hendrych, D.: Právní osoby veřejného práva. In Správní právo č. 1/1996, s. 1n

071) Horáček, F.: Právní povaha honebního společenstva a zmateční stížnost vedle § 46 českého honebního zákona ze dne 1. června 1866 č. 49. z. z. In Právník, roč. 1900, s. 413n

072) Hrdina, A.: Církevní soudy – k čemu dnes? In Právník č. 4/1999, s. 342n

073) Hrdina, A.: Soud nad církevním soudcem. In Právník č. 4/2000, s. 421n

074) Hrozinková, E.: Nová právní úprava obecně prospěšných společností. In Právní praxe v podnikání č. 4/1996, s. 7n

075) Huber, B.: Trestní odpovědnost korporací. In Trestní právo č. 9/2000, s. 2n

076) Hudcová, Z.: Nadace a nadační fondy. In Právní rádce č. 12/2000, s. 15n

077) Hudcová, Z.: Obecně prospěšná společnost. In Právní rádce č. 2/2001, s. 14n

078) Hudcová, Z.: Státní fondy. In Právní rádce č. 3/2001, s. 19n

079) Hudcová, Z.: Příspěvková organizace. In Právní rádce č. 6/2001, s. 14n

080) Hudcová, Z.: Církev a náboženské společnosti. In Právní rádce č. 7/2001, s. 22n

081) Huleš, J.: Ještě k otázkám právní subjektivity, zejména institucionálních jednotek veřejného sektoru. In Právní rozhledy č. 10/1999, s. 542n

082) Hurdík, J.: Je vhodné, aby občanský zákoník věnoval zvláštní úpravu zřizování poboček právnických osob a má být konstituováno zvláštní právo nadací a ústavů zřizovat vlastní pobočky s právní subjektivitou? In: Sborník příspěvků z konference k

připravované rekodifikaci občanského zákoníku z 30. 11. – 1. 12. 2005. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2006, s.64n

083) Hurdík, J.: Nadace ve světle současné právní úpravy. In Právní praxe č. 5/1993, s. 284n

084) Hurdík, J.: Pojem osoba a geneze jeho obsahu jako základ konstrukce osob v právním smyslu. In Časopis pro právní vědu a praxi, č. 3/2000, s. 306n

085) Hurdík, J.: Teze o individuálních a sociálních dimenzích práva a osoby v právním smyslu. In Právník č.7/2002, s. 798n

086) Hurdík, J.: Trestní odpovědnost právnických osob? In Časopis pro právní vědu a praxi č. 1/1996, s. 28n

087) Hurdík, J.: Právnícké osoby – realita nebo fikce? In Právní rozhledy č. 3/1999, s. 125n

088) Hurdík, J.: Úvaha nad tendencemi vývoje koncepce právnických osob. In Právník č. 10/2000, s. 960n

089) Hurdík, J.: Soukromé právo na prahu třetího tisíciletí. In Právník č. 5/2002, s. 527n

090) Hurdík, J.: Věda a výuka občanského práva v kontextu současných společenských změn. In Právní obzor č. 1/2004, s. 3n

091) Chalupa, L.: Právní subjektivita organizačních jednotek občanských sdružení podle zákona č. 83/1990 Sb. In Právní rádce č. 1/1998, s. 9n

092) Janda, P.: Trestní odpovědnost právnických osob. In Právní fórum č. 5/2006, s. 168n

093) Kalesná, K.: Právnícké osoby v konfrontácii s ekonomickou realitou. Test ekonomickej Kontinuity. In: Štenglová, I. (ed.): Pocta Miloši Tomsovi k 80. narodeninám.

Plzeň: Aleš Čeněk, 2006, s. 182n

094) Kanda, A.: Evropská akciová společnost (societas europea) – věčná vize nebo blízká realita? In Právník č. 8/1993, s. 629n

095) Kavka, J. – Kindl, M.: O nárocích, zejména církevních, mimo restituce. In Právník č. 2/1994, s. 150n

096) Kindl, M.: Malá poznámka k právní subjektivitě církevních institucí v minulosti. In Bulletin advokacie č. 5/1994, s. 15n

097) Klineberger, B.: Stát jako subjekt majetkových práv. In Právník č. 5/1919, s.145n

098) Knapp, V.: Náhrada škody ve vztazích mezi socialistickými organizacemi. In Právník č. 7/1959, s. 646n

099) Knapp, V.: Cesty občanského práva. In Právník č. 10/1987, s. 863n

100) Knapp, V.: Každý je způsobilý mít práva. Je každý způsobilý mít práva? In Právník č. 2/1994, s. 97n

101) Knapp, V.: O právnických osobách. In Právník č. 10/1995, s. 980n

102) Knappová, M.: Zřízení nadace závětí. In Právní praxe č. 1/1995, s. 49n

103) Knappová, M. – Švestka, J.: Znovu ke stavu a perspektivám českého soukromého práva. In Právní rozhledy č. 6/1998, s. 268n

104) Kokeš, J.: Problematika podepisování právnických osob – podnikatelů na vlastních směnkách. In Právní rozhledy č. 10/2002, s. 505n

105) Kolářová, L.: Nad jedním rozhodnutím. In Právní rozhledy č. 12/1996, s. 564

106) Kopecký, M.: Účastníci správního řízení, výňatek. In Právní rozhledy č. 3/1998,

s. 105n

107) Králík, M.: Nad jedním aspektem současné legislativy aneb glosa k ust. § 18 odst. 2 písm d) ObčZ. In Ad notam č. 1/1999, s. 2n

108) Králík, M.: Právní odpovědnost sportovců za sportovní úrazy. In Právní fórum č. 7/2006, s. 238n.

109) Kratochvíl, V.: Na cestě k evropskému trestnímu právu. In Kriminalistika č. 2/1999, s. 155n

110) Kühn, Z.: Fikce samostatnosti právnických osob a její prolomení In Právní rozhledy č. 11/2003, s. 542

111) Lisse, L.: Právní statut úřadu pro dohled nad družstevními záložnami. In Právní rozhledy č. 5/2001, s. 202n

112) Lisse, L.: Způsobilost mít práva jako esence právního státu. In Právník č. 12/2002, s. 1295n

113) Martin, R.: *Personne et sujet de droit*. In Rev. prim. de droit civil č. 4/1981

114) Matějková, J.: Jednání právnické osoby. In Ad notam č. 2/2002, s. 35n

115) Mikule, V.: K vývoji právní subjektivity politických stran. In Časopis pro právní vědu a praxi č. 3/1997, s. 370n

116) Musil, J.: Trestní odpovědnost právnických osob: historický vývoj a mezinárodní srovnání. In: Kolektiv: Pocta Otovi Novotnému. 1. vydání. Praha: CODEX, 1998, s. 76n

117) Musil, J.: Trestní odpovědnost právnických osob v novém francouzském trestním zákoně. In Kriminalistika č. 4/1995, s. 308n

118) Musil, J. et al.: Úvahy o trestní odpovědnosti právnických osob de lege ferenda. In

Trestní právo č, 3/2001, s. 6n

119) Medunová, R.: Vznik a zánik funkce člena statutárního orgánu obchodní společnosti. In Ad notam č. 2/2003, s. 30n

120) Nedelka, M.: Znovuzrození evropské akciové společnosti. In Právní rozhledy – EP č. 12/2001, s. 1n

121) Neruda, R.: Societas Europea. In Právní fórum č. 5/2006, s. 149n

122) Neumannová, H.: Vlastnické právo příspěvkových organizací. In Právní rádce č. 10/2003, s. 72n

123) Novotný, O.: O otázkách hospodářského trestního práva. In Právní praxe č. 6/1997, s. 375n

124) Orosz, L.: Právnícké osoby jako subjekty základních práv a slobod. In Právní obzor .č. 5/2004, s. 416n

125) Pauknerová, M.: Osobní statut právnických osob v českém právu. In AUC-I č. 1/1998, s. 31n

126) Pauknerová, M.: Společnosti v mezinárodním právu soukromém - k novému vývoji v českém právu a právu evropských společenství. In Právník č. 3/2002, s. 321

127) Pauknerová, M.: Svoboda usazování obchodních společností v EU. In Právní rozhledy - EP č. 9/2001, s. 1n

128) Pelikánová, I.: Obchodní společnost před svým vznikem podle našeho obchodního zákoníku (...). In Právo a podnikání č. 3/1996, s. 2n

129) Pelikánová, I.: Pojetí státních právnických osob ve světle nejnovější legislativy. In Obchodní právo č. 3/2001, s. 11n

- 130) Pelikánová, I.: Kodifikace soukromého práva po česku. In Právní zpravodaj č. 2/2003, s. 1n
- 131) Pelikánová, I.: Návrh občanskoprávní kodifikace. In Právní fórum č. 10/2006, s. 341n
- 132) Pelikánová, I.: Obchodní společnost před svým vznikem podle našeho obchodního zákoníku a ve světle jiných úprav. In Právo a podnikání č. 3/1996, s. 2n
- 133) Pelikánová, I.: Subjekt v obchodním právu. In Právo a podnikání č. 2/1993, s. 8n
- 134) Pelikánová, I. – Pelikán, R.: K právnímu postavení příspěvkových organizací ÚSC. In Právní zpravodaj č. 5/2003, s. 7n
- 135) Pelikánová, I. – Pelikán, R.: Ještě k příspěvkovým organizacím územně samosprávných celků. In Právní zpravodaj č. 10/2003, s. 10n
- 136) Pešek, V.: Právní subjektivita právnických osob v právu hmotném. In Trestní právo č. 11/2001, s. 9n
- 137) Pinz, J.: Právní kultura ve stínu globalizace. In Malacka, M. (ed.): Sborník příspěvků z konference Monseho olomoucké právnické dny 2007. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Právnická fakulta, 2008 s. 606n
- 138) Plíva, S.: K pojetí nové úpravy hospodaření s majetkem státu. In Právní rozhledy č. 10/2000, s. 423n
- 139) Plíva, S.: Obecně prospěšná společnost. In Právo a podnikání č. 2/1997, s. 2n
Plíva, S.: Postavení veřejné vysoké školy v soukromoprávních vztazích. In Právo a podnikání č. 5/1999, s. 14n
- 140) Prášková, H.: Správní delikty právnických osob. In AUC -I č. 4/1992, s. 3n
- 141) Prášková, H.: Východiska budoucí úpravy správního trestání. In Právní praxe č.

6/1999, s. 374n

142) Pražák, J.: Jsou-li honební společenstva osobnostmi právními? In Právník, roč. 1900, s. 341n

143) Příbyl, S.: Pojetí tzv. „zvláštních práv“ církví a náboženských společností podle zákona č. 3/2002 Sb. In Právník č. 7/2003, s. 711n

144) Púry, F. – Šámal, P.: Ještě k trestní odpovědnosti osob jednajících za právní osoby. In Trestní právo č. 9/1996, s. 12n

145) Rámiš, V.: Povinnost zahraničních právnických osob jmenovat vedoucího organizační složky podniku (...). In Právní rozhledy č. 12/2002, s. 609n

146) Redakční: Obecně prospěšné společnosti. In Právní rádce č. 2/1995, s. 51n

147) Richter, J.: Fyzické a právní osoby jako podnikatelé. In Bulletin advokacie č. 3/1996, s. 56n

148) Richter, J.: Nový obsah pojmů fyzická a právní osoba. In Právní rádce č. 9/1994, s. 12

150) Richter, T.: Mezi smlouvou, vlastnictvím a korporací: právní úprava trustu v návrhu nového občanského zákoníku. In Štenglová, I. (ed.): Pocta Miloši Tomsovi k 80. narozeninám. Plzeň: Aleš Čeněk, 2006, s. 334n

151) Ronovská, K.: Právní úprava nadačního práva v osnově připravovaného nového občanského zákoníku ve světle nizozemské a švýcarské právní úpravy. In Právník č. 3/2007, s. 315n

152) Salač, J.: Perspektivy evropského práva obchodních společností. In Právní rozhledy – Evropské právo č. 5/2001, s. 1n

153) Samčík, P.: Nadace – jak dále? In Právní praxe v podnikání č. 1/1998, s. 32n

- 154) Sedláček, J.: Právnícká osoba. Legislativní problém občanského zákoníka. In Právník č. 11/1933, s. 329n
- 155) Schilla, F.: „Obchodní subjektivita“ Společenství? In Právní rádce č. 7/2001, s. 39
- 156) Schmidt, K.: Právnícké osoby: vývoj a stav v Německu. In Švestka, J. et al. (eds.) Sborník statí z diskusních fór o rekodifikaci občanského práva. 1. vyd. Praha: ASPI, a. s., 2007, s. 285n
- 157) Schulz, J.: Nadace na okraji zájmu? In Právní rádce č. 10/1994, s. 50n
- 158) Sigmundová, M. – Telec, I.: Přehled některých právních a etických otázek ochrany osobnosti. In Soudní rozhledy č. 3/2003, s. 73n
- 159) Spáčil, J.: K problematice procesní způsobilosti právníckých osob. In Právní praxe č. 7/1998, s. 461n
- 160) Spáčil, J.: Nejnovější judikatura o ochraně osobnosti a dobré pověsti právníckých osob. In Soudní rozhledy č. 3/2003, s. 77n
- 161) Staša, J.: Vysoká škola a její postavení. In Mikule, V. et al. (eds.): Pocta prof. JUDr. Dušanu Hendrychovi k 70. narozeninám. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1997, s. 139n
- 162) Stuna, S. – Švestka, J.: Nad některými otázkami připravovaného zákona o spolcích. In Právní rozhledy č. 10/1999, s. 517n
- 163) Stuna, S. – Švestka, J.: Několik úvah nad postavením církví a náboženských společností v českém právním řádu In Právní rozhledy č. 12/2001, s. 576n
- 164) Stuna, S. - Švestka, J.: Několik úvah nad státem jako právníckou osobou, zejména nad právní subjektivitou státních orgánů. In Právní rozhledy, č. 6/1999, s. 289n
- 165) Stuna, S. - Švestka, J.: Proč a kdy je stát právníckou osobou, jakož i o právnícké

osobě vůbec. In Právní rozhledy č. 14/2007, s. 499n

166) Šamořil, K. – Pošivalová-Palasová, M.: Právní subjektivita organizačních jednotek občanských sdružení. In: Právní rádce č. 5/1998, s. 40

167) Švejda, M.: Založení obchodní společnosti aneb možnosti (...). In Právní rozhledy č. 7/1998

168) Švejda, M. – Vaigert, D.: Právní aspekty přeměny (transformace) společnosti s ručením omezeným na a.s. po novele obchodního zákoníku. In Právní rozhledy č. 5/1997, s. 255n

169) Šmidt, J.: Ještě jednou k problematice odštěpných závodů In Právní rozhledy č. 4/1998, s. 178n

170) Taišl, J.: Právní osoby veřejného práva ve francouzském právu. In Správní právo č. 1/2003, s. 46n

171) Telec, I.: Kritická glosa k článku „Právní subjektivita, právnická osoba a způsobilost vlastnit nemovitosti.“ In Ad notam č. 3/1998, s. 64n

172) Telec, I.: Neziskové právnické osoby? in Ekonom č. 28/1993, s. 60n

173) Telec, I.: Nadace. In Časopis pro právní vědu a praxi č. 3/1994, s. 124n

174) Telec, I.: Některé kritické poznámky k návrhu koncepce občanského zákoníku. In Právní rozhledy č. 5/1997, s. 225n

175) Telec, I.: O právní vědě. In Dvořák, J. - Winterová, A. (eds.): Pocta Jiřímu Švestkovi k 75. narozeninám. 1. vydání. Praha: ASPI, a. s., 2005, s. 299n

176) Telec, I.: Právní typologie spolků podle českého práva. In Právní rádce č. 3/1998, s. 34n

177) Telec, I.: Právně politické aspekty nadačního práva. In Právní rozhledy č. 4/1995, s. 133n

- 178) Telec, I.: Spolkové právo: právně samostatné organizační jednotky. In Časopis pro právní vědu a praxi č. 1/2001, s. 11n
- 179) Telec, I.; Statistickopravní postavení spolků. In Právní praxe v podnikání č. 1/1998, s. 14n
- 180) Teryngel, J.: Ještě k rozlišení odpovědnosti právnických a fyzických osob. In Trestní právo č. 12/1996, s. 9n
- 181) Teryngel, J.: K trestní odpovědnosti právnických osob a osob za ně jednajících. In Trestní právo č. 1/1996, s. 15n
- 182) Trávníček, J.: Nad novými právními předpisy. Občanský zákoník: Právnické osoby (§ 18 až 20a a § 21). In Hospodářství a právo, č. 7/1992, s. 323n
- 183) Turčín, J.: Doručování písemností právnickým osobám. In Právní rádce č. 10/1999, s. 36
- 184) Vantuch, P.: K návrhu zákona o trestní odpovědnosti právnických osob. In Trestní právo č. 10/2003, s. 2n
- 185) Vedral, J.: Ještě k církevním právnickým osobám. In Právní rozhledy č. 22/2004, s. 829n
- 186) Veselý, J.: Bude nový zákon o nadacích přínosem nadační praxi? In Právní rozhledy č. 1/1998, s. 13n
- 187) Veselý, J.: Nadace a úvahy nad návrhem zákona o nadacích. In Obchodní právo č. 11/1996, s. 2n
- 188) Vláčil, D.: Společenství vlastníků jednotek podle novely zákona o vlastnictví bytů. In Právní rozhledy č. 10/2000, s. 440n

- 189) Volf, J.: Obecně prospěšné společnosti. In Právní rádce č. 2/1996, s. 51n
- 190) Vrchová, K.: Může být účastník (nejen) vkladového řízení zastoupen právnickou osobou? In Právní rozhledy č. 7/2000, s. 306n
- 191) Weyr, F.: O veřejnoprávní subjektivitě. In: Pocta k šedesátým narozeninám Dr. Emila Háchy. 1. vydání. Bratislava: Právnická fakulta university Komenského v Bratislavě, 1932.
- 192) Zítek, A.: Diskriminace právnických osob v zákoně č. 72/1994 Sb. In Právní rozhledy č. 9/2003, s. 472n
- 193) Zoulík, F.: Obecné úvahy nad koncepcí právnických osob v návrhu nového občanského zákoníku. In Švestka, J. et al. (eds.) Sborník statí z diskusních fór o rekodifikaci občanského práva. 1. vyd. Praha: ASPI, a. s., 2007, s. 303n